

ALİ ŞÎR NEVÂYÎ'NİN FARSÇA DİVAN'INDA VE GARÂ'İBÜ'S-SIGAR ADLI DİVANINDA BULUNAN RUBÂÎLERİNİN MUKAYESESİ

Alican GÜZEL

Şubat 2021

DENİZLİ

ALİ ŞÎR NEVÂYÎ'NİN FARSÇA DİVAN'INDA VE GARÂ'İBÜ'S-SIGAR ADLI DİVANINDA BULUNAN RUBÂÎLERİNİN MUKAYESESİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Programı

Alican GÜZEL

Danışman: Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE

Şubat 2021

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Alican GÜZEL

ÖN SÖZ

Ali Şîr Nevâyî, yalnızca klâsik Türk edebiyatında değil, tüm Türk edebiyatında müstesna bir yere sahiptir. Ortaya koyduğu eserlerle kendinden sonra gelen şairleri derinden etkilemiştir.

Nevâyî'nin 29 eseri içerisinde müstakil rubâîyyat bölümüne sahip olanlar yalnızca Farsça Divan ve Garâ'ibü's-Sıgar'dır. Çalışmada bu iki divanın rubâîyyatında bulunan rubâîler mukayese edilmiştir.

Farsça Divan için Rükneddin Hümâyûn-ı Ferruh tarafından neşredilmiş olan *Dîvan-ı Emîr-i Nizâme'd-dîn Âlî Şîr Nevâyî* isimli nüshadan yararlanılmıştır. Nevâyî'nin bu divanın rubâîyyat bölümünde bulunan ve daha önce Türkçeye tercüme edilmemiş 59 rubâîsi Farsçadan çevrilmiştir. Bu çeviriler, kısa şerhleriyle birlikte metinler bölümüne eklenmiştir.

Garâ'ibü's-Sıgar'ın rubâîyyat bölümündeki 132 rubâî için Günay Kut'un hazırladığı *Garâ'ibü's-Sıgar*'dan yararlanılmıştır. Söz konusu rubâîler de kısa şerhleriyle birlikte metinler bölümüne eklenmiştir.

Çalışma "Giriş-Mukayese-Tablolar-Metinler" bölümlerinden oluşmaktadır. İki divandaki rubâîler 144 mazmun üzerinden mukayese edilmiştir. Bu maddeler, oransal olarak karşılaştırılmak suretiyle tablolarla gösterilmiştir. Mazmunların oransal olarak değerlendirilmesi, bir mazmunun kaç rubâîde kullanıldığı dikkate alınarak hesaplanmış ve hangi divanın rubâîyyat bölümünde nasıl bir oranda kullanıldığı istatistiksel olarak ortaya koyulmuştur. Ayrıca mazmunların işleniş biçimleri ve kapsamları da incelenmiştir.

Çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE'ye teşekkür ederim. Yüksek lisans derslerime giren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ ve Doç. Dr. Cemal BAYAK'a; desteklerinden dolayı Metin AKDENİZ'e; ayrıca metnin tashihinde yardımlarını benden esirgemeyen değerli annem, öğretmen Nergis İNCEOĞLU'na ve aziz dostum Battal Gazi ÇETİNKAYA'ya da teşekkürlerimi sunarım.

Alican GÜZEL
Denizli 2021

ÖZET

ALİ ŞÎR NEVÂYÎ'NİN FARSÇA DİVÂN'INDA VE GARÂ'İBÜ'S-SIGAR ADLI DİVANINDA BULUNAN RUBÂÎLERİNİN MUKAYESESİ

GÜZEL, Alican
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE

Şubat 2021, 251 Sayfa

Türk Edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Ali Şîr Nevâyî, hayatı boyunca gerek devlet adamlığı gerekse şairliği ve hamiliğiyle döneminin en mühim şahsiyetlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada, onun Farsça Divan'ında ve Garâ'ibü's-Sıgar adlı divanının rubâîyyat kısımlarında bulunan rubâîleri, mazmunlar açısından ele alınarak mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Şîr Nevâyî, Farsça Divan, Garâ'ibü's-Sıgar, Rubâî, Divan Edebiyatı, Mukayese, Tercüme, Mazmun, Şerh

ABSTRACT

COMPARISON OF THE RUBAIYAT OF ALİ ŞİR NEVAYİ IN HIS PERSIAN DIWAN AND GARAİBÜS SIGAR DIWAN

GÜZEL, Alican
Master Dissertation
Department of Turkish Language and Literature
Classical Turkish Literature Program
Adviser of The Thesis: Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE

February 2021, 251 Pages

Ali Şir Nevayi was an eminent statesman and poet and is regarded as both an influential figure in Turkish history and one of the most important scholars of Turkish literature. The purpose of this study is to compare the rubaiyat of Persian Diwan and Garaibüs Sigar Diwan with particular emphasis on the poetic themes and metaphors.

Key Words: Ali Şir Nevayi, Persian Diwan, Garaibüs Sıgar, Rubai, Diwan Literature, Comparison, Translation, Poetic Themes, Metaphors, Commentary

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

KISALTMALAR

A.F.: Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça Rubâîler,

A.G.: Ali Şîr Nevâyî'nin Garâ'ibü's-Sıgar'daki Rubâîleri

B: Benzerlikler

bk.: Bakınız

F: Farklılıklar

GİRİŞ

1. XV. ASIR ÇAĞATAY EDEBİYATI

Çağatay lehçesi XV. asrın başında neşet etmiş ve XX. asrın başlarına kadar da etkisini korumuştur. Tarihî seyir içerisinde Hakaniye ve Hazerm lehçelerinin devamı niteliğindedir. Uzun bir süre Orta Asya Türkleri'nin umumi olarak kullandığı bir lehçe olmuştur. *"Batı Türklüğünün sınırlarını çizen Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğü, XIV. yüzyıl başlarından XX. yüzyıl başlarına dek aynı yazı dilini (Çağatay Türkçesi) kullanmıştır"* (Ercilasun, 2009: 400).

Lehçe, adını Cengiz Han'ın oğullarından ikincisi olan Çağatay'dan almıştır. Kendisi Çağatay Hanlığı'nın da kurucusudur. *"Çağatay kelimesinin Moğol devletine ve ulusuna ad olarak kullanılması Çağatay Han öldükten sonra gerçekleşmiştir"* (Argunşah, 2015: 13)

Cengiz Han'dan sonra oğulları tarafından kurulan Kağanlık, Cüci, Çağatay ve İlhanlı devletlerinin Kağanlık dışında kalanlarında Türk nüfusu çoğunluktadır. Bu da Türkçenin bir lehçesinin Çağatay adıyla anılmasını açıklar. Uygur, Karluk, Çiğil ve Kıpçak gibi Türk budunları, devlet düzenlerini yitirdikten sonra Asya'da Moğol ismini alan birçok topluluk ortaya çıkmıştır. *"Çağatay kelimesi, bu imparatorluğun (Çağatay Devleti) resmî adı olarak, bilhassa Duva Han zamanından itibaren kullanılmaya başlandı. Ayrıca Çağatay hanlarının askerî kuvvetini oluşturan Maveraünnehir'in Türk ve Türkleşmiş göçebelerine de Çağatay denildi"* (Eckmann, 1988: VIII).

Burada *Çağatay* kelimesinin umumi bir kullanıma sahip olduğunu da belirtmek gerekir. *"Çagatay ili, Çagatay haylı, Çagatay halkı terimleri, XV. yüzyıl Çağatay müellifleri tarafından, 'Timurlu Türk veya Timurlu imparatorluğundaki Türk halkı' anlamında kullanılmıştır"* (Eckmann, 1988: IX).

XV. ve XVI. asır şairleri, Çağatay lehçesini daha ziyade bir edebî dili ifade etmek için kullanmışlardır. Nevâyî de eserlerinde hususiyetle *Türk tili, Türkî til, Türk lafzı, Türkçe, Türkçe til, Türk elfazı* gibi terimlerin yanı sıra *Çağatay tili, Çağatay lafzı* gibi terimleri de sıkça kullanmıştır. O, ana dilinin ve lehçesinin müdafaasını yapmaktan geri durmamıştır.

Nevâyî, *“İranlı şairlerin ve Fars belâgat sahiplerinin gelinleri övmek için kullandıkları bu üslup güzelliklerini, ben de, Türk dilinde ve bütün belâgat ustalıklarıyla tasvir ettim. Çağatay dili edebî bir dil temeline dayandığı için hiçbir şairin başaramadığı tarzda tarif ettim”* diyerek Çağatay lehçesini genel Türkçe içerisindeki gelişmiş bir kol olarak gördüğünü ortaya koymuştur (Eckmann, 1988: X).

Çağatay Türkçesi–özellikle klâsik döneminde-müelliflerce devrin genel Türkçesi içerisinde edebî bir dil olarak teşekkül etmiştir. Çağatay Türkçesi, Arapça ve Farsçadan yoğun biçimde etkilenerek işlenmiştir. Dönemin geneline göre ağır bir hüviyet kazanmıştır. Bu yönüyle Çağatay Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçadan beslenerek meydana getirilmiş birer edebî dil olmaları bakımından benzerlik taşımaktadır. Çağatay Türkçesinin bahsi geçen iki dilin–özellikle de Farsçanın-tesirinde kalması karşında devrin sanatçı ve münevverleri, kendi dillerinin zayıf düşmemesi adına uğraş vermişlerdir. Ebü’l-gâzi Bahadır Han’ın *Şecere-i Terâkime*’de kullandığı *“Bu tarihi, tahsilli tahsilsiz herkesin anlayabileceği Türkçe ile yazdım. Ben, Türk dilini beş yaşındaki çocuğun bile anlayabileceği bir tarzda kullandım. Çağatay Türkçesinden veya Arapça ve Farsçadan tek kelime karıştırmadığım açıktır”* ifadeleri de bunu göstermektedir (Eckmann, 1988: X).

Çağatay Türkçesinin gelişiminde ve klâsik formunu bulmasında Horasan, Türkistan, Harezm, Altınordu ve İran sahalarının etkileri bulunmaktadır. Mezkûr lehçenin, dönem şairlerince dahi umumi Türkçeye nazaran daha ağır olarak kabul edilmesi bundan olmalıdır. Ayrıca bu lehçenin diğer Türk lehçeleri üzerinde de etkisi vardır. *“Orta Asya Türkçesinin gelişmesinde Çağataycanın rolü, günümüz Roman dillerinin gelişmesinde Latincenin rolü ile karşılaştırılabilir.* (Eckmann, 1988: VII)*”*

Farsça, Orta Asya Türk devletlerinde işlek bir dildi. Bu devirde şairlerin ekseriyetle Farsça şiirlerin tesiri altında kaldıkları ve Fars şairleri gibi şiirler yazmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durum karşısında Nevâyî, *“kendi devrindeki kalem sahiplerinin Türkçe yerine Farsça yazmalarından yakınır”* (Eraslan, 2017: 566).

Moğolların istilası neticesinde Türkistan harabeye dönmüş, kültür ve sanat merkezleri tarumar olmuştu. Karahanlılar ve Selçuklulardan kalan kültür hazineleri yakılıp yıkılmıştı. Bunun neticesinde *“Çağatay Hanlığında (1227-1345) uzun yıllar kültür ve sanata yönelik faaliyet olmamıştır* (Argunşah, 2015: 14). Çağatay lehçesi ve edebiyatı

bu karanlık dönemden ancak Timur döneminde çıkabilmiştir[1]. Timurlular Devletinin halkının *Çağatay* adıyla anıldığı da unutulmamalıdır.

Çağatay Türkçesinin başlangıcından klâsik döneminin başlangıcına–yani Nevâyî'nin ilk divanını neşrettiği 1465 yılına-kadar bu lehçe karma dil unsurları taşır. *"Çünkü bu dönem Harezm Türkçesinin sona erip Çağatay Türkçesinin başladığı bir dönemdir. İster istemez Harezm Türkçesinden eskicil kimi dil özellikleri devam etmektedir"* (Argunşah, 2015: 25).

Nevâyî'nin tesiriyle klâsik özelliklerine kavuşan lehçe *"Bâbür zamanında ve Bâbür'den sonra Hindistan'da uzun bir süre varlığını devam ettirir"* (Eraslan, 2017: 564).

Çağatay edebiyatının ve lehçesinin devirleri üzerinde farklı tasnifler yapılmıştır. Bunların genel kabul görenlerinden ikisi Fuad Köprülü ve János Eckmann'ın tasnifleridir. Çağatay edebiyatı Köprülü'ye göre şu beş bölüme ayrılır:

1. İlk Çağatay Devri (XIII-XIV. asırlar)
2. Klâsik Çağatay Devrinin Başlangıcı (Nevâyî'ye kadar)
3. Klâsik Çağatay Devri (Nevâyî devri)
4. Klâsik Devrin Devamı (Bâbür ve Şaybanlılar devri)
5. Gerileme ve Çökme Devri (XVII-XIX. asırlar)

Çağatay edebiyatı Eckmann'a göre ise şu üç bölüme ayrılır:

1. Klâsik Öncesi Dönem (XV. asır başından 1465 yılına kadar)
2. Klâsik Çağatayca Devri (XV. asrın ikinci yarısıyla XVI. asrın ilk yarısı)
3. Klâsik Sonrası Devir (XVI. asrın ilk yarısından XIX. asrın sonuna kadar)

Çağatay lehçesi XV. asırda klâsik devrini yaşamıştır. *"XV. asırda 'Maverâünnehir' ve 'Horasan'da en olgun seviyeye erişmiş ve asırlarca Hazar Denizi'nden 'Kansu'ya kadar uzanan geniş Türk sahasının edebî lisanı olarak yaşadığı gibi, hatta 'İran, Azerbaycan, Anadolu, Mısır, Hindistan' Türk saraylarında da büyük nüfuz kazanmıştır"* (Köprülü, 1980: 276). Nevâyî'nin ilk divanını neşrettiği 1465 yılından itibaren başlatılan bu klâsik devir tesirini XVI. asrın ilk yarısına kadar sürdürmüştür.

[1] Bu noktada Çağatay lehçesinin–bugün kullandığımız manasıyla-Çağatay Hanlığı devrinde teşekkül etmediği gözden kaçırılmamalıdır.

XV. asırda Herat ve Semerkand'ın etrafında cereyan eden Türk edebiyatı parlak bir edebiyat diliyle birlikte teşekkül etmiştir. *"Özellikle Timur'un çocuklarının Türkçe şiir ve eserlere büyük rağbet göstermeleri Türk edebiyatının gelişmesinde büyük etken olmuştur"* (Şentürk, 2017: 208).

Türkçe edebiyatın Timurlular sınırları içerisinde yaygın olmasında Timur'un, çocuklarının ve torunlarının mühim payı vardır. *"Timur ve çocuklarının dilleri Türkçe olduğu, bu ailenin hemen bütün prensleri tarafından, Türkçe şiire ve Türkçe eserlere büyük rağbet gösterildiği için, daha asrın birinci yarısında Türkçenin gerek Herat gerek Semerkand çevrelerinde geniş hayatı olmuştur"* (Banarlı, 1983: 420).

Timur'un oğlu Şahruh ve torunu Uluğ Bey devrinde Herat ve Semerkand önemli birer kültür merkezi hâline gelmişlerdi. *"Şahruh'un değerli bir kütüphanesi olduğu gibi, şehzadelerin de zengin kütüphaneleri vardı"* (Şentürk, 2017: 208).

Şahruh; Zeynüddîn-i Hafî, Kasımü'l-Envâri, Fettâh-ı Nişaburî, Kâtibî, Emîr Şâhî, Baba Sevdâyî, Ârif, Hâfız Ebrû, Şerefeddin Ali Yezdî ve Abdülkadir-i Merâgî gibi pek çok mutasavvıf, şair, tarihçi ve musikişinasa destek vermiş ve onları Herat'ta ağırlamıştır.

Matematik ve astronomiye alakasıyla tanınan Uluğ Bey Semerkand'da büyük bir rasathane kurmuştur. Bu rasathanenin başına Semerkand Medresesi reisliği verdiği Kadızâde-i Rûmî'yi tayin eder. O da tıpkı babası gibi, hüküm sürdüğü Semerkand'da–başta meşhur matematikçi Ali Kuşçu olmak üzere-birçok âlim ve sanatkârı ağırlamış ve onları himaye etmiştir.

Devir içerisinde edebiyata karşı yoğun bir alaka vardır. *"Şahruh'un oğlu Baysungur Mirza'nın Şehnâme'nin, Şah Garib Mirza'nın, Hâfız Dîvânı'nın tam metinlerini meydana getirebilmek için çalıştıkları, Baysungur ile Uluğ Bey arasında biri Hüsrev-i Dehlevî'nin, diğeri Nizâmî'nin Hamsesini tercih ettikleri için edebî tartışmalar olduğu kaydedilmektedir"* (Şentürk, 2017: 208). Sadece bu örnek bile mezkûr devirde edebiyatın önemini ortaya koymaya yetecektir.

Devrin şairlerinden Sekkâkî'nin ünü Timurluların hizmetine girdikten sonra artmıştır. *"Özellikle kaside tarzında üstatlığı kabul edilen Sekkâkî'yi Yakînî, 'Ok Yayıng Münâzârası' isimli eserinde Türk şiirinin 'müctehidi' olarak kabul etmektedir"* (Şentürk, 2017: 208).

Sekkâkî'nin şiirlerinde geleneksel Türk şiirinin izleri olmakla beraber, Farsî şiir geleneğinin tesiri de açıkça görülmektedir. Kendisi Türk şiir dilini en iyi şekilde kullanan şairlerden biridir. Devrin, Sekkâkî dışında öne çıkan şairleri, Sibicabî, Ahmedî, Yusuf Emîrî, Lutfî, Mirza Haydar, Harezmli Hâfız, Gedaî, Seyyid Ahmed Mirza, Atâyî, Yakînî ve Mukîmî'dir.

Lutfî, Nevâyî öncesi dönemin mühim bir şairi olarak anılmaktadır. Kendisi gazel tarzında ün kazanmıştır. Aynı zamanda başarılı bir kaside şairi olan Lutfî, tasavvufi ve ladinî konularda şiirler söylemiştir. Nevâyî, kendisine nazireler yazmıştır. *"Fuzûlî ve Mahdum Kulı üzerinde de Lutfî'nin tesiri görülmektedir"* (Şentürk, 2017: 209).

Daha sonra Hüseyin Baykara'nın iktidar dönemi başlar. Hüseyin Baykara, merkezi Herat olmak üzere Horasan, Sicistan, Tohâristan, Cürcan ve Esterabad'ı fethederek, yaklaşık kırk sene tahtta kalmıştır.

XV. asır Çağatay edebiyatının ikinci yarısı olarak kabul edilebilecek olan bu devir, yüksek ve canlı bir sanatsal hayata tanıklık etmiştir. Kendisi de bir şair olan Hüseyin Baykara, âlim ve sanatkârları himaye etmiş; bu şubelerin gelişimine mütemadiyen katkı sağlamıştır. Onun bu çabalarının da azımsanmayacak etkisiyle klâsik Çağatay edebiyatı gelişmiştir. "*İran ve Türkistan'ın seçkin sanatkâr ve ilim adamlarıyla dolan Herat yeni inşa edilen saray, konak, cami ve medreselerle gelişmiş ve büyümüştür"* (Şentürk, 2017: 209). Onun devrinde Çağatay edebiyatının ve Çağatay lehçesinin zirveye ulaştığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Bu dönemde eğitim de bu branşları önemseyen bir yaklaşıma sahiptir. Bu tedrisatla yetişen zümreler de ilme ve sanata ilgi duymuşlardır. Netice itibarıyla da bu devirde pek çok bilimsel ve sanatsal faaliyet yürütülmüştür. Edebiyat da bu sanat ikliminden payını fazlasıyla almıştır.

Burada mühim olan noktalardan biri de Herat'ta teşekkül eden edebî muhitin bir fanusun içinde yaşanmıyor oluşudur. Bilakis Herat, devrin diğer önemli sanat merkezleri olan, Maveraünnehir ve Horasan'ın yanında, İstanbul, İran ve Irak ile irtibat hâlindedir.

Beyanî'nin *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'sında *"(Ahmed Paşa) Mîr Âlî Şîr Nevâyî mezbûra otuz üç dâne musanna' u muhayyel gazel göndermişdür"* şeklinde bir ifade geçer (Sungurhan, 2017: 23). Fatih Sultan Mehemmed devrinde vuku bulan bu hadise, o devirde

farklı Türk devletlerinde yaşayan şairlerin ve devlet adamlarının birbirleriyle edebî münasabet içerisinde olduklarını gösterir. Birbirleriyle mektuplaşırlar ve birbirlerine nazire yazarlar. Bu yalnızca Türk şairleri arasında gerçekleşmez. Devrin en önde gelen şairlerinden Molla Câmî ile Sultan Mehemmed'in ve II. Bâyezid'in münasebetleri buna delil teşkil etmektedir.

Çağatay edebiyatının ikinci yarısında–yani klâsik dönemde-Hüseyin Baykara, Ali Şîr Nevâyî, Hâmidî, Şahî, Şiban Han ve Muhammed Salih isimleri ön plana çıkmaktadır. Nitekim bu şairlerin devrinde Çağatayca edebî bir dil hâline gelmiş ve klâsik formuna ulaşmıştır.

Ceddi Cengiz Han'a uzanan Hüseyin Baykara, Timurlular'dandır. Herat'ta doğmuştur. On dört yaşında Devlethâne Sarayı'ndan ayrılan Hüseyin Baykara, önce Mirza Ebu'l-Kasım Bâbür'ün yanına, sonra da akrabası olan Sultan Ebû Said Mirza'nın yanına Semerkand'a gitmiştir. Akabinde Merv'e gidip Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in maiyetine girmiştir. Ebu'l-Kasım Bâbür'ün 861/1457'de vefat etmesinin ardından Horasan'da tahta geçmiştir. Horasan ve Maveraünnehir'de uzun bir süre hüküm sürmüştür. Çağatay edebiyatında Nevâyî'nin ardından en güçlü şair olarak kabul edilir. *Türkçe Dîvân*'ında genellikle gazeller vardır. Bunlar *"aşktan ve yaşadığı hayattan bahseden şiirlerdir"* (Şentürk, 2017: 210). Baykara'nın *Türkçe Dîvân* dışında küçük bir de risalesi vardır. Şiirlerinde *Hüseynî* mahlasını kullanmıştır.

Hüseyin Baykara'nın vefatından sonra Timurlular devletini yıkan Özbekler, kendilerinden önce ortaya çıkıp klâsikleşmiş olan bu edebiyatı devam ettirirler. *"Ancak ona Özbek karakteri vermeyi de ihmal etmezler. Böylece yavaş yavaş Çağatayca tabiri yerine Özbekçe tabiri geçer"* (Eraslan, 2017: 564).

2. ALİ ŞÎR NEVÂYÎ

2.1.Yaşadığı Devrin Siyasal Durumu

Timur, XV. asrın başında büyük bir güce kavuşarak, Altınordu Devleti'ni yıktığı gibi Hindistan'ı da egemenliği altına almıştır. Onun doğuda elde ettiği bu başarılar Batı Türkleri için büyük tehdit oluşturmuştur. Bu tehdidin neticelerini 1402 Ankara Savaşı'nda görmek mümkündür.

Timur, savaş meydanında gösterdiği başarıların yanında sanata ve ilme gösterdiği alakayla da öne çıkar. O, ülkesinde medeniyeti tesis etme noktasında üzerine düşeni

yapmaktan geri durmamıştır. *"Timur, savaştaki sert ve yıkıcı kişiliğini barışta, özellikle uygarlık aşamasında dikkati çeken bir yapıcılıkta onarmaya çalışmış ve onun döneminde başlayan kalkınma, oğulları zamanında sürdürülmüştür"* (Mengi, 2005: 97).

Timur dönemindeki bu baskın güç, onun vefatından sonra yerini bir süre karmaşaya bırakır. Kadim Türk veraset sisteminin de etkisiyle kendinden sonra taht kavgaları süratle baş gösterir. Timur, veliahtı olarak torunu Pîr Muhammed'i gösterse de bu vasiyetine uyulmamıştır. Küçük oğlu Şahruh tahta geçtikten sonra uzun bir süre siyasî otoritesini ve hâkimiyetini pekiştirmek için mücadele etmiştir. Şahruh bir müddet emirlerle mücadele ettikten sonra Timurlular tahtına oturabilmiştir. *"1420[2] yılına gelinceye kadar Şahruh, babasından kalan ülkenin büyük bir kısmında hâkimiyetini pekiştir(miştir)"* (Aka, 2002: 896).

Şahruh, 43 sene süren hâkimiyeti boyunca güçlü bir iktidar tesis eder. O aynı zamanda tıpkı babasının Semerkand'da yaptığı gibi Herat'ı mamur etmiştir. *"Şehrin çevresi surlarla ve hendeklerle çevriliydi. Hendeklerden asma köprülerle geçilir, demir kapılardan şehre girilirdi"* (Levend, 1965: 11). Onun devrinde kaleler onarılmış, sokaklar tanzim ve kapalı çarşılar tesis edilmiştir. Bunun haricinde çok sayıda mescit, hahkah, medrese, imaret, darüşşifa, hamam vb. de yaptırmıştır.

Herat'ta sünni-şiî çatışması mütemadiyen devam ediyordu. Şahruh mutaassıp bir hükümdardı. *"Bir aralık mutaassıp şeyhlerin ısrarı üzerine şarabı yasak etmiş ve şehzadelerin saraylarındaki şarapları da döktürmüştü"* (Levend, 1965: 12).

Şahruh devrinde Herat, edebiyat ve sanat hususunda ün kazanmaya başlamıştır. Zira Şahruh, âlim ve sanatkârları şehirde toplamaya özen göstermiştir. Bu da devirde ilme ve sanata önem verildiğini gösterir. Bu önem, *Baykara-Nevâyî* devrindeki yüksek ilim ve sanat temayülünün temelsiz olmadığının bir nişanesidir.

Şahruh'un vefatından sonra yerine o sırada Semerkand valiliği yapmakta olan Uluğ Bey tahta çıkar. Timur'un torunu ve Şahruh'un oğlu Uluğ Bey, devrinde büyük tazim görmüş bir kişiliktir. Daha babasının tahtta olduğu dönemde dahi devrin vakanüvislerince saygıyla anılmış; devrin ileri gelenlerinden büyük itibar görmüştür. *"1425 tarihli bir kitabede o, daha babasının sağlığında ve Şahruh'tan hiç söz edilmeksizin 'en*

---

[2] Timur'un vefatı 1405 yılında gerçekleşmiştir.

büyük sultan, bütün kavimlerin hükümdarlarının efendisi ve yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi' olarak gösterilmiş; 1427'de kendisine ithaf edilen bir eserde ise 'sultanların en büyüğü, en âlimi, en âdili' olarak nitelendirilmiştir" (Aka, 2002: 897).

Uluğ Bey, askerî ve siyasî başarılarından ziyade ilim ve irfan hususundaki maharetleri ve bu alanlarda ilerleyen kişileri himaye etmesiyle nam salmıştır. Oğluyla girdiği mücadele neticesinde tahtını kaybetmiş ve akabinde de öldürülmüştür.

Onun ilme verdiği önemi anlamak için kendi söylemlerini dikkatlice takip etmek gerekir. *"Buhara'da inşa ettirdiği medresenin kapısı üzerine 'İlim tahsil etmenin kadın-erkek bütün müslümanlara farz olduğu' hadisini yazan Uluğ Bey'e gelinceye kadar İslam dünyasında bir 'bilgin'in tahta oturduğu görülmemişti"* (Aka, 2002: 898). Tüm bunların neticesinde onu bir siyasetçi olmasının yanı sıra *hükemâ* sınıfı içerisinde değerlendirmek de münasip olacaktır.

Tüm bu karmaşık olaylar silsilesine rağmen devirde ilmî ve sanatsal gelişmeler sürmüştür. Şahruh ve Uluğ Bey devrinde siyasî çalkantılara karşın Herat ve Semerkand doğunun ileri medeniyet merkezlerinden ikisi olmuştur. Ancak iki şehrin bazı hususlarda birbirinden farklı olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Şahruh'un hâkimiyetinde olan Herat, Uluğ Bey'in valiliğindeki Semerkand'a göre daha kapalı ve mutaassıp bir şehirdir. Aynı devirde Semerkand, Herat'a göre ilmî ve sanatsal olarak daha serbest ve hareketli bir şehirdir. Bunda yukarıda belirtildiği gibi Şahruh'un daha mutaassıp bir hükümdar olmasının etkisi vardır.

Abdüllatif, babası Uluğ Bey'i mağlup ederek tahta çıkar. Abdüllatif'in bir suikast neticesinde öldürülmesinden sonra yerine İbrahim Sultan'ın[3] oğlu Mirza Abdullah geçer. *"Abdüllâtif'in şiddete dayanan idaresinden sonra, nispeten yumuşak olan Abdullah ile Şeyhülislam'ın örnek aldıkları Uluğ Bey zamanı geri gelmiş bulunuyordu"* (Aka, 2002: 899).

Daha sonra tahta geçen Ebû Said[4], Uluğ Bey'in aksine daha ziyade din adamlarına ehemmiyet vermiştir. Bu dönemde, Semerkand'da görülen ilmî ve sanatsal inkişaf duraklar. Onun bu tavrında etrafındakilerin etkisinde kalmış olmasının önemi vardır. *"Hoca Ubeydullah-ı Ahrar'ın temsil ettiği gelenekçilerin etkisi altında, bilimsel çalışmalara durgunluk çöker. Rasathaneler bakımsız hâle gelir. Aletlerin bir kısmı çalınır.*

[3] Şahruh'un en büyük oğludur (1395-1440).
[4] Timur'un torunlarından Sultan Mehmet Mirza'nın büyük oğludur (1427-1469).

Ali Kuşçu, bilimsel hareketleri hazmedemeyen mutaassıplardan gördüğü kovumsama üzerine Semerkand'dan ayrılarak, önce Azerbaycan'a, sonra da İstanbul'a gider. Herat'taki ile kıyaslanamayacak kadar durgun olan edebiyat ve sanat hareketleri büsbütün durur. Ancak mimarlık eserleri devam eder" (Levend, 1965: 13-14). Ebû Said, Akkoyunlular ile giriştiği savaşta esir alınmış ve öldürülmüştür.

Ardından tahta Hüseyin Baykara çıkar. Kendisi, Timur'un torunu Baykara'nın oğlu Mansur'un büyük oğludur. Annesi Fîrûze Begüm ve babası Mirza Mansûr'un her ikisi de Timur soyundan gelmektedir. 1438'de doğmuştur. 1470-1506 yılları arasında Timurlu Devleti'nin hükümdarlığını yapmıştır.

Babası ve babasının kardeşi Şahruh arasındaki mücadeleden galip ayrılan taraf Şahruh olduğu için Hüseyin Baykara saltanatın uzağında kalmıştır. *"Fakat asil aile ortamında dedesi Baykara'nın yanında yetişti. Bundan dolayı Hüseyin Baykara diye meşhur oldu"* (Algar, 1998: 530).

Daha çok genç yaşta (14) Horasan'a giderek Ebü'l-Kâsım Bâbür Mirza'nın maiyetine daha sonra da Semerkand'da Ebû Said'in himayesine girer. *"Fakat Ebû Said o sırada bazı şehzadelerin ayaklanmasından dolayı ondan da şüphelendi ve Semerkand Kalesi'nde hapsetti"* (Algar, 1998: 530). Baykara'nın bu esareti bir müddet sonra annesinin de yardımıyla sona erer.

Ebü'l-Kâsım Bâbür, 1457'de vefat ettikten sonra Merv'de hâkimiyet kurmuş olan amcası Muizzüddin Sencer'in maiyetine girmiş ve amcasının kızı Hatice Bike Sultan'la evlenmiştir. Ancak daha sonra Baykara ile amcasının arası açılmıştır. Bundan sonraki süreçte Baykara bağımsız hareket etmeye gayret göstermiştir. *"Bir aralık Sencer'in Merv'de bulunmadığı sırada kendisine vekillik eden Hüseyin Mirza (Baykara), tahtı ele geçirmek teşebbüsünde bulunmuşsa da, başaramayarak Merv'den kaçmak zorunda kalmıştır"* (Levend, 1965: 9). Hüseyin Baykara daha sonra da kayınpederine karşı savaşıp ondan toprak aldıysa da tedbirli davranarak ele geçirdiği yerlerde Ebû Said adına para bastırmıştır.

Baykara, Mâzenderan ve Hârezm sahalarında emirlik kurma girişimlerinde bulunmuş olsa da yardımını istediği Ebülhayr Han'ın ölmesiyle bu arzusunda muvaffak olamamıştır. Ancak daha sonra Ebû Said'in vefatı üzerine Herat'ta hâkimiyetini tesis eder. Bu ilk hâkimiyet denemesi uzun sürmese de bir müddet sonra halkın da desteğini alarak Herat'taki iktidarını yeniden kurar. Bu devirde en büyük rakibi Akkoyunlu Uzun

Hasan'dır. Ancak onun Osmanlılarla sürdürdüğü mücadele Baykara'nın işini kolaylaştırmıştır. Böylelikle Horasan'daki hâkimiyetini oldukça sağlam bir hâlde tesis etmiştir.

Ebû Said'in ölümüyle neticelenen Azerbaycan seferi sırasında Hüseyin Baykara'nın tahta çıkmak maksadıyla harekete geçeceği bekleniyordu. Selefinin ölümünden sonra Baykara 24 Mart 1468 yılında Herat'a girmiştir.

Bu sürede Akkoyunlu Uzun Hasan'ın desteğini alan Yadigâr Muhammed Mirza[5] ile bir süre mücadele etmişlerdir. Uzun Hasan'ın da yardımıyla Herat'a giren Yadigâr Muhammed'in *"yanındaki Türkmen beylerinin halka kötü davranışları ve yolsuzlukları halkın ondan yüz çevirmesine yol açtı"* (Aka, 2002: 901). Ali Şîr Nevâyî önderliğindeki Baykara taraftarları bu boşluktan da yararlanarak Yadigâr Muhammed'i ele geçirip öldürdüler. *"Yadigâr Muhammed'in öldürülmesinden sonra, Hüseyin Baykara'nın Herat hâkimiyeti, 1506 yılındaki ölümüne kadar aralıksız sürdü"* (Aka, 2002: 901).

Onun devrinde Herat gerçek manada bir kültür ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Baykara, eğlenceye düşkün bir hükümdardı ve bu özelliğiyle nam salmıştı. *"Hâkimiyetinin ilk 6-7 yılında sultan dindarca bir hayat sürmüş, ondan sonraki 40 yılda ise her gün öğle namazından sonra içmiştir"* (Aka, 2002: 901). Bu canlı ve eğlenceli hayat ile işret meclislerini Nevâyî'nin ve Baykara'nın şiirlerinden takip etmek mümkündür. O, genellikle öğle namazı vaktine kadar devlet işleriyle uğraşmış; geri kalan vaktini de âlim ve sanatkârlarla meclisler düzenleyerek muhabbete ve sanata ayırmıştır. Bu meclisler *"Hüseyin Baykara divanı"* yahut *"Hüseyin Baykara meclisi"* diye nam salmıştır. Bu durum, daha sonraki Türk saray eşrafınca da örnek teşkil etmiştir. "*Osmanlı edebiyatında Hüseyin Baykara adı daha ziyade sazlı sözlü eğlencelerle anılmış, pek çok şair kendi dönemindeki meclisleri Baykara meclislerine benzetmeyi âdet edinmiştir"* (Algar, 1998: 531).

Baykara Meclisleri, sanat, ilim ve daha birçok alanda meselelerin konuşulup tartışıldığı bir kültürel faaliyet hüviyetindedir. *"Bu meclislerde; genellikle 'şiir, muamma, lügaz, tarih düşürme, nazire, inşa, mektup, musiki, minyatür' ile 'çeşitli dini ve ilmi mevzular'ın sohbet ve tartışma konusu olduğu müşahede edilmektedir. Ayrıca bu meclislerde herkes kendi hünerini göstermekte, şakalaşmalar olmakta, satranç ve çeşitli eğlence oyunları oynanmakta, güreş tutulmakta, şiirler okunmakta, şarkılar söylenmekte,*

---

[5] Şahruh'un oğlu Baysungur'un torunudur.

Firdevsî'nin Şeh-nâme'si ile Hâfız-ı Şîrâzî ve Abdurrahman Câmî'nin Dîvân'ı okunmakta, çeşitli dinî konular üzerinde tartışmalar yapılmakta, yorumlanması istenen ayetlerin tefsiri yapılmakta, çeşitli içecek, tatlı ve yemeklerin sunuldığu ziyafetler verilmekteydi" (Kartal, 2018: 542).

Bu meşhur meclisin konukları arasında Câmî, Hâtifî, Ali Şîr Nevâyî, Bihzâd, Sultan Ali ve Devletşah gibi devrin tanınmış şair, nakkaş, hattat ve tezkire müellifleri bulunurdu.

Nâ'ilî-i Kadîm:

Sultân Hüseyn Baykara devridür hemân
Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü sûrdan

beytiyle Baykara devrinin bu hasletine atıfta bulunmuştur.

Bu dönemde Herat tezhip okulu tezhibin gelişmesine öncülük eder. Bu okul daha sonra Safevî sanatına ve akabinde de Osmanlı sanatına tesir etmiştir. Yine nakış ve cilt sanatları da bu devirde gelişmiştir.

Musiki de bu gelişmelerden nasibini almıştır. *"Hüseyin Baykara'nın himayesinde Ali Şîr Nevâyî, Molla Câmî, Gulâm Şâdî ve daha pek çok sanatkârın çalışmaları sonucu musikide önemli bir yeri olan 'Herat musiki okulu' doğmuştur"* (Algar, 1998: 531).

Kendisi de başarılı bir şair olan Baykara, şiirlerinde *Hüseynî* mahlasını kullanmış, Çağatay Türkçesiyle ve Farsça şiirler söylemiştir. Nitekim onun dönemine denk gelen Çağatay edebiyatının klâsik dönemi *Nevâyî-Baykara* devri olarak anılmıştır.

Hüseyin Baykara'nın Çağatay Türkçesiyle ve Farsça söylediği şiirleri ihtiva eden bir *Divan*'ı, hayatına dair pek çok anekdot ve hayat görüşüne dair bilgiler içeren *Risâle-i Hüseyin Baykara*'sı ve *Gül ü Mül* adlı bir eseri vardır. Sultanın *Mecâlisü'l-uşşak* adlı bir eseri olduğu söylense de bu muğlak bir bilgidir. Mezkûr eser *"Hândmîr'e göre Kemâleddin Hüseyin Gazurgâhî'ye aittir"* (Algar, 1998: 531). Baykara ayrıca musiki ve hat sanatıyla da haşır neşir olmuştur.

Bunlara mukabil, Hüseyin Baykara devrinin sıkıntısız geçtiği söylenemez. Bu devirde Timurlu Devleti, siyasî, idarî ve en çok da malî güçlüklerle cebelleşmiştir. Durumu düzeltmek için *"zaman zaman iki kişi aynı zamanda vezirlik makamına getirildi*

ise de, iki vezirin iş başına gelmesi ile beklenenin aksine devlet işlerinde aksaklık ve aralarında uyuşmazlık çıktı" (Aka, 2002: 902).

Baykara'yı meşgul eden mühim sorunlardan biri 1497-1500 yılları arasında oğlu Bedîüzzaman ile arasının açılmasıdır. 1498 yılında Baykara ve diğer iki oğlu arasında da sorun çıkar. Sultan, Abdülmuhsin adlı oğluyla sulha varır. *"Fakat sultan ile oğulları arasında süregelen savaşlar, sultan için tehlikeli bir hâl almıştı"* (Aka, 2002: 902).

Hüseyin Baykara'nın oğullarıyla olan bu çatışmaları epey çetrefilli bir hâl alır. Sultan, üç oğluyla da sorun yaşamıştır. Ali Şîr Nevâyî, baba ile oğullar arasında bağdaştırmacı bir diplomasi yürütüyordu. Baykara, Bedîüzzaman'la yeniden mücadeleye giriştiğinde ordusu oğlununkine nazaran daha zayıf bir durumdaydı. Yine Nevâyî araya girerek Bedîüzzaman'ı savaştan vazgeçirmişti. *"Fakat hutbelerde Sultan Hüseyin'in adı ile birlikte onun adı da okunacak; Amû Deryâ ve Belh'ten Murgab'a kadar olan sahalar Bedîüzzaman'a bırakılacaktı"* (Aka, 2002: 902).

Hüseyin Baykara daha sonra bir diğer oğlu olan Muhammed Hüseyin'le mücadele ettiyse de akabinde daha mühim bir sorun ortaya çıkar. Özbek Muhammed Şibanî, Semerkand'ı gözüne kestirmiştir. Bir müddet bu uğurda savaştıktan sonra Semerkand'ı kesin olarak ele geçirmiştir. Bu noktada Şibanî ile Bâbür arasında husule gelen çatışmada Baykara'nın Bâbür'den yana tavır almaması ciddi bir stratejik hata olarak değerlendirilmiştir. *"Sultan Hüseyin gibi tecrübeli bir devlet adamının diğerlerine nispetle Muhammed Şibanî'nin durumu ve faaliyetlerini daha iyi bildiği hâlde ona karşı hiçbir tedbir almadığı ve kendisine asla yardım etmediğinden dolayı Bâbür'ün hayret ifadesi pek tabi idi"* (Aka, 2002: 902).

Ali Şîr Nevâyî'nin 1500 yılı Aralık ayında geçirdiği felç ve 1501 yılı Ocak ayındaki vefatından sonra Baykara da fazla yaşamamıştır. Onun 1506 yılındaki vefatından sonra iki oğlu Muzaffer Hüseyin ve Bedîüzzaman ortak olarak sultan ilan edilmişlerdir. Zafiyete uğrayan siyasî otorite neticesinde Şibanî 1507 yılında Herat'ı ele geçirmiş ve Timurlu Devleti'ne son vermiştir.

Hüseyin Baykara devrinde Herat siyasî ve kültür merkezi hâlindeydi. Baykara, *"veziri Mir Ali Şîr Nevâyî'nin de yardımıyla Herat'ı 'Doğu'nun Floransa'sı'na dönüştürdü. Bu, olağanüstü bir dönemdi. Tüm karşıtlıkların, iyi ile kötünün, ahlaksızlık ile erdemin, şiddet ile barışseverliğin, en aşağı kabalık ile en ince ruhların, yaşama sevinci ile dünya yaşamının reddinin bir arada yaşandığı, bir arada var olduğu, tüm ırktan*

insanların bir arada yaşadığı, hemen hemen tüm dillerin konuşulduğu sıradışı bir dönemdi" (Roux, 2007: 339-340). Şehrin içerisindeki–çoğu bu dönemde inşa edilmiş olan-konaklar sanatçılar için birer sanat muhiti işlevi görmekteydi. Başta sultan olmak üzere *küttâb* sınıfı ve devlet adamları; hamam, darüşşifa, eczane, kervansaray, aşevi vb. sosyal yardım maksatlı mekânları Herat'a kazandırmışlardır. Bunun yanı sıra eski Türk geleneklerinde olduğu gibi Timurlular devrinde de kadınların nüfuzu fazlaca yüksekti. Hanımların[6] da bu gibi yardım ve imar faaliyetlerine sıklıkla katkı sağladıkları malumdur.

Bu devirde halk içerisinde ziraî faaliyetler had safyaya ulaşmıştır. *"İsfizarî, Hüseyin Baykara döneminde halkın kendini ziraate verip, tarıma açılmayan arazi kalmadığını, işlenmeyen toprakların kanallar açılmak suretiyle işlenir hâle geldiğini kaydediyor"* (Aka, 2002: 911).

XVI. asırda Timurlu Devleti tarih sahnesinden silinmiştir. Özbeklerin devamlı baskıları neticesinde asrın başında kaybedilmiş olan Harezm ve Maveraünnehir'e daha sonra Horasan da eklenmiştir. Bundan sonraki süreçte bölgedeki güç Şiban Han önderliğindeki Özbeklere; onlar Safevîlerce kontrol altına alındıktan sonra da Şah İsmail ve Bâbür'e geçmiştir. *"Timurlu sülalesi ancak Bâbür'ün[7] Hindistan'da kurduğu devlet sayesinde varlığını koruyabildi"* (Aka, 2002: 903).

2.2.Hayatı

Nizâmü'd-dîn Ali Şîr Nevâyî, 9 Ocak 1441 (h. 17 Ramazan 844) tarihinde Herat'ta doğmuştur. Babası, Gıyâsü'd-dîn Kiçkine Bahadır (Bahşi)[8] Uygur Türkleri'ndendir. Devlet adamlığının yanında şair ve münevverdir. *"Horasan hâkimi Ebu'l-Kasım Bâbür'ün adamı idi. Ana tarafından büyük babası Ebû Said Çisek de Mirza Baykara'nın[9] beylerbeyi idi"* (Eraslan, 2017: 642). Onun ailesi daha evvel de Timur'un oğlu Ömer Şeyh'in de hizmetinde bulunmuştur. Nevâyî iyi bir eğitim almıştır. Hüseyin Baykara ile birlikte büyüyüp tahsil görmüşlerdir.

Şahruh'un vefatı üzerine 1447'de Nevâyî babasıyla birlikte Irak'a gitmek üzere yola çıkar. Nevâyî, yolculuk sırasında Teft şehrine uğradıkları bir zamanda Timur'un tarhiçisi Mevlânâ Şerefüddin Ali Yezdî ile tanışma fırsatını yakalar.

---

[6] Hanım, hanedandaki kadınlar için kullanılan bir unvandır. bk. Timur'un eşi Saray Mülk Hanım.
[7] Bu noktada Bâbür'ün de Timur'un soyundan geldiğini unutmamak gerekir.
[8] Uygur kâtiplerine/bürokratlarına verilen bir unvandır.
[9] Hüseyin Baykara'nın dedesidir.

1452'de Ebu'l-Kâsım Bâbür, Horasan'da hâkimiyetini ilan edince Nevâyî ve babası da Horasan'a döner. *"Alî Şîr ile Hüseyin Baykara bu sırada birlikte öğrenime başlarlar ve aralarında ölünceye kadar devam edecek bir dostluk kurulur"* (Eraslan, 2017: 642).

1456'da Bâbür ile Meşhed'e giden Nevâyî, Ebu'l-Kasım'ın vefatından sonra bir müddet daha bu şehirde kalır. Nevâyî, Meşhed'de İmam Rıza Medresesi'nde ilim tahsil eder. Bu esnada pek çok İranlı âlim ve şairle tanışmış ve bazılarından ders almıştır. *"Bunlar arasında Kemal Türbetî ve Arap aruzunun üstadı sayılan Derviş Mansûr da vardı"* (Kut, 1989: 449). Şeyh Kemal-i Tevbetî ile tanışıp ondan ilim tahsil eder. Ayrıca Hüseyin Baykara da onunla birlikte Meşhed'e gitmişse de Bâbür'ün 1457'deki vefatından sonra Merv'e dönmüştür. Nevâyî bu dönemde Timurlular'ın kuşçu emirlerinden Seyyid Hasan Erdeşir'den alaka görmüştür.

Babasının vefatından sonra Herat'a dönen Nevâyî, bir süre Ebû Said Mirza'nın hizmetine girdiyse de Hüseyin Baykara ile olan dostluğu sebebiyle burada fazla kalmaz ve Semerkand'a giderek Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî'den[10] iki sene kadar ilim tahsil eder. Semerkand'a gidişinde Ebû Said Mirza'dan beklediği ilgiyi görememesi de etkili olmuştur. Bu durumda, Nevâyî'nin, Ebû Said'e karşı ayaklanan Baykara'nın yakın arkadaşı olmasının tesiri vardır.

Nevâyî'nin Semerkand'a gidişi bir biçimde artık Herat'ta kalamayacağına kâni olmasıyla gerçekleşmiştir. *"Berthels, Nevâyî adlı eserinde, Semerkand Uluğ Bey'den sonra bilim merkezi olmatan çıktığı için, Nevâyî'nin okumak üzere Semerkand'a gitmiş olamayacağını yazar"* (Levend, 1965: 32). Nevâyî daha sonra Seyyid Hasan Erdeşir'e gönderdiği manzumesinde Herat ile alakalı olumsuz eleştirilerde bulunur. Herat'taki takdirsizlikten ve geleneklerin bozulmasından dem vurur.

Nevâyî, Semerkand'da, Riyâzî, Alâ-i Şaşî ve Yusuf Bedîî-i Endicânî gibi pek çok şairle tanışır.

1459'da Ebû Said Mirza'nın Akkoyunlu Uzun Hasan'a yenilerek öldürülmesinin ardından Hüseyin Baykara Horasan'ı ele geçirerek tahta çıkar. Bu esnada Nevâyî de

---

[10] (A.G.5)'te muamma biçiminde rubâîye gizlenen kişi de Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî olmalıdır. Nevâyî, hocasından şu satırlarla bahsetmektedir: *"Semerkand ekâbiridendür. Fakîh Ebû'l-Leys evlâdıdındur. Fıkıhda anı Ebû Hanîfe-i Sânî dirler irdi. Ve 'arabiyyetde İbn-i Hâcib keffeside tutarlar irdi. Seyyid Şerîf'ning şâgirdi irdi. Ve Seyyid öz hatları bile 'ulûm ders ayturga icâzet-nâmeler anıng üçün bitip irdi. Fakîr ikki yıl anıng kaşıda sebak okudum. Ança iltifâtı bar irdi, kim ferzend dir irdi.* (Levend, 1965: 32)*"*

Ebû Said Mirza'nın oğlu Ahmed Mirza'nın ordusunda bulunmaktadır. Hüseyin Baykara, tahta çıktığında Mirza'dan, Nevâyî'yi kendisine göndermesini rica etmiştir. Nevâyî böylece Semerkand'dan ayrılarak Herat'a gitmiş ve orada Baykara tarafından büyük bir alaka ile karşılanmıştır. *"Ali Şîr'in gelişi Sultan tarafından Herat'ın dışındaki Bağ-ı Zâgân sarayında ziyafet verilerek kutlandı"* (Çetindağ, 2002: 4). Ayrıca, *"Ali Şîr, Sultan Hüseyin'e meşhur 'Hilâliyye' kasidesini sundu ve onun hizmetine girdi"* (Şentürk, 2017: 210). Baykara, bir fermanında Nevâyî ile sütkardeşi olduklarını söyler. Bu da onların yakınlıklarına dair önemli bir malumattır.

Nevâyî, Hüseyin Baykara'nın, tahta ilk çıktığı zaman on iki imam adına hutbe okutmasına mani olur. Yine Baykara'nın bu ilk devrinde vergi yüzünden çıkan bir halk hareketini bastırır. Ayrıca Hüseyin Baykara'nın ona güvenini ne denli hak ettiğini; 1470'te Herat'ı ele geçiren Yadigâr Muhammed'i, emrindeki orduyla birlikte ele geçirmesi ve şehzadeyi sultana elleriyle teslim etmesiyle bir kez daha ortaya koymuştur. Bu durum onun *"Hüseyin Baykara'ya olan sadakatini gösterdiği gibi büyük bir idareci olduğunu da göstermektedir"* (Şentürk, 2017: 210). Onun Baykara'ya bağlığının mühim nişanelerinden biri de *Mecâlisü'n-nefâis*'tir. Nevâyî, *"Bağlılığının bir belirtisi olarak Mecâlisü'n-nefâis adlı tezkiresinin sekizinci bölümünü bütünüyle ona ayırdı"* (Kut, 1989: 450).

Ali Şîr Nevâyî, Baykara'nın en yakın dostu ve en fazla itimat ettiği kişilerden biri olması hasebiyle devlet içerisinde önemli vazifelere getirilir. Nevâyî, *Künhü'l-Ahbâr*'da, *"Hüseyin Baykara'nun vezîr-i müşîri; Horâsân Pâdişâhı'nun vezîri"* olarak geçer (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 50-59). *Heşt Bihişt*'te de yine *"Sultân Hüseyn Baykara'nun rahmetu'llâhi 'aleyh vezîr-i a'zamı ve musâhib-i hem-demi"* olarak ifade edilir (Sehî Beg, 2017: 4).

Hüseyin Baykara, tahta çıktıktan sonra Nevâyî'ye nişancılık vazifesini vermiştir. *"Devlet işlerinden pek hoşlanmayan Alî Şîr bir süre sonra bu görevi Nizameddin Süheylî'ye bırakmıştır"* (Kut, 1989: 450).

Nevâyî divan beyi ve nedimken, idarede Hüseyin Baykara'dan sonraki en nüfuzlu kişiydi. *"Mührünü evrakın üstüne basacağı yerde altına basmış olmasıyla bu usul daha sonra resmî âdet hâline gelmiştir"* (Kut, 1989: 450).

Nevâyî, 1472'de emir yani "divan beyi" olur. Bu görevi esnasında ülkedeki yolsuzluk ve haksızlıklarla mücade eder. *"Bu hareketi birçok düşman kazanmasına sebep*

olsa da, Alî Şîr asla doğru bildiği yoldan ayrılmaz” (Eraslan, 2017: 642). İdari işlerle meşgul olmak istemeyen Nevâyî yine de haksızlıklarla mücadelesine devam etmiştir. *“Nevâyî çeşitli tiplerle karşı karşıya bulunmuş, onlarla gizli ve açık giriştiği savaş, hayatı boyunca onu rahatsız edip uğraştırmıştır”* (Levend, 1965: 36).

1476'da, hürmet ettiği Abdurrahman Câmî'nin yönlendirmesiyle Nakşibendi tarikatına girer.

1479'da Hüseyin Baykara, Ebû Said'in oğlu Mirza Ebû Bekir'in ayaklanmasını bastırmak için Esterâbâd'a hareket eder. Bu esnada da Nevâyî'yi Herat'ta naip olarak bırakır.

Nevâyî 1483-1485 yılları arasında Hamse'sini tamamlar. Onun Hamse meydana getirme hevesinde Câmî ile Nizamî ve Emir Husrev'in Hamse'leri üzerine yaptıkları sohbetlerin tesiri olmuştur. Böylesi güç bir eseri iki senede tamamlaması da onun edebî gücünü göstermesi açısından dikkate değerdir. *“Câmî, Hıred-nâme-i İskenderî isimli mesnevisinde bu hamseyi övmektedir”* (Çetindağ, 2002: 6).

Nevâyi, genel itibarıyla Hüseyin Baykara ile yakın bir ilişki içerisinde olsa da bazı dönemlerde bu iki dostun arası açılmıştır. Bunda, Nevâyî'ye kin güdenlerin türlü düşmanlıkları etkili olmuştur. Nevâyî'ye husumet besleyenlerin başında daha önce naiplik de yapmış bulunan Mecdettin geliyordu. Mecdettin aradığı fırsatı 1487 yılında bulur. Zahirettin Bâbür'e göre: *“Sultan Hüseyin'in biraz paraya ihtiyacı olmuş, divandakilerden istemiş, kendisine para olmadığı cevabı verilince, orada hazır bulunan Mecdettin gülümsemiş, Sultan sebebini sorunca, kendisine yaklaşan Mecdettin: ‘Eğer bana yetki verir, memurların sözümden çıkmamasını emrederseniz, kısa bir süre içinde, ilin bayındır, halkın memnun, hazinenin zengin, ordunun çok olmasını sağlarım’ demiş. Sultan da onun isteğini yerine getirmiş”* (Levend, 1965: 37). Mecdettin'in rahat hareket edebilmesinin önündeki en önemli engelse Nevâyî'dir. Bu hadisenin neticesinde Esterâbâd'a vali olarak gönderilen Nevâyî çok kırılır. Mecdettin, ilk devresinde güç kazanıp vaatlerini gerçekleştirmekte muvaffak olsa da daha sonra gözden düşer ve hapsedilir (1490). Nihayetinde Herat'ta barınamayacağını anlayıp şehri terkeder.

Esterâbâd'da bulunan Nevâyî, içinde bulunduğu vaziyetten dolayı duyduğu hüzünle Baykara'ya mektup yazsa da ondan cevap alamaz. Herat'a gidip valilik görevinden azlini ve Herat'ta kalmasına izin verilmesini ister. Ancak bundan da müspet bir netice alamaz. Bunun üzerine Nevâyî dayısının oğlu Haydar'ı Baykara ile konuşması

için Herat'a göderir. Haydar, sultana, Nevâyî'nin zehirlenmek istendiğini ve bunun için de çeşnicibaşının satın alındığını söyler. Baykara'nın bu duruma atfen yazdığı mektubu alan Nevâyî derhal Herat'a gider ve sultana, böyle bir hususun aslının olmadığını söyler. Bunun üzerine Haydar hapsedilir. Neticesinde Nevâyî valilik görevini bırakır ve 1488'de tekrar Herat'a yerleşir.

1489'da Seyyid Hasan Erdeşir'in vefatı ve kardeşi Derviş Ali'nin[11] Baykara'ya karşı ayaklanması Nevâyî için büyük üzüntü sebebi olur. Kardeşinin isyanına karşın Baykara, Nevâyî'ye olan güvenini ilan eden bir ferman yayınlar.

Nevâyî, 1490'da divan beyliği görevini bırakır. Yalnızca *Hazret-i Sultan* unvanıyla Baykara'nın nedimi olarak çalışmaya devam eder. Hatta bu dönem de–yine 1490'da-Baykara, herkesin Nevâyî'ye hürmet etmesini emreden bir ferman yazar. Nevâyî, *Nevâdirü'ş-Şebâb*'da bu hususla alakalı şunları söyler:

Çûn manga lutf itti Şeh dîvânda mühr
Bu idi ildin koyı mühr urmagım
Kim gurûr-ı nefs-i ser-keş men'ıga
Barçadın bolgay koyı olturmagım
Çûn şikest-i nefs hâsıl bolmadı
Mındın oldı mührümi sındurmagım

Herat'a dönen Nevâyî resmî olarak bir vazife almasa da devletin işleyişinde önemli rol oynamaya devam eder. Bu dönemde Hüseyin Baykara'nın da defaatle ziyaret ettiği evi bir edebî muhit hâline gelmiştir. *"Bu yıllarda Nevâyî, âdeta, ikinci bir hükümdar hayatı yaşamış; şairlerin, kendisine kaside sundukları, âlimlerin kitaplar ithaf ettikleri, saygı ve takdir dolu bir hayatı olmuştur"* (Banarlı, 1983: 424). Buradan iki dostun arasının yine eski hâline döndüğü anlaşılmaktadır.

1492'de Abdurrahman Câmî'nin ölümü Nevâyî'yi olumsuz etkileyen bir başka gelişmedir.

1497'de Hüseyin Baykara ile büyük oğlu Bedîüzzaman'ın arası açılır. Nevâyî yatıştırıcı bir rol almaya çalıştıysa da sorunun bir çatışmaya dönüşmesine mani olamamıştır. Neticesinde Baykara, Bedîüzzaman'ı yener ve onun oğlu Mirza Mehmed

---

[11] 1481'de emir olarak divana katılmıştır.

Mü'min'i de gerçekleştirdikleri savaş sonucunda yakalayarak Herat'a getirir. *"Bazı saray entrikaları sonucunda Hüseyin Baykara'nın oğlu Bedîüzzaman ile arasının açılması ve bundan olma torunu Mirza Mehmed Mü'min'in yanlış bir fermanla öldürülmesi, daha sonra bu olayı hazırlayan vezir Nizamülmülk'ün idam edilmesi, hem hükümdarı, hem de Nevâyî'yi çok sarstı"* (Kut, 1989: 450). Bu noktada meselelerin hallinin Nevâyî'ye düştüğü unutulmamalıdır. Bahsi geçen mesele şu şekilde cereyan eder: *"Hatice Begim, kendi oğluna saltanatın yolunu açmak için Nizamülmülk*[12] *ile anlaşmış, bir gece sultanın çok sarhoş olduğu bir anda, ona torununun ölüm fermanını mühürletmiştir. Ertesi sabah Sultan Hüseyin ayılınca oynanan kanlı oyunu anlayarak fermanı hükümsüz kılmak istemiştir. Fakat Mirza çoktan öldürülmüştür"* (Levend, 1965: 44). Bu dönemde saray içerisinde huzursuzluk had safhaya çıkmıştır.

Tüm bu yaşananlar Nevâyî'yi yıpratır. 1498'de Meşhed'e gider. *"Oradan hacca gitmek için izin istese de, yolların tehlikeli oluşu bahanesiyle izin verilmez. Herat'a döner"* (Eraslan, 2017: 643).

Nevâyî tüm bu huzursuzlukların içerisinde üretmekten geri durmamıştır: 1489'da *Lisanü't-Tayr*, 1499'da *Muhakemetü'l-Lugateyn* ve *Siracü'l-Müslimin*, 1500'de de *Mahbubü'l-Kulub* eserlerini tamamlamıştır.

1500 Aralık'ında Hüseyin Baykara, oğluna karşı çıktığı Estarâbâd seferinden dönüşünde her zamanki gibi Ali Şîr Nevâyî tarafından karşılanmıştı. Bu esnada Nevâyî 60, Baykara da 62 yaşlarında bulunuyorlardı. Her ikisi de hareketlerinde zorlanır olmuşlardı. Nevâyî, sultanı karşılama esnasında felç geçirir. Baykara onu kendi tahtırevanıyla Herat'a götürür. Nevâyî, 3 Ocak 1501 (h. 13 Cemâziyelâhir 906) yılı Pazar gününde; Herat'a götürülürken yolda vefat eder. Kudsiyye Camii yanındaki kendisi tarafından yaptırılmış olan türbeye defnedilir. *"Sultan Hüseyin, büyük cenaze töreninden sonra üç gün Nevâyî'nin evinde kalarak yas tutmuş, yedinci gün, şehrin kuzeyindeki Havz-ı Mahiyan'da Türk töresi gereğince verilen 'yuğ yemeği' törenine başkanlık etmiştir"* (Levend, 1965: 47). Nevâyî'nin bıraktığı iz o bölgede unutulmamıştır. *"Ali Şîr'in gömüldüğü yerin bulunduğu mevki bugün bile 'Kûçe-i Ali Şîr' ismini taşımaktadır"* (Çetindağ, 2002: 10). Ayrıca mezarının ismi de *Mezar-ı Şâh-ı Garibân Ali Şîr*'dir.

[12] 1490'da Mecdettin'in yerine divan emirliğine getirilmiş, bu olaydan sonra yerine Efdalettin getirilmiştir.

2.3.Sanatı

Nevâyî, çocukluğundan itibaren şiirle hemhâldi. Onun şiirle olan münasebetinde, içerisinde bulunduğu toplumun ve aldığı eğitimin etkisi yadsınamaz. *"Nevâyî'nin babası Kiçkine Bahadır'ın, Herat'taki evinde şairleri, ressamları ve musiki üstatlarını topladığı ve hece vezniyle şiir söylediği bazı eserlerde kaydedilmektedir"* (Levend, 1965: 48). Ayrıca Nevâyî'nin ailesinin diğer bazı fertleri de şiir ve musikiyle iç içelerdi. Bu ortamın da Nevâyî'yi etkilemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Onun şiire olan alakasının ne kadar eskiye dayandığına dair önemli verilerden biri *"ilk ezberlediği şiir olan Kasımü'l-Envar adlı Farsça bir gazeli henüz üç dört yaşlarında ezberlediğini"* ifade etmesidir (Levend, 1965: 48).

Nevâyî, henüz erken yaşlarda sanat ve ilim hususunda usta mertebesindeki pek çok şahıstan ders almıştır. *"Mevlânâ Yahya Sîbek ve Derviş Mansûr'dan aruz dersi, Hâfız Ali Câmî'den kıraat dersi, Hâce Burhan'dan musiki dersi, vb. üstatlardan dersler alır ve kendini yetiştirir"* (Çetindağ, 2002: 27).

Erken yaşlarda Nevâyî'yi etkileyen kaynaklardan biri Feridü'd-dîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ıdır. Babasının Sebzvar valisi olduğu sırada şiirleriyle bilinen Mir Şahî ile mektuplaşır[13]. Bunlar onun daha çok erken bir yaşta sanatla ve ilimle olan ilişkisini gösteren emarelerdir. *"Şiire Farsça ile başlayan Alî Şîr daha on beş yaşlarında iken kendini şair olarak tanıtmayı başarmıştır. Sonraları Türkçe de yazmaya başlamış ve bu yüzden 'zü'l-lisâneyn' (iki dilli) diye tanınmıştır"* (Kut, 1989: 450).

Nevâyî, Arapça ve Farsçayı anadili gibi biliyordu. İlk şiirlerini Farsça yazmışsa da daha sonraları devrin bu baskın edebî dilinin yerine Türkçe şiiri tercih etmiş ve zamanla da Türkçenin yılmaz bir savunucusu hâline gelmiştir. Türkçe şiirlerinde Endican ağzını kullanmıştır. Türkçesini bu dillerle ve bu dillerle üretilen edebiyatlarla yoğurarak güçlü bir edebî dil yaratmayı başarmıştır. Nevâyî, Farsça şiirlerinde *Fânî* mahlasını kullanmıştır. Attâr haricinde Câmî, Hüsrev-i Dihlevî ve Nizâmî gibi şairlerden etkilenmiştir.

Câmî ile olan dostluğu mühimdir. *"Devrin büyük İran şairi ve klâsik Fars şiirinin son temsilcisi olan Molla Câmî, yazdığı şiirleri Ali Şîr'e gösterir, görüşlerini sorar*

[13] *"Babası Sebzvar'a 1452'de gittiğine, Mir Şahî de 1453'te öldüğüne göre, o tarihte Nevâyî'nin 12 yaşında olduğu anlaşılıyor"* (Levend, 1965: 51).

ve saygı ile dinlermiş. Güzel ve tatlı sohbetleri anlatmak için 'Nevâyî sohbeti' tabirini kullanmak o zamanlar âdetmiş" (Kabaklı, 1966: 83).

Nevâyî, aynı zamanda Câmî'nin hamisiydi. *"Nevâyî'nin Câmî ile ilişkisi, sade bir patronajdan çok farklı idi. Nevâyî, kültür ve sanatta büyük bir patron olarak Câmî'nin bir kısım temel eserlerini yazmasında önayak oldu. Câmî de, patronu Nevâyî'nin 'hocası, şeyhi ve kılavuzu' oldu"* (İnalcık, 2002: 183).

Nevâyî ve Câmî, sanat hususunda birbirlerini devamlı surette üretmeye teşvik etmişlerdir. *"Nevâyî, Câmî'yi, tasavvuf tarihi üzerinde ünlü Nefahâtu'l-Uns adlı eserini yazmaya teşvik etmiştir"* (İnalcık, 2010: 179). Nevâyî, eser üretmesi için Câmî'yi her daim teşvik etmiştir.

Onun Türk edebiyatındaki önemine binaen en önemli tespitlerden birini Hüseyin Baykara, risalesinde yapmıştır: *"Türk tilining ölgen cesediga Mesîh enfâsı bile rûh ki-yürdi ve ol tapkanlarga Türkî-âyîn elfâz târ u pûdıdın tokulgan hulle vü harîr kiyürdi. Ve söz gülistânıda nev-bahâr-ı tab'ıdın revân-âsâ yagınlar bile reng-â-reng güller açtı. Ve nazm deryâsıga sehâb-ı fikretidin rûh perver katreler bile gûn-â-gûn dürler saçtı"* (Yıldırım, 2008: 105).

Nevâyî, devrinin en mühim şairlerinden, devlet ve fikir adamlarından biriydi ve herkes ona tazim gösterirdi. XVI. asırda yazılmış olan *Heşt Bihişt*'te geçen *"Ba'dehû Mîr 'Alî Şîr ki bu fennün mîşeyistânında bebr-i peleng-efgen ve bu tarîkun meydânında şeh-süvâr-ı cerb-suhandur. Sultan Hüseyin Baykara'nun rahmetu'llâhi 'aleyh vezîr-i a'zamı ve musâhib-i hem-demi iken kendüyi şu'arâ zümresine münharit kılup Nevâyî tahallüs itmişdür"* ifadeleri ona gösterilen saygı ve ihtimamı kesin bir şekilde ortaya koyar (Sehî Beg, 2017: 4).

Nevâyî her ne kadar Çağatay edebiyatı dairesinde incelense de o, umumi Türk edebiyatı içerisindeki en önemli mihenk taşlarından biridir. Hem manzum hem de men-sur eserleriyle Türk edebiyatı içerisinde mühim bir yer elde eden Nevâyî, *Farsça Di-van*'ı ve *Mecâlisü'n-nefâis* adlı tezkiresiyle Fars edebiyatında da önemli bir yer teşkil eder.

Onun Türk edebiyatı için en önemli hizmetlerinden biri, devrinde baskın edebî dil olan Farsçaya karşı Türkçeyi öne çıkarmaya çalışması olmuştur. Üzerinde Câmî'nin ve Hüsrev-i Dihlevî'nin tesiri olsa da Fars şiirini taklit etmekten kaçınmış; yazdıklarında

kendi sesini ve dilini ön plana çıkarmayı başarabilmiştir. Nevâyî'ye kadar şairler için Farsça şiir söylemek bir meziyet olarak telakki edilmekteyken, o Türkçeyi savunmuş; Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu iddia etmiş ve Türkçeyle yüksek bir edebiyat meydana getirmenin mümkün olduğunu bizzatihi kendi eserleriyle ortaya koymuştur. Bu çabaları neticesinde genç şairlerin Türkçe yazmaya özenmesine vesile olmuştur. Tüm bunlar onun Türk edebiyatındaki yerini açıkça ortaya koymaktadır. *"Denilebilir ki Nevâyî kadar geniş bir tesir sahası ve mensup olduğu edebiyatın teessüs ve tekâmülünde büyük hizmeti bulunan bir başka şahsiyete rastlamak hemen hemen mümkün değildir"* (Eraslan, 2017: 643).

Ali Şîr Nevâyî, Tükçe konusunda son derece hassas bir şairdi. O *"Türkler Farsça konuştuğu ve şiir yazdığı hâlde İranlıların Türkçe şiir yazmak şöyle dursun konuşmaya bile kabiliyetleri olmadığını belirttikten sonra Türk dilinin Fars dilinden daha zengin, ifâde kabiliyetinin daha fazla olduğunu ilmi delillerle ispat eder"* (Turan, 2008: 411).

Klâsik Çağatay edebiyatının teşekkülünde en önemli pay sahibi şüphesiz ki Nevâyî'dir. *"Klâsik Çağatay edebiyatının oluşması ve gelişmesi, Nevâyî'nin öncelikle kendi eserleri üzerinden ortaya koyduğu özgün yazma çabasıyla şekillenmiştir"* (Argunşah, 2015: 41).

Nevâyî'nin şiirlerinde genel itibarıyla gerçeklik göze çarpar. Yaşanmışlıklarını şiire aktarmaktan çekinmez. *"Nevâyî'de soyut kavramlar pek yoktur. Aşktan, yalnızlıktan, bekarlıktan, zühd ü riyadan, haksızlıktan, devrin vefasızlığından bahsediyorsa, bunları bir mazmuna bağlamak için yapmamıştır"* (Çetindağ, 2002: 34). Onun şiirlerinde tasavvuf da lirizm de vardır. *"Nevâyî eserlerinde, özellikle gazellerinde, dünyevi güzellik ve aşkı, sakinin sunduğu şarap ve neşeyi terennüm eder, ayş u işret meclislerindeki havayı yansıtır ve sonunda tövbeyi ilave eder"* (İnalcık, 2002: 185).

Nevâyî'de vezin çeşitliliği fazladır. *"Türk edebiyatında görülen bütün vezinleri şiirlerinde kullanmıştır"* (Çetindağ, 2002: 35). Bunun yanı sıra bütün nazım şekillerini de kullanmıştır. *"Şekle o kadar meraklı ve bu konuda o kadar dikkatlidir ki divanlarının tertibinde geometrik bir düzen göze çarpar. Bütün divanlarının diziliş sırası aşağı yukarı birbirinin aynıdır"* (Çetindağ, 2002: 34). Şiirin plastik yapısı üzerindeki bu hassasiyeti onun mükemmeliyetçi bir ruha sahip olduğunu göstermektedir.

Onun için şiirde anlam önemlidir. *“Nevâyî’de fikir her zaman esas, üslup ise bir araçtır”* (Çetindağ, 2002: 36).

Ali Şîr Nevâyî, edipliğinin yanısıra devrin en önemli hamilerinden biriydi. O hemen her gün bir meclis düzenlerdi ve bu meclislere Mevlânâ Sahibdâr, Mevlânâ Badahşî, Vasıfî, Hüseyin Nişaburî, Mirza Bayram, Fazlı, Mukbilî, Ahlî gibi birçok sanatkâr katılırdı. Bu meclislerde yalnızca şairler ve nasirler değil, hattatlar ve musikişinaslar da bulunurdu. Devrin şairleri eserlerini ona takdim eder ve fikirlerine hürmet gösterirlerdi. *Devletşah Tezkiresi*’nde bu bahisle alakalı şunlar yazar: *“Fazılları yetiştiren, fakirleri kuvvetlendiren odur. İlimlerin bütün şubelerini tab’ı selimin ölçüsü ile ölçüp tartan; iyisini kötüsünü ayıran odur. Kalemin ve kılıcın hakiki efendisi Nizamü’l-milleti ve’d-dîn Ali Şîr’dir”* (Tarlan, 2002: 1405).

Beyânî Tezkiresi’nde[14] iki yerde şairlerin meclislere Câmî ve Nevâyî’nin mektubuyla (önerisiyle) girdiği belirtilir. Bu da Câmî ve Nevâyî’nin kendi devirlerinde birer sanat otoritesi olduğu manasına gelir.

Nevâyî’nin tek meşgul olduğu sanat alanı edebiyat değildi. *“Ali Şîr, şiirden başka sanatlarla da ilgilenmiş, ressam, nakkaş, hattat ve bestecileri korumuş, kendisi de güzel besteler, nakışlar yapmış ve hattatlıkla uğraşmıştır. Zamanın büyük ressamı Bihzat’a yaptırdığı bir minyatürü İstanbul Topkapı Saray’ında bulunmaktadır”* (Kabaklı, 1966: 83).

“Hükümdardan sonra devletin en kudretli adamlarından olan Ali Şîr Nevâyî, Herat ve Horasan’da 370 tane hayır eseri yaptırarak, bunların idaresi için büyük servet vakfetmişti” (Aka, 2002: 903). Bu servet 500 tümen[15] kadardır.

2.4.Eserleri

Divanları: Hazâyinü’l-Me’ânî

1.Garâ’ibü’s-Sıgar

2.Nevâdirü’ş-Şebâb

3.Bedâyiü’l-Vasat

4.Fevâyidü’l-Kiber

---

[14] Beyânî Tezkiresi, syf. 38, 40
[15] Tümen: 10.000

5.Farsça Divan

Hamsesi:

6.Hayretü'l-Ebrâr

7.Ferhâd ü Şirîn

8.Leylâ vü Mecnûn

9.Seb'a-i Seyyâre

10.Sedd-i İskenderî

Tezkireleri:

11.Mecâlisü'n-Nefâis

12.Nesâ'imü'l-Mahabbe

Dil ve Edebiyat Eserleri:

13.Risâle-i Mu'ammâ

14.Mîzânu'l-Evzân

15.Muhâkemetü'l-Lugateyn

Dinî ve Ahlaki Eserleri:

16.Münâcât

17.Çihil Hadîs

18.Nazmu'l-Cevâhir

19.Lisânu't-Tayr

20.Sirâcü'l-Müslimîn

21.Mahbûbu'l-Kulûb

Tarihi Eserleri:

22.Tarih-i Enbiyâ vü Hükemâ

23.Tarih-i Mulûk-ı Acem

24.Zübdetü’t-Tevârih

Biyografik Eserler:

25.Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşîr

26.Hamsetü’l-Mütehayyirîn

27.Hâlât-ı Pehlevân Muhammed

Belgeler:

28.Vakfiyye

29.Münşeât

2.5. Türk Edebiyatındaki Yeri ve Tesiri

Ali Şîr Nevâyî, Çağatay lehçesini klâsik bir edebî dil hâline sokmakla kalmamış, tüm Türk edebiyatını da etkilemiştir. *“Çağatay dili, bilhassa Nevâyî’nin eserlerinde klâsik şeklini aldı”* (Eckmann, 1988: VII). Onun tesiri evvela yakın çevresinde ve sonra da uzak sahalarda kendisini hissettirmiştir. Nevâyî, kendisinden sonra gelen şairler için bir okuldur. Klâsik Türk şiiriyle hemhâl olan şairler için *“erişilmesi imkânsız bir örnek kabul edilen Nevâyî’nin eserlerini tanımak edebî kültürün tamamlanması için gerekli sayılmış(tır)”* (Aka, 2002: 903).

Nevâyî klâsik Türk şiirinin nasıl üretileceğine dair önemli bir emsaldir. Kendisinden önceki şairlerin üzerindeki Farsça baskınlığını kırmış ve klâsik şiirin Türkçe ile nasıl yazılabileceğini göstermiştir. O, *“Farsça şiir söyleyen Türk gençlerinin kendi dillerini fark etmesine sebep olmuştur”* (Çetindağ, 2002: 22).

Anadolu ve Azeri sahasındaki şairler üzerinde Nevâyî’nin tesiri büyüktür. Pek çok şair onun şiirlerine nazireler yapmıştır. Ahmed Paşa, Tâcizâde Cafer, Fuzûlî, Kemalpaşazâde, Muhibbî, Muhyî, Lâmi’î Çelebi, Cemîlî, Basîrî, Cem Sultan ve Katîbî vb. birçok isim Nevâyî’den etkilenmişlerdir. *“Ali Şîr, divan şiirine Türk hayatından gelen milli ve mahalli unsurlar kazandırmıştır”* (Kut, 1989: 450). Onun divan edebiyatına katkısı bununla da kalmaz. O ayrıca *“Türk mesnevi okulunun kurucusudur”* (Holbrook, 208: 142).

Nevâyî, Fatih Sultan Mehemmed döneminden itibaren Osmanlı sahasında tanınmaya başlamıştır. Bu devirde Herat ve Anadolu arasında sıkı bir sanatsal iletişim vardır.

Zira Hüseyin Baykara devrinde Herat ve Fatih Sultan Mehemmed devrinde de İstanbul birer ilim ve sanat merkezi hâline gelmiştir.

Devrin iki önemli siyasal ve kültürel merkezi olan Osmanlı ve Timurlu Devletleri, gerek sultanlar gerekse sanatkârlar bazında kuvvetli iletişime sahipti. Bu münasebete dair bir örneği *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'da görmek mümkündür. *"(Ahmed Paşa) Mîr Âlî Şîr Nevâyî mezbûra otuz üç dâne musanna' u muhayyel gazel göndermişdür"* (Sungurhan, 2017: 23).

Fatih Sultan Mehemmed devrinde vuku bulan bu hadise, bize o devirde farklı devletlerin sınırları içerisinde yaşayan şairlerin ve devlet adamlarının birbirleriyle münasabet içerisinde olduklarını gösterir. Birbirleriyle mektuplaşırlar ve birbirlerine nazire söylerler. Bu yalnızca Türk şairleri arasında gerçekleşmez. Devrin en önde gelen şairlerinden Molla Câmî ile Sultan Mehemmed'in ve II. Bâyezid'in münasebetleri de buna delil teşkil etmektedir.

Nevâyî de devrin Osmanlı münevverlerince takip ediliyordu. Bu alaka sonrasında daha da artmıştır. Osmanlı sahasında birçok şair ve tezkireci eserlerinde Nevâyî'ye yer verir. Nevâyî ile alakalı olarak *Künhü'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmında şu ifadeler yer alır:

"Gıbbe-zâlik Sultân Hüseyin Baykara'nun vezîr-i müşîri ve ol 'asr-ı bâhirü'n-nasrun melâz-ı fühûl ü fuzalâ olan Mir 'Alî Şîr ol şehriyâr-ı 'âlî-himmete birkaç gazel gönderdi. Anlar dahi nezâ'ir cihetinden tetebbu'ını merhûm Ahmed Paşa'ya emr eyledi. Ol dahi kâdir oldugı denlü cevâb ve ol zemînde birkaç gazel-i müstetâb nazm itdükten sonra Mîr 'Alî Şîr Nevâyî'nün:

Ol peri-peyker ki hayran bolmış ins ü cân ana
Cümle-i 'âlem sana hayrân u men hayrân ana

matla'ı mukâbilindeki şi'rünün makta'ında:

Sözde 'uşşâkkı muhayyer eyle dirsen Ahmed'e
Böyle gûyâ olmaga kûyun gerek bostân ana

beyti ile Nevâyî'nün şeref-i vezâretle 'uluvv-ı rütbesini ve kendinün kemâl-i âlâm u fürkatle noksan menziletini beyân eylemişdür" (İsen, 2017: 50).

Celilî, divanının dibacesinde *"gülşen-i âteş-efrûz"* olarak nitelendirdiği divan şairlerinden en güzel gazel yazanları sayarken Hüsrev-i Dehlevî ve Abdurrahman

Câmî'den sonra Nevâyî'yi söyler: *"Üçinci Türki dilün sühan-perdâzı ve nağme-i derdnâkün dem-sâzı semender-i âteş-nefes kaknûs-ı 'ışk-ı hümâ-heves kûçe-i 'ışkda âvâre vü hevâyi nevâ-sâz-ı dâstân-ı gam Nevâyî'dür"* (Kazan Nas, 2018: 39-40).

Nevâyî'nin Türk edebiyatındaki önemi ve tesirine dair önemli göstergelerden bazılarına Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ının tezkire kısmında rastlarız. Bunlardan biri Şükrî adındaki bir şairin şu beytidir (İsen, 2017: 160):

Türkî dirin revân Nevâyî gibi
Fârisîde hemân Benâyî gibi

Fuzûlî, klâsik Türk edebiyatının en önemli merhalelerinden biridir. Onun üzerinde Nevâyî'nin etkisi olduğu açıktır. Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*'ta:

Âyîn-i Nevâyî'de Fuzûlî
Bulmuş sühana reh-i vüsûlî

beytiyle Nevâyî'nin Fuzûlî üzerindeki tesirini ifade etmektedir. Fuzûlî de *Leyla ve Mecnun*'unda:

Olmışdı Nevâyî-i sühan-dân
Manzûr-ı şehenşeh-i Horâsân

diyerek Nevâyî'nin önemini vurgular.

Nedim, III. Ahmed'e ithaf ettiği kasidesinde:

Erişmiş olsa bu vakte Alî Şîr-i Nevâyî ger
Olurdu ol hidîv-i ekremin bî-şübhe sekbânı

demiş ve sultanı methederken Nevâyî'nin büyüklüğünden faydalanmıştır. Yine Nedim:

Nevâyî rûhı kilkindin Nedimâ köp tapar lezzet
Terennüm eylekecni yanglıg ün salup nevâ tartup

diyerek Nevâyî'i örnek aldığını ifade etmiştir. Bu şiirden de yola çıkarak Nevâyî sonrası dönemde ona tazim göstermek amacıyla yahut ona öykünerek; şairlerin Çağatay Türkçesiyle şiir yazmaya çalıştıklarından bahsetmek gerekir. Bu husus Osmanlı şairleri için bir modaya da dönüşmüştür.

Gelibolulu Mustafa Âlî, III. Murad'a sunduğu kasidesinde:

Nazm-ı Câmi'den Nevâyî'den çü nâmı zindedür
Ölmemiş Sultân Hüseyn-i Baykara gûyâ uyur

diyerek, sultanın şairliğini meth etmek için, Câmi, Nevâyî ve yine bir sultan-şair olan Hüseyin Baykara'yı kullanmıştır. Aslında bir devre de atıfta bulunmuştur.

Bursalı Rahmî, *Gül-i Sad-berg* adlı eserinin *"sebeb-i tahrîr bölümünde bir gece kötü talihinden ve acımasız felekten şikâyet edip ağlarken uykuya dalar ve gönül kuşu riya âleminde dolaşmaya çıkar. Gökte kanat çırparak dolaşırken bir gül bahçesi ve bu gül bahçesinde toplanmış bir meclis görür. Mecliste bulunan şahısların kimler olduğunu sorduğunda aldığı cevap; 'biri sadr-nişîn Hüsrev ü Nizâmî ve ana karîb olan temkîn-i Nevâyî ve Câmî'dür' şeklindedir. Üstatlar, Rahmî'yi meclislerine alırlar. Şair bu mecliste kendisine sunulan söz kadehinden içer ve dünya gamını unutur"* (Kartal, 1999: 291-292).

Celilî, *Leylâ vü Mecnûn*'unda:

Eyler gazelüm olup nevâ-sâz
Üslûb-ı Nevâyî'den nevâ-sâz

diyerek üslubunu Nevâyî'ye benzetir (Kazan Nas, 2018: 27). Yine:

Tutalum sözde Celîlî ki Nevâyî olasın
Yâr gûş itmedi bu savt-ı nevânı n'ideyin

beytinde *"Nevâyî bile olsam sevgili duymadıktan sonra önemi yok"* diyerek Nevâyî'nin önemini gösterir.

XVIII. asır şairi Ebubekir Celâlî:

Olduk Celâlîyâ şu Nevâyî hayâl ile
Mânend-i 'andelîb-i şeb-âheng-i hüsn-i hat

diyerek Nevâyî'ye olan beğenisini dile getirmiştir.

Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*'da, Celal Efendi hakkında malumat verirken onu şiiri için *"elfâz-ı nefis ile meclis-ârâ ve kelimât-ı selîs ile sâhib-i edâ lisan-ı 'Arabî'de Hassân-ı fasîhü'l-beyân gibi sâhir ve zebân-ı Fârisî'de Hâce-i Selmân-ı ma'ânî-perver gibi mâhir*

ve Türkî dilinde tab'ı Nevâyî gibi mazmûn-ı hâssa kâdir ve şi'ri Nesimî gibi vâfirdür" der (Solmaz, 2005: 119).

Yine Gülşen-i Şu'arâ'da, Ulûmî hakkında bilgi verilirken *"tarz-ı Nevâyî'ye ... cehd idüp…"* denir (Solmaz, 2005: 437). Farâgî'den bahsedilirken *"…edâ-yı Nevâyî'de ferah-bahş…"* (Solmaz, 2005: 475), Kurbî'den bahsedilirken de *"müşkilat-ı tarz-ı Nevâyî'de hall-i 'ukde-küşâ…"* diyerek methedilirler (Solmaz, 2005: 487).

Tüm bunlara bakıldığında, Nevâyî'nin, Türkçe şiir için ulaşılması gereken bir seviye olarak görüldüğü açıktır.

Nevâyî'nin ortaya koyduğu dil öyle bir etki yaratmıştı ki Çağatay lehçesi zamanla onun adıyla anılmaya başlamıştır. *Beyânî Tezkiresi*'nde Azmî Efendi bahsinde geçen *"Arabî vü Farisî vü Türkî vü Nevâyî* (Sungurhan, 2017: 124)*"* sıralaması içerisindeki *Nevâyî* ifadesi, Çağatay Türkçesiyle eş anlamlı kullanılmıştır. Bununla alakalı bir örneğe de XVII. asır şairlerinden Edirneli Kâmî'nin şu beytinde rastlarız:

Şol kadar şevka tüşüdür ki anun nâtıkası
Geh Mogol gâhi Nevâyî körünür reng-â-reng

Kâmî, bu beytinde Çağatay Türkçesi'ni *Nevâyî dili* olarak adlandırmıştır.

Yine *Beyânî Tezkiresi*'e göre Nevâyî'nin Fuzûlî ile birlikte *"Türkî mâ-beyninde bir üslûb-ı bedî ihtiyar etmişdür.* (Sungurhan, 2017: 150)*"*

Gülşen-i Şu'arâ'da, Ahdî, Hıfzî hakkında bilgi verirken *"...zebân-ı Fârisî ve Nevâyî bilmede bî-nazîr ve hadd-ı zâtında ol tûtî-i şeker-hâ-yı hoş-edâ hıfz ile hâfiz-ı kelâm-ı Hudâ'dur"* (Solmaz, 2005: 272), Selmân hakkında bilgi verirken *"...zebân-ı Fârisî ve Nevâyî'ye ve fenn-i târîh ile mu'ammâya çok mümâreset gösterüp…"* (Solmaz, 2005: 344) *ve* Fuzûlî hakkında bilgi verirken *"güftâr-ı Nevâyî-âyîni Türkân-ı Moğol yanında mezkûr…"* ifadelerini kullanır (Solmaz, 2005: 460). Burada mühim olan *Farsî*nin yanında *Nevâyî*nin de bir lisan adı olarak kullanmasıdır. Bu örnekler tezkirenin daha pek çok yerinde[16] geçmektedir. Bütün bu örnekler Nevâyî'nin Türkçesinin Çağatay Türkçesini ne denli kapsadığını göstermektedir.

[16] bk. Gülşen-i Şu'arâ, sy. 337, 346, 368, 388, 395, 398, 457, 472, 510

3. ALİ ŞÎR NEVÂYÎ'NİN FARSÇA DİVANI VE GARÂ'İBÜ'S-SIGAR ADLI DİVANI

3.1. Farsça Divan

Ali Şîr Nevâyî, *Farsça Divan*'ını Câmî ve Hüseyin Baykara'nın teşvikiyle meydana getirmiştir. Divanda, şairin gençlik döneminden itibaren söylemiş olduğu Farsça şiirlerinin de bulunduğu 6000 beyit yer almaktadır. Nevâyî, Farsça şiirlerinde *Fânî* mahlasını kullanmıştır.

Bu çalışmada Rükneddin Hümayûn-ı Ferruh tarafından h. 1342 yılında Tahran'da neşredilmiş olan nüsha kullanılmıştır. Bu nüshaya göre divanda; gazeliyyat, mukatta'ât, müfredat, rubâîyyat ve mu'ammiyyat bölümleri bulunmaktadır. *Bu divan neşrinde kaside ve mesnevi nazım şekilleriyle yazılmış şiir görülmemektedir. "Ancak Nevâyî'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3850 ve Türk-İslâm Müzesi Nu. 1952'de kayıtlı Farsça Divan nüshalarında mensur bir dibace ile altı tane kaside bulunmaktadır. Bunlar Hümâyûn-ı Ferruh neşrinde yer almamaktadır"* (Kartal, 2003: 149).

3.2. Garâ'ibü's-Sıgar

Garâ'ibü's-Sıgar, Ali Şîr Nevâyî'nin dört Türkçe divanından ilkidir. Esasen bu dört divan *(Garâ'ibü's-Sıgar, Nevâdirü'ş-Şebâb, Bedâyi'ü'l-Vasat, Fevâ'idü'l-Kiber)* 1469-1486 yılları arasında *Bedâyi'ü'l-Bidâye* ve *Nevâdirü'n-Nihâye* adıyla tertip ettiği iki divanına ve ardından bunlara ek olarak yazdığı *Hazâ'inü'l-Me'ânî*'ye daha sonra bazı eklemeler yaparak tekrar tasnif etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu dört divanın oluşturduğu külliyata *Çahâr Dîvân* da denir. Divanın baş kısmında daha evvel *Bedayîü'l-Bidaye*'nin başına da koyduğu *Hutbe-i Devâvîn* adlı bir dibace yer almaktadır.

Nevâyî, divanlarını belli bir sisteme göre dörde bölmüştür. *"Nevâyî, şiirlerini muhtelif zamanlarda ve çeşitli durumlarda yazdığını söyler. Şiirlerini dört divan hâlinde tertip ve tanzim ederken de buna göre ayırır"* (Kut, 2003: XI). O, yaş dönemlerine göre divan tertip etme hususunda Emîr Hüsrev ve Câmî'yi örnek almıştır. Nevâyî'nin divanlarını ayırırken yaş dönemlerine göre ayırdığı düşünülse de bu tartışmalı bir husustur. Buna göre şairin, Garâ'ibü's-Sıgar'da küçüklük şiirleri bulunmaktadır. Ancak *"dört divanda da tertip ve tanzim bakımından gerekse kafiye ve redif bakımından büyük farklar*

yoktur” (Kut, 2003: XI). Mesela divanın rubâîyyatında incelenen bir rubâînin Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî'ye[17] atfen yazıldığı düşünülebilir. Nevâyî'nin Ebu'l-Leysî'den ders aldığında 16-18 yaşlarında olduğu düşünülecek olursa Garâ'ibü's-Sıgar'da onun ilk gençlik yıllarına ait şiirler bulunmaktadır. Ancak bütün şiiler bu dönemlerde yazılmıştır demek de mümkün görünmemektedir. Tasniflerin yapılış biçimine rağmen bu böyledir.*“Çünkü bu adlandırmalar bir geleneğin devamıdır. Ayrıca külliyatta mevcut olan önsözde (Hutbe-i Devâvîn) şiirleri için kimi küçük yaşta, kimi orta yaşta, kimi yaşlılıkta, kimi sağlıkta, kimi hastalık veya sarhoşlukta yazıldı der ki bu da şiirlerini kesin bir şekilde bölemeyeceğimizi gösterir”* (Kut, 2003: XXXII). Ayrıca Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunan şiirlerin diğer divanlardaki kadar oturmuş bir dil ve üslupla yazılmış olması da bu divanın toyca şiirlerden mürekkep bir eser olmadığına delalet etmektedir. Mesela divanda geçen:

Yaşın illig boldı yüz koygıl fenâ tofragıga
Kim şebâb eyyâmı 'ayş u bî-edeblig çagı bes

şeklindeki beyit Nevâyî'nin elli yaşında yazdığı bir şiirdir (Kut, 2003: XXXII).

Garâ'ibü's-Sıgar; gazeliyyat, müstezat, muhammes, müseddes, terci-i bend, mesneviyye, mukattaat, rubâîyyat bölümlerinden meydana gelmektedir.

4. RUBÂÎ

Rubâî, özel ve belirli bazı vezinlerle yazılan 4 mısralık, tek bentli bir nazım şeklidir. Bu nazım şeklinin menşei İran edebiyatıdır. Araplar rubâî için *dü-beyt* terimini kullanırlar. Diğer taraftan rubâîlerin aslen dört mısralık şiir geleneğine sahip Türk nazmından İran edebiyatına geçtiğine dair görüşler de vardır. Kafiye düzeni daha ziyade *aaxa* şeklinde olmakla beraber kıt'a nazım biçiminde olduğu gibi *xaxa* şeklinde yahut *aaaa* şeklinde olabilir. Dört mısrası da birbiriyle kafiyeli olan rubâîlere *rubaî-i musarra* veya *terâne* denir.

Rubâî, bahr-i hezecden 24 özel vezinle yazılır. Bu vezinlerden *mef'ûlü* ile başlayan 12'si *ahreb* ve *mef'ûlün* ile başlayan 12'si de *ahrem* adıyla iki gruba ayrılır. Türk şiirinde şairler daha ahenkli ve Türkçeye daha uygun bulmaları sebebiyle rubâîlerinde yalnızca *ahreb* kalıpları kullanmışlardır. *Ahrem* ve *ahreb* kümeleri şöylerdir:

---

[17] bk. (A.G.5)

1.Ahrem vezinleri: Mef'ûlün tefilesiyle başlayanlar:

mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlü fa'l

mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlü fe'ûl

mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlün fâ'

mef'ûlün mef'ûlü mefâ'îlün fâ'

mef'ûlün mef'ûlün mef'ûl fe'ûl

mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlü fa'l

mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlün fâ'

mef'ûlün mef'ûlün mef'ûlün fâ'

mef'ûlün fâ'ilün mefâ'ilün fa'l

mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlün fâ'

mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlün fâ'

mef'ûlün fâ'ilün mefâ'îlün fâ'

2. Ahreb vezinleri: Mef'ûlü tefilesiyle başlayanlar:

mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fa'

mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'ûl

mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'îlün fâ'

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'ilü fe'ûl

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'îlü fe'ûl

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fâ'

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'ilü fâ'

mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü fa'l

mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü fa'l

mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlün fâ'

mef‘ûlü mefâ’ilün mef‘ûlün fâ‘

Rubâîyi diğer nazım şekillerinden ayıran önemli bir husus da her mısrasının–tamamının *ahreb* ya da *ahrem* kümesinden olması şartıyla-farklı vezinlerle yazılabilmesidir.

Rubâîlerde mahlas kullanmak bir âdet değildir. Nevâyî Farsça Divan ve Garâ’ibü’s-Sıgar’ın rubâîyyat kısımlarındaki rubâîlerin hiçbirinde mahlas kullanmamıştır.

Ömer Hayyam, Ebu Said, Kaşanî ve Baba Efdal İran edebiyatındaki en önemli rubâî şairleriyken Türk edebiyatında bu alanda Mevlânâ, Fuzûlî, Kara Fazlî, Bağdatlı Ruhî, Azmizâde Haletî, Nabî, Sabit, Esrar Dede ve Şeyh Gâlib gibi önemli şairler öne çıkar.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUKAYESE

1. Âb-ı Hayât (Çeşme-i Hayvân, Âb-ı Hayvân)

Âb-ı hayat kavramı Nevâyî'nin Farsça Divan'da bulunmamaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âb-ı hayat, sevgilinin dudaklarının şerbetinin yanında değersiz kalır (A.G. 31). Sevgilinin can bağışlayan dudağı âb-ı hayattır (A.G. 50). Sevgilinin, mektubunda yazdığı her söz ve her siyah yazı âşık için âb-ı hayattır (A.G. 110, 131).

2. Agyâr (Gayr, İl)

Ağyar kavramı Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili ağyarla birliktedir ve âşık, ağyara dostum diye hitap ederek kendini bu dertten ötürü kovmamasını ister (A.G.38).

3. Âh, Feryâd, Figân, Nâle, Zâr, İnleme

Farsça Divan'da: Âşık sevgiliyi kıskanır ve hazin canından ansızın bir ah çeker (A.F. 57). Sevgilinin, gönlündeki ahı ve ateşin ne denli yoğun olduğunu görmesini ister (A.F. 59). Âşıklar için ah çekmek hududu olmayan bir eylemdir (A.F. 58).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin gittiği günden beri âşığın gönül inleyişi ve ah oklarından dolayı da her nefeste derdi artar (A.G. 116). Âşığın sahip olduğu yoğun arzu onun ah ve figan çekmesine sebep olur (A.G. 6). O, sevgilinin cefasından ötürü çokça feryat eder (A.G. 107). Feryat eden âşığa meyhanede sarhoşluk bile çok görülür (A.G. 53). Ah âşığın dostu olur (A.G. 59). Onun gönlünde feryattan başka bir şey yoktur (A.G. 76). Âşığın güçsüz inleyişi bile gönlünü teskin etmez (A.G. 86). Âşığın işi; gülün kokusunu azıcık veren bir esintinin içinde kalan bir bülbül gibi feryat ve figan etmektir (A.G. 103). Âşığın dertten gamı körükleyen bir ahı olduğunda bazen ağyardan, bu dertten ötürü kendini kovmamasını ister (A.G. 38).

(B)

İki divanda da ah, âşığa acı çektiren bir kavram olarak kullanılmıştır. Farsça Divan'da âşıklar için ah çekmek hududsuz bir eylemken; Garâ'ibü's-Sıgar'da âşığın gönlünde feryattan başka bir şeyin olmadığı söylenir.

(F)

Farsça Divan'da: Ah, ateşe benzetilmiştir. Âşığın ahı, sevgiliyi kıskandığı içindir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ah, oka teşbih olunmuştur. Âşık, sevgilinin cefası dolayısıyla feryat eder. Ayrıca mezkûr divanda ah mefhumu; gamı körüklemesi, arzu yüzünden çekilmesi, nefes almayı zorlaştırması, gönlü teskin edemeyişi ve de âşığın işi olması hasebiyle kullanılır.

Ah mehfumu, Garâ'ibü's-Sıgar'da daha geniş ve ayrıntılı bir biçimde işlenmiş ve farklı boyutlarıyla ele alınmıştır.

4. Akl

Farsça Divan'da: Şarap, aklı şaşırtır (A.F. 15). Akıllı olan edepli olmayı bilir (A.F. 19). Âşığın akıldan nasibi cahillik olmuştur (A.F. 30). Zâhidlerin tuttuğu akıl yolu âşık için önemsizdir. Âşığın yolu cezbe ile aşk hissiyatına teslim olmaktır ve başkalarına da bunu tavsiye eder (A.F. 49). Âşıklık içinde mücerred olan kişi, akla mukayyed olan kişiden daha iyidir (A.F. 20). Sevgilinin yanağını yanağından ve gerdanını kucağından ayırması âşığın aklını götürecek kadar derin bir tesire sebep olabilir (A.F. 24). Âşık, başkaları gibi şarapla aklının başından alınmasını ister (A.F. 54).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Boşluğu (evreni) Allah'tan gayrısı dolduramaz. Eğer akıl sahipleri, "güneş onun dengidir" diyeceklerse; güneş onun yanında zerre gibi kalır (A.G. 1).

(F)

Farsça Divan'da, felek, şarap, cehalet gibi aklı menfi yönde etkileyen kavramlarla ele alınmıştır. Ayrıca zâhidlerin akılla olan bağı ve âşıklık hâlinin de aklı devreden çıkarışı irdelenmiştir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da akıl mefhumu yalnızca Allah'ın varlığına ilişkin bir kavrayışı izah için kullanılmıştır.

Akl kavramı, Farsça Divan'da daha geniş ve kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bunun haricinde akıl, divanlarda farklı biçimlerde incelenmiştir.

5. Âlem

Farsça Divan'da: Melekût âleminin sözü Allah'ın ilmiyledir (A.F. 1). Sevgilinin gözleri âleme sihir öğretir (A.F. 17). Âlemde insaflı bir yâr yoktur (A.F. 43). İçinde bulunulan ve ölüm sonrasında varılacak olan iki dünya vardır (A.F. 33).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âlem matem yeri gibidir. İnsan bu âlemde yaşıyorsa matem içerisinde olmalıdır (A.G. 8). Âlem merhametsizdir (A.G. 78). Kendi iç dünyasında huzuru ve hakikati bulan biri için âlemin sultanlığı utanç vericidir (A.G. 42). Âlemde ahenk vardır ve insanlar baştan aşağı çeşit çeşittir (A.G. 45). Eğer âşığın gönlündeki kişi han olursa; onun iki âlemin de hanı olmasını diler (A.G. 90).

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da âlemin daha olumsuz yönleriyle kullanıldığı söylenebilir. Farsça Divan'da âlemde insaflı bir yâr yokken; Garâ'ibü's-Sıgar'da âlemin kendisi merhametsizdir. Bunun haricinde âlem, divanlarda farklı şekillerde işlenmiştir.

6. Alın (Cebîn)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliyi kıskanırken; alnında gizlenen terler akmaya başlar (A.F. 57).

Alın kavramı Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

7. Allah (Rab)

Farsça Divan'da: Rubâîlere, sonsuz ve sınırsız olan Allah'a şükür ve hamd ile başlanır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Yokluk âleminin ve melekût âleminin hâkimidir. İlim ondandır (A.F. 1). Bir kimse kötü huyunun açığa çıkmasını istemiyorsa milletin yanlış yaşantılarıyla değil yalnızca Hak'la olmalıdır (A.F. 33). Allah'ın seçkin kullarının arasına dâhil olmak isteyen bir kişi önce kendini avamdan ayırabilmelidir. Ardından salih ve temiz bir yola çıkmalıdır. Ancak bu şekilde havaslar onu has olarak kabul edecektir (A.F. 35).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Rubâîlere, Allah'a hamd ve sena ile başlanır. Ululuk sahibi Allah, her türlü kusur ve noksandan münezzehtir. Boşluğu (evreni) ondan başka kimse dolduramaz; akıl sahiplerinden, "güneş onun dengidir" diyen olursa, onlara cevap; güneşin onun yanında zerre misali kalacağıdır (A.G. 1). Ondan; inayetini yâr, hidayetini var ve kifayet hücresini yurt eylemesi; inayet incisini saçması dilenir (A.G. 3). Mecliste

Allah'ın bahsi açıldığında, konuşan dil cevherler döker (A.G. 15). Âşığın dileği, sevgilinin Allah'ına kavuşmaktır. Sevgilinin sevdasına erişen orada Allah'ı bulacaktır (A.G. 32). Minnet yalnızca Allah'adır ve mülk sahibi minnet beklemeksizin tabasının mihnetini çeker (A.G. 35). Âşıklar mey içse de Allah'ı unutmamalıdır; zira tan vaktiyle birlikte Allah'ın cömertliği de onların imdadına yetişecektir (A.G. 73). Âşık, meyhanede kendisine bir güzel verdiği için; kınanma şarabını tuttuğu için ve böyle keramet dolu bir işi yaptığı için Allah'tan, meyhaneciye selamet vermesini diler (A.G. 68). Ayrıca, günah işleyip sonra tövbe edip; o günaha tövbeyle bir af isteyip; bunca günah işleyip tövbe etmektense; Allah'a tövbe etmekten tövbe edeceğini söyler (A.G. 108). Allah'ın zikriyle, cehennem, cennet olur (A.G. 27)

(B)

İki divana da Allah'a hamd ve sena ile başlanır. Allah her türlü noksandan münezzehtir. O hiçbir şeye muhtaç değildir. Sonsuz ve sınırsızdır. Evreni yalnızca o doldurabilir.

(F)

Farsça Divan'da: Allah; ilmin yegâne sahibidir. Yalnız Hak ile olunmalıdır. Allah'ın seçkin kullarından olabilmek için avamdan ayrılmak gerekir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Allah bahsinin açıldığı mecliste dil cevherler döker; minnet yalnızca onadır; inayet ve hidayet için ona yakarılır; sevgilinin Allah'ına kavuşmak için sevgilinin sevdasına erişmek gerekir; mütemadiyen tövbe edip tövbeyi bozmaktansa tövbeden tövbe edilmelidir; meyhaneciye selamet dilenir; âşıklar, mey içseler de Allah'ı unutmamalıdır zira o cömerttir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da Allah'a yakarma ve ondan af dileme ifadeleri biraz daha yoğundur. Allah, Farsça Divan'da biraz daha sufiyane bir anlatımla kullanılmakla beraber; Garâ'ibü's-Sıgar'da–mey içenlerin Allah'tan umudu kesmemeleri gerektiği yahut tövbenin suistimal edilmesi gibi-biraz daha gündelik hayatın içerisindeki hususiyetleriyle kullanılmıştır.

8. Âses (Bekçi)

Âses kavramı Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ta ki bekçinin davulunun sesi duyulana kadar şarap içilmelidir (A.G. 54).

9. Âşık (Dil-Şod), Âşıklık

Farsça Divan'da: Âşık, sevgilinin yüzünden ayrı düşünce bela çeken bir gönle sahiptir. Onun perişan gönlünün sebebi de sevgilinin karmakarışık zülfüdür. Sevgiliye gönlünün içindeki ahını ve oradaki ateşin ne denli şulelendiğini göstermek ister (A.F. 59). Ayrılık yüzünden zorluklara düşer ve sabaha kadar inler. Etrafında derdini paylaşacak kimseyi bulamayınca geçmiş devirlere özlemle eski dostlukları yâd eder (A.F. 5). Sevgiliden uzakta gurbettedir ve bu yüzden zayıf düşmüştür ve neredeyse ölecek hâle gelmiştir (A.F. 11). Ayrılık günü öldürücü bir gündür. Âşık ayrılık gecesinden sabaha çıkmak istemez (A.F. 44). Sevgili gidince âşık, yaşlarla dolu gözlerini kapatmıştır, teni kebap ve gönlü de sevgilinin gamıyla harap olmuştur (A.F. 27). Âşığın güçsüzlüğüne sevgilinin ince beli, katline; siyah saç lüleleri, ömrüne; uzun boyu ve canına; kırmızı dudakları sebep olmuştur (A.F. 16). Sevgilinin aşk hevesine düştüğünden beri âşığın gözyaşları kanlı ciğerinden süzülen bir denize dönmüştür ve onun bu hâline kuşlar ve balıklar bile ağlamıştır (A.F. 7). Onun gözyaşı denizinde yıldız yakamozları vardır. Ayrıca gözleri de inci (yaş) saçan sadeflerdir (A.F. 9). Sevgiliden ayrı geçen gecelerde âşığın işi ıstırap çekmektir. Âşığın canı sevgilinin peşinden gitmek için koşmaktır. Âşığın bedeni perişan ve gönlü de haraptır (A.F. 8). Âşık, canını; sevgilinin cana can katan dudaklarına, ruhunu; ıtır gibi güzel kokan esintisine, aşktan perişan olan gönlünü; işvelerine, candan ayrılmış tenini de; ayaklarının toprağına feda etmeye hazırdır (A.F. 6). Âşık sevgilinin oklarına hedeftir ve âşığın heder olmuş ömrünün tehlikeye düşmesinin sebebi de budur (A.F. 42). Sevgilinin sevdasıyla dağ üstüne dağlanır. Gam gecesinde, âşığın, gökyüzününkinden daha fazla dağı vardır. Bu dağlar âşığın dışından içine işler. Nihayetinde âşığın vücudunda dağlanacak bir yer kalmaz (A.F. 41). Âşık, ansızın bir ah çeker ve mâhı başka renge dönüşür (A.F. 57). Sakiden, hüznünü gidermesi için ona kadeh sunmasını ister. O kadeh felek kadar büyük bile olsa, âşık, onu birkaç yudumda içiverecektir (A.F. 18). Sevgilinin iki kaşı âşığın gözüne aksettiği vakit; o kaşlar âşık için kıbleyi gösteren pusula gibi olur (A.F. 2). Sevgiliden gelen cefa ve bela âşık için gam değildir (A.F. 12). Âşığın gönlü de canı da sevgiliye aittir (A.F. 14). Aşk hükümdarı âşığın gönül diyarını fethetmiş ve onun tacını ilhak etmiştir. Aşkın koru âşığın cevherini parlatmıştır (A.F. 45). Âşık hasta olduğunda sevgiliden ona vefa gösteren bir mektup

gelir. Ancak âşık yine de onun gözlerinin mektubu yazarken düştüğü yorgunluğu düşünerek gözyaşı döker (A.F. 22). Âşığın güçsüz gönlü, sevgilinin *rûh-ı revân*ı, güzelliği ve can bağışlayan dudağıyla haz bulur (A.F. 38). Âşığın gönlü, sevgilinin yüzünü ve boyunu görmek için bahçeye giden yolu aşar (A.F. 56). Âşık, baharda şarap içenlere züht ve tövbeden bahsedince onlar tarafından meyden muaf tutulur. Bu durumda ne yapacağını bilemez (A.F. 43). Âşıklık derdi canına yetmiştir. Zira cihanın rüsvası ve divanesi olmuştur. Çaresinin sabır olduğunu bilse de uygulamaya gücü yetmez (A.F. 51).

Bazen âşık bir topluluk olarak âşıklardan bahseder. Âşıklar, sevgilinin dudağının şarabıyla sarhoş olur; toprak seviyesine düşer. Daha başından sevgiliyle koldaş oldukları için onların varlıkları, yokluktan bile aşağıdadır (A.F. 3). Sabah rüzgârı bahçedeki çiçeklerin kokusunu âşıkların burnuna sevgilinin kokusuymuş gibi getirir. Âşıklar bir müddet bu yanılsamanın etkisinde kalsa da en nihayetinde gerçeği anlar. Zira sevgilinin mizacını gülde bulamazlar (A.F. 4).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, ayrılık acısı çekmekte ve bu acının ne zamana kadar süreceğini bilememektedir (A.G. 9). Ayrılık, âşığı gama düşürür; onu yüz belaya salar. Gam gecesi, âşığı ölüm hâline sokar ve gün ağarıncaya kadar da onu öldürür (A.G. 122). Sevgilinin azarı âşığı öldürür. Ayrılık onu ölecek vaziyete getirdiyse talih de sevgilinin mahallesinden sürerek âşığı, katledici olan ayrılığa terk eder (A.G. 129). Âşığın gönlü sevgilinin gamıyla mahzundur (A.G. 39). Ayrılık, âşığın gönlüne yüz mihnet ve gam getirir; canına bela ve dert okunu atar; vücudunu yokluk ateşiyle yakar; nitekim bedenini yakıp göğe savurur (A.G. 71). Buna rağmen âşık, ayrılık zamanında sabrından en ufak bir taviz vermez. Oysaki gönlünün ortasında feryattan başka bir şey kalmamıştır ve canında kendi imkânıyla hayat ümidi yoktur. Onun ne sabrı; ne gönlü ne de canı vardır (A.G. 76). Sevgilinin ayrılığında gam ordusu âşığı altüst eder. Âşık, gam memleketinde derbeder olur. Beterden de beter olur. Sevgilinin ona vadettiği şeyleri yapmadığını düşünür (A.G. 130). Âşık, ölmesi durumunda mezarının kendi memleketinde yapılmamasını; bedeninin sevgilinin semtine gömülmesini ister (A.G. 81). Ona, kanlı gözyaşı şerbet ve gam da gıda; toprak döşek ve ah da dost olmuştur. Sevgilinin ihtişamlı hâli âşık için matem sebebi olmuştur. Zira o, sevgili olmadan yaşayamaz. Buna mukabil ayrılık başına gelir (A.G. 59). Âşığın güçsüz inleyişiyle gönül durmaz. Onun gönlü sevgiliyle ünsiyet kurmuştur. Sevgili, âşığa can veren bir yârdır. Bundan dolayı âşık, sevgilinin eşiğinde kalmaya karar verdiğinde can ve gönül de onun hizmetinde olmaya karar verir (A.G. 86). Âşığın zayıf canı; sevgilinin varlığına; güçsüz bedeni onun canına; eğilmiş

boyu da onun servi boyuna fedadır. Zaten âşığın canı da dünyası da sevgiliye fedadır (A.G. 113). Aşk ehlinin muradı sevgilidir. O murat, sevgilinin bir bakışıyla gerçekleşmiş olur. Eğer ondan karşılık bulamazsa, gözlerine bakmak bile haramdır (A.G. 96). Âşık her şeyiyle sevgiliye aittir ve her şeyiyle ona yakın olmayı arzulamalıdır. Bu maksatla vücudu onun semtini görmeli; gönlü onun semtini mesken edinmeli; gözü onun yüzünü temaşa etmeli ve gözyaşı da onun semtine doğru akmalıdır (A.G. 41). Âşığın gözlerinden ayrılık acısıyla ciğer kanı gibi yaşlar akar. Gözleri kanaatkâr bir insan gibi onları saklamak istese de yaşlar, sevgilinin uzun boyuna nispet akar gider (A.G. 29). Âşığın karşısında çare bulan bir tabip; yanında gönül okşayan ve etrafındaki gamı azaltan bir dostu yahut başında kölesini seven bir şahı yoktur (A.G. 74). Âşık, sevgilinin, gıdığını, göz kapaklarını, söz söyleyen dudaklarını ve ayaklarını öpmek ister (A.G. 119). Âşık bazen sevgilinin dosta susamış gönlüne seslenir. O, canını ve gönlünü sevgiliye havale etmiştir. Gönlüne bir dost vasıtasıyla kavuşma kadehini göndermesini ve canını da sevgilinin ayağının toprağına bırakmasını ister (A.G. 87). Sevgilinin meclisinde bulunmak ve onun işretine katılmaktan mesut olur. Sohbet esnasında sevgilinin yüzünden gözünü ayırmak istemez ve yalnız kaldıklarında da onun yanaklarının ışığından istifade etmek ister (A.G. 9). Âşık, sevgiliden ayrı kaldığında mütemadiyen feryat eder ve meradaki bir koyun gibi yerinde duramaz. Onun elinden başı dönmüşlükten başka bir şey gelmez (A.G. 43). Sevgiliden gelecek bir mektup ve o mektupta yazan hoş sözlere teşnedir. Hatta yaşam, mutluluk ve ikbâl ümidini bu mektubun gelişine bağlar (A.G. 11, 12). Âşığın gönlü sevgiliden gelen mektupla şeref bulur (A.G. 69). Âşık, sevgiliden gelme ihtimali olan bir mektup gördüğünde heyecandan öyle çok gözyaşı döker ki kendini o yaşların içerisinde boğuluyormuş gibi hisseder (A.G. 11). Ondan gelen mektup âşığa ruhtan bir nişan olur ve canının güvenliği kalmaz. Sevgilinin her harfi âşığın teninde can ve her sözü de âb-ı hayat olur (A.G. 110). O mektup âşığa can müjdesi verir. Zira o ayrılık gamını bitiren bir emannamedir. Mektubun üzerindeki siyah yazıların içinde aslında bir işaret vardır ve o işaret de âb-ı hayattır (A.G. 131). Yine de çoğu zaman sevgili âşığa karşı kayıtsızdır. Âşık, ruhunu besleyen ve ona ıstırap çektiren şeyin ne olduğunu sorgular. Sevgili ise bu sorulara alaka göstermez (A.G. 125). Onun zülfünün her kıvrımı âşığı bağlar. Âşık, sevgilinin gözüne ne zaman heves etse hasta olur. Onun kaşının arzusuna düşer durur. Âşık bunlardan kurtulmak için Allah'a niyaz eder (A.G. 120). Âşık bazen can ve gönlün birbirine karışmasını arzular; onlardan sevgilinin semtinde birlikte murat atlarını yarıştırmalarını ve içinde bulunduğu hâl üzerine sevgi-

liyle söyleşmelerini ister. Eğer bunun neticesinde sevgili, hâlini sormaya gelmezse onlara sevgiliyi ikna etmek için yalvarmalarını söyler (A.G. 80). Bazen bir karga, gagasıyla oyup âşığın gönlünden kan akıtır; pençesiyle yüzüp gönlünü takatsiz bırakır; karganın uzuvlarında âşığın kanının akışının izi görülmektedir; gagası ve pençesinde de gönlünün izi vardır (A.G. 100). Gerçek âşık süs ve gösteriş peşinden koşmaz; yaptığı kötü şeyler için bahaneler bulmakla uğraşmaz; geçmişte yaptığı hatalar için üzülmez ve geleceğine dair ümitvâr olmaz (A.G. 19). Âşık için önemli hususlardan biri de sevgilinin semtinin etrafında dolaşmaktır. Aşk ile sevgilinin semtinin etrafında daireler çizen âşık, o daireye öyle bağlıdır ki, o daireden ayağı çıkacak olsa, aşktan, o ayağı kesip atmasını ister (A.G. 20). Âşık sevgiliye kavuşma ümidini asla kaybetmez. Öyle ki ayrılık hançeriyle ölse bile kanatlanıp sevgiliye uçmak için bir ümide sarılır (A.G. 21). Diğer yandan gerçek âşık sevgiliden sevgi ve vefa görmeye; ayrılık ve kavuşmaya; sevgiliden başka rızaya heves etmemelidir. Ayrıca yalnızca dert istemeli ve onu def edecek devaya da tevessül etmemelidir (A.G. 51). Âşık sevgiliye itimat etmemeli; ondan murat istememeli; sevgilinin gözünün karasından mürekkep kılmamalı; kılsa bile o mürekkeple mektup yazmamalıdır (A.G. 52). Zaten dünyada âşık gibi bir başsız ve derde varını yoğunu veren; onun gibi kendi hâline sersem ve hayran olan olmadığı gibi; gam semtinde onun gibi viran olmuş mülk de yoktur. Dahası dünyada onun gibi yersiz yurtsuz yoktur (A.G. 77). Onun gönlündeki rüzgâr deniz ve gemideki rüzgârdan çoktur. Koşmayan ayakları, yürümeyen kalemi hızlı değildir. Gönlündeki rüzgâr onu arzu ettiklerinden bir vakit uzağa düşürmüştür. Öyle ki ayakları yüz yıl adım atamaz hâle gelmiştir (A.G. 94). Âşık; sevgiliyle beraber olmanın hayalini kurar; onunla çektikleri acıları birbirlerine anlattıklarını; konuştuklarını düşler; bütün gamların onlardan uzak olmasını diler; birbirlerine mahrem olmayı ve meyhanenin kendilerine vatan olmasını ister (A.G.101). Sevgilinin can bağışlayan dudaklarından ayrı kalan âşığın içi kanla dolar. İçine dolan her kan damlası sevgilinin dudaklarına atfen lâl-i Bedahşân'a benzer. Tabiatıyla her lâl parçası da bir cevherdir (A.G. 50). Sevgili, âşığın canına çok cefa çektirir. Âşık bu cefa yüzünden feryat çeker (A.G. 107). Âşık, sevgilinin aşkından ölür (A.G. 22). Zaten âşık için canının ehemmiyeti yoktur. Sevgilinin semtine varma ihtimali olan bâd-ı sabâdan, canını ve gönlünü sevgiliye vermesini ve canını sevgilinin ayaklarının altına sermesini ister. Gönlü ancak böyle lezzet bulacaktır (A.G. 40). Âşığın feryadına meyhanede sarhoşluk ve onun hasta canına da sakiye kavuşmak bile çoktur (A.G. 53). Sevgili bazen ağyarla birlikte olsa da âşık bu sevdadan vazgeçmez. Bilakis rakibine, "dostum" diye seslenir. Âşığın benzi sevgiliden ayrı kaldığında sararır. Bu dertten ötürü âşığın gamı körükleyen

bir ahı vardır ve bu sebeple rakipten kendisini kovmamasını ister (A.G. 38). Sevgili, Hıristiyan bir güzel olsa âşık ona olan hevesten ötürü şaraba ve kiliseye meyleder (A.G. 22). Âşığın kanı sevgili için şarap gibidir; daima ondan içer. Onun sarhoşluktan mütevellit baygınlaşan bakışları âşığın yüreğini dağlar (A.G. 49). Bazen birçok diyarın sultanı olan sevgilinin bir bakışı sevgilinin gönlünü alır (A.G. 23). Âşık, kaçan bir av gibidir ve sevgilinin saçları onu yakalar (A.G. 30). Âşık, güzele meyyâldir ve bu sebeple-şarap içmek dinen haram olsa bile-eğer o şarabı bir güzel sunarsa yine de içer (A.G. 25). Aşk; âşığın gönlüne gam ve dert ile kan doldurur; onun kanlı gözyaşı dökmesine sebep olur; âşık gönlünü yitirmişken aşk ortaya çıkar (A.G. 72). Ayrılık yeliyle bilinci darmadağın olan âşığın yüz parçaya bölünen gönlü yüz tırnak yarasıyla göz göz olmuştur (A.G. 88). Sevgiliden uzakta gurbete düşen âşık zayıf ve hasta olur. Dert, gam ve eziyet memleketinde inler. Baştanbaşa ecel taşından yaralanır. Sevgilisinden ayrı kalınca türlü belalara tutulur (A.G. 95). Âşık, sakiden şarap alabilmek için canını ve iki cihanını bedel olarak vermeye razıdır. Eğer onun bir damlasını yere dökse kanını bedel olarak vermeye de hazırdır (A.G. 61). Sevgili peçesini açtığı vakit âşığın onun güzelliğine ne denli muhtaç ve arzulu olduğunu fark eder. Âşık için sevgilinin yüzündeki benler nazara karşı faydalı olduğuna inanılan üzerlik tohumlarına benzer. Âşık o benler sayesinde musibetlerden kurtulur (A.G. 28). Âşık için hemen her şey sevgiliyle ilintilidir; gözünün seğirmesi ve kokunun artması sevgilinin geldiğine; ayrılık çölünü seyre dalmış olması da şahının atıyla yüz merhale kat edip geliyor olduğuna delalet etmektedir (A.G. 36). Âşık için sevgilinin dudağının şerbetinden lezzetli hiçbir şey yoktur; ne can ne de âb-ı hayat ondan lezzetlidir (A.G. 31). Âşık bütün dünyalıklardan geçse de; canından ve cihandan bir beklentisi olmasa da yine de sevgiliden beklentisi vardır (A.G. 46). Aslında kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa da gam ve kederinden kurtulabilen pek az kişi vardır. Âşığın işi; gülün kokusunu azıcık veren bir esintinin içinde kalan bülbül gibi feryat ve figan etmektir (A.G. 103). Sevgili gittiğinden beri âşığın gönlünün inleyişi ve ah oklarından dolayı her nefeste derdi artar. Âşık, sevgiliyi unutup unutmayacağını ve bu ayrılığın zorluğunun ne kadar daha süreceğini bilemez (A.G. 116). Öyle büyük bir sevdaya sahiptir ki sevgiliyi sevgilinin kendisinden bile çok sever. Artık ondan başka bir şeyi sevmesi mümkün değildir (A.G. 47). Sevgilinin gözünün ucu seyirse âşığı kendisine bağlar ve âşığın canı bu dertten yanıp yıkılır (A.G. 37). Âşık için sevgili bazen erişilmez olur. O sevgiliye benzeyen gülün yalnızca adını işitir. Oysa sevgilinin gül cemalinden bir bakış bulmayı ömrüne tercih edecektir. Ancak o, gülün kokusuna hasrettir (A.G. 33). Bazen âşık, sevgiliye "dost" diye hitap eder. Ondan gönülsüzlük ateşinden

kendisini kurtarmasını yahut kılıcını çekip döşünü parçalamasını ister; o parçalardan birini de kendilerine yani âşıklara getirmesini ister (A.G. 115). Âşığın canının içindeki ateş; sevgilinin dudaklarının lâli; yüzündeki yıldızlar; sevgilinin parlak aya benzeyen yüzü ve göğsündeki elif şeklindeki yara da onun salınan servi boyu içindir. Tüm bunlar dolayısıyla âşık; sevgiliyi yanına çekmeye çalışır (A.G. 98). Âşık, meyhanede bir an olsun rahat bulmak ister. Sakinin aşkından dimağı hararetlenir. O saki, âşığa her an şarkı söyleyerek kadeh tutacak olsa; âşık o kadehin ayaklarından başını hiç kaldırmayacaktır. Öyle ki, "başımı kaldırırsam başıma dert alayım" diye yemin eder (A.G. 66). Âşık, meyhanede rahat bir oda bulmak; bu sığınakta meyhanenin piri gibi irfana ermek ister. Sakinin verdiği meyle muttasıl mest olmaktan gayrı bir şey dilerse kâfir olmaya razıdır (A.G. 112). Âşık bazen gülün gamıyla bağrının dağlanmasına razı gelir. Zira onun mis kokusuyla dimağı ferah bulacaktır. Lakin baykuş ve karga gelip gülün yaprağını pisletir ve âşık başta düşündüğü şey sebebiyle pişman olur (A.G. 67). Âşığın gönlü halktan ayrı düşünce kırılır ve başıboş kalır (A.G. 30). Âşık, aya ve güneşe benzettiği şahının ölümü üzerine perişan olur. Gönlü feleği savurmak ve ahıyla da güneşi karaya çevirmek ister (A.G. 92). Gam kılıcı bedenini parçalar ve kanının hepsi akar. Sakiden mahrum kalmak istemez. Zira kanının bedeli saf şaraptır ve ona ulaşması için sakiye ihtiyacı vardır. Böylece sarhoş olana değin gam ordusuyla cenk edebilecektir (A.G. 70). Meyhaneci, bazen âşığa bir güzel endamlı ile kınanma şarabı sunar. Bu bir keramet işidir ve âşık bu sebeple meyhanecinin selameti için dua eder (A.G. 68). Âşık, meyhanede, o sakinin güzelliğini izleme hayali kurar. Lakin bu sebeple din servetini küfr ile kararttığını düşünür ve kendini rüsva olarak nitelendirir (A.G. 91). Sevgilinin zülfünün düğümleri âşığın ayağına dolanır; onun dudaklarının meyinden âşık şaraba müptela olur; böylece sevgilinin yoluna serilir. Artık o, meyin verdiği sarhoşlukla ne diyeceğini bilmez bir hâle gelmiştir (A.G. 99). Bazen sıkıntı âşığın başının altındaki yastıktır. Yaşamak ona ölmekten daha zor gelir. Hasret gözünden akan yaşlardır. Musalla taşının üstündeki başın kendisine ait olduğunu düşünür (A.G. 123). Gizin kâşifi olan her cömert yüzlü âşık sevgilinin mahremine erişme arzusuna doğru yol alır (A.G. 44). Bir kişi gizli bir esrarın kâşifi olmalıdır ya da gökyüzünün gizemini çözmelidir. Yahut zayıf inleyişlerin sahibi bir âşık olmalıdır (A.G. 114). Âşığın dileği sevgilinin Allah'ına kavuşmaktır (A.G. 32). Âşık, halkın şayialarından sıkılmıştır. Bu şayialara sebepse sevgilinin güzelliği ve iyi tabiatıdır. Ancak sevgili güzel olmazsa halk susar. Böylece âşık ve sevdası imkânsız görülen şeylere erişmiş olur (A.G. 84). Dil, söz ile ortalığı karıştırınca âşık kendi gayesine erişemez. Ucunu ne denli keskinleştirse de o kalem, mektubunu daha da çok karartır (A.G. 132). İsyan

dumanı âşığın çehresine aman vermez. Âşık, sevgilinin yüzü suyu hürmetine tövbe edip af diler (A.G. 104). Âşık, kendini yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan eylemesi, seçkinlerin içine koyması yahut avamın eziyetinden kurtarması için Allah'a dua eder (A.G. 127).

Bazen şair, Garâ'ibü's-Sıgar'da da âşıklardan toplu olarak bahseder. Âşıkların arzusu sevgiliye kavuşmaktır. Onların amacı sevgiliyi gül bahçesi üzerinde görmektir. Bunu yaparken onu (gül misali sevgiliyi) dalından koparıp da meclise getirmek istemezler; zira gülün dalından koparıldığında yaşamayacağını bilirler (A.G. 16). Sevgili, dudağını açıp konuşursa âşıkların ömrünü uzatır (A.G. 48).

(B)

İki divanda da: Âşığın gönlü, acı, gam ve bela çeker. Âşık, ayrılıktan ötürü mütemadiyen inler. Onun hayat ümidi yoktur; ayrılıktan zora düşüp ölecek hâle gelmiştir. Gönlü, sevgilinin gamıyla mahzun ve haraptır. Aşk gamıyla ciğeri kanlıdır. Âşığın işi sevgiliden uzakta feryat edip ıstırap çekmektir. Onun, gönlü, canı ve her şeyi sevgiliye aittir. Aşk hükümdarı âşığı ele geçirmiştir. Âşığın gözyaşları deniz misali çoktur. Âşıklar sevgilinin dudaklarıyla sarhoş olurlar ve böylece meye müptela olurlar.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgilinin zülfü yüzünden perişandır. Gönlündeki ahı ve ateşi sevgiliye göstermek ister. Ayrılık gecesinden sağ çıkmak istemez. Teni kebap gibi yanmıştır. Öyle çok dağlanmıştır ki artık bedeninde dağlanacak bir noktası kalmamıştır. Sevgilinin ince beli, saçları, uzun boyu ve dudakları ömrünü tehlikeye düşürür. Âşığın gözleri inci saçan sadeftir. Canı sevgilinin peşinden koşar. Bedeni perişandır. Canı sevgiliye fedadır. Ruhu sevgilinin kokusuna; gönlü işvesine; teni, ayak toprağına fedadır. Âşık sevgilinin huzurunda alçaktadır. Âşık, sevgilinin oklarına hedeftir. Ah çeker ve mahı tehlikeye düşer. Sakiden hüznünü alması için kadeh ister. Talihten yana bedbahttır. Sevgilinin iki kaşı kıbleyi gösteren pusuladır. Sevgiliden gelen gam ve cefa âşık için dert değildir. Âşkın koru âşığın cevherini parlatır. Âşık, hastayken sevgiliden vefa gösteren bir mektup alır. Sevgilinin kendisine mektup yazarken yorulan gözleri için gözyaşı döker. Âşığın gönlü sevgilinin *rûh-ı revân*ı, yüzü ve dudağıyla haz bulur. O, sevgilinin yüzüne ve boyuna heves edip gül bahçesine koşar. Şaraptan muaf tutulmaktan hoşlanmaz. Âşıklık derdi canına yeter ve sabrı kalmaz. Cihanın rüsvası olur. Âşıklar, sevgilinin mizacını gülde bulamazlar.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin azarı âşığı öldürür. O, âşığa çok cefa çektirir. Âşık için sevgili dosttur. Canı hastadır. Sıkıntılıdır. Âşığın canı önemsizdir. Gamını körükleyen bir aha sahiptir. Ayrılık âşığa dert ve bela oku atar; vücudunu yokluk ateşiyle yakıp bedeninin küllerini göğe savurur. Ayrılık yüzünden gam ordusu onu altüst eder; benzi sararır. Ayrılık yeliyle bilinci darmadağın olur. Yüz parçaya bölünen gönlü yüz tırnak yarasıyla göz göz olur. Ayrılıkta ah okları yüzünden her nefeste derdi daha da artar. Ayrılığın ne kadar süreceğini kestiremez. Sevgiliden ayrı dert, gam ve eziyet memleketlerinde inler; ecel tırnağıyla yaralanır. Gam memleketinde derbeder olur. Gam kılıcı bedenini parçalar. Ayrılıkta meradaki bir koyun gibi yerinde duramaz. Elinden gelen yalnızca başıdönmüşlüktür. Sevgiliden uzakta yaşayamaz. Gönlü sevgiliyle ünsiyet kurmuştur. Sevgilinin dudaklarından ayrı kaldığında içi lâl-i Bedahşân gibi kan dolar. Sevgilinin semtinin etrafında gezer. Sevgili, âşığa can verendir. Bedeni sevgilinin canına; eğilmiş boyu da sevgilinin boyuna fedadır. Âşık, sabırdan taviz vermez. Sevgili ağyarla birlikte olsa da âşık ondan vazgeçmez. Hatta ağyarı dostu sayar. Gözleri kanaatkâr bir insan gibi yaşları tutmak istese de bunda başarılı olamaz ve gözyaşı döker. Sevgilinin eşiğindedir. Gönlü ve canı da onun hizmetindedir. Gönül ve candan sevgilinin memleketinde murat atlarını yarıştırmalarını ister. Eğer sevgili hâlini sormaya gelmeyecekse de ona bunun için yalvarmalarını söyler. Mezarının sevgilinin memleketinde yapılmasını ister. Ona, gözyaşı şerbet; gam gıda; toprak döşek ve ah da dosttur. Sevgilinin ihtişamı âşığın matemidir. Âşık, sevgilinin bakışından karşılık bulamazsa onun gözlerine bakmak haramdır. Sevgiliye yakın olmak ister. Onun meclisinde, işretinde bulunmaktan hoşlanır. Sohbet ederken gözünü sevgilinin yüzünden ayırmaz. Yalnız kaldıklarında da sevgilinin yanağının ışığından istifade etmek ister. Sevgiliyle olmayı ve onunla sohbet etmeyi ve ona kavuşmayı hayal eder. Sevgiliyle meyhaneyi yurt edinmeyi ve orada birbirlerine mahrem olmayı arzular. Onun, gıdığını, dudaklarını ve ayaklarını öpmeyi arzular. Âşık için sevgilinin dudaklarından leziz bir şey yoktur. Onun dudakları *âb-ı hayat*tır. Dolayısıyla o dudaklar âşığın ömrünü uzatır. Âşığın canındaki ateş sevgilinin dudakları içindir. Âşığın göğsündeki elif biçimindeki yara sevgilinin boyu içindir. Âşıkların muradı sevgilidir. Sevgiliyi yanına çekmeye çalışır. Onun mahremine erişmeyi arzular. Sevgilinin Allah'ına kavuşmayı diler. Derdine derman bulan bir tabip; gönül okşayan bir dost veyahut kölesini seven bir şah bulamaz. Dünyada âşık gibi dertli olan yoktur. Gönlünde gemiden de denizden de çok rüzgâr vardır. Bu rüzgâr onu arzuladıklarından uzağa düşürür. Adım atamaz hâle gelir. Âşık, sevgiliden mektup bekler. Mutluluk sebebini buna bağlar. Mektup gelince de gözyaşlarının içerisinde boğulacak

gibi olur. Bu mektup onun için can müjdesi ve *âb-ı hayat*tır; gamı bitirir. Sevgili, âşığa karşı kayıtsızdır. Buna mukabil âşık, sevgiliye kavuşma ümidini kaybetmez. Ancak sevgili, âşık için erişilmezdir. Âşık, sevgiliye benzeyen gülün yalnızca adını işitir. Gülün cemalinden bir bakış bulmak için ömrünü vermeye razıdır. Gülün kokusu için gamını çekmeye razıdır. Ancak ona da baykuş ve karga pisler. Âşığın kanı sevgili için şarap gibidir. Sevgili bu şarabı muttasıl içer. Bu şaraptan içtiği için sevgilinin gözleri baygınlaşır. Bu baygın bakışlar âşığın yüreğini dağlar. Âşık avdır ve sevgilinin saçı onu yakalar. Ayrılık hançeriyle ölse bile ruhunun kanatlanıp sevgiliye varacağını umar. Âşık, sevgilinin zülfüne bağlanmıştır; bazen de dolanmıştır. Sevgilinin gözüne heves edince hastalanır. Kaşının arzusuna düşer. Sevgilinin yoluna serilir. Sevgiliye muhtaç olduğunu o, peçesini açtığı zaman anlar. Sevgilinin üzerliğe benzer benleri sayesinde musibetlerden kurtulacağına inanır. Bu dertten kurtulmak için dua eder. Bir karga gönlünü yaralar. Hakiki âşık, gösterişle, bahaneyle, üzüntüyle ve beklentiyle uğraşmaz. Ayrıca sevgiliden murat beklemek; ayrılığa yahut kavuşmaya ve sevgiliden başka rızaya veya ümide heves etmek; dert ve derman istemek de hakiki âşığa nispet edilemez. Âşık, sevgiliye itimat etmemelidir. Onun gözünün karasından mürekkep yapmamalı; yapsa da o mürekkeple mektup yazmamalıdır. Âşığın dünya malında gözü yoktur. Âşık bazen Hıristiyan bir güzele âşık olur; şaraba ve kiliseye meyleder. Âşık güzeli sever. Haram olsa bile bir güzel tarafından sunulan şarabı içer. Şarap için iki cihanını bedel olarak vermeye razıdır. Onun tek damlası için kanını bedel olarak vermeye hazırdır. Meyhanede sarhoşuk ve sakiye kavuşmak âşık için yeterlidir. O, meyhanede rahat bulmayı murat eder. Sakinin aşkından dimağı hararetlenir. Şaraba ulaşmak için sakiye ihtiyacı vardır. Sakiden kadeh ister. Onun verdiği meyle mütemadiyen mest olmayı diler. Bu mestlikle gam ordusuyla savaşabileceğini düşünür. Aslında meyhanenin piri gibi irfana ermeyi umar. Kınanma şarabı içer. Meyhanecinin selameti için dua eder. O, sakinin güzelliğini seyretmek ister. Böylelikle din servetini sakinin küfrüyle (saçıyla) kararttığına inanır. Mestlikten ne diyeceğini bilemez hâldedir. Rüsvadır. İsyanları için sevgilinin yüzü suyu hürmetine tövbe eder. Havas olabilmek için Allah'a dua eder. Âşık, gönlünü yitirmişken aşk ortaya çıkar. Âşığın gözü seğirse; koku artsa ve ayrılık çölünü seyre dalsa bunlar sevgilinin geldiğine delalet olarak değerlendirilir. Sevgilinin gözü seğirse âşık ona bağlanır. Canı dertten yanıp yakılır. Sevgiliyi ondan daha çok sever. Ondan başka bir şeyi sevmesi mümkün değildir. Sevgiliden ya vuslatı yahut döşünü parçalayıp, onun parçalarını âşıklara dağıtmasını ister. Âşık, halktan ayrı kalmak istemez. Diğer taraftan onların şayiala-

rından da hazzetmez. Hamisi öldüğünde perişan olur. Feleği savurmak ve güneşi karartmak ister. Yaşamı ölümden zor bulur. Bir insan ya gizemlerin peşinden gitmeli yahut inleyen bir âşık olmalıdır. Âşıklar, gülü kendi ortamında sever; zira onu habitatından koparırlarsa öleceğini bilirler. Dil, söz ile ortalığı karıştırınca âşık gayesine erişemez. Kalemi, ne yaparsa yapsın mektubunu karartır.

Her iki divanda da âşığın hususiyetleri temel duygular etrafında işlenmişse de aralarında bu duyguların işlenme biçimi açısından farklar bulunmaktadır. Gam, dert, feryat, ayrılık, sevgiliye karşı hissedilen aşk, bu aşk karşısında âşığın çektiği ıstırap gibi hasletler iki divanda farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Bu işleniş biçimi açısından bakıldığında; Garâ'ibü's-Sıgar'ın, âşığı, daha kapsamlı bir şekilde incelediğini ve onun duygularını daha çeşitli bir biçimde yorumladığı görülmektedir.

10. Aşk, Sevdâ

Farsça Divan'da: Aşk perişan edicidir (A.F. 6). Aşk hevesi âşığa devamlı surette kanlı gözyaşı döktürür (A.F. 7). Aşk hususunun uzmanı rinddir (A.F. 19). Aşk ateşi âşığın tenini kebap gibi yakar (A.F. 27). Ayrıca âşığın canıyla bedenini aylarca ve yıllarca yakarak onun kemale ermesine vesile olur (A.F. 48). Sevda ateşi âşığı mütemadiyen dağlar (A.F. 41). Aşk, bir taç ve bir hükümdardır. Âşığın tacı aşk hükümdarının eline düşer. Aşkın koru âşığın gönlünü yakarak onun cevherini parlatır (A.F. 45).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Aşk; âşığın gönlüne gam ve dert ile kan doldurur; göz yolundaki kanına karışıp akar; her bir yaş damlasını sele dönüştürür; âşık gönlünü yitirmişken aşk tezahür eder (A.G. 72). Aşk, âşığa dert veren bir duygudur (A.G. 83). Gün bile sevgilinin aşkı yüzünden sararır (A.G. 2). Hatta sevdanın kendisi dahi sevgiliye mecnun olur (A.G. 39). Aşk bazen kişileştirilir ve âşığın ondan bazı talepleri olur: âşık, aşktan sevgilinin semtinde onun evini tavaf etmesini; kendilerini de o tavafa ihsanı ile dâhil etmesini; o semtin etrafında daire çizmesini ister. Ayrıca bu hususta o denli kararlıdır ki aşkın çizdiği o dairenin dışına ayağı çıkacak olursa; aşktan ayağını kesmesini ister (A.G. 20). Aşk; âşığı yokluk ülkesine çağırır (A.G. 45). Sevda âşığın ölümüne sebep olurken; şarap kadehinin havası sevdaya; haç ve kilise şaraba; bütün bunların hepsine de Hıristiyan güzelin aşkı sebep olur (A.G. 22). Sevgiliye karşı duyulan aşk, âşığın Allah'ı bulmasını sağlayacaktır (A.G. 32).

(B)

İki divanda da: Aşk, perişan edici ve dert veren bir duygudur. Aşk, gam ve dert ile birlikte âşığın kanlı gözyaşı dökmesine neden olur. Farklı şekillerde ifade edilse de aşk yahut ondan kaynaklanan ateş âşığın kemale ermesini ve Allah'ı bulmasını sağlar.

(F)

Farsça Divan'da: Aşk, âşığın tenini kebap gibi yakar. Sevda ateşi onu devamlı surette dağlar. Aşk ateşi onun tenini aylarca ve yıllarca yakarak kemale ermesini sağlar. Aşkın koru âşığın gönlünü yakarak onun cevherini parlatır. Aşkın uzmanı rinddir. Aşk bir hükümdardır ve âşığın tacını ilhak etmiştir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevdanın kendisi bile aşka mecnundur. Âşık gönlünü yitirmişken aşk tezahür eder. Gün dahi aşk yüzünden sararır. Aşktan sevgilinin semtine gitmesi ve onun semtinin etrafında gezmesi istenir. Bunu yaparken âşığı da davet etmesi arzulanır. Aşk, âşığı yokluk ülkesine çağırır. Sevda, âşığın ölümüne sebep olur. Şarap kadehinin havası sevdaya sebep olur. Hıristiyan güzelin aşkı da şaraba, kiliseye, haça ve âşığın ölümüne sebeptir. Sevgiliye duyulan âşk âşığın Allah'ı bulmasını sağlar.

İki divanda da aşkın, âşık üzerindeki etkisi birkaç benzerlik dışında farklı biçimlerde işlenmiştir.

11. At (Rahş)

At kavramı Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, can ve gönülden, murat atlarını sevgilinin semtinde yarıştırmalarını ister (A.G. 80).

12. Âteş (Od)

Farsça Divan'da: Sevgilinin aşkı ateştir ve âşığın tenini kebap gibi yakar (A.F. 27). Âşığın nefsindeki ateş onun yokluğunda asla azalmaz (A.F. 29). Ancak veda, ayrılık ateşini yakar (A.F. 39). Ayrılık ateşinin içinde kalan gözyaşları o ateşi söndürmek için-muvaffak olamayacak olsa da-akmaya başlar (A.F. 40). Âşığın gönlünde, ayrılık ateşinden kaynaklanan ateşin dumanın sevgilinin gönlüne tesir edeceği umulur (A.F. 58). Âşık, sevgilinin sevdasının ateşinden dağ üstüne dağlanır (A.F. 41). Canı ve bedeni aşk

ateşiyle aylarca ve yıllarca kendi gayretiyle kemale erer. Ayrılık cehenneminin ateşinden korkmaz. Zira o, kavuşma cennetine ayrılık cehenneminden ulaşılacağını bilir (A.F. 48). Âşık, gönlünün içindeki ahı ve o ahtan kaynaklanan ateşinin ne denli şulelendiğini sevgiliye göstermek ister (A.F. 59). Şarap da ateş renklidir ve onun ateşi taşa damlasa onu bile eritir (A.F. 47).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, gönülsüzlük ateşinden kurtulmak ister (A.G. 115). Sevgilinin yanaklarındaki benler ateş üzerindeki üzerlik tohumlarının sıçramalarına benzer (A.G. 28). Ayrılık, âşığın vücudunu yokluk ateşiyle yakar (A.G. 71). Âşık, aşkının ateşine bir çare bulunmasını ister (A.G. 83). Onun canının içindeki ateş sevgilinin dudaklarının lâli içindir (A.G. 98).

(B)

İki divanda da aşk, ateşe benzetilmiştir.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgilinin aşkı ateştir. Aşk, âşığın tenini kebap gibi yakar ve âşığı dağlar. Âşığın ateşi azalmaz. Veda, ayrılık ateşini yakar. Ayrılık ateşinin içindeki gözyaşları beyhude yere o ateşi söndürmeye gayret eder. Âşık, ayrılık ateşinin dumanının, sevgilinin gönlünde iz bırakacağını umar. Âşığın canı ve bedeni yıllarca yanarak kemale erer. O, ayrılık cehenneminin ateşinden korkmaz. Ahının ateşini sevgiliye göstermek ister. Şarap, ateş renklidir ve onun ateşi taşa damlasa onu bile eritir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık için gönülsüzlük bir ateştir. Aşk ateşine çare bulmayı umar. Onun içindeki ateş sevgilinin dudaklarının lâli içindir. Ayrılık, âşığın vücudunu yokluk ateşiyle yakar. Sevgilinin yüzündeki benler ateş içindeki üzerlik tohumlarına benzer.

Ateş mefhumu Farsça Divan'da biraz daha geniş bir biçimde işlenmiştir.

13. Avam, Havas

Farsça Divan'da: Âşık, Allah'ın seçkin kullarının arasına dâhil olmak istiyorsa öncelikle kendini avamdan ayırmalıdır. Salih ve temiz bir yola çıkarsa havaslar onu has olarak kabul edebilirler (A.F. 35).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, kendisini; yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan eylemesi; seçkinlerin içine koyması yahut avamın eziyetinden kurtarması için Allah'a dua eder (A.G. 127).

(B)

Her iki divanda da âşık, havas içerisinde yer almak ister.

(F)

Farsça Divan'da, Garâ'ibü's-Sıgar'dakinden farklı olarak; avamdan kurtulup havaslardan olabilmek için de bazı tavsiyeler vardır. Bunlar; âşığın kendini avamdan ayırması ve salih ve temiz bir yola çıkmasıdır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da avamdan uzaklaşıp havaslardan olmak bir beklenti hâlindeyken, Farsça Divan'da bunun nasıl yapılabileceğine dair yöntemler anlatılmıştır.

14. Ay (Mâh, Meh, Kamer), Hilâl

Farsça Divan'da: Sevgili ay yüzlüdür (A.F. 7, 12). Aslında onun güzelliği ayla kıyaslanamayacak derecededir (A.F. 32).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili, aya benzetilir ve onun ölümüyle kara bulutlar toprak misali onun önüne geçer (A.G. 92, 98). Ay dağlanıp sevgiliye kulluğunu gösterir (A.G. 2). Ayın hilal hâli de bazen kadehe benzetilir (A.G. 106). Âşık bazen harfleri kullanır ve "ن" (nun) ile noktasının sevgilinin anber kokan hilaline feda olmasını ister (A.G. 5).

(B)

Sevgili, iki divanda da aya benzetilmiştir.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgilinin yüzü aya benzetilir. Aslında o aydan çok daha güzeldir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin ölümü bulutların ayın önüne geçmesine benzetilir. Ay dağlanıp sevgiliye kulluğunu gösterir. Ayın hilal hâli kadeh gibidir. "ن" harfi hilale benzetilir.

Ay, Garâ'ibü's-Sıgar'da–ayın dağlanması; kadehe benzetilmesi gibi-biraz daha farklı unsurlarla birlikte kullanılmıştır.

15. Ayak Toprağı (Hâk-i Pây)

Farsça Divan'da: Âşığın candan ayrılmış teni sevgilinin ayaklarının toprağına fedadır (A.F. 6).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, canını sevgilinin ayağının toprağına bırakmaya hazırdır (A.G. 87).

(B)

İki divanda da âşık, kendini sevgilinin ayak toprağı için feda etmeye hazırdır.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, cesedinin sevgilinin ayak toprağına feda olduğunu söyler.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, canını sevgilinin ayak toprağına bırakmaktan söz eder.

Ayak toprağı, iki divanda da âşığın kendini feda edeceği bir unsur olarak kullanılmıştır. Tek fark birinde cansız ten, diğerinde de can fedadır.

16. Ayva Tüyleri (Hatt)

Farsça Divan'da: Ayva tüyleri, âşığa mis kokulu gibi gelse de onlar aslında pastan bir örtü ve suyun üstündeki bir resimdir (A.F. 37).

Ayva tüyü mefhumu Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunmamaktadır.

17. Bâbil

Farsça Divan'da: Sevgilinin gözleri, sihirle nam salmış Bâbil ve Keşmir gibi şehirlerden haraç kesecek kuvvette sihre sahiptir (A.F. 17).

Bâbil, Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

18. Bâd-ı Sabâ (Rüzgâr, Bâd-ı Bahâr, Nesîm-i Subh, Nesîm-i Itr)

Farsça Divan’da: Âşığa sabah rüzgârında sevgilinin kokusu gelir (A.F. 4). Bahar rüzgârının kâfilesi de bahçelere gelir (A.F. 23). Âşığın ruhu sevgilinin güzel kokan esintisine fedadır (A.F. 6).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Bâd-ı sabâ bir taşıyıcıdır; âşık ondan, canını ve gönlünü sevgiliye ulaştırmasını ve ardından da gönlüne lezzet vermesini ve canını da sevgilinin ayaklarının altına sermesini ister (A.G. 40). Yine ondan; sevgilinin mahallesine esmesi hâlinde; gülşeni yeterince görmesini; servin önünde yeri öpüp dua etmesini ve sevgilinin gülü karşısında (kendinin) kulluğunu göstermesini ister (A.G. 102). Gülün kokusunu azıcık veren bir esinti bülbülün/âşığın feryat ve figan etmesine sebep olur (A.G. 103). Âşığın gönlündeki rüzgâr deniz ve gemidekinden çoktur. Gönlündeki heva onu arzu ettiklerinden bir vakit uzağa düşürür (A.G. 94).

(B)

İki divanda da bir rüzgâr sevgilinin/gülün kokusunu getirir. Bahar rüzgârı bir kafileye benzetilir. Âşığın ruhu, sevgilinin esintisine fedadır.

(F)

Farsça Divan’da: Âşığa sabah rüzgârında sevgilinin kokusu gelir.

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Gülün kokusunu azıcık veren bir esinti bülbülün feryat etmesine sebep olur. Bâd-ı sabâ haber taşıma yönüyle kullanılır. Âşığın gönlündeki rüzgâr denizdekinden bile çoktur. Âşık, gönlündeki *hevâ* yüzünden arzularından uzağa düşer.

Bâd-ı sabânın haber taşıma özelliği sadece Garâ’ibü’s-Sıgar’da kullanılmıştır. Yine Garâ’ibü’s-Sıgar’da ruhsal bir meseleyi anlatmak için rüzgârın kullanılması da Farsça Divan’a göre bir fark olarak nitelendirilebilir.

19. Bahâr

Farsça Divan’da: Bahar rüzgârının kâfilesi, taze sümbülden iple Çin nafesini bağlayıp yüklenerek bahçeye gelir. Çiçekleri gonca gibi kapalı olan nergisler açılır. Sanki âşığın gözü onun tozlarından iltihaplanır (A.F. 23). Meyharlar, baharda saf şarap içerler (A.F. 43).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Bahar mevsiminde su, aynasını bahçede koşturur. Sıcaklık onu eriterek cıva hâline sokar (A.G. 14). Baharda gül renkli kadehten mey içmek arzulanır (A.G. 25). Bahar bitince şarap da içmemek gerekir (A.G. 111). Baharın verdiği ağırlık âşıkta baş ağrısına sebep olur ve o da bahardan kurtulmak ister (A.G. 60). Tabiat bahar ile rengârenk oluncaya kadar Çin nakkaşhanesindeki gül bahçesi tasvirleriyle yetinmek gerekir. O tablolarda; saltanat merasimi olmalıdır ve gül bahçesinin ortasında sevgili tahtın üzerine yerleşmelidir (A.G. 128).

(B)

Bahar, iki divanda da tabiatın canlanması dolayısıyla kullanılmıştır. Ayrıca baharda şarap içilmesi konusunda iki divan da müşterektir.

(F)

Farsça Divan'da: Bahar, rüzgârıyla bahçelere gelir. Goncalar açar. Çin nafesi sümbülden tellere bağlanarak bahçeye gelir. Âşığın gözü baharın tozundan iltihaplanır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Hakiki bahar teşekkül edene kadar bahar tasvirleriyle yetinmek gerekir. Baharla birlikte donmuş sular akar. Bahar bitince şarap da içememelidir. Bahar vediği baş ağrısı sebebiyle âşığın kurtulmak istediği bir mevsim hâline dönüşebilir.

Bahar, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha geniş biçimde kullanılmıştır.

20. Baş (Ser)

Farsça Divan'da: Âşık ayrılık acısıyla hasta düştüğünde sevgilinin başında beklemesini ister (A.F. 11). Âşığın başı sevgilinin saçlarının ucu gibi onun ayağına düşüyorsa gam değildir (A.F. 12). Âşık, ölene dek aşk tacını başının üstünde taşıyacaktır (A.F. 45). Sevgilinin gözlerindeki sihir tenlerden baş çalacak kadar tesirlidir (A.F. 17).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Memleketlerden bir bakışıyla vergi alan o şahın başının üstündeki taç bir memleketin maliği olduğunu simgelemektedir (A.G. 23). Şahın bir pınarın kenarında tertip ettiği işret meclisinde başının üstünde saltanat çadırı kurulur (A.G. 89). Âşık, meyhanede rahat bulup o çırağın aşkıyla dimağı hararetlendikten sonra onun şarkı söyleyerek sunduğu kadehin ayağından başını kaldırmayacaktır (A.G. 66). Âşık sıkıntısının sebebini ararken başının altındaki taşı (sefaleti) sorgular. Musalla taşının

üstündeki başı da kendi başı olarak yorumlayarak ölümü düşünür (A.G. 123). Eğer bir kişinin sözleri habib yanında çöp kadar değersizse; o kişi, âşığın sülûk ettiği yola başını koymalıdır (A.G. 17).

(F)

Baş, Farsça Divan'da biraz daha sevgili ve aşk bağlamında kullanılırken; Garâ'ibü's-Sıgar'da, biraz daha tasavvufi ve felsefi bir söylem içerisinde kullanılmıştır. İki divanda benzer bir anlatım yoktur.

21. Baykuş (Bûm)

Baykuş, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Baykuş, gülün yaprağını pisleterek, âşığın gülden umduğu kokuyu almasına engel olur (A.G. 67).

22. Bedahşân

Bedahşân, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin dudakları ve âşığın içine dolan kan damlaları dolayısıyla lâl-i Bedahşân'a atıf yapılır (A.G.50).

23. Beklenti, Ümit

Farsça Divan'da: Âşık sevgiliyi Beytü'l-ahzâna çekmeyi umar. Sevgiliyi göğsünün yarığından viran olmuş gönlüne çekip almayı ve onu, kendi can halvetinde ağırlamayı ister (A.F. 13). Âşık, ayrılık ateşini gözyaşlarının suyuyla söndürmeyi umar (A.F. 40). O, sakiden kendisine büyük bir kadehi sunmasını ister. Böylece hüznünü geçirebilmeyi umar (A.F. 18). Ateş renkli şarapla daralmış gönlünü aldatıp gönlündeki yükü hafifletmeyi ümit eder (A.F. 47). Kötü huyunun açığa çıkmasını istemeyen bir insan, iyi huylu olmalı; iki dünya ehliyle gönüldaş olmalı; avamın gittiği yönün aksine gitmeli ve birileriyle olma yerine Hak'la olmalıdır (A.F. 33). Dervişlerden kendisine feyz ulaşmasını isteyen bir kişi kendi feyzini de onlara ulaştırmalıdır. Eğer o, gönlü yaralılara kendi feyzini ulaştırırsa; belki de feyze en önde ulaşan olacaktır (A.F. 36).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşıkların sevgilisi güldür ve onlar, güle kavuşmayı umarlar (A.G. 16). Âşık, bir bakışının sevgilinin gözlerine isabet etmesini ümit eder (A.G. 49). Âşık, baharda gül renkli şaraba ulaşmayı; bir güzelin ona kadeh tutmasını bekler (A.G.

25). Âşığın en büyük beklentisi sevgilinin hoş sözlerini içeren bir mektup almaktır. Zira bu mektup onun hem yaşama hem de mutluluk sebebidir (A.G. 11, 12). Âşık bir mektup gördüğünde belki sevgiliden olması ümidiyle gözyaşı selinin içerisinde kalmış olsa da orada boğuluyormuş gibi kendinden geçer (A.G. 11). Âşığın en büyük beklentilerinden biri; sevgilinin onun hâlini sormaya gelmesidir. Bu hususta can ve gönülden birleşip onun semtine gitmelerini, onunla söyleşmelerini ve eğer sevgili hâlini sormaya gelmeyecekse de ona yalvarmalarını söyler (A.G. 80). Âşık, sevgilinin gül cemalinden bir bakış bulmayı umar. Bunun için ömrünü vermeye razıdır. En azından bari kokusunu almak ister (A.G. 33). Bâd-ı sabâ aracılığıyla canını ve gönlünü sevgiliye teslim ederek gönlünün lezzet bulmasını umar (A.G. 40). Âşık, bir gülün onu gamıyla dağlayacağını bilse de onun kokusunun dimağına ferah vereceğini umut ederek bunu göze alır (A.G. 67). Ayrılık acısı çeken âşık, sohbet arasında sevgilinin yüzünden gözünü ayırmamayı ve yalnızken de iki yanağının ışığından istifade etmeyi umar (A.G. 9). İnsan yüz yılda bir defa hoşluk temennasında bulunacak olsa o hoşluğun yanında yüz nahoşluk hazır olur (A.G. 75). O yine de bazen sevgiliye kavuşma kadehini gönderir (A.G. 87). Onun konuşmasını, yüzünü açmasını ve yanına gelmesini umar (A.G. 98). Sevgiliyle yalnız kalmayı; onunla dertleşmeyi; gamdan uzak kalmayı; birbirlerinin mahremi olmayı ve meyhanenin kendilerine vatan olmasını diler (A.G. 101). İnsan değersiz sözlerden kurtulmak için Nevâyî'nin sülûk ettiği gibi bir yola baş koymalı; sevgilinin dostlarına hizmet ederek kurtuluşa ermek için çokça yalvararak dua etmelidir (A.G. 17). Âşık geleceğin iyi olacağına dair ümitlerini unutmalıdır (A.G. 19). Zaten onun canına kendi imkânıyla hayat ümidi yoktur (A.G. 76). Gam ve dert oklarına hedef olmak isteyen âşık, bu okları yavru bir kuşun kanatlarında çıkan tüylere benzetir ve üzerindeki okların da o tüyler gibi bir zaman sonra kanada dönüşerek kendini sevgiliye uçurmasını ümit eder (A.G. 21). Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa; gam ve kederinden kurtulabilen pek az kişi vardır (A.G. 103). Âşığın beklentisi ev bark değildir. Onun asıl beklentisi varlık ve mekândır. Onun, dünyadan, dünyalıktan, can ve cihandan beklentisi yoksa da sevgiliden beklentisi olmadığını söyleyemez (A.G. 46). O, sakiden kendini yürek sıkıntısından kurtarmasını; gelip yüzünü açarak bahardan kurtarmasını; ya mey vererek ya da öldürerek kendini baş ağrısından kurtarmasını bekler (A.G. 60). Bazen ona sevgiliden bir mektup vasıtasıyla can müjdesi gelir. Bu, âşık için ayrılık gamını bitiren bir emannamedir (A.G. 131). Gül endamlı sakiye tamah eden birinin elinden ancak gül renkli kadeh beklenebilir. Ondan takva ve dinle alakalı bir şey beklemek nafile olacaktır (A.G. 64). Âşık, saf şarapla öyle bir mest olmak ister ki böylelikle çekeceği

azabı hissetmemeyi umar (A.G. 118). Âşık, mescit ve meyhane arasında kaldığında maksadına ulaşma ümidi ve ulaşamama ihtimali arasında kalır (A.G. 97). Âşık, sevgilinin Allah'ına kavuşmayı umar (A.G. 32). Günü çok kötü kararmış kendinin gününü onun yüzü suyu hürmetine aydınlatmasını umar (A.G. 104). Âşık, Allah'tan, kendisine inayetini yâr ve hidayetini var eylemesini diler. Kifayet köşesini yurt eylemesini ve de inayet incisini saçmasını umar (A.G. 3). Ondan vaslını cana kolay kılmasını; yüzünü gösterip gözü aydınlatmasını ve dualara karşılık vermesini diler (A.G. 15).

(B)

İki divanda da sevgiliye dair beklentiler olduğu gibi tasavvufi beklentiler de vardır.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliden kendini fenafillaha ulaştırmasını; sevgiliyi Beytül'l-Ahzân'a çekip; göğsünün yarığından içeri alarak can halvetinde ağırlamayı; ayrılık ateşini gözyaşlarıyla söndürmeyi; şarapla gönlündeki yükü azaltmayı umar. İyi olmayı ümit eden bir kişiye; iyi huylu; iki dünya ehliyle gönüldaş ve avamdan uzak; Hak ile de yakın olması tavsiye edilir. Dervişlerden feyz isteyen bir kişi kendi feyzini de onlara ulaştırmalıdır. Çok isterse feyze en önde ulaşan kişi o olacaktır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, güle benzeyen sevgiliye kavuşmayı; bir bakışının sevgilinin gözüne isabet etmesini ve ondan bir bakış bulmayı; baharda bir güzelin sunduğu şaraba ulaşmayı; sevgiliden mektup almayı; bu mektubun gamı bitirmesini; sevgiliden onun hâlini sormaya gelmesini; sevgilinin kokusunu almayı; canını ve gönlünü sevgiliye vererek gönlünün lezzet bulmasını; gülün kokusunu alabilmek uğruna dağlanmaya katlanmayı; sevgilinin sohbetinde olmayı; onunla yalnız kalmayı ve konuşurken onun yanaklarının ışığından istifade etmeyi; sevgiliye kavuşma kadehi göndererek vuslata ermeyi; gam ve dert oklarına hedef olurken o okların daha sonra kanada dönüşüp kendini sevgiliye ulaştıracağını; sakiden, kendini yürek sıkıntısından kurtarması için yüzünü açmasını; böylelikle kendini bahardan kurtarmasını; baş ağrısından kurtulmak içinde ya kendisine mey vermesini ya da kendini öldürmesini; şarapla mest olup öldükten sonra çekeceği azabı hissetmemeyi; sevgilinin Allah'ına kavuşmayı; onun yüzü suyu hürmetine bağışlanmayı; Allah'tan kendisine inayet ve hidayet vermesini; kifayet ma-

ğarasını yurt edinebilmeyi; O'na kavuşmayı; O'nun yüzünü görmeyi ve dualarına karşılık vermesini umar. Bir insan iyilik temennasında bulunsa daha fazla kötülük onu hazırda bekliyor olacaktır. İnsan değersiz sözlerden kurtulmak istiyorsa âşığı sülûk ettiği yola girmelidir. Âşık, geleceğe dair ümit-vâr olmamalıdır. Zira onun, canına kendi imkânıyla hayat ümidi yoktur. Kavuşma ümidiyle şad olanlara karşın gamla perişan olan pek çok kişi vardır. Âşığın dünyalıktan beklentisi olmaz. Ama o sevgiliye kavuşmayı ümit eder. Sakiye tamah edenden şarap beklenir. Ondan takva beklemek beyhudedir. Âşık, mescit ile meyhane arasında kaldığında maksadına ulaşıp ulaşamayacağına dair bir dilemmanın içerisinde kalır.

Sevgiliye dair ümitler ve tasavvufi beklentiler iki divanda farklı biçimler içerisinde ifade edilmiştir. Garâ'ibü's-Sıgar'da bu husus biraz daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

24. Bel (Miyân)

Farsça Divan'da: Sevgilinin beli saç teli gibi incedir (A.F. 16).

Bel, Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunmamaktadır.

25. Ben (Hâl)

Ben kavramı Farsça Divan'da bulunmamaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin beni güzeldir (A.G. 126). Sevgili, yüzündeki peçeyi açınca gönül bağlayan benlerine karşı âşığın ne kadar arzulu olduğunu görür. Sevgilinin yanaklarındaki benler ateş üzerindeki üzerlik tohumlarına ve onların ok gibi fırlayarak çıtırdamalarına benzer (A.G. 28). Harflerle kurulan bir muammada bazı harfler söylendikten sonra kalan iki nokta ("ی" (ye) harfinin birleşik yazımında kullanılan noktaları), ismi anılan şahsın iki benine fedadır (A.G. 5).

26. Bende (Köle)

Farsça Divan'da: Rindin yanında aşk konusunda küstahlık etmek kölenin sultana küstahlık etmesine benzer (A.F. 19).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık köledir ve başında kölesini seven bir şahı yoktur (A.G. 74).

(F)

Bende, Farsça Divan'da bir misalin içerisinde kullanılırken Garâ'ibü's-Sıgar'da âşık bizzat köledir.

27. Boy (Kadd, Kâmet, Endâm)

Farsça Divan'da: Sevgili servi gibi uzundur ve onun uzunluğunun yanında âşıklar alçaktadır (A.F. 3). Âşığın gönlü o uzun boyu arzular ve bu arzu onun ölüm sebebi olur (A.F. 16). Âşığın ruhu sevgilinin *rûh-ı revân*ıyla haz bulur (A.F. 38).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili servi gibi uzun boyludur ve âşığın eğilmiş boyu ona fedadır (A.G. 29, 113). Âşığın göğsünde açılan elif şeklindeki yara sevgilinin servi boyu içindir (A.G. 98). Elif, onun taze fidan gibi olan boyuna fedadır (A.G. 5).

(B)

İki divanda da sevgili, servi gibi uzundur.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgilinin uzunluğu karşısında âşıklar alçaktadır. Âşığın ömrüne sevgilinin uzun boyu sebep olur. Âşık o uzun boyla haz bulur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın eğilmiş boyu sevgilinin boyuna fedadır. Âşığın göğsünde açılan elif şeklindeki yara sevgilinin servi boyu içindir. Elif, o taze fidan gibi boya fedadır.

Boy, iki divanda da âşık ve sevgili arasındaki bir unsur olarak kullanılmışsa da aralarında ifade biçimi olarak bazı farklılıklar bulunmaktadır.

28. Burç

28.1. İkizler (Cevzâ)

Farsça Divan'da burçlarla alakalı mefhumlar bulunmamaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Güneş, ikizler burcunda durduğu zaman şarap içilmemelidir (A.G. 111).

29. Bûy (Koku)

Farsçada Divan'da: Sabah rüzgârında âşığa, sevgilinin kokusu gelir (A.F. 4). Sevgilinin esintisi ıtır gibi kokar (A.F. 6). Sevgilinin ayva tüyleri mis kokusundan daha üstündür (A.F. 37).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin kokusu güle benzer (A.G. 33). Kokunun çoğalması sevgilinin geldiğini gösterir (A.G. 36). Gülün kokusunu azıcık almak bile bülbülün/âşığın feryat ve figan etmesine kâfi gelir (A.G. 103). Âşık, sevgilinin kokusunun dimağına ferah vereceğini umarak gülün gamıyla bağrına dağ koymayı göze alır (A.G. 67). Haminin adını oluşturan harflere atıf yapılırken "ن" (nun) harfi ve onun dağ misali noktası haminin anber kokulu hilaline fedadır (A.G. 5).

(B)

Bûy, iki divanda da âşığı etkileyen mühim bir unsurdur.

(F)

Farsça Divan'da: Sabah rüzgârı sevgilinin kokusunu getirir. Ayva tüylerinin kokusu da mis kokusundan üstündür. Onun kokusu ıtıra benzer.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Kokunun artması sevgilinin geldiğine dair bir nişandır. Gülün kokusu bülbülün feryadını artırır. Âşık, gülün kokusunu almak için dağlanmaya razıdır. Sevgilinin hilali anber kokuludur.

Koku, divanlarda farklı yönleriyle ve etkileriyle incelenmiştir.

30. Büt (Put, Sanem)

Farsça Divan'da: Sevgili put gibi güzeldir (A.F. 2). O, peri gibi güzel bir puttur (A.F. 29).

Büt kavramı Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunmamaktadır.

31. Cân (Rûh)

Farsça Divan'da: Âşığın canı sevgilinin cana can katan dudağına; ruhu da onun ıtır gibi güzel kokan esintisine fedadır (A.F. 6). Zaten onun canına sebep olan da sevgilinin söz söyleyen kırmızı dudaklarıdır (A.F. 16). Âşık, sevgilinin can bağışlayan lâl dudaklarıyla; ruhu da onun *rûh-ı revân*ıyla haz bulur (A.F. 38). Sevgiliden ayrı kaldığı

gecelerde onun işi sevgilinin peşinden gitmektir (A.F. 8). Olur da sevgili bir gün Beytü'l-ahzân'a gelirse âşık onu can halvetinde ağırlamayı ister (A.F. 13). Sevgilinin ayrılığıyla şaşkın olmayan can yoktur. Sevgili, âşığın canının sahibidir ve bunu kendisi de söyler (A.F. 14). Âşığın canı, ayrılıkta inlemeye devam etmektedir (A.F. 28). Sevgilinin kirpikleri âşığın canını hedef bellemiştir (A.F. 42). Âşık, sevgiliden, cisminden ruhunu almamasını ister (A.F. 24). Âşığın canı aylarca ve yıllarca aşk ateşinde kendi gayretiyle kemale erer (A.F. 48). Bazen âşık sabırsızlanır ve âşıklık derdi canına yeter (A.F. 51). Âşık sevgiliyi kıskandığı zaman ansızın, candan bir ah çeker (A.F. 57).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın canı sevgiliye bağlanmış olmanın derdinden ötürü yanıp yakılır (A.G. 37). Yine de âşık, canını sevgiliye teslim etmekten; canını onun ayaklarının altına sermekten geri durmaz (A.G. 40). Âşığın zayıf canı; sevgilinin varlığına fedadır (A.G. 113). Zaten onun canı kendi imkânıyla hayatta kalamaz. Ona can veren sevgilidir (A.G. 76). Ona can veren, sevgili olduğu için de âşık, sevgilinin eşiğinde durmaya karar verince canı da sevgilinin hizmetinde olmaya karar kılar (A.G. 86). Onun ruhunu besleyen; sevgiliye duyduğu aşk ve ruhuna ıstırap veren de; sevgiliden ayrı kalmaktır (A.G. 125). Âşık canını ve gönlünü sevgiliye havale ettiğini sevgilinin can ve gönlüne söyler. O, canını sevgilinin ayağının toprağına bırakmaya hazırdır (A.G. 87). Onun canındaki ateş; sevgilinin dudaklarının lâli içidir (A.G. 98). Âşığın canına gönül ferahlığı her zaman meyden gelir (A.G. 26). Âşığın canı, sevgilinin dudaklarındaki şerbetin yanında değersizdir (A.G. 31). Âşığın canı hastadır ve ona sakiye kavuşmak bile fazladır (A.G. 53). Ayrılık âşığın canına bela ve dert okunu atar (A.G. 71). Sevgilinin dudağı can bağışlayan bir âb-ı hayattır (A.G. 50). Hoş, âşığın candan bir beklentisi de yoktur (A.G. 46). Sevgiliyi canından çok sever (A.G. 47). Sevgili, âşığın canına çok cefa çektirir (A.G. 107). Sevgilinin mektubu ruhtan bir nişan olur. Âşığın canınınsa güvenliği kalmaz. Yine de mektubun her harfi tenine can olur (A.G. 110). Zaten sevgilinin kendisi de can alıcıdır (A.G. 130). Buna karşın onun mektubu âşığa can müjdesi verir (A.G. 131). Âşığın kanlı sinesi, canının helakına sebep olabilir (A.G. 6). O, canın gönülle birbirine karışmasını arzular (A.G. 80). Bazen mey, içtikten sonra verdiği baş ağrısı ve ıstırapla aşığın canına kast eden bir nesne hâline gelir (A.G. 34). Bazen de can, şarap için sakiye bedel olarak verilir (A.G. 61). Dost meclisi deyip de geçmemek gerekir. Zira can aslında odur. Ayrıca felek, can çehresinin etrafına gam ve ıstırap suretini nakşederse de asıl ayrılık o olur (A.G. 57). Yıllarca şeyh sözü dinlemek âşığın canına coşku vermez. Onun canına coşkuyu veren sakinin sunduğu şaraptan bir cura içmektir (A.G. 58). Bazen meyden sonra gelen baş ağrısı âşığın canına yeter (A.G. 117,

121). Âşık; gönlündeki kişi sultan olursa; onun, devran halkının varlığına hem can hem de canlarına derman sermayesi olması için dua eder (A.G. 90). Âşığın canındaki “ج” (cim) harfi, haminin adı yazılırken kullanılan iki dala fedadır (A.G. 5). Âşık, Allah’tan, vaslını canına kolay kılmasını ister (A.G. 15).

(B)

İki divanda da âşığın canı sevgiliye aittir ve sevgiliye fedadır. Âşığa can veren de zaten sevgilidir. Sevgilinin dudakları can bağışlar. O, aynı zamanda can alıcıdır.

(F)

Farsça Divan’da: Âşığın canı sevgilinin dudaklarına ve esintisine fedadır. Âşığın canına sebep olan sevgilinin dudaklarıdır. Onun ruhu, sevgilinin *rûh-ı revân*ıyla haz bulur. Âşık, sevgiliden ayrı kalınca onun canı da sevgilinin peşinden gider. Âşık, sevgiliyi can halvetinde ağırlamak ister. Bütün canlar sevgiliden ayrı düşünce şaşkın düşer. Sevgili âşığın canının sahibidir. Âşığın canı ayrılıkla inler. Sevgilinin kirpikleri âşığın canını almak için bekler. Âşık, sevgiliden, cisminden ruhunu almasını ister. Âşığın canı yıllarca aşk ateşinde kendi gayretiyle kemale erer. Âşıklık derdi âşığın canına yeter. Âşık, sevgiliyi kıskanınca candan bir ah çeker.

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Âşığın canı hastadır. Onun canı sevgiliye bağlandığı için acı çeker. Âşık, canını sevgiliye teslim etmekten yahut onu sevgilinin ayaklarının altına sermekten geri durmaz. Âşığın canı zayıftır ve sevgilinin varlığına fedadır. Âşığın canı kendi imkânıyla hayatta kalamaz. Âşığa can veren sevgilidir. Âşığın canı, sevgilinin eşiğinde hizmet etmek ister. Âşığın ruhunu besleyen şeyler aşk ve ayrılıktır. Âşık, canını, sevgiliye havale eder. Onun canı sevgilinin dudaklarının şerbeti yanında değersizdir. Zaten sevgiliyi canından çok sever. Sevgili, âşığın canına cefa çektirir. Sevgili can alıcıdır. Onun canındaki ateş, sevgilinin dudakları içindir. Âşığın canına ferahlık meyden gelir. Ayrılık, âşığın canına dert oku atar. Onun candan beklentisi yoktur. Sevgilinin mektubu ruhtan bir nişandır. O mektup gelince âşığın canının güvenliği kalmaz. Yine de onun her harfi tenine can müjdesi verir. Âşığın kanlı sinesi, canını helak eder. Âşık, canının ve gönlünün birbirine karışmasını arzular. Âşık, sakiye canını bedel olarak vermeye hazırdır. Mey bazen âşığa ıstırap vererek onun canına kasteder. Bu ıstırap âşığın canına yeter. Dost meclisi can vericidir. Felek, can çehresinin etrafına gam nakşederse asıl ayrılık odur. Şeyh sözü âşığın canına coşku vermez. Ona coşku veren şaraptır. Âşık,

hamisinin devran halklarına can ve onların canlarına da derman olmasını için dua eder. Âşığın canındaki “ج” (cim) harfi sevgilinin adındaki iki dala “د” (dal) harfine fedadır. Âşık, Allah’tan vaslını cana kolay kılmasını diler.

İki divanda da sevgilinin can verici ve can alıcı olması ve âşığın canının sevgiliye ait olması ortak temalar olarak kullanılmışsa da; divanlarda bu temalar hususiyetle farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Bunun haricinde can, Garâ’ibü’s-Sıgar’da biraz daha geniş biçimde kullanılmıştır.

32. Cefâ (Cevr, Sitem, Zulüm)

Farsça Divan’da: Eğer kişinin başına felekten her an cefa geliyorsa; o, zamanın hadiseleri yüzünden bela çekiyorsa ve bu cefaların sebebi ay yüzlü sevgiliyse; bu gam değildir (A.F. 12).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Sevgilinin cefa kılıcı âşığın göğsünü yaralar (A.G. 83). Âşık çok cefa çekendir ve sevgili de çok cefakârdır (A.G. 107). Cefa, ecelin âdetidir (A.G. 56). Âşık, avamın eziyetinden kurtulmak ister (A.G. 127).

(B)

İki divanda da âşığın çektiği cefanın kaynağı sevgilidir.

(F)

Farsça Divan’da: Âşık için çektiği cefanın kaynağı sevgiliyse o zaman bu durum gama vesile değildir.

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Âşık çok cefa çeker. Kaldı ki cefa ecelin de âdetidir. Cefa kılıcı âşığın göğsünü yaralar. Âşık, avamın eziyetinden kaçmak ister.

Cefa, Garâ’ibü’s-Sıgar’da, Farsça Divan’dakinden farklı olarak âşığın avam içerisinde yaşadığı sıkıntıyı ifade etmek için de kullanılmıştır. Farsça Divan’da ise cefa yalnızca sevgili bağlamında ele alınmıştır.

33. Cehennem (Dûzah, Cahîm)

Farsça Divan’da: Aşk ve ayrılık ateşi cehennem ateşine benzetilir. Âşık o cehenneme düşmekten keyif almaktadır. Zira kavuşma cennetine ayrılık cehennemiyle ulaşılacağını bilir (A.F. 48).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Rind için cehennem, Allah'ın hatırası ve zikriyle cennete döner. Ayrıca zâhidle cennet, onun için cehennem gibi olacaktır (A.G. 27).

(F)

Cehennem, Farsça Divan'da aşk ve ayrılık bağlamında ele alınırken Garâ'ibü's-Sıgar'da rind-zâhid çatışması içerisinde kullanılmıştır. İki divanda benzer bir anlatım söz konusu değildir.

34. Cem (Cemşîd)

Farsça Divan'da: Âşık, meyhanede sakilerle ve çalgı nağmeleriyle mey içme hevesinde olan kişinin meyhanecinin izni olmadan Cem olamayacağını; yani o mecliste sultan mertebesine ulaşamayacağını bilmektedir (A.F. 53).

Cem, Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

35. Cennet (Behişt, Cinân, Firdevs, Adn)

Farsça Divan'da: Sevgiliye kavuşmak bir nevi cennet olarak tasavvur edilmiştir. Cennete girmenin yolu da ayrılık cehenneminden geçmektedir (A.F. 48).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Zâhid cennete gitmek için uğraşır durur. Rind için ise Allah'ı andığı her yerde cennet gibidir (A.G. 27). O, cenneti zâhide bırakır ve meyhaneyi ister (A.G. 79).

(F)

Cennet, Farsça Divan'da sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılırken Garâ'ibü's-Sıgar'da rind-zâhid çatışması içerisinde ele alınmıştır.

36. Cevher (Gevher, Mücevher)

Farsça Divan'da: Aşkın koru âşığın gönlünü yakarak onun cevherini parlatmıştır (A.F. 45).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Mecliste Allah'ın bahsi açıldığında konuşan dil cevherler döker (A.G. 15). Sultanın tacının üstündeki mücevherler onun birçok memleketi kendisine bağladığına delalet eder (A.G. 23). Sevgilinin ayrılığında içine kan dolan âşığın taşıdığı her damla kan Bedahşan lâlidir. O lâl parçası da can cevheridir (A.G. 50).

(F)

Cevher, Garâ'ibü's-Sıgar'da, Farsça Divan'dan farklı olarak dini ve maddi unsurlarla birlikte kullanılmıştır. Bunun haricinde divanlar arasında benzerlik bulunmamaktadır.

37. Cıva (Sîm-âb)

Cıva, Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Akarsular cıvaya benzetilir (A.G. 14).

38. Ciğer (Bağır)

Farsça Divan'da: Âşığın ciğeri kanlıdır (A.F. 7).
Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın gözyaşı ciğer kanı gibi akar (A.G. 29).

(B)
İki divanda da âşığın ciğeri kanlıdır.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da farklı olarak âşığın ciğer kanı gözyaşına da sirayet etmiştir.

39. Çene (Zekân), Sakag (Çene Altı), Zenahdân (Çene Çukuru)

Çene, sakag yahut zenahdân, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin çenesi güzeldir (A.G. 126). Âşık, sevgilinin çene çukurundan tutup onun gıdığını öpmek ister (A.G. 119).

40. Çin

Farsça Divan'da: Bahar gelince Çin nafesi sümbülden tellere bağlanır (A.F. 23). Sevgilinin güzelliğinin yanında başka güzeller ancak Çin oyunu gibi olur (A.F. 57).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Tabiat bahar ile rengârenk oluncaya kadar Çin nakkaşhanesindeki gül bahçesi tasvirleriyle yetinmek gerekir (A.G. 128).

(F)

Çin, Farsça Divan'da nafesi ve oyunuyla (hilesi); Garâ'ibü's-Sıgar'da ise minyatürüyle kullanılmıştır. İki divanda da Çin; nafesi ve minyatürüyle, baharla bir biçimde ilişkilendirilse de farklı yönlerden ele alınmıştır.

41. Dermân (Çâre, Devâ)

Farsça Divan'da: Âşıklık derdinin çaresi sabırdır (A.F. 51).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, gönlündeki kişi sultan olursa; onun, devran halkının canlarına derman sermayesi olmasını diler (A.G. 90). Âşığın karşısında aşk derdine çare bulan tabip yoktur (A.G. 74). O, aşkının ateşine; gönlünün çıkarılıp; onda yüz dağ açılması ve onun her parçasının da bir yere dağıtılması suretiyle çare bulunmasını ister (A.G. 83). Zaten âşık dert istemeli ve devaya tevessül etmemelidir (A.G. 51).

(F)

Dermân, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha genişçe ele alınmıştır. Farsça Divan'da derdin dermanı sabırken; Garâ'ibü's-Sıgar'da gönlün çıkarılıp dağlanması ve parçalanmasıdır. Bunun haricinde divanlarda benzerlik bulunmamaktadır.

42. Diş (Dendân)

Diş, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Mecliste Allah'ın bahsi açıldıkça; konuşan diller cevher döker (A.G. 15).

43. Dîvâne, Deli, Cünûn, Rezîl-Rüsvâ

Farsça Divan'da; Âşık, cihanın rüsvası ve divanesi olur (A.F. 51).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, meyhanede sakinin güzelliğini izleme hayali kurduğu için kendini rüsva olarak nitelendirir (A.G. 91). Bir kimse ya gizli bir esrarın kâşifi olmalıdır ya da gökyüzünün gizemini çözmelidir. Ya zayıf inleyişlerin sahibi bir âşık yahut cihanın rezili ve rüsvası olmalıdır (A.G. 114).

(B)

İki divanda da âşığın cihanın rüsvası olduğu yahut olması gerektiği düşüncesi vardır.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da, Farsça Divan'a göre farklı olarak: Âşık, sakinin güzelliğini izleme hayali kurduğu için kendini rüsva olarak niteler.

44. Dost (Ahbâb, Refîk)

Farsça Divan'da: Âşık, dosttan; ayrılığın adını anarsa mektubunu sevgiliye götürmemesini ve ayrılık gecesinden sağ çıkması hâlinde de hicran zehrini ayrılık kadehine karıştırmasını ister (A.F. 44). O, etrafındaki dostların zamanla kaybolmasına içerler (A.F. 5). Küstah olan kişi dosta kavuşamaz (A.F. 19).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Dost sohbeti deyip de geçmemelidir. Çünkü can aslında odur (A.G. 57). Âşığın yanında gönül okşayan yahut etrafındaki gamı eriten bir dostu yoktur (A.G. 74). Bazen sevgilinin gönlü dosta susar. Dosttan kavuşma kadehinin kendisine gönderilmesini ister (A.G. 87). Bazen de âşık, ağyara dost olarak hitap eder. Zira ağyar ile birlikte olan bir güzele âşık olmuştur ve bu dertten ötürü rakipten kendini kovmamasını ister (A.G. 38). Dostun gönlüne varıp geri dönen olmaz (A.G. 115). Âşığın dostu ahtır (A.G. 59). Dosta hitap eden âşık; ona dünya malında gözünün olmadığını; ancak sevgiliden beklentisi olduğunu söyler (A.G. 46). Eğer bir kişinin sözleri habibin yanında çöp kadar değersizse ve o kişi âşığın sülûk ettiği yola başını koyduysa, sevgilinin dostlarının her birine hizmet etmelidir (A.G. 17).

(B)

Âşığın etrafında dostunun olmaması iki divanda da görülen ortak bir temadır. Ayrıca dost, âşık ve sevgili arasında iletişim sağlayan bir aracıdır.

(F)

Farsça Divan'da: Dost, sevgiliyle iletişim sağlayan bir aracıdır. Dostlar zamanla azalır. Küstah bir insan dosta ulaşamaz.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Dost sohbeti hakiki candır ve mühimdir. Âşığın gamını azaltan bir dostu yoktur. Sevgili bazen dosta susar ve ondan kavuşma kadehi ister. Bazen de âşık, ağyara dost olarak hitap eder. Dostun gönlüne varan geri dönmez. Ah, âşığın dostudur. Âşık dostla dertleşir ve ona fikirlerini anlatır. Bir kişi âşığın sülûk ettiği yola girdiyse sevgilinin dostlarına hizmet etmelidir.

45. Duâ

Farsça Divan’da: Allah’a, hamd ü sena edilir (A.F. 1).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Allah’tan inayet; inayet incisi; hidayet ve kifayet mağarasında bir yer edinebilmek istenir (A.G. 3). Nevâyî, Allah’a; vaslını cana kolay kılması; yüzünü gösterip aydınlatması ve ona olan dualara karşılık vermesi için yakarır (A.G. 15). Meyhaneciye kendine gösterdiği keramet dolayısıyla dua eder (A.G. 68). Âşık, *bâd-ı sabâ*dan; eğer sevgilinin mahallesine eserse; servin önünde yeri öpüp dua etmesini ister (A.G. 102). Sevgilinin saçlarına bağlanmaktan; onun gözlerine heves edip hasta düşmekten ve kaşlarını arzulamaktan kurtulmak için Allah’a yalvarır (A.G. 120). Kendini yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan eylemesi; kendini seçkinlerin içine koyması yahut avamın eziyetinden kurtarması için Allah’a dua eder (A.G. 127). Başkalarına da kendi sülûk ettiği yola baş koyup toprağı öpmesini ve bu yolda çokça yalvarıp dua etmesini tavsiye eder (A.G. 17). Âşık, zamane ehlinden ayrılana; aşk ehlinin yolunu güzel belleyen ve onların da tavırlarını güzelleştirene rahmet diler (A.G. 82). Âşık, gönlündeki kişinin sultan olması durumunda onun her devrin sultanı olması; âlemlerin hanı olması; devran ilinin insanlarına can ve onların canlarına da derman sermayesi olması için dua eder (A.G. 90).

(F)

Farsça Divan’da yalnızca Allah’a şükretmek için dua edilmişken, Garâ’ibü’s-Sıgar’da; Allah’ın vaslını elde etmek için; hami için; meyhaneciye kerametinden dolayı selamet dilemek için; sevgiliden dolayı düştüğü hâllerden kurtulmak için ve haslardan olabilmek için dua eder. Ayrıca kendi sülûk ettiği yola girenlere de bolca yalvarmayı tavsiye eder. Aşk ehline de rahmet diler.

Duâ, Garâ’ibü’s-Sıgar’da daha geniş kapsamda kullanılmıştır.

46. Dudak (Leb, Lâl)

Farsça Divan’da: Sevgilinin dudakları şarap gibidir; âşıkları sarhoş eder (A.F. 3). Sevgilinin dudağı cana can katar (A.F. 6). Âşığın yaşamasına onun söz söyleyen kırmızı dudakları sebep olur (A.F. 16). Âşık onun can bağışlayan lâl dudağından haz bulur (A.F. 38).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin dudakları güzeldir (A.G. 126). Onun şerbeti, âşık için canından da *âb-ı hayat*tan da değerlidir. Kaldı ki âşık için asıl *âb-ı hayat* sevgilinin dudağının şerbetidir (A.G. 31, 50). Aynı zamanda, sevgili, dudaklarını açıp söz söylerse aşk ehlinin ömründen ömür gider (A.G. 48). Âşığın canının içindeki ateş; sevgilinin dudaklarının lâli içindir (A.G. 98). Zaten âşık şaraba da sevgilinin dudaklarının meyinden müptela olmuştur (A.G. 99). Âşık, sevgilinin yüzünde söz söyleyen dudağını öpmek ister (A.G. 119).

(B)

Dudak iki divanda da şarap/şerbet ve can/*âb-ı hayat*la ilintili bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca dudak lâle benzetilmiştir.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgilinin dudaklarıyla haz bulur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin dudakları güzeldir. Âşık, o dudakları öpmek ister. Sevgilinin dudaklarının şerbeti candan da *âb-ı hayat*tan da değerlidir. O dudaklar söz söyledikçe aşk ehlinin ömrü azalır. Âşığın canındaki ateş sevgilinin dudakları içindir. Onun şaraba müptela olması sevgilinin dudaklarındandır.

Dudak, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz da farklı açılardan ele alınmıştır.

47. Dünyâ (Cihân, Dehr)

Farsça Divan'da: Âşığın gönlü de bir dünyadır (A.F. 45). Âşık cihanın rüsvası ve divanesi olmuştur (A.F. 51).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Dünya bir bağdır (A.G. 33). Âşığın dünyası sevgiliye fedadır (A.G. 113). Dünya, âşığın beklentisinin olduğu bir yer değildir (A.G. 46). Zaten cihanda kimse hoşluk görmemiştir (A.G. 75). Yine de dünyada onun gibi bir başsız ve derde varını yoğunu veren yoktur (A.G. 77). O bazen iki kadeh için sakiye iki cihanını vermeyi göze alır (A.G. 61). Âşık, gönlündeki kişinin dünya durdukça sultan olmasını diler (A.G. 90). Bir kimse ya gizli bir esrarın kâşifi olmalıdır ya da gökyüzünün gizemini çözmelidir. Ya zayıf inleyişlerin sahibi bir âşık yahut cihanın rezili ve rüsvası olmalıdır (A.G. 114).

(B)

Dünya iki divanda da âşık için olumsuz hasletler içeren bir yerdir. Âşık, dünyada ya rüsva, divane, rezil olmuştur yahut dünyadan hoşluk görmemiştir.

(F)

Farsça Divan'da: Âşığın gönlü de dünyadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Dünya bir bağa benzetilir. Âşığın dünyası sevgili için fedadır. Dünyada âşık kadar bedbaht olan kimse yoktur. O, iki kadeh için iki cihanından da geçer. Âşık, gönlündeki sultanın dünya durdukça hükümdar olmasını ister.

Dünya, Garâ'ibü's-Sıgar'da âşığın kendi iç dünyası, dış dünyası ve sevgiliyle olan münasebeti için kullanılırken; Farsça Divan'da benzetme maksadıyla ve mekân olarak kullanılmıştır.

48. Ecel (Ölüm)

Farsça Divan'da: Sevgiliden ayrı düşen âşık zayıflığının şiddetinden neredeyse ölecek hâle gelmiştir (A.F. 11). Zaten ayrılık gününün kendisi öldürücüdür (A.F. 44).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gül dalından koparılırsa ölür. Dolayısıyla âşıklar onu gül bahçesinde görmek ister (A.G. 16). Âşığın ölümüne sevda sebep olur (A.G. 22). Sevgili olmazsa âşık ölür (A.G. 59). Sevgilinin azarı da âşığı öldürür. Ayrılık onu ölecek vaziyete getirir (A.G. 129). Ecel, cefa âdetini göstererek gam tırnağıyla âşığın cesaretini kırar (A.G. 56). Gurbete düşüp sevgiliden ayrı kalan âşık ecel taşıyla yaralanır (A.G. 95). Âşık, ömrün vaktin sonunu hızla getirmesinden endişe eder (A.G. 118). Gam gecesi onu ölüm hâline sokar ve gün ağarıncaya dek de uykusuzluk onu öldürür (A.G. 122). Bazen ölümü sorgular. Yaşamanın ölmekten daha zor olduğunu söyler. Bir an için musalla üzerindeki garip başın kendisi olduğunu düşünür (A.G. 123). Ölüm, yokluk sahrası olarak tahayyül edilir. Oradan geri gelen kimse de olmadığı için o çöle dair bir nişan görülemez (A.G. 124). Âşık, bazen meyden sonra gelen baş ağrısının verdiği ıstıraba dayanamayıp ölmek ister (A.G. 60).

(B)

İki divanda da sevgiliden ayrı olmak bir ölüm sebebidir.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevda ve sevgilinin azarı âşığı öldürür. Gül dalından koparsa ölür. Ecel, cefa ile âşığın cesaretini kırar. Âşık, ayrılıkta ecel taşıyla yaralanır. O ecelin erken gelmesinden endişe eder. Gam gecesi ve uykusuzluk onu öldürür. Ölüm sorgulanır. Yaşamın ölümden daha zor olduğu söylenir. Ölüm yokluk sahrasıdır. Âşık, humar yüzünden ölmek ister.

Ecel, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha farklı unsurlarla kullanılmıştır.

49. Elif

Elif, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın göğsündeki elif şeklindeki yara sevgilinin servi boyu içindir (A.G. 98). Elif bazen taze fidan boya benzetilir (A.G. 5).

50. Eşik (Âsitân)

Farsça Divan'da: Âşık, sakiden, meyi eşiğine getirip günahını da kendisine atarak gırtlağından dökmesini ister (A.F. 25).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gönül, sevgilinin eşiğiyle ünsiyet kurmuştur (A.G. 86). Âşık, sevgilinin gül cemalinden bir bakış bulsa o gülün bağının eşiğinden öylece geçip gitmek isteyecektir (A.G. 33).

(F)

Eşik, Farsça Divan'da saki ile alakalı bir biçimde geçerken; Garâ'ibü's-Sıgar'da ise sevgiliyle bağlantılı olarak kullanılmıştır.

51. Fakr

Farsça Divan'da: Kanaatkâr (fakr içerisinde) bir Kalender dervişi vardır. Yollara düşmüştür ve hırkasının içindeki âlem haricinde hiçbir şeye sahip değildir (A.F. 31).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Halk melameti ayıp olarak görse de fakr ehli için melamet üzülecek bir şey değildir. Fakr ehli kendi işini doğru bir şekilde yaptıktan sonra, yalan söyleyip kınansa bile arzularına erişecektir (A.G. 13). Fakrı kim talep ederse fena ona şarttır (A.G. 62). Âşık, yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan olmak ister (A.G. 127).

(F)

Fakr, Farsça Divan'da kanaatkârlıkla ilişkilendirilerek kullanılmışken; Garâ'ibü's-Sıgar'da fakr ehli için melametin ayıp olmaması; fakrı isteyenin fenayı hedeflemesi gerektiği ve âşığın fakr ehline katılmak istemesi gibi yönlerden ele alınmıştır.

52. Felek (Devrân), Çarh, Gerdûn, Tâlih, Sipihr, Gökyüzü, Âsumân, Semâ, Kümbet

Farsça Divan'da: Felekten insanın başına cefa düşer (A.F. 12). Felek ve gökyüzü, dönmeleri hasebiyle, akılları şaşırmış olarak ifade edilir (A.F. 15). Âşık, gam gecesinde gökyüzünden daha fazla dağlanır (A.F. 41). O, felek kadar büyük bir kadehin içindeki şarabı bile birkaç yudumda içebilir (A.F. 18). Güneş, felek üzerinde belirir (A.F. 21). Gökyüzü, girap içinine düşmüş gibi, binlerce yıldızıyla beraber ışıltılar içindedir (A.F. 9). Âşık sakiden, feleklerin kümbedine şarap dökmesini ister (A.F. 26). Gökyüzünde sevgilinin yanağı belirir (A.F. 2).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Şah feleğe yükseldiğinde gökyüzündeki nurlar ona ihtiram eder ve feleklerin şahı da ona tabi ve süvari olur (A.G.4). O şah ölürse âşığın gönlü feleği savurmak ister (A.G. 92). Meyhar, sarhoşluk esnasında kendini felek üstündeki bir meclisteymiş gibi farz eder (A.G. 18). Bazen de felek kadeh olarak tahayyül edilir (A.G. 24, 73). Felek zalim ve devran korkusuzdur (A.G. 78). Âşık, gönlündeki kişi sultan olursa; onun, devran halkının varlığında can olmasını diler (A.G. 90). Ayrılık âşığı ölecek vaziyete getirdiyse; talih de sevgilinin mahallesinden sürerek onu, katledici olan ayrılığa terk eder (A.G. 129). Asıl ayrılık, feleğin, can çehresinin etrafına gam ve ıstırap suretini nakşetmesidir (A.G. 57). Âşık, sakiden, feleğin kendisi kadeh olsa onu da doldurmasını ister (A.G. 10). Felekte hareket eden tan yokken melekler sevgilinin ayakkabılarını namaz mihrabı yapabilirler (A.G. 44). Gök koşarak sevgiliyi talep eder (A.G. 2). Bir kimse eğer elinden geliyorsa gökyüzünün gizemini çözmelidir (A.G. 114).

(B)

İki divanda da felek, kadehe benzetilimiştir. Ayrıca cefakâr yahut zalim olması açısından da olumsuz bir şekilde değerlendirilmiştir.

(F)

Farsça Divan'da: Felek şaşkındır. Ondan cefa gelir. Âşık, ondan daha fazla dağlanmıştır. Âşık yine de felekten biraz kâm umar. Güneş, felek üzerinde belirir. Felekte yüzlerce yıldız vardır. Gökte sevgilinin yanağı belirir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Felek zalim ve korkusuzdur. Âşığı, sevgilinin mahallesinden sürer. Âşık mestken felekte bir mecliste olduğunu sanır. Âşık, gönlündeki kişi sultan olması durumda onun devran halkına can olmasını diler. Şah feleğe yükselince gökteki nurlar ona tazimde bulunur. Feleğin can suretinin etrafına gam nakşetmesi asıl ayrılıktır. Felekte tan yokken melekler sevgilin ayakkabılarını mihrap yapabilir. Gök koşarak sevgiliyi ister. İnsan, gökyüzünün gizemini çözmelidir.

53. Gabgab (Gerdan), Boyun

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliden gerdanını kucağından ayırmamasını ister (A.F. 24).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin boynu güzeldir (A.G. 126).

(F)

Farsça Divan'da âşık, sevgilinin gerdanına yakın olmak isterken; Garâ'ibü's-Sıgar'da âşık sevgilinin boynunun güzelliğinden bahseder.

54. Gam, Gussa, Dert, Elem, Keder, Harâb, Mâtem, Belâ, Istırâb, Hârhâr, Efgâr, Te'essüf

Farsça Divan'da: Âşığın payına talihten her an cefa düşüyorsa; zamanın hadiseleri yüzünden bela çekiyorsa ve bu cefalar sevgiliden gelip; âşığın başı onun saçlarının uçları gibi ayağına düşüyorsa bu gam değildir (A.F. 12). Âşık, sevgilinin gamıyla harap olur (A.F. 27). Âşık, sevgiliye kavuşamadığı için gam çeker ve mutlu mesut gezemez (A.F.29). Ondan ayrı kalmak âşığın gönlünü yaralar (A.F. 28). Sevgilinin yüzünden ayrı düşen âşığın gönlü bela çeker (A.F. 59). Ayrılıktan dolayı bedeni perişan olan, ıstırap çeken aşığın işi gece harap olmaktır (A.F. 8). Ayrılık gününde vedanın gönül yakan gamı âşığa yüzlerce helak edici dert verir (A.F. 39). Sevgilinin sevdasının ateşinden devamlı surette dağlanan âşık; gam gecesinde de gökyüzünden daha fazla dağlanır (A.F. 41). Âşık, gam taşı düşen daralmış gönlünün yükünü meyle hafifletmek ister (A.F. 47).

Âşıklık derdi bazen canına yeter (A.F. 51). Âşık, sakiden kendisine ıstıraba karşı korkusuzluk vermesini ister (A.F. 26). Gam tiryakisi olduğu için panzehri de şaraptır (A.F. 52). Dert âşıklara hudutsuzdur (A.F. 58).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Aşk, âşığın gönlüne gam ve dert ile kan doldurur (A.G. 72). Âlemdeki gamla yoğrulmuş olan insanları gören bir kişinin kendisi de gama düşmelidir (A.G. 8). Gam, âşığın gıdası olmuştur (A.G. 59). Âşık kadar derde varını yoğunu veren yoktur. Gam semtinde onun gibi viran olmuş bir mal mülk bulunmaz. Bunlar da ne ki, dünyada onun gibi yersiz yurtsuz yoktur (A.G. 77). Bazen kılıç olup âşığın bedenini parçalar. Bazen de şarap içen âşık sarhoş olana dek, gam onunla savaşan bir ordudur (A.G. 70). Âşık, gam memleketinde derbeder olur (A.G. 130). Sevgiliden gelen mektup âşığın gam ve kederini götürür (A.G. 12). O, âşığın gamını bitiren bir emannamedir (A.G. 131). Onun her satırı elem çirkini def etmek için ortaya çıkıp, ikbâl veren bir ordunun safı olur (A.G. 69). Ayrılık hançeriyle hayatı sona eren âşık; en azından gam ve dert oklarına hedef olmak ister. Bundan muradı onların yavru bir kuşun kanatlarındaki tüyler gibi gelişip kanada dönüşmesi ve kendisini sevgiliye kavuşturmasıdır (A.G. 21). Zaten ayrılık onun gönlüne yüz mihnet ve gam getirir; canına bela ve dert okunu atar (A.G. 71). Sevgili gittiğinden beri âşığın gönlünün inleyişi ve ah oklarından dolayı da her nefesin derdi artar (A.G. 116). Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa gam ve kederinden kurtulabilen pek az kişi vardır (A.G. 103). Ayrılık âşığı gama düşürür ve gam gecesi de onu ölüm hâline sokar (A.G. 122). Gurbete düşen âşık dert, gam ve eziyet memleketlerinde inler. Sevgiliden ayrı düşen âşık belalara tutulur (A.G. 95). Sevgiliye bağlanan âşık bunun ona verdiği dertle yanıp yakılır (A.G. 37). Âşığın dertten; gamı körükleyen bir ahı olduğunda bazen ağyardan, bu dertten ötürü kendini kovmamasını ister (A.G. 38). Âşık; gamın kendisinden ve sevgilisinden uzak durmasını umar (A.G. 101). Gönül her daim sevgilinin gamıyla mahzundur ve bu mahzunluk ânı aşar (A.G. 39). Gerçek âşık için dert arzulanacak bir şeydir ve o derdi def edecek devaya heves etmemelidir (A.G. 51). Ecel, gam tırnağıyla âşığın cesaretini kırar ve onun gözyaşı dökmesine sebep olur (A.G. 56). Felek, can çehresinin etrafına gam ve ıstırap suretini nakşederse asıl ayrılık odur (A.G. 57). Gül, gamıyla âşığın bağrını dağlar (A.G. 67). Âşığın etrafında gamı eriten bir dostu yoktur (A.G. 74). Ayrılık acısıyla ruhu ıstırap çeker (A.G. 125). Sakiden, kendini yürek sıkıntısından kurtarmasını ister (A.G. 60). Âşığın sıkıntısı bazen başının altındaki taş, yani yokluktur (A.G. 123). Âşığın gönlü, meyden sonra husule gelen baş ağrısı sebebiyle ıstırap çeker (A.G. 121). Bu baş ağrısı

âşığın her uzvuna yüz ıstırap verir (A.G. 34). Yine de meyhaneci çırağının şarkı söyleyerek kendisine sunacağı bir kadehin ayağından başını kaldırmaktansa başına dert almayı tercih eder (A.G. 66). Ondan kendisine saf şarabı öyle bir sunmasını arzu eder ki; harap olacak olan ten mest olsun da azabı hissetmesin ister (A.G. 118). Yokluk sahrasına giren kişide bela yarası olmaz (A.G. 124). Âşık, kendini beğenmeyi de bir bela olarak niteler (A.G. 105). Rind için zâhidle cennet dahi cehennem gibi sıkıntılıdır (A.G. 27). Halk melameti ayıp olarak görse de fakr için melamet ıstırap verecek bir şey değildir (A.G. 13). Gerçek âşık, geçmişte yaptığı hatalar için üzülmeyi unutmalıdır (A.G. 19).

(B)

İki divanda da aşk, sevgili ve ayrılık gam vericidir. Sakiden, gamı yok etmesi için şarap istenir. Âşık, bu şarapla mest olup gamdan kurtulmayı ümit eder.

Gam, iki divanda da; gam gecesi tamlamasıyla kullanılmıştır.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık için, cefa ve bela sevgiliden geliyorsa gam değildir. Sevgilinin gamıyla harap olur. O sevgiliye kavuşamadığı için gam çeker. Gam gecesinde gökyüzünden daha fazla dağlanır. Aşk, âşığın gönlüne gam taşı düşürür. Âşıklık derdi canına yeter. Dert, âşıklar için sonsuzdur.

Farsça Divan'da gam; gam taşı ve gam zehri gibi tamlamalarla kullanılmıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gam, âşığın gıdasıdır. Âşık, derde her şeyini verir. Gam semtinde onun gibi viran mülk yoktur. Aşk, âşığın gönlüne gam ile kan doldurur. Âşığın dertten gamı körükleyen bir ahı vardır. Âlemdeki gamlı insanları izlemek bile insana gam vermelidir. Âşık, sarhoş olana kadar gam ordusuyla savaşır. O, gam memleketinde derbederdir. Sevgiliden gelen mektup gamına son verir. Onun gamıysa sevgili yüzündendir. Gönül, sevgilinin gamıyla mahzundur. Âşık, sevgiliyle birlikte gamdan uzak kalmak ister. Ayrılıkla ölen âşık, gam okuna hedef olmak ister. Gamdan kurtulan pek az kişi vardır. Gerçek âşık dert ister. Geçmiş için üzülmez. Gurbetteki âşık, gam memleketinde inler. Can çehresine çizilen gam sureti asıl ayrılıktır. Gül, gamıyla âşığı dağlar. Âşığın yanında gamını hafifleten bir dost yoktur. Onun sıkıntısı bazen de yokluktur. Humar yüzünden de sıkça ıstırap çeker. Yine de kadehten başını kaldırmak yerine başına dert almayı tercih eder. Yokluğa ulaşan ıstırap çekmez. Kendini beğenmek beladır. Rind için zâhidle cennet dahi sıkıntılıdır. Melamet, fakr ehli için ıstırap verici değildir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da gam; gam ordusu, gam memleketi/semti, gam oku, gam tırnağı ve gam sureti gibi tamlamalarla kullanılmıştır.

Gam, iki divanda da benzeri hususiyetlerle ele alınmışsa da Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha tafsilatlı bir şekilde kullanılmıştır.

55. Gamze

Gamze, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili, bir gamzesiyle memleketlerden vergi alır (A.G. 23).

56. Garîb

Farsça Divan'da: Âşığa kayıtsız olan sevgili, hasta olan âşığına bir tabip getirmek şöyle dursun; onun için kefen arar (A.F. 11).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Garip kendi vatanındaki dikeni altın kafes içindeki kızıl goncaya tercih eder (A.G. 55). Yaşam ve ölüm üzerine tefekkür eden âşık; musalla taşının üzerindeki garibi kendi başı olarak tasavvur eder (A.G. 123).

(F)

Garîb, Farsça Divan'da sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Burada âşık, sevgiliden alaka görmeyen gariptir. Garâ'ibü's-Sıgar'da ise garip, vatandan uzak kalma ve yoksulluğu ifade ederken kullanılmıştır.

57. Gece (Şeb, Leyl)

Farsça Divan'da: Âşık, geceleri yalnızlığın ve ayrılığın şiddetiyle inler (A.F. 5). Âşığın sevgiliden ayrı kaldığı zamanlardaki işi geceleyin ıstırap çekmektir (A.F. 8). Gam gecesinde gökyüzünden daha fazla dağlanır (A.F. 41). Âşık, ayrılık gecesinden sabaha sağ çıkması hâlinde dosttan hicran zehrini ayrılık kadehine karıştırmasını ister (A.F. 44). Âşık, sevgiliyi bir gece Beytü'l-ahzâna çekmenin hayalini kurar (A.F. 13). O, eline geçirirse, kristal kadeh içinde yakut gibi duran şarabı gece gündüz içecektir (A.F. 15).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gecenin yıldızları sevgiliye peşin peşin müşteri olur (A.G. 2). Gam gecesi âşığı ölüm hâline sokar (A.G. 122).

(B)

Gam gecesi tabiri iki divanda da kullanılmıştır. Ayrıca gece, âşığı ölüm hâline sokan ve onu hüzne götüren bir zaman dilimidir.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, gam gecesinden sabaha çıkmak istemez. Sevgiliyi bir gece gönlüne çekmenin hayalini kurar. Gece gündüz şarap içmek ister.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gece aşikâr olan yıldızların sevgiliye müşteri olmasından bahsedilir.

Gece'nin âşık üzerindeki menfi etkisi Farsça Divan'da biraz daha geniş biçimde işlenmiştir.

58. Gönül (Dil)

Farsça Divan'da: Gönül, haraptır (A.F. 8). Bu sevgilinin gamıyladır (A.F. 27). Ancak âşığın gönlü, aşktan perişan olsa da sevgilinin işvelerine kurban olmaya hazırdır (A.F. 6). Zaten âşığın güçsüz gönlü, yine sevgili sayesinde haz bulur (A.F. 38). Sevgili gittiği için âşığın gönlü yaralıdır (A.F. 28, 36). Veda gönlü yakar (A.F. 39). Sevgilinin yüzünden ayrı düşünce âşığın gönlü bela çeker. Onun zülfü yüzünden âşığın gönlü karışır ve sevgiliden gönlündeki aha bir defa olsun bakmasını ister (A.F. 59). Âşık, gönlündeki ateşin ve ahın sevgilinin gönlüne tesir edeceğini umar (A.F. 58). Âşık, viran olmuş gönlünü göğsünün yarığından çekip çıkarmak ister; bundan maksadı sevgili için sinesinde yer açmaktır (A.F. 13). Sevgili geç gelip erken gittiği için âşığın gönül kanı gözünden yanağına düşer (A.F. 21). Âşığın gam çeken gönlü, sevgili ona yâr olmadığı için asla mutlu olamaz (A.F. 29). Gönül ancak sevgilinin karmakarışık saçlarındaysa gönüldür ve sevgiliye aittir (A.F. 14). Âşığın gönlü, uzun boylu sevgiliyi arzular (A.F. 16). Sevgilinin yüzünün ve boyunun hevesiyle sevgilinin bahçesine giden yolu aşar (A.F. 56). Bazen âşık, gönlü muhatap alır ve onu, gönül aynasındaki pası sevgilinin ayva tüyleri zannetmemesi hususunda uyarır (A.F. 37). Ona; zâhidler gürûhundan ayrılmasını, yokluk meyhanesini hedef bellemesini, çalgı ve şaraptan başka bir şey aramamasını tavsiye eder ve ondan laf dinlemesini ister (A.F. 49). Bazen de gönül, aşk hükümdarınca ele geçirilmiş bir diyardır (A.F. 45). Âşık, gam taşı düşen gönlünün yükünü ateş renkli şarapla hafifletmek ister (A.F. 47). Kötü huyunun açığa çıkmamasını isteyen insan iki dünya ehliyle de gönüldaş olmalıdır (A.F. 33).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gönül her an sevgilinin gamıyla mahzundur ve bu mahzunluk an kavramını aşar (A.G. 39). Buna mukabil âşık, gönlünü sevgiliye teslim etmekten imtina etmez. Canını sevgilinin ayaklarının altına sermekle gönlü lezzet bulur (A.G. 40). Sevgilinin gittiği günden beri âşığın gönül inleyişi artar (A.G. 116). Âşığın gönlü sevgilinin semtini mesken edinmelidir (A.G. 41). Âşık bazen gönlün canla birbirine karışmasını arzular ve onlardan sevgilinin semtinde birlikte murat atlarını yarıştırmalarını ve içinde bulunduğu hâl üzerine sevgiliyle söyleşmelerini ister (A.G. 80). Ondan bir mektup gelince âşığın gönlü şeref bulur (A.G. 69). Aşk; âşığın gönlüne gam ve keder ile kan doldurur (A.G. 72). Ayrılık da gönle yüz mihnet ve gam getirir (A.G. 71). Âşığın aşkının ateşi karşısında; gönlünün çıkarılıp üzerinde yüz dağ açılması ve her parçasının da başka bir yere dağıtılması daha az acı verici olacaktır (A.G. 83). Onun yüz parçaya bölünen gönlü yüz tırnak yarasıyla göz göz olmuştur (A.G. 88). Bazen bir karga, gagasıyla oyup âşığın gönlünden kan akıtır; onun gönlünü pençesiyle yüzer; zaten gagasında ve pençesinde âşığın gönlünün izi de vardır (A.G. 100). Artık onun gönlünde feryattan başka bir şey yoktur. Hatta onun gönlü yoktur (A.G. 76). Âşığın gönlündeki rüzgâr deniz ve gemidekinden çoktur. Gönlündeki rüzgâr âşığı arzu ettiklerinden bir vakit uzağa düşürmüştür (A.G. 94). Âşığın gönlüne ferahlık her dem meyden gelir (A.G. 26). Ancak bazen de meyden sonra oluşan baş ağrısı gönlünde ıstıraba sebep olur (A.G. 121). Halktan ayrı düştüğü zaman gönlü kırılır ve başıboşlukta kalır (A.G. 30). Âşığın gönlünü okşayacak bir dostu yoktur (A.G. 74). Âşığın güçsüz inleyişiyle gönlü durmaz. Zira onun gönlü sevgiliyle ünsiyet kurmuştur. Âşık, sevgilinin eşiğinde kalmaya karar verdiğinde gönül de onun hizmetinde olmaya karar verir (A.G. 86). Âşık canını ve gönlünü sevgiliye havale ettiğini; sevgilinin can ve gönlüne söyler ve bir dost vasıtasıyla kendi gönlüne kavuşma kadehini göndermesini ister (A.G. 87). Memleketlerden bir bakışıyla vergi alan o şah, âşığın da gönlünü alır (A.G. 23). Sevgilinin gönlüne erişenin kazancı iyiliktir (A.G. 32). Onun yanaklarının üstündeki benler gönül bağlayıcıdır (A.G. 28). O dostun gönlüne varıp da dönen olmaz. Âşık, dosttan kendini gönülsüzlük ateşinden kurtarmasını ister (A.G. 115). Âşık, içki içtikten sonra yaşadığı baş ağrısı ve ıstırabı gönül kadehinin kanla dolmasına benzetir (A.G. 34). Âşığın gönlü şeyh sözü dinlemekle zevk bulmaz. Onun gönlüne sakinin dağıttığı şaraptan bir yudum içmek coşku verir (A.G. 58). Aya benzeyen şah ölüp de toprak misali kara bulutlar önüne geçtiğinde âşığın gönlü feleği savurmak ister (A.G. 92).

(B)

İki divanda da: Âşık, gönlünü sevgiliye teslim ve kurban etmeye hazırdır. Onun gönlü; gamlı, yaralı, zayıf, mahzun ve haraptır. Ayrıca kan doludur. Ayrılık, gönlün mihnetini arttıran en mühim faktördür. Âşığın gönlü sevgiliyle vermekle yahut gönlü onun ayaklarının altına sermekle lezzet bulur. O, sevgiliye yakın olmak ister. Onun gönlüne ferahlık veren her dem meydir.

(F)

Farsça Divan'da: Veda, gönlü yakar. Sevgilinin zülfü âşığın gönlünü karıştırır. Zaten gönül, sevgilinin saçındaysa gönüldür. Âşık, sevgiliye gönlündeki ahı göstermek ister. O, sevgilinin gönlünde iz bırakmayı umar. Onun gönül dumanı hudutsuzdur. Gönlünü çekip çıkarmak ister. Âşığın gönlü, sevgilinin uzun boyunu arzular. Onun yüzünün ve boyunun hevesiyle bahçesine koşar. Gönül, aynasındaki pası, sevgilinin ayva tüyleri sanmamalıdır. Zâhidlerin safından ayrılıp, yokluk meyhanesinde çalgı ve şarapla vakit geçirmelidir. Gönül, aşk hükümdarınca ele geçirilmiştir. İyi olmak isteyen bir kişi, iki dünya ehliyle de gönüldaş olmalıdır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın gönlü, sevgilinin semtini mesken edinmelidir. O, can ile karışarak sevgilinin semtine gitmelidir. Âşığın gönlü, sevgiliden gelen mektupla şeref bulur. Âşık için, gönlünün çıkarılıp dağlanması; aşkının acısından daha tahammül edilebilirdir. Onun yüz parçaya bölünen gönlünde yüz tırnak yarası vardır. Karga, gagasıyla âşığın gönlünden kan akıtır ve pençelerinde de gönlün izi vardır. Onun gönlünde kendisini arzularından uzaklaştıran çokça rüzgâr vardır. Humar, ona ıstırap verir. Bu ıstırap gönül kadehinin kanla dolmasına benzer. Halktan ayrı, âşığın gönlü kırılır. Onun gönül okşayan bir dostu yoktur. Güçsüz bir inleyişle gönül durmaz. O, sevgiliyle dostluk kurmuştur. Sevgilinin hizmetindedir ve ona havaledir. Sevgili, âşığın gönlünü alan bir hükümdardır. Sevgilinin gönlüne erişen iyiliğe de ulaşır. Onun benleri gönül bağlar. Dostun gönlüne varan oradan geri dönmez. Âşık, gönülsüzlük ateşinden kurtulmak ister. Onun gönlü şeyh sözünden zevk bulmaz. Âşığın gönlü, hamisi ölünce feleği savurmak ister.

Gönül, iki divanda da geniş bir şekilde kendisine yer bulmuştur. Farklı biçimlerde ele alınmıştır. Yine de gönül, Garâ'ibü's-Sıgar'da; âşığın umumi hayattaki yeri;

gerçek bir ölüm üzerine duygusunu yansıtması ve karga gibi bir canlıyla gönlünün kanamasını bağdaştırması açısından biraz daha renkli ve çeşitli bir şekilde ele alınmıştır.

59. Göz (Çeşm, Dîde)

Farsça Divan'da: Âşığın gözü sadefe benzer (A.F. 9). Sevgilinin iki kaşının aksi âşığın gözündeyken; sevgilinin kaşları *kıble-nümâ* gibi olur (A.F. 2). Sevgilinin güzelliğinden âşığın gözleri kan saçar ve bu ona haz verir (A.F. 38). Onun gözleri âleme sihri öğretir (A.F. 17). Sevgili geç gelip erken gittiği için âşığın gözünden gönül kanı akar (A.F. 21). Sevgili gidince âşık gözünü kapatır ve onun hayaliyle âşığın gözleri hemen yaşla dolar (A.F. 27). Sevgili gittikten sonra âşığın gözleri hâlâ yaşlıdır (A.F. 28). Âşığın gözlerinin yaşı mihnetini sevgiliye belli eden bir emaredir (A.F. 58). Gülü görünce âşığın gözünün önünde sevgilinin yüzü belirir (A.F. 4). Sevgilinin gözleri mektup yazarken kâğıda baktığı için âşık o kâğıdı okurken sevgilinin gözlerini hissederek gözyaşı döker (A.F. 22). Baharda goncaların içindeki tozlar âşığın gözünü iltihaplandırır (A.F. 23).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili kara gözlüdür (A.G. 48, 49, 52). Onun gözleri güzeldir (A.G. 126). Âşık, mecliste sohbet esnasında sevgilinin yüzünden gözlerini ayırmak istemez (A.G. 9). O lüzumsuz yere gözüne sürme çekmez (A.G. 109). Sevgilinin gözünün karasından mürekkep yapılmaz; yapılsa da o mürekkeple mektup yazılmaz (A.G. 52). O göz her dem baygın bakar ve âşığın kanından şarap içer (A.G. 49). Âşık, sevgilinin gözüne ne zaman heves etse hasta düşer (A.G. 120). Âşığın gözü kanaatkâr bir insan gibi gözyaşlarını tutmaya çalışır (A.G. 29). Aşk; aşığın gönlüne gam ve dert ile kan doldurur ve o kan âşığın gözündeki kanla birleşerek akar (A.G. 72). Zira onun gözündeki yaş kıymetli incidir. Ecel; cefa âdetini gösterip de gam tırnağıyla âşığın gözyaşının akmasına sebep olur. Âşık bunun karşısında hayıflanır ve *"keşke onu gözümün evinde saklasaydım"* der (A.G. 56). Göz seğirmesi sevgilinin geleceğine dair bir işarettir (A.G. 36). Sevgilinin gözünün ucunun oynaması âşığı kendisine bağlar (A.G. 37). Eğer sevgili bakışlarıyla âşığa karşılık vermezse sevgilinin gözlerine bakmak âşık için haram olur (A.G. 96). Gözün en önemli işlevlerinden biri sevgilinin yüzünü temaşa etmektir (A.G. 41). Hasret bazen âşığın gözünden akan yaş olur (A.G. 123). Cahil, hasedinden; başkasının gözüne giren ışığı bile kıskanır. Hatta kendi gözünü ve elin gözünü sitem kılıcıyla çıkarıp değiş tokuş etmekten de imtina etmez (A.G. 93). Âşık, sevgilinin gözünden kaşına değen göz kapaklarını öpmek ister (A.G. 119). Âşık, Allah'a cemalini gösterip de gözü aydınlatması için yakarır (A.G. 15).

(B)

İki divanda da: Âşığın gözü bir şekilde sadefle ilişkilendirilmiştir. Onun gözyaşları kâh aşktan kâh ayrılıktan kanlı gözyaşı döker. Haricinde de mütemadiyen ağlar.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgilinin kaşları âşığın gözüne *kıble-nümâ* gibi görünür. Onun gözleri sihirlidir. Âşık, gözünü kapatıp sevgiliyi hayal edererk gözyaşı dökerek. O, sevgilinin gözlerini ondan gelen mektubun üzerinde hisseder. Âşığın gözü, baharda iltihaplanır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili kara ve güzel gözlüdür. Ancak onun gözünün karasından mürekkep yapılmaz, yapılsa da kullanılmaz. Onun göz kapakarı gözünden kaşına kadardır. O, gözüne boş yere sürme çekmez. Devamlı baygın bakar. Âşık, sevgilinin gözüne heves edince hastalanır. Gözyaşlarını gözünde saklamak ister. Göz seğirmesi sevgilinin geleceğinin alametidir. Sevgili, gözünün ucuyla âşığı kendisine bağlar. Sevgili karşılık vermezse âşık onun gözüne bakamaz. Gözün işi sevgilinin yüzünü izlemektir. Hasret gözden akan yaştır. Cahil, başkasının gözüne giren ışığı kıskanıp kendi gözünü oymaya kalkar. Allah'ın cemalinin gözü aydınlatması umulur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da, sevgilinin gözlerine dair daha çok tasvir bulunmaktadır. Gözlerin iltihaplanması yahut baygın olması durumu iki divanda da olmakla birlikte farklı açılardan ele alınmıştır. Farsça Divan'da bu durum âşığın gözünün bahardan dolayı iltihaplanması; Garâ'ibü's-Sıgar'da ise sevgilinin gözlerinin baygın bakması şeklinde kullanılmıştır.

60. Gözyaşı (Eşk)

Farsça Divan'da: Âşığın gözyaşı, sevgilinin hevesine düştüğü için kanlı ciğerinden süzülen bir deniz olur (A.F. 7). Onun gözyaşı denizindeki su kabarcıkları yıldızdır. Âşığın gözyaşı, gökyüzüne benzetilir. O gözyaşı denizinde, derinliği/sonsuzluğu yaratan sevgilidir (A.F. 9). Âşığın gözyaşları ayrılık yüzünden yuvarlanır gider. Âşık, bu noktada sevgiliye bir çeşit meydan okur ve yapabilecekse ayrılık ateşini gözyaşının suyuyla söndürmesini söyler (A.F. 40). Âşığın döktüğü gözyaşları, sevgiliye onun çektiği mihneti gösterir (A.F. 58). Sevgili gitse de âşığın gönlü hâlâ yaşlıdır (A.F.28). O gidince âşık onun hayaliyle gözyaşı döker (A.F. 27). Sevgilinin gözleri, mektup yazarken o

kâğıda değdiği ve bu esnada yorulduğu için âşık da gözyaşlarını kâğıda dökmektedir (A.F. 22).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, sevgiliden gelme ihtimali olan bir mektup gördüğünde gözyaşlarına boğulur. Öyle ki o yaşlar bir sel gibidir ve âşık da kendini o selin içinde boğuluyormuş gibi hisseder (A.G. 11). Âşığın gözyaşı ciğer kanı gibi akar. O her ne kadar yaşlarını tutmak istese de sevgilinin hayali gözünün önüne geldiğinde ağlamaya başlar (A.G. 29). Âşığın gözündeki yaş kıymetli incidir (A.G. 56). Aşk yüzünden âşığın gönlüne gam ve dert ile dolan kan daha sonra âşığın gözlerindeki kanla birleşip akar ve yaşların her bir damlası sele dönüşür (A.G. 72). Âşığa kanlı gözyaşı şerbet olmuştur (A.G. 59). Gözyaşı, sevgilinin semtine doğru akmalıdır (A.G. 41). Hasret âşığın gözünden akan yaştır (A.G. 123).

(B)

İki divanda da; âşığın gözyaşlarının sebebi ayrılık/hasrettir. Ancak en önemli sebep sevgilin ta kendisidir. Gözyaşı, ciğer kanıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Ayrıca deniz/sel gibi mübalağalı ifadelerle birikte kullanılmıştır.

(F)

Farsça Divan'da: Gözyaşı, deniz gibi çoktur. Âşık, sevgiliye gözyaşının ayrılık ateşini söndüremeyeceğine dair meydan okur. Sevgilinin yazdığı mektup âşığın gözyaşı dökmesine sebep olur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gözyaşı, sel gibi çoktur. Sevgiliden gelme ihtimali olan bir mektup âşığın gözyaşı dökmesine sebep olur. Âşık, gözyaşlarını tutmak istese de muvaffak olamaz. O, aşk ve gam yüzünden gözyaşı döker. Onun gözyaşları inci gibi kıymetlidir ve o yaşlar sevgilinin semtine akmalıdır.

İki divanda da âşığın gözyaşlarının sebebi bir biçimde sevgili olsa da bunun ifade şekilleri farklıdır. Bunun haricinde Farsça Divan'da mübalağa maksadıyla *"gözyaşı denizi"* ifadesi kullanılırken, Garâ'ibü's-Sıgar'da *"gözyaşı seli"* ifadesi kullanılmıştır.

61. Gül, Gonca

Farsça Divan’da: Âşıklar gülün kokusunu aldıklarında onun sevgili olduğu yanılsamasına kapılırlar. Oysa sevgilinin mizacını gülde bulamazlar (A.F. 4). Âşık, sevgilinin arzusuyla bahçeye girince karşısına gül-en güzel hâliyle-çıkar (A.F. 56). Gonca içinden nergis ortaya çıkar; nergisin kapalı hâli gonca gibidir (A.F. 23).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Sevgili güldür. Gül dalından koparılırsa ölür (A.G. 16). O gül yüzlüdür (A.G. 60). Bazen gül, âşık için erişilmez olur. Sevgilinin cemali ve kokusu güle benzer (A.G. 33). Gül, gamıyla âşığın bağrını dağlar. Bazen de baykuş ve karga, gül yaprağını pisletir ve âşığın gülün güzel kokusunu almasına mani olur (A.G. 67). Gülün yahut başka bir çiçeğin hevesiyle şarap içmek olmaz (A.G. 88). Âşık, *bâd-ı sabâ*dan; eğer sevgilinin mahallesine eserse; sevgilinin gülü karşısında kendi kulluğunu göstermesini/iletmesini ister (A.G. 102). O, sevgilinin gül misali yüzünde söz söyleyen dudağını öpmek ister (A.G. 119). Âşığın işi, gülün kokusunu azıcık veren bir esintinin içinde kalan bir bülbül gibi feryat ve figan etmektir (A.G. 103). Gül vakti gelince âşık, gül endamlı bir güzelin kendisine gül renkli kadeh sunmasını ister (A.G. 25). Gül faslı tükenince gül renkli şarap da içilmemelidir (A.G. 111). Gül endamlı sakiye tamah eden kişiden ancak gül renkli kadeh beklenir (A.G. 64). Altın kafes içinde kızıl gül bitse bülbüle diken gibi aşiyan olmaz (A.G. 55).

(B)

İki divanda da gül ve sevgilinin güzelliği arasında bağ kurulmuştur.

(F)

Farsça Divan’da: Gülün kokusu sevgiliye benzer. Bahçenin içindeki gül sevgiliyi temsil eder. Nergisin kapalı hâli gonca gibidir.

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Sevgili güldür. O gül yüzlüdür. O gül, âşık için erişilmezdir. Âşık, sevgilinin gülü karşısında kulluğunu göstermek ister. O, gülün kokusunu az da olsa veren bir rüzgârın içinde inler. Gül, dalından koparılırsa ölür. Baykuş ve karga güle pisleyip kokusuna mani olur. Gülün hayaliyle şarap içilmez. Gül vakti, gül endamlı bir güzelin elinden gül renkli şarap içilir. Gül faslı bitince gül renkli şarap içilmemelidir. Gül endamlı sakiyi isteyenin elinden ancak gül renkli kadeh beklenir. Gurbetteki bir bülbül için, altın kafeste kızıl gül bitmesi bile nafiledir.

Gül, Garâ'ibü's-Sıgar'da daha tafsilatlı bir biçimde ele alınmıştır. Özellikle şarapla epeyce ilişkilendirilmiştir.

62. Gülistan (Gülşen)

Gülistan, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili gül olduğu için âşıklar onu izlemeye gül bahçesine gider (A.G. 16). Âşık, *bâd-ı sabâ*dan; eğer sevgilinin mahallesine eserse gülşeni yeterince görmesini ister (A.G. 102). Doğa bahar ile rengârenk olana kadar Çin nakkaşhanesindeki gül bahçesi tasvirleriyle yetinmek gerekir. Manzarada gül bahçesinin ortasındaki tahtın üstüne sevgili yerleşmiş olmalıdır (A.G. 128).

63. Güneş (Hurşîd)

Farsça Divan'da: Sevgilinin yanaklarının parlaklığı karısında güneş ehemmiyetsizdir ve güneş onun parlaklığını görmüyorsa kördür (A.F. 2, 32). Güneş, mavi felek üzerinde belirir (A.F. 21). Güneşin üzerindeki akşamın yazısı sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri gibidir (A.F. 37).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Güneş parlak ve ahenkli olduğunda ve bazen de güneş batıp sema kızardığı zamanlarda şarap içilmelidir (A.G. 24). Güneş battıktan sonra kadeh güneşi doğar ve yeniden güneş kadehi zuhur edene kadar mecliste sohbet devam eder (A.G. 65). Âşık kendini feleğin üstünde bir makamdaymış gibi farz ettiğinde de güneşi de kadeh yapar (A.G. 18). Genel itibarıyla güneş batıp da şafak sarardıktan sonra meclis başlar (A.G. 73). Güneş, ikizler burcunda durduğunda mey içmemelidir (A.G. 111). Şah, güneşe benzetilir. O şahın ölümü üzerine âşık, ahıyla güneşi karaya çevirmek ister (A.G. 92). Akıl sahipleri güneş için Allah'ın dengidir diyecek olurlarsa bilmelidirler ki güneş onun yanında zerre gibi kalır (A.G. 1).

(F)

Güneş, Garâ'ibü's-Sıgar'da genellikle işretle ilişkili olarak kullanılmıştır. Divanlar arasında benzerlik bulunmamaktadır.

64. Güz (Sonbahar)

Farsça Divan'da: Asma yaprağı, sonbaharda, güz atölyesinde işlenir (A.F. 55).

Sonbahar, Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

65. Güzellik (Cemâl)

Farsça Divan'da: Sevgili put gibi güzeldir (A.F. 2). Hem de peri gibi güzel bir puttur (A.F. 29). O güzelliğin zirvesinde gezer. Ne ayla ne de güneşle kıyaslanır. (A.F. 32). Onun güzelliğinin yanında başka güzeller Çin oyunu gibi kalır, gerçekliklerini yitirirler (A.F. 57). Onun güzelliği âşığın gözünden kan saçmasına ve buna rağmen haz almasına sebep olur. Boyu güzeldir. Dudakları can bağışlayan lâldir (A.F. 38). Onun beli saç teli gibi incedir. Siyah saç lüleleri vardır. Kırmızı dudaklıdır (A.F. 16). Zülfü de siyahtır (A.F. 32). Esintisi ıtır gibi güzel kokar (A.F. 6). Şuhtur (A.F. 54). Kirpikleri âşığın canını almaya kast eden katillerdir (A.F. 42). Ayva tüyleri mis kokuludur (A.F. 37). Güle ve serviye benzer (A.F. 56). Âşık, gülü gördüğünde hayalinde sevgilinin sureti belirir (A.F. 4). Sevgilinin karma karışık saçları âşıkları kendisine bağlar (A.F. 14). Sevgili uzun boyludur (A.F. 3, 16). Gözleri âleme sihir öğretecek bir efsuna sahiptir (A.F. 17). Sakinin, yanakları saftır (A.F. 26).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili gül cemallidir (A.G. 33, 119). Cömert yüzlüdür (A.G. 44). İhtişamlıdır (A.G. 59). Taze fidan boyludur. Kaşları anber kokuludur. Benlidir. (A.G. 5). Âşık, onun kokusundan ferah bulmayı umar (A.G. 67). Onun uzun boyu aklına gelince âşık gözyaşı döker (A.G. 29). Güzel yüzlüdür (A.G. 36). Bazen Hıristiyan güzelidir (A.G. 22). Zülfü çengel gibidir ve onu bir kement gibi kullanarak âşığı avlar (A.G. 30). Bazen de zülfünün düğümleri âşığın ayağına dolanır (A.G. 99). Zülfünün her kıvrımı âşığı kendisine bağlar (A.G. 120). Onun gözü, kaşı, göz kapakları, yüzü, sözü, dudağı, çenesi, beni; kısacası baştan ayağa her yeri güzeldir (A.G. 126). Göz kapakları kaşına değer (A.G. 119). Dudağının şerbeti *âb-ı hayat*tan lezizdir (A.G. 31). Dudakları lâl gibidir. Yüzü parlak aya benzer (A.G. 99). Servi boyludur (A.G. 99, 102, 113). Gözleri mest bir şekilde; bazen de baygın bakar (A.G. 37, 49). Benleri gönül bağlar ve âşığı musibetlerden korur (A.G. 28). Sevgilinin güzelliği gençliğinden ve doğallığından gelir. O, ne yaşlılıktan yüzüne allık sürmüştür, ne lüzumsuz yere gözüne sürme çekmiştir, ne de kaşına yapmacık rastık çekmiştir (A.G. 109). Sevgilinin güzelliği halkın arasında şayialara sebeptir. Ancak sevgilinin güzel olmadığı bir durumda halk arasında dedikodu çıkmaz (A.G. 84). Âşık, şarabı kendisine bir güzelin tutmasını ister (A.G. 25). Saki gül endamlıdır (A.G. 64). Âşık, o sakinin güzelliğini izler (A.G. 91). Meyhaneci, bazen âşığa bir güzel endamlı eliyle şarap verir (A.G. 68).

(B)

İki divanda da sevgilinin güzellik unsurları ana hatlarıyla benzerdir. Sevgili; güzel, uzun/servi boylu, güzel kokulu, dudakları lâl gibidir. Ayrıca dudakları *âb-ı hayat*tır. Gül ona benzer. Ayrıca saki de güzelliğiyle anılır.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgili, put ya da peri gibi güzeldir. O en güzeldir. Gülden de serviden de hatta aydan ve güneşten de güzeldir. Onun güzelliği âşığa gözyaşı döktürür. Yüzü ve boyu âşığın hevesini arttırır. Beli saç gibi incedir. Saçı siyahtır. Itır gibi güzel kokar. Ayva tüyleri de mis kokar. Şuhtur. Kirpikleri âşığın katilidir. Gül ona benzer. Karmakarışık saçları vardır. Gözleri efsunludur. Sakinin yanakları saftır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili, gül cemallidir. Güzel yüzlüdür. Onun baştan aşağı her yeri güzeldir. Güzelliği şayialara sebep olur. İhtişamlıdır. Taze fidan boyludur. Kaşları anber kokuludur. Benleri gönül bağlayandır. Kokusu ferah verir. Zülfü çengeldir. Göz kapakları kaşına değer. Dudağı *âb-ı hayat*tan lezizdir. Yüzü ay gibidir. Gözleri baygındır. Genç ve doğaldır. Bu yüzden sürme, allık yahut rastıkla uğraşmaz. Âşığa şarabı bir güzel sunmalıdır. Saki gül endamlıdır. Âşık, sakinin güzelliğini izler. Gül endamlı bir güzel âşığa şarap verir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da güzellik unsurları biraz daha ayrıntılı işlenmiştir.

66. Habâb (Kabarcık)

Farsça Divan'da: Âşığın gözyaşı denizinde su kabarcıkları yıldızdır (A.F. 9).

Habâb, Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunmamaktadır.

67. Haber

Haber ifadesi, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın içi, sevgiliden aldığı kötü haberle kan dolar (A.G. 6). Gülün adını işiten âşık, onun aslını göremez. En azından kokusundan bir haber almayı umar (A.G. 33).

68. Hançer

Hançer kavramı, Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ayrılık hançeri âşığın canını alır (A.G. 21).

69. Hasret (Özlem)

Farsça Divan'da: Âşık, eski dostluklara dair özlem duyar (A.F. 5).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Hasret âşığın gözünden akan yaştır (A.G. 123).

(F)

Hasret, Farsça Divan'da eski dostluklara karşı hissedilen bir duyguyken, Garâ'ibü's-Sıgar'da gözyaşının sebebidir.

70. Hasta (İllet, Bîmâr)

Farsça Divan'da: Âşık hastadır ve hastalığın şiddeti âşığı tüm gece inletir (A.F. 5, 22). Âşığın hastalanmasının sebebi sevgiliden ayrı kalmaktır ve âşık, bu ayrılıkla ölecek hâle gelir (A.F. 11). Baharın gelmesiyle birlikte açan nergisler de âşığın gözünde iltihaplanmaya sebep olur; diğer taraftan sevgilinin baygın bakışları buna sebeptir (A.F. 23).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgiliden ayrı düşen âşığın benzi sararır ve hastalanır (A.G. 38). Gurbete düşen âşık zayıf ve hasta olur (A.G. 95). Gün, sevgilinin aşkı yüzünden hastalanıp sararır (A.G. 2). Sevgilinin gözüne heves eden âşık da hastalanır (A.G. 120). Sakiye kavuşmak, âşığın hasta canına çok bile gelir (A.G. 53).

(B)

İki divanda da âşığın en önemli hastalık sebebi sevgiliden ayrı düşmektir. Ayrıca âşık veya canı da tabiatıyla hastadır. Sevgilinin gözleri de âşığı hasta eder.

(F)

Farsça Divan'da: Âşığın gözü baharda açan nergisler sebebiye iltihaplanır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Güneşin sararması sevgilinin aşkından hastalanmasına bağlanır.

71. Hayât (Tiriglik, Ömr)

Farsça Divan'da: Sevgilinin uzun boyunu arzulamak âşığın ömrüne sebep olur (A.F. 16). Sevgilinin, âşığı katletmek için dizilmiş olan kirpikleri âşığın ömrünü tehlikeye düşürür (A.F. 42).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ömür; ancak sevgiliye duyulan sevda sebebiyle sevilir (A.G. 47). Âşık, ömrün, vaktin sonunu hızla getirmesinden endişe eder (A.G. 118). Ayrılık hançeri âşığın hayatını sona erdirir (A.G. 21). Âşığın canına kendi imkânıyla hayat ümidi vermesi mümkün değildir (A.G. 76). Sevgili nükte yapan dudaklarını açarak âşığın ömrünü yaralar (A.G. 48). Âşığın yaşamasına sebep olan şey, açıp okuduğunda hoşuna gidecek birçok söz bulacağı sevgilinin mektubunun gelmesi ümididir (A.G. 11). Âşık, bazen yaşamanın ölmekten daha zor olduğunu düşünür (A.G. 123).

(B)

İki divanda da sevgilinin bazı güzellik unsurları âşığın ömrüne sebeptir.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, hayatı, sevgiliden dolayı sever. Zaten âşığın yaşaması sevgiliye bağlıdır. O, yine de ölümden korkar. Ayrılık onu öldürür. Sevgiliden gelecek bir mektup âşığın yaşamasına sebeptir. Bazen âşık, hayatı ölmekten zor bulur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da, hayat, ölüm korkusu ve hayatı sorgulama gibi tefekkür içeren meselelerle ele alınmıştır.

72. Hayrân

Farsça Divan'da: Âşık, kendi cahilliğine hayret eder ve bu durumdan rahatsızlık duyar (A.F. 30).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Dünyada âşık kadar kendi hâline hayran olan yoktur. Kaldı ki bu hâl dertle doludur (A.G. 77).

(B)

İki divanda da âşık, hayran ifadesiyle kendi hasletlerine dair bir hoşnutsuzluğu ifade eder.

(F)

Âşık, Farsça Divan'da cahilliğine duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirirken Garâ'ibü's-Sıgar'da ise dertle dolu hâline şaşırır.

73. Heves (Hevâ, Arzu, Murâd, Temennâ, Kâm, Şevk, Dilek)

Farsça Divan'da: Âşık, aşk hevesine düştüğünden beri gözyaşları kanlı ciğerinden süzülen bir deniz olmuştur (A.F. 7). Sevgilinin arzusundan gözü hâlâ yaşlıdır (A.F. 28). O, şarapla hüznünden kurtulmayı ister (A.F. 18). Onun gönlünde sevgilinin yüzünün ve boyunun hevesi arttığı için âşık, bahçeye girer (A.F. 56). Meyhanede sakilerle, musiki dinlemeye hevesli olan bir kişi meyhanecinin himmeti ve izni olmadan bunu yapamaz (A.F. 53).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık devamlı surette sevgilinin gözlerine heves edip onun kaşlarını arzular (A.G. 120). Bu arzu onun işini ah ve figan eyler (A.G. 6). Şarap kadehinin hevesi sevdaya sebep olur (A.G. 22). İnsan yüz yılda bir cihandan hoşluk temennasında bulunsa; o hoşluğun yanında yüz nahoşluk hazır olur (A.G. 75). Âşık, canın gönülle birbirine karışmasını arzular ve onlardan sevgilinin semtinde birlikte murat atlarını yarıştırmalarını ve içinde bulunduğu hâl üzerine sevgiliyle söyleşmelerini ister (A.G. 80). Sevgilinin semtine giden, ganimet kazanma arzusuna kavuşmuş olur (A.G. 32). Aşk ehli sevgiliden murat ister. O murat, sevgilinin bir bakışıyla gerçekleşmiş olur (A.G. 96). Esasen âşık, eğer gerçekten âşıksa sevgi ve vefaya; devaya; ayrılık ve kavuşmaya ve dahi sevgiliden başka rızaya heves etmemelidir. O, derdi istemelidir (A.G. 51). Sevgiliden murat istemek olmaz (A.G. 52). Yine de âşık gül misali sevgiliye kavuşma arzusundan vazgeçemez. Ancak onu dalından koparıp öldürmeyi da göze almaz (A.G. 16). O gizin kâşifi olan her cömert yüzlü sevgilinin mahremine erişme arzusuna doğru yol alır (A.G. 44). Sevgiliden gelen mektupta geçen her söz murat incisine sadef olur (A.G. 69). Dil, söz ile ortalığı karıştırınca âşık gayesine erişemez (A.G. 132). Sabah horuzu uyanıp öttükten sonra yarasalar uçana kadar şaraba heves etmemelidir (A.G. 54). Ayrıca menekşelerin, nergislerin yahut güllerin hayaliyle şarap içmeye heves edilmez (A.G. 88). Âşığın gönlündeki rüzgâr bazen onu arzu ettiklerinden uzağa düşürür (A.G. 94). O, meyhanede rahat bir oda bulup; orada bir sığınak misali meyhanenin piri gibi irfana erip; sakinin verdiği meyle mest olmaktan başka bir şey istemeyecektir (A.G. 112). Âşığın hamisi yahut sevgilisi öldüğünde gönlü feleği savurmak ister (A.G. 92). Âşığın dileği sevgilinin Allah'ına kavuşmaktır (A.G. 32). Fakr içindeki bir kişi melamet ehlinden olup yalan söyleyerek kınansa dahi arzularına erişecektir (A.G. 13). Dileyen insan, ait olduğu yere ulaşır (A.G. 45). Saltanatı kim isterse ona heybetli bir cüsse şarttır (A.G. 62).

(B)

İki divanda da âşığın en büyük arzusu sevgili ve sevgiliye yakın olmaktır. O, sevgiliden murat bulmak ister. Sevgiliye duyulan aşk arzusu, âşığa bir biçimde ıstırap verir.

(F)

Farsça Divan'da: Aşk hevesi âşığa gözyaşı döktürür. Âşık, şarapla hüznüne çare bulmayı ister. Meyhanede meşke heves eden biri meyhanecinin iznine tabidir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın muradı sevgilinin bakışıyla gerçekleşir. Aslında sevgiliden murat istenmez. Âşık, sevgiliden başka rızaya tevessül etmez. O, dert ister. Âşık, sevgilinin mahremine erişmek için gizin kâşifi olmalıdır. Sevgilinin sözleri murat incisine sadeftir. Âşık, söz ile gayesine erişemez. O, canın ve gönlün birbirine karışmasını arzular. Âşık, arzularından uzağa düşer. O, meyhanede mest olmak ister. Hamisi ölünce feleği savurmak ister. O, sevgilinin Allah'ına kavuşmak ister. Şarap kadehinin hevesi sevdaya sebeptir. Gündüz vakti şaraba heves edilmez. Şarap baharda içilir. Hoşluk temannasının karşısında birçok hoşnutsuzluk hazırdır. Ganimet arzusundaki kişi sevgilinin semtine varmalıdır. Melamet ehli, kınansa da arzularına erişecektir. Dileyen istediğine ulaşır. Saltanat isteyene heybetli cüsse gerekir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da, daha geniş ve çeşitli bir anlatım vardır. Heves kavramı içerisinde işrete dair daha fazla ayrıntı verilmişken hamiye dair bir ifadeyle hikmetli söyleyişler de bu mefhum içerisinde kendisine yer bulmuştur.

74. Hicrân (Firkat, Ayrılık)

Farsça Divan'da: Ayrılık âşığı zorluklara düşürür (A.F. 5) Ayrılık onun bedenini perişan eder (A.F. 8). Sevgiliden ayrı düştüğünde zayıflığın şiddetinden neredeyse ölecektir (A.F. 11). Âşık, sevgilinin yüzünden ayrı düşünce bela çeken bir gönle sahiptir (A.F. 59). Sevgili gidince âşık gözünü kapatır. Âşığın gözü, sevgilinin hayaliyle yaşla dolar (A.F. 27). Ayrılık acısının ne zamana kadar çekileceği bilinmez (A.F. 13). Ayrılık günü öldürücü bir gündür (A.F. 44). Ayrılık gününde vedanın gönül yakan gamı ve o vedanın ayrılık ateşini yakması âşığa yüzlerce helak edici dert verir ve veda gününün yokluğunu gösterir (A.F. 39). Bunun yanı sıra ayrılık ateşinin içinde yer alan âşığın

gözyaşları akar (A.F. 40, 58). Âşık ayrılığın adının anılmasını dahi istemez. Ayrılık gecesinden sağ çıkması hâlinde ayrılık zehrini içmek ister (A.F. 44). Ayrılık cehennemi kavuşma cennetine varmak için bir araçtır (A.F. 48). Sevgilinin ayrılığıyla şaşkın olmadıysa can yoktur (A.F. 14). Can onun ayrılığıyla inler (A.F. 28).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ayrılık, âşığa acı veren en önemli faktörlerden biridir (A.G. 9). Âşığın ruhuna ıstırap çektirir (A.G. 125). Benzini sarartıp onu hasta eder (A.G. 38). Ayrılık, onun gönlüne yüz mihnet ve gam getirir; canına bela ve dert okunu atar; vücudunu yokluk ateşiyle yakar; nitekim bedenini yakıp göğe savurmuştur (A.G. 71). Âşık, sevgiliden uzakta gurbettedir ve onsuz ne belalara tutulmuştur (A.G. 95). Ayrılık, âşığı gama düşürür; onu yüz belaya salar. Gam gecesi, âşığı ölüm hâline sokar ve gün ağarıncaya kadar da onu öldürür (A.G. 122). Ayrılık onu ölecek vaziyete getirdiyse talih de sevgilinin mahallesinden sürerek âşığı, katledici olan ayrılığa terk eder (A.G. 129). Sevgiliden ayrı kaldığı günden beri âşığın gönül inleyişi ve ah oklarından dolayı da her nefesinin derdi artar. Âşık bu ayrılığın zorluğunun ne kadar süreceğini bilemez (A.G. 116). Âşık sevgiliden ayrı kaldığında sabırda en ufak bir noksanlık göstermez (A.G. 76). O, sevgiliden ayrı kalırsa ölecek olsa da bu ayrılık onun için kaçınılmazdır (A.G. 59). Âşık, karşısında sevgili yokken feryattan başka bir ses çıkartmaz (A.G. 43). Ayrılık bazen hançere benzetilir (A.G. 21). Bazen çöle benzetilir (A.G. 36). Bazen de orduya benzetilir ve âşığı gam memleketinde derbeder kılar (A.G. 130). Ayrılık yelinden bilinç darmadağın olduğu için âşığın yüz parçaya bölünen gönlü yüz tırnak yarasıyla göz göz olmuştur (A.G. 88). Sevgilinin can bağışlayan dudağından ayrı düşen âşığın içine kan dolar (A.G. 50). Sevgiliden gelen mektup, âşık nazarında ayrılığı bitiren bir emannamedir (A.G. 131). Ancak hakiki âşığın sevgiliden yana kavuşma yahut ayrılık gibi bir beklentisi olamaz (A.G. 51). Asıl ayrılık, feleğin can çehresinin etrafına gam ve ıstırap nakşetmesidir (A.G. 57). Âşığın gönlü, halktan ayrı kaldığında kırılır (A.G. 30).

(B)

İki divanda da ayrılık, âşığa ıstırap verir, bela çektirir, gözyaşı döktürür; onu hasta eder, inletir. Âşık, ayrılığın ne zaman dek süreceğini bilemez.

(F)

Farsça Divan'da: Ayrılık, ateşe, cehemmene ve zehre benzetilir. Ayrılık günü öldürücüdür. Âşık, ayrılık ateşiyle gözyaşı döker. O, ayrılık gecesinden sağ çıkmak istemez. Ayrılık cehennemi kavuşma cennetine gitmek için bir araçtır. Ayrılıkla şaşırmayan can yoktur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ayrılık, hançere, çöle, orduya ve yele benzetilir. Âşık, ayrılıkta sabrından ödün vermez. Ayrılık kaçınılmazdır. Sevgilinin mektubu ayrılığı bitirir. Esasen âşığın içinde ayrılık yahut kavuşma beklentisi olmaz. Asıl ayrılık feleğin cana ıstırap nakşetmesidir. Âşık halktan ayrı kalınca kırılır.

75. Horoz (Hurûs)

Horoz, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sabah horozlar öttükten sonra şaraba meyletmemek gerekir (A.G. 54).

76. Humâr

Humar mevhumu Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Bazen içkinin verdiği baş ağrısı ve takatsizlik öyle tahammül edilemez bir noktaya ulaşır ki âşık meyden uzak durmak ister (A.G. 34). Bu baş ağrısı âşığın canına yeter. Bundan canı azap ve gönlü de ıstırap çeker (A.G. 117, 121). Bazen baş ağrısının sebebi bahardır (A.G. 60).

77. İnci

Farsça Divan'da: Âşığın gözyaşlarının içindeki kabarcıklar teşbih yoluyla inciye benzetilmiştir (A.F. 9).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Allah'ın inayeti bir inci gibi tasavvur edilmiştir (A.G. 3). Gözyaşları kıymetli inciye benzetilmiştir (A.G. 56). Sevgilinin mektubunda geçen her söz âşık için murat incisine sadef olur (A.G. 69).

(B)

İki divanda da gözyaşları inciye benzetilmiştir.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Allah'ın inayeti inciye benzetilirken sevgiliden gelen mektuptaki sözler de murat incisine sadef olarak gösterilmiştir.

78. İnsân (Birev, Kişi, Kimse, Âdem, Kes)

Farsça Divan'da: Âşıklık içinde soyutlanan kişi akla mukayyed olan kişiden iyidir. O, gerçek âşık olduğun iddia etse de bu doğru değildir. İyi olduğu konusunda ısrar ederse; o kötüdür (A.F. 20). Bir insan birileriyle olmak yerine Hak'la olmayı tercih etmelidir (A.F. 33).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: İnsanoğlundan insana fayda gelmez (A.G. 29). Bir kişinin fikirleri aniden tersine döndüyse fitnebazların etkisiyle olmuştur (A.G. 7). İnsanlar âlemde çeşit çeşittir (A.G. 45). Matem yeri gibi olan bu âlemde kim gamla yoğrulmuş insanları seyretse eğer insansa gama düşmelidir (A.G. 8). Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa da gam ve kederinden kurtulabilen de pek az kişi vardır (A.G. 103). Bir insan yüz yılda bir hoşluk temennasında bulunacak olsa o hoşluğun yanında yüz nahoşluk hazır olur (A.G. 75). Bir insanın mütemadiyen günah işleyip tövbe etmesindense tövbeden tövbe etmesi daha iyidir (A.G. 108). Yokluk sahrasından dönen olmadığı için bir insan oraya dair bir nişan da göremez (A.G. 124). Bir kimse; ya gizli bir esrarın kâşifi olmalıdır yahut gökyüzünün gizemini çözmelidir. Ya zayıf inleyişlerin sahibi bir âşık olmalıdır yahut cihanın rezili ve divanesi olmalıdır (A.G. 114).

(F)

Farsça Divan'da, insan, aşk ve hikmet bağlamında ele alınmışken; Garâ'ibü's-Sıgar'da ziyadesiyle hikmet; daha sonra da toplum ve aşk bağlamında ele alınmıştır. Müşterek bazı kavramlar iki divanda farklı yönleriyle işlenmiştir.

79. İşret

İşret, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık sevgilinin meclisine vardığında bir işretin içinde olmaktan hoşlanır (A.G. 9). Meyle mest olanlar sarhoşlukla kendilerini felek üzerindeki bir işret meclisinde sanırlar. (A.G. 18).

80. İşret Meclisleriyle Alakalı Âdetler

Farsça Divan’da işret meclisiyle alakalı âdetler geçmemektedir.

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Dağ içinde meftun bir şah için bir pınarın berrak suyunun üstünde saltanat çadırı kurulur ve ikramda yeni gümüş tepsiler kullanılır. O şahın şerefine de şarap eski çömleklerden yapılmış kadehlerden içilmelidir (A.G. 89). Sabah horozu uyanıp öttükten sonra yarasalar uçana kadar şaraba heves etmemelidir. Bekçinin davulunun sesi mahallenin ortasında duyulana kadar mey içmeye devam edilebilir (A.G. 54). Güneşin batışıyla birlikte işrete başlanır zira kadeh güneşi doğmuştur. Bundan sonra güneş kadehi doğana kadar işrete devam etmek gerekir (A.G. 65). Güneş batıp şafak sararınca sevgilinin meclisine şafak rengi mey ile letafet gelir (A.G. 73).

81. İşve, Cilve, Naz

Farsça Divan’da: Âşığın perişan gönlü, sevgilinin işvelerine fedadır (A.F. 6). Âşık, işveli güzeller içinden bir şuhu gizlice izler (A.F. 54). Gülün kokusu, sevgilinin bahçede dolaştığı izlenimini uyandırır (A.F. 4). Güneş, sevgili gelmeyince gökte belirir (A.F. 21). Sevgilinin *cilve-geh* güzelliğin zirvesidir (A.F. 32).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Servi hiçbir zaman çimen üzerinde hakikaten cilve gösterip hareket etmez (A.G. 78). Güneşin gökyüzünde nazla yürümesi ayıplanmaz (A.G. 44).

(B)

İşve, cilve ve naz, iki divanda da hareket etme manalarıyla kullanılmıştır.

(F)

Farsça Divan’da: Âşık, sevgilinin işvesine gönlünü feda eder. İşveli güzellerden bir şuhu izler. Güneş, sevgili gelmeyince gökyüzünde belirir. Sevgilinin hareket ettiği yer güzelliğin en uç noktasıdır.

Garâi’bü’s-Sıgar’da: Servi yürümez. Güneşin gökyüzünde dolaşması doğaldır.

82. Kadeh (Câm, Sâgar, Peymâne)

Farsça Divan’da: Kadeh kristaldir (A.F. 15). Hüzünlü âşığa kadeh sunulur. Kadehler, meyhanede ayaklarından asılı şekilde durur. Dönen gökyüzü de kadeh gibidir (A.F. 18, 26). Âşık, sakiden ağır; yani dolu kadeh ister (A.F. 25). Saki, âşığın boşalan

ağır kadehini de yine doldurmalıdır (A.F. 54). Neşeli şarap kadehe dökülür (A.F. 26). Âşık, ayrılık gecesinden sağ çıkması hâlinde hicran kadehine ayrılık zehrinin karıştırılmasını ister (A.F. 44).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: İşret, bir pınarın yanında kurulsa o şahın şerefine çömlekten mamul eski bir ziyafet kadehi kullanılmalıdır (A.G. 89). Kadeh, meyhanenin olmazsa olmazlarındandır ve peymane ne kadar dolsa azdır (A.G. 79). Âşık, sevgilinin kadehindeki şarap bitince sakiden vakit kaybetmeden onu yenilemesini ve kadeh bittikçe doldurmaya devam etmesini ister (A.G. 10). Şarap kadehinin hevesi sevdaya sebeptir (A.G. 22). Kadeh meyharlarca ortak kullanılır (A.G. 10). Bazen bir hayal olarak feleğin kendisi kadeh olur (A.G. 10, 24). Bazen güneş de yuvarlaklığı hasebiyle kadehe benzetilir ve o kadehle işretin devam ettiği farz edilir (A.G. 18). Güneş battığı vakit kadeh güneşi doğar. Tekrar güneş kadehi doğana kadar da meclisteki muhabbet devam eder (A.G. 65). Bazen de ayın hilal hâli kadehe benzetilir (A.G. 106). Baharda gül renkli kadehten şarap içmek arzulanır ve o kadehi bir güzelin sunması istenir (A.G. 25). Bazen âşık, şaraptan sonra çektiği baş ağrısı ve ıstırap yüzünden kadehten uzak durmak ister (A.G. 34). Yine de ziyadesiyle harap olduğu için sakiden saf şarap kadehini kendisine getirmesini ister (A.G. 121). Âşık, iki kadeh alabilmek uğruna iki cihanını sakiye bedel olarak vermeye hazırdır (A.G. 61). Gül endamlı sakiye tamah eden birinin elinden ancak gül renkli kadeh beklenir (A.G. 64). Âşık, sakinin kendisine sunduğu kadehin ayağından başını kaldırmaktansa başına dert almayı tercih eder (A.G. 66). Canını ve gönlünü sevgiliye havale eden âşık; ondan bir dost ile kavuşma kadehini gönlüne göndermesini ister (A.G. 87). Âşık bazen meyhanede kınanma şarabının kadehini tutsa da bu esasen keramet dolu bir iştir (A.G. 68).

(B)

İki divanda da kadeh, dönenmesi hasebiyle gökyüzü yahut feleğe ve yuvarlak olması dolayısıyla da gök cisimlerine benzetilmiştir. Âşık, sakiden, mütemadiyen kadeh ister. Kadeh, âşığın müptela olduğu bir nesnedir.

(F)

Farsça Divan'da: Kadeh kristaldir. Âşığa neşe verir ve onu hafifletir. Meyhanede ayaklarından asılı şekilde durur. Şarap kadehe dökülür. Ayrılık kadehi ifadesi kullanılır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Kadeh çömlektendir. Meyhanenin en önemli unsurlarındandır. Kadeh hevesi sevdaya sebebtir. Mey, müşterek bir kadehten içilir. Güneş ya da hilal, kadehe benzetilir. Gül renkli kadehi bir güzel sunmalıdır. Âşık, humardan dolayı kadehten uzak durmak ister. O, kadeh için iki cihanından da vazgeçer. Kadehten başını kaldırmak istemez. Sevgiliden kavuşma kadehini göndermesini bekler. Sakiye tamah edenin elinden ancak kadeh beklenir. Kınanma şarabını tutmak kerametli bir iştir.

83. Karamsarlık (Bed-bîn Hâl, Fersûde Hâl)

Farsça Divan'da: Âşık, yalnızlık ve hastalığın şiddetiyle sabaha kadar inler. Ayrılık yüzünden zorluklara düşmüştür (A.F. 5). Zayıflığın şiddetinden neredeyse ölecektir. Sevgilidense bir çare gelmez (A.F. 11). Âşık, sevgiliden ayrı kaldığında ıstırap çeker. Gece boyu canı sevgilinin peşinden koşar. Ayrılıktan dolayı perişan olmuştur ve gönlünün işi o gece harap olmaktır (A.F. 8). Ayrılık günü veda etmek âşığın gönlünü yakar ve o vedanın ayrılık ateşini yakması helak edicidir. Veda günü âşığa yokluğu gösterir (A.F. 39). Âşık bu gamla yaralıdır. Sevgilinin arzusuyla gözleri yaşlıdır. Canı hâlâ onun ayrılığından inler (A.F. 28). Ayrılık günü öldürücü bir gündür. Âşık ayrılık gecesinden sağ çıkarsa hicran zehrininin kadehe karıştırılmasını ister (A.F. 44). Âşığın ayrılık ateşiyle döktüğü gözyaşlarını söndürmek mümkün değildir (A.F. 40). Âşık, sevgiliden ayrı kalınca bela çeken bir gönle sahiptir (A.F. 59). Bazen bu ayrılık acısını ne kadar çekeceğini bilememekten yakınır (A.F. 13). Sevgili gidince âşık onun hayaliyle gözyaşı döker. Onun ateşiyle teni kebap gibi yanar. Âşık, sevgilinin gamıyla harap olur (A.F. 27). Sevgilinin beli onu güçsüz düşürür; saçları katleder; boyu ve dudakları da canına sebep olur (A.F. 16). Âşık, sevda ateşiyle dağlanır. Öyle ki bir müddet sonra vücudunda dağlanacak yer kalmaz (A.F. 41). Âşığın gözyaşı denizdir (A.F. 9). O güzelin asla sevgilisi olmayacağını düşünür. Bu sebeple de gönlü mesut olmaz. Nefesindeki ateş azalmaz (A.F. 29). Sevgilinin kirpikleri âşığın heder olmuş ömrünü tehlikeye düşürür (A.F. 42). Âşık kendi varlığından perişandır. Aklından nasibi cahillik olmuştur ve kendi cahilliğine hayran kalmaktan yılmıştır (A.F. 30). Âşığın gönlü daralmıştır. O, meyin verdiği hileyle bu hâlden biraz olsun kurtulmayı diler (A.F. 47). Âşıklık derdi bazen âşığın canına yeter. Sabretmesi gerektiğini bilse de buna takati yoktur (A.F. 51).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık daha ne kadar ayrılık acısı çekeceğini bilemez (A.G. 9). Bu belirsiz vakitte ah oklarıyla ve gönlün inleyişleriyle her nefesin derdi artar ve sevgilinin ayrılığı unutulmaz (A.G. 116). Ayrılık onun gönlüne yüz mihnet ve gam getirir; canına bela ve dert oku atar; vücudunu yokluk ateşiyle yakarken bedenini de yakıp

göğe savurur (A.G. 71). Ayrılık onu gama düşürür; yüz belaya salar. Gam gecesi; âşığı ölüm hâline sokar ve onu geceleri uykusuz bırakır (A.G. 122). Ayrılıkta gam ordusu âşığı altüst eder. O, gam memleketinde derbeder olur. Beterden de beter olur (A.G. 130). Onun gönlü sevgilinin gamıyla her dem mahzundur. Gönlünün gamı âna fazla gelir (A.G. 39). Onun karşısında sevgili olmadığında feryattan başka bir ses çıkarmaz. Başıdönmüşlükten başka elinden bir şey gelmez (A.G. 43). Âşk da onun gönlüne gam ve dert doldurur. Gam ve dert gözündeki kanla birleşip akar ve her bir damla sele döner (A.G. 72). Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa da gam ve kederden kurtulan pek az kişi vardır. Gülün kokusunu azıcık veren bir esintinin içinde kalan bir bülbül gibi âşığın işi mütemadiyen feryat etmektir (A.G. 103). Âşığın gözündeki yaş kıymetli incidir. Ecel ona cefa âdetini gösterip gam tırnağıyla yaralar ve böylece o inci akar gider. Âşık o yaşı tutamadığı için hayıflanır (A.G. 56). Âşığa, kanlı gözyaşı şerbet ve gam da gıda olur. Toprak döşek ve ah da dost olur. Sevgilinin ihtişamı ona matem olur. Sevgiliden ayrı kalmak onu öldürür (A.G. 59). Âşık, “bir gülün derdinden bağrıma taş basarım” diye düşünürken onun kokusunun güzelliğiyle ferah bulmayı umar. Ancak baykuş ve karga o gülün yaprağını pisletir. Âşık, bundan dolayı yüzlerce kere eyvah eder (A.G. 67). Gam kılıcı âşığın bedenini parçalar (A.G. 70). Onun gönlünde feryattan başka bir şey yoktur. Canına kendi imkânıyla hayat ümidi de yoktur (A.G. 76). Âşık yalnızlık sıkıntısı çeker. Onun karşısında ne derdine çare bulan bir tabip; ne yanında gönül okşayan bir dost; ne etrafında gamı eriten bir dost ne de başında kölesini seven bir şahı vardır (A.G. 74). Sevgilinin azarı onu öldürür. Talih de onu katledici ayrılığa terk etmiştir (A.G. 129). Dünyada âşık kadar başsız ve derde varını yoğunu veren yoktur. Gam semtinde onun gibi viran olmuş bir mülk ve dünyada onun gibi yersiz yurtsuz yoktur (A.G. 77). Cihanda hoşluk gören yoktur. Kim yüz yılda bir hoşluk temennasında bulunacak olsa o hoşluğun yanında yüz nahoşluk hazır olur (A.G. 75). Garip gurbette mutlu olamaz. Halk ona muhabbetle yaklaşmaz (A.G. 55). Âşık da gurbette zayıf düşer ve hasta olur. Dert, gam ve eziyet memleketinde inler. Baştanbaşa ecel taşından yaralanır. Sevgiliden uzakta türlü belalara tutulur (A.G. 95). Yaşamanın ölmekten zor olduğunu düşünür. Sıkıntı ona yastık olmuştur. Hasretten devamlı yaş döker (A.G. 123). Âlem matem yeri gibidir ve kim gamla yoğurulmuş insanları görse eğer insansa gama düşmelidir. İnsan, âlemde yaşıyorsa matem içinde olmalıdır (A.G. 8). Âşığın gözyaşları ciğer kanı gibi akar. Gözleri kanaatkâr bir insan gibi yaşları saklar. Sonra o uzun boylu aklına gelince yaşlarını tutamaz. İnsandan insana fayda gelmez (A.G. 29). Sevgilinin ağyarla olması ve ayrılığı, âşığın benzini sarartır. Bu dertten gamı körükleyen bir ahı vardır (A.G.

38). Âşığa göre; âlem merhametsiz; felek zalim; yıldızlar uğursuz ve devran korkusuzdur. Servi hiçbir zaman çimen üzerinde hareket etmemiştir ve çöp her zaman yere dökülmüştür (A.G. 78). Onun gönlündeki kan denizden çoktur. Ayakları ve kalemi hızlı değildir. Gönlündeki rüzgâr onu arzu ettiklerinden uzağa düşürmüştür. Öyle ki ayakları yüz yıl adım atamaz (A.G. 94). Meyhanede bir hayal kurar. O, sakinin güzelliğini izler. Böylece din servetini sakinin küfrüyle (saçının karasıyla) karartır (A.G. 91).

(B)

İki divanda da âşık, yalnızdır ve kimsesi yoktur; hastadır; zayıftır; ayrılıktan helak olur ve ayrılık acısının ne zamana dek süreceğini bilemez; gamlıdır; gözleri yaşlıdır; feryat eder; nefesi ateşli yahut dertlidir.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, çaresizdir; perişandır; ıstırap çeker; haraptır; kendi cahilliğine hayran kalmaktan yılmıştır; sevgiliden ayrı kalmaktansa ölmeyi tercih eder; sevgilinin belinden güçsüz düşer, saçlarıyla katlolur, boyu ve dudaklarıyla can verir; sevda ateşiyle dağlanır; sevgilinin asla onun olmayacağını düşünerek mutlu olamaz. Onun; gönlü yanar ve bela çeker; teni kebap gibidir; sevgilinin kirpikleri canını tehlikeye düşürür; gönlü daralmıştır; âşıklık ateşi canına yetmiştir; sabra takati yoktur. Âşk ateşi gözyaşlarıyla sönmez.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, ayrılığı unutmaz; mahzundur; başıdönmüştür; ecelin cefa âdetiyle gözyaşı döker, yaralanır; gülün kokusuna erişemez; sevgilinin azarıyla ölür; talihten yana şanssızdır; arzularından uzağa düşmüştür; sakinin güzelliğini izleyerek din servertini onun küfrüyle karartmıştır. Âşığın, gam ve kederden kurtulma ümidi yahut kendi imkânıyla yaşama ümidi yoktur. Gam gecesi onu öldürür. Sevgilinin uzun boyu aklına gelince gözyaşı döker. Ona; gözyaşı şerbet, gam gıda, toprak döşek, sıkıntı yastık ve ah da dosttur. Sevgilinin ihtişamı ona matemdir. Cihanda onun gibi dertli yoktur. Zaten cihanda kimse hoşluk görmez. Hoşluk olsa hemen bir sürü nahoşluk zuhur eder. Garip olan mutlu olamaz. Yaşamak zordur. Âlem matem yeridir. Âlem merhametsiz, felek zalim, yıldızlar uğursuz ve devran korkusuzdur. Ne servi çimen üzerinde gerçekten yürümüştür ne de çöp yere atılmamıştır. İnsandan insana fayda gelmez.

Garâ'ibü's-Sıgar'da karamsarlık duygusu daha sosyal ve hikemi unsurlar içerisinde kullanılmıştır. Hayat ve âlem bir karamsarlık sebebi olarak işlenmiştir. Farsça Divan'da ise sevgilinin güzellik unsurlarına dayalı karamsarlık hissiyatı daha tafsilatlı bir biçimde kullanılmıştır.

84. Karga (Zâğ)

Karga, Farsça Divan'da bulunmamaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Karga, gülün yaprağını pisleterek, âşığın gülden beklediği kokuyu almasına mani olur (A.G. 67). Bir karga, gagasıyla oyup âşığın gönlünden kan akıtır; pençesiyle gönlünü yüzüp; onu güçsüz düşürür; karganın uzuvlarında âşığın kanının akış izleri vardır; gagası ve pençesinde de âşığın gönlünün izi vardır (A.G. 100).

85. Karınca (Mûr)

Karınca, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, isyan dumanıyla kaplanmış yüzünün durumunu; karıncaların samanlığı kaplayıp karartmasına benzetir (A.G. 104).

86. Kaş (Ebrû)

Farsça Divan'da: Sevgilinin iki kaşı kıbleyi gösteren pusulaya benzetilir (A.F. 2).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin kaşları güzeldir (A.G. 126). O, kaşına yapmacık rastık çekmez (A.G. 109). Âşık, sevgilinin gözünden kaşına değen göz kapaklarını öpmek ister (A.G. 119). Devamlı sevgilinin kaşının arzusuna düşer (A.G. 120).

(F)

Kaş, Farsça Divan'da uhrevî bir unsur olarak kullanılmışken; Garâ'ibü's-Sıgar'da ise güzelliği, sadeliğiyle ve âşığın o kaşlara duyduğu arzularla ele alınmıştır.

87. Keşmir

Farsça Divan'da: Sevgilinin gözleri, sihirle nam salmış Babil ve Keşmir gibi şehirlerden haraç kesecek kuvvette sihre sahiptir (A.F. 17).

Keşmir, Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

88. Kıble

Farsça Divan'da: Sevgilinin iki kaşının aksi âşığın gözündeyken; sevgilinin kaşları kıbleyi gösteren pusula gibi olur (A.F. 2).

Kıble mefhumu Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

89. Kış (Şitâ)

Kış, Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Bahar ve yaz mevsimlerinde erimiş olan su, bahçelerin kenarlarından ayna gibi akarken; kış gelip bu suyu dondurarak tek parça hâline getirir. Bu buzların yanında diğer aynalar cıva gibi mat kalır (A.G. 14).

90. Kirpik (Müjgân, Müje)

Farsça Divan'da: Sevgilinin kirpikleri âşığı katletmek için onun karşısında dizilmiştir ve onların safı hiçbir tarafa dağılmaz (A.F. 42).

Kirpik, Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

91. Koyun

Koyun, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın sevgiliden uzak vakitlerde yaşadığı başıdönmüşlük ve kararsızlık; meradaki bir koyunun yerinde durmayışına benzetilir (A.G. 43).

92. Köpek (Seg, İt)

Köpek, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık kendini emir altında itaat eden bir köpeğe benzetir (A.G. 105).

93. Kulak (Gûş, Benâgûş)

Farsça Divan'da: Âşık sevgilinin sözlerinin bir an olsun kulağından eksik olmasını istemez (A.F. 24). İnsan, duymaya değer olmayan sözlere kulağını tıkamalıdır (A.F. 34).

Kulak, Garâ'ibü's-Sıgar'da geçmemektedir.

94. Kuş

Farsça Divan'da: Âşığın hâline havadaki kuşlar bile ağlar (A.G. 7).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Aynı kuşların yeni çıkan tüylerinin kanat hâline gelmesi ve kuşların o kanatlarla uçması gibi; âşık da tenine saplanan gam ve dert oklarının bu tüylerde olduğu gibi kanada dönüşmesini ve kendini sevgiliye götürmesini umar (A.G. 21).

(F)

Kuş, Farsça Divan'da kişileştirme içerisinde kullanılırken; Garâ'ibü's-Sıgar'da tüylerinin oka benzetilmesiyle ele alınmıştır.

95. Kûy (Mahalle, Semt)

Kûy, Farça Divan'da yer almamaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, aşktan sevgilinin semtinde onun evini tavaf etmesini ve o semtin etrafında daire çizmesini ister (A.G. 20). Sevgilinin semtine giden orada ganimet kazanma arzusuna ulaşır (A.G. 32). Bazen *bâd-ı sabâ* sevgilinin semtine gider (A.G. 40, 102). Âşığın gönlü sevgilinin semtini görmelidir; gönlü sevgilinin semtini mesken edinmelidir ve gözyaşı da sevgilinin semtine doğru akmalıdır (A.G. 41). Âşık, cesedinin sevgilinin semtine gömülmesini ister (A.G. 81). Âşık bazen can ve gönlün birbirine karışmasını arzular ve onlardan sevgilinin semtinde birlikte murat atlarını yarıştırmalarını ve içinde bulunduğu hâl üzerine sevgiliyle söyleşmelerini ister (A.G. 80). Ayrılık onu ölecek vaziyete getirdiyse talih de sevgilinin mahallesinden sürerek âşığı, katledici olan ayrılığa terk eder (A.G. 129). Gam semtinde âşık gibi viran olmuş bir mal mülk yoktur (A.G. 77). Bekçinin davulu mahallenin ortasında gümbürdeyene değin mey içilebilir (A.G. 54).

96. Lâle

Lale, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Laleler döküldüğü vakit lale renkli şarap içilmemelidir (A.G. 111).

97. Mağara

Mağara, Farsça Divan'da bulunmamaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Şair, kifayet mağarasını yurt edinmek ister (A.G. 3). Kişinin kendi iç dünyasını sembolize eden mağaradaki meşakkatli süreçleri alt edip huzura ve hakikate ulaşan bir kişi için artık âlem sultanlığı utanç vesilesidir (A.G. 42).

98. Mâhî (Balık)

Farsça Divan'da: Âşığın hâline denizdeki balıklar dahi ağlar (A.F.7).

Mahi, Garâ'ibü's-Sıgar'da kullanılmamıştır.

99. Meclis (Bezm, Encümen)

Meclis, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, sevgilinin meclisine vardığında işretin içinde olmaktan hoşlanır (A.G. 9). Gurub vaktinde meclis başlar ve şafak rengi mey ile o meclise letafet gelir (A.G. 73). Âşık bazen felek üstünde bir meclisi tahayyül eder. O mecliste kadeh, güneştir (A.G. 18). Âşıkların arzusu gülü dalıdan koparıp meclise getirmek değildir. Zira o zaman gül yaşayamaz (A.G. 16). Allah'ın bahsinin geçtiği mecliste konuşan diller cevher saçar (A.G. 15). Âşık, yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan olmak ister (A.G. 127).

100. Mektûb (Nâme)

Farsça Divan'da: Sevgiliden, vefasıyla alakalı bir mektup gelir (A.F. 22).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgiliden gelen mektup âşığı takatsiz kılar. Zira bu zorlu mektubun içerisindeki haber âşığın içini kan eyler (A.G. 6). Ancak yine de sevgiliden mektup gelince âşığın gönlü şeref bulur. Mektuptaki her söz murat incisine sadeftir ve her satırsa çirki def etmek için neşet edip ikbâl veren bir ordunun safıdır (A.G. 69). Onun mektubu ikbâl sebebidir. O mektup, âşığın gamını götürmekle kalmaz; bütün insanların sevinmesi için de vesile olur (A.G. 12). Sevgilinin yazacağı mektup ve o mektuptaki hoş sözler âşığın yaşamasındaki aslî sebeptir. Âşık, bir mektup gördüğünde belki sevgilidendir diye kendini gözyaşı selinde boğuluyormuş gibi hisseder (A.G. 11). Sevgilinin gözünün karasından yapılan mürekkeple mektup yazılmaz (A.G. 52). Sevgiliden gelen mektup; âşığa ruhtan bir nişan olur. Onun canının güvenliğini tehlikeye düşürür. Harfleri tenine can ve sözleri de *âb-ı hayat* olur (A.G. 110). O mektup âşığa can müjdesi verir. Zira o ayrılık gamını bitiren bir emannamedir. Üstündeki siyah yazıların içinde aslında bir işaret vardır ki o da *âb-ı hayat*tır (A.G. 131). Dil, söz ile ortalığı karıştırınca

âşık gayesine erişemez. Kaleminin ucunu ne kadar keskinleştirirse de o kalem mektubunu daha da karartır (A.G. 132).

(B)

İki divanda da mektup, âşık ve sevgili arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir vasıtadır.

(F)

Farsça Divan'da, Garâ'ibü's-Sıgar'dan farklı olarak mektup, sevgilinin vefasını gösteren bir araçtır.

Mektup, Garâ'ibü's-Sıgar'da daha geniş bir biçimde kullanılmıştır.

101. Melek, Perî

Farsça Divan'da: Sevgili peri gibi güzeldir (A.F. 29).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Melekler, sevgilinin ayakkabılarını namaz mihrabı gibi kullanabilir (A.G. 44). Sevgili melek yahut huri tabiatlı olmazsa halkın şayiasına malzeme olmaz (A.G. 84).

(F)

Melek/peri, Farsça Divan'da sevgilinin güzelliğini nitelerken Garâ'ibü's-Sıgar'da sevgiliyi yüceltmek için ve onun tabiatıyla alakalı kullanılmıştır.

102. Menekşe (Benefşe)

Menekşe, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Yüz yapraklı menekşenin yahut başka bir çiçeğin hevesiyle şarap içmek olmaz (A.G. 88).

103. Merhem

Merhem, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık ruhunda açılan yaraları tedavi etmek için şarap tortusunu kullanır (A.G. 26).

104. Mest

Farsça Divan'da: Sevgili, dudağının şerbetiyle âşıkları sarhoş eder (A.F. 3). Sakiler, verdikleri şarapla âşığı mest eder (A.F. 46).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Meyhar, sarhoş olduğu zaman, kendini feleğin üstünde bir meclis makamında, güneşi kadeh yapmış bir vaziyette işret meclisine devam ediyor sanır. Bu sarhoşluk hâli nihayete erdiğinde de yeryüzüne döner (A.G. 18). Sevgilinin gözlerindeki bulanıklık bazen onun sarhoşluğuna bağlanır yahut bu sarhoş olan âşığın bir yanılsamasıdır (A.G. 37). Bazen sevgilinin gözleri sarhoşluk sebebiyle baygın bakar ve bu baygın bakışlar âşığın yüreğini dağlar (A.G. 49). Sevgilinin dudaklarının meyinden şaraba müptela olan ve o meyden içmek suretiyle sevgilinin yoluna serilmiş olan âşık, sarhoşluğu hasebiyle ne dediğini bilmez bir hâldedir (A.G. 99). Âşık, saf meyle mest olup; ölümden sonra çekebileceği azabı azaltmayı ister (A.G. 118). O, sarhoş olana kadar gam ordusuyla cenk edebilmeyi umar (A.G. 70). Sakinin vereceği şarapla mest olmaktan gayrı bir şey istemez (A.G. 112). Meyhanedeki sarhoşluk âşığın feryadına çok biledir (A.G. 53). Sarhoş olan âşık ne dediğini bilemez (A.G. 99).

(B)

İki divanda da sevgilinin dudakları âşığı mest eden bir unsur olarak kullanılmıştır.

(F)

Farsça Divan'da, Garâ'ibü's-Sıgar'dan farklı olarak saki, âşığın mest hâle gelmesinde bir aracı olarak görülmüştür.

Mefhum, Garâ'ibü's-Sıgar'da daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

105. Meyhâne (Deyr, Harâbât)

Farsça Divan'da: Meyhanede sakiler, âşığı şarapla sarhoş eder. Ayrıca meyhane kültüründe hırka rehin verme âdeti vardır (A.F. 46). Yokluk meyhanesi âşık tarafından hedef bellenmelidir (A.F. 49). Meyhane âşığın benliğini sorguladığı bir yer ya da metafordur (A.F. 50). Meyhanede sakilerle çeng, def ve ney nağmeleriyle mey içme hevesindeki kişinin sultan olması meyhanecinin iznine tabidir (A.F. 53).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, meyhanenin sevgiliyle kendisine vatan olmasını arzular (A.G. 101). O, meyhanede bir an rahat bulmak ister (A.G. 66). Âşık orada rahat

bir oda olup irfana ermek ve mest olmak ister (A.G. 112). Bazen de o meyhanede; meyhaneye dair; o sakinin güzelliğini izlediği bir hayal kurar (A.G. 91). Meyhanede sarhoşluk, âşığın feryadına çoktur (A.G. 53). Âşık bazen meyhanede bir güzel endamlıyla hemhâl olur (A.G. 68). Meyhane, rind için cennet yerine tercih edilen bir mekândır. Meyhanenin içinde saki ve kadeh olmalıdır. Peymane muttasıl dolmalıdır (A.G. 79). Şair, yolcuya, "meyhanede bir hilal kadehin parıltısını dileyip, seccadeyi rehin bırakan birine şaşırmamasını" söyler. Zira o, saki önünde secde eder. Bu sebeple de onun, namazgâhını mey almak için rehin vermesi ayıp değildir (A.G. 106). Nevâyî, riya ehli gibi mescide gitmektense rind gibi meyhaneye gitmekte sebat göstermeyi tercih eder (A.G. 97).

(B)

Meynahe, iki divanda da âşığın huzur bulmayı temenni ettiği bir sığınaktır. Ayrıca tasavvufi bir metafor olarak da kullanılmıştır. İki divanda da mey almak için meyhaneye rehin olarak eşya bırakma âdetinde bahsedilmiştir.

(F)

Farsça Divan'da: Meyhaneye mey için hırka rehin olarak bırakılır. Yokluk meyhanesi asıl hedeftir. Meyhanecinin izni olmadan meyhanede meşk edilmez.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Meyhaneye mey için seccade rehin olarak bırakılır. Âşık, sevgiliyle birlikte meyhaneyi yurt edinmek ister. O, meyhane hayali kurar. Meyhanede sarhoşluk ona çoktur. Orada bir güzelle hemhâl olur. Kadeh ve saki meyhanenin olmazsa olmazıdır. Meyhane cennete tercih edilir. Âşık, riya ehli gibi mescide gitmektense meyhaneye gitmeyi tercih eder.

Meyhane, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha canlı bir şekilde ve daha fazla unsurla ele alınmıştır. Farsça Divan'da biraz daha tasavvufi bir atmosfer vardır.

106. Meyhâneci (Pîr-i Mugân, Mug)

Farsça Divan'da: Meyhanecinin meyhanesinde sakiler, âşıklara sarhoş eden şarabı vermek ve onların endişelerini almak için etrafta döner dururlar (A.F. 46). Meyhanecinin himmeti ve izni olmadayan bir kişi, ne kadar sakilerle çeng, def ve ney nağme-

leriyle mey içme hevesinde olsa da asla bir sultan olması mümkün değildir. Yani mürşidin yardımını ve iznini almayan salik, geçmesi gereken mertebeleri geçemez (A.F. 53).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, meyhanede bir an rahat bulmayı ister (A.G. 66). Rahat bulacağı bir odada-sığınak misali-meyhanenin piri gibi irfana ermek ister (A.G. 112). Meyhaneci, âşığa bir güzel endamlı ve kınanma şarabını verir. Bu keramet dolu bir iştir (A.G. 68). Bazen de o, meyhanede, oraya dair; o sakinin güzelliğini izlediği bir hayal kurar (A.G. 91).

(B)

Meyhaneci, iki divanda da irfana ulaşmak için mühim bir aracıdır. Onun izni olmadan mürit mertebeleri geçemez. O, meyhanenin sahibi olarak anılır.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da, meyhaneci, âşığa kınanma şarabını verir. Bu keramet dolu bir iştir.

107. Mihnet, Renc

Farsça Divan'da: Âşık, mihnetini gören sevgilinin gönlünde iz bırakmayı umar (A.F. 58). Ayrılık yüzünden zorluklara düşer (A.F. 5). O, sevgiliden ayrı kalmanın acısını ne zamana kadar çekeceğini bilemez (A.F. 13). Âşığın incinmesi öyle bir boyuttadır ki onun hâline havadaki kuşlar ve denizdeki balıklar bile ağlar (A.F. 7).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Ayrılık âşığın gönlüne yüz mihnet ve gam getirir (A.G. 71). O, sevgiliden ayrı düşmenin zorluğunun ve ayrılık acısının ne vakte kadar süreceğini bilemez (A.G. 9, 116). Mülk sahibi Allah olduğu için hükümdara ancak halkın sorumlulukları ve eziyetiyle uğraşmak kalır (A.G. 35).

(B)

İki divanda da âşık, ayrılık yüzünden mihnet çeker. Bu mihnetin ne zamana dek süreceğini bilemez.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliye mihnetini belli eder. Onun çektiği mihnete balıklar ve kuşlar bile ağlar.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Hükümdarlar, halkın mihnetini çeker. Zira mülkün sahibi Allah'tır.

Mihnet, Garâ'ibü's-Sıgar'da nasihat için kullanılmıştır.

108. Mihrâb

Mihrap, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin ayakkabıları meleklere namaz mihrabı olabilir (A.G. 44).

109. Mûsıkî Aletleri (Çeng, Def, Ney vb.)

Farsça Divan'da: Bir kişi, meyhanede sakilerle çeng, def ve ney nağmeleriyle mey içme hevesinde olabilir (A.F. 53).

Garâ'ibü's-Sıgar'da musıki aletleri kullanılmamıştır.

110. Mutluluk, Neşe, Sevinç, Şâd, Tarâb

Farsça Divan'da: Şarap neşe verici olmasıyla anılır (A.F.26).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın mutluluk sebebi sevgiliden gelen mektuptur. Sevgiliden gelen mektup âşığın gam ve kederini yok eder. Bununla da kalmaz bütün insanların da sevinmesine sebep olur (A.G. 12). Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa da gam ve keder çeken çok daha fazla kişi vardır (A.G. 103).

(F)

Farsça Divan'da âşığı mutlu eden şey şarapken; Garâ'ibü's-Sıgar'da mutluluğa sebep sevgilinin mektubudur. Hatta bu bütün insanlığı mutlu edecek bir hadisedir. Kavuşma ümidiyle şad olan insanların sayısı gamdan çekenlerden çok daha azdır.

111. Nakış (Tasvir), Nakkaş

Farsça Divan'da: Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri suyun üzerindeki resme benzer (A.F. 37). Nakkaşlardan başka kimseden nakış beklenmez (A.F. 10).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Doğa bahar ile rengârenk olana kadar Çin nakkaşhanesindeki gül bahçesi tasvirleriyle yetinmek gerekir. Tasvirde tabiatın üstünde saltanat merasimi olmalıdır ve gül bahçesinin ortasındaki tahtın üzerine de sevgili yerleştirilmelidir (A.G. 128). Felek, can çehresinin etrafına gam ve ıstırap suretini nakş etse asıl ayrılık odur (A.G. 57).

(F)

Farsça Divan'da: Nakış, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleriyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yalnızca nakkaşlardan nakış yapması beklenmelidir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Nakış, baharı tasvir eden bir araçtır. Ayrıca feleğin can çehresine çizdiği gam sureti asıl ayrılıktır.

112. Nasîhat (Pend), Hikmet

Farsça Divan'da: İlim Allah'ın varlığıyladır (A.F. 1). Âşıklık içinde mücerred olan kişi, akla mukayyed olmuş kişiden iyidir. Gerçe âşık olduğunu iddia eden kişi reddolur. Bu hususta iddialasa, o kişi kötüdür (A.F. 20). Kendini beğenenlerden isteme âdâbı beklenmez. Ancak muhtaç olan bu âdâba uyar. Sofulardan da durduk yere bir şey istenmez. Ressamlardan başkasından da resim yapması beklenmez (A.F. 10). Rindin yanında aşk hususunda küstahlık etmemelidir. Zira bu, kölenin sultan yanında küstahlık etmesi gibi olur. Küstah olan da dosta kavuşamaz. Akıllı bir kişi edepli; cahil bir kişi de küstah olur (A.F. 19). Âşık, akıldan nasibinin cahillik olduğunu söyler ve kendi cahilliğine hayret eder (A.F. 30). Bir insan kötü huyunun açığa çıkmasını istemiyorsa iyi huylu olmalıdır; iki dünya ehliyle de gönüldaş olmalıdır; halkın gittiği yönün aksine gitmeli; birileriyle olmak yerine yalnızca Allah ile olmalıdır (A.F. 33). İnsan, dünya ehlinden gelenler için feryat etmemelidir ve payından fazlası için çabalamamalıdır; duymaya değer olmayan sözlere kulağını kapamalı ve söylemeye değmeyecek sözleri söylememelidir (A.F. 34). Allah'ın seçkin kullarının arasına dâhil olmak isteyen kişi önce kendini avamdan ayırmalıdır. Salih ve temiz bir yola çıkarsa ancak o zaman havaslar onu has kabul edeceklerdir (A.F. 35). Dervişlerden kendisine feyz ulaşmasını isteyen kişi, kendi feyzini de onlara ulaştırmalıdır. Eğer o, gönlü yaralılara feyzini ulaştırırsa; belki de feyze en önde ulaşacaktır (A.F. 36). Nitekim meyhanede sakilerle ve musiki aletleriyle mey içme hevesinde olan biri meyhanecinin himmeti olmadan Cem yahut Key olamaz

(A.F. 53). Kavuşma cennetine ayrılık cehennemiyle ulaşılır (A.F. 48). Gönül, zâhidler güruhunun safından ayrılıp kendisine yokluk meyhanesini hedef bellemelidir (A.F. 49).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: İnsan, matem yeri gibi olan bu âlemde yaşıyorsa matem içerisinde olmalıdır. Zira gamla yoğurulmuş insanları seyre dalmak bile insan olan için gama düşmeye vesiledir (A.G. 8). Melamet, halk nazarında ayıp olarak görülse bile *ehl-i fakr* bundan dolayı üzülmemelidir. O kendi işini doğru bir şekilde yaptıktan sonra halk tarafından kınansa dahi arzularına ulaşacaktır (A.G. 13). Gerçek âşık, süs ve gösterişi; yaptığı kötü şeyler için bahaneler üretmeyi; geçmişteki hataları için üzülmeyi ve geleceğe dair iyi ümitlerini unutmalıdır (A.G. 19). Bir kimse ya gizli bir esrarın kâşifi olmalıdır ya gökyüzünün gizemini çözmelidir. Ya zayıf inleyişlerin sahibi bir âşık yahut cihanın rezili ve divanesi olmalıdır (A.G. 114). Gül endamlı sakiyi murat eden biri takva ve İslam'a erişmeyi beklerse o, nafile bir beklenti içerisindedir (A.G. 64). Âşığın dileği sevgilinin de yoluna râm olduğu Allah'a kavuşmaktır. Sevgilinin sevdasına erişen orada Allah'a da ulaşır. Sevgilinin sevdasına erişenin kazancı iyiliktir. Sevgilinin semtine giden oradan ganimet kazanma arzusuna ulaşır (A.G. 32). Gerçek âşık, sevgi ve vefaya heves etmemelidir. Dert istemeli ve onu def edecek belayı istememelidir. Ayrılık ve kavuşmaya; nihayetinde de sevgiliden başka rızaya heves etmemelidir (A.G. 51). Zaten sevgiliye itimat etmemeli ve ondan murat istenmemelidir (A.G. 52). Yalancı şeyhlere rahiplerin uzlet hücreleri; zâhidlere şeyhin yüzünü görmek; âşığa meyhanede sarhoşluk ve sakiler kâfîdir (A.G. 53). Rind, zâhidin tenkitlerinden hoşlanmaz. Onun nasihat veren zehirli dili bir gülün dikeni gibi rindin ruhunu yaralar. Rind ise bunu umursamadan kendi doğrusunu yaşamaya devam eder (A.G. 26). Âşık, muhatabına kendi sülûk ettiği yola baş koymasını ve sevgilinin dostlarının her birine hizmet etmesini; çokça yalvarıp dua etmesini öğütler (A.G. 17). Bir gizin kâşifi olan her cömert yüzlü, sevgilinin mahremine erişme arzusuna doğru yol alır (A.G. 44). Dileyen/gerçekten isteyen insan, ait olduğu yere ulaşır (A.G. 45). Âşığın, malda mülkte, dünyada gözü yoktur. Onun yalnızca sevgiliye ait beklentisi vardır (A.G. 46). Zamane ehlinden ayrılıp aşk ehlinin yolunu güzel belleyen kişi aşk ehlinin tavırlarını da güzelleştirir ve hoş bir iş yapmış olur (A.G. 82). Mülk kuracak olan her yüksek zekâ sahibi; insaf, adalet ve iyiliği benimserse, işin sonunda onun niyeti galip gelir. Minnet yalnızca Allah'a olduğu için mülk sahibine hepsinin (halkın sorunları vs.) eziyeti kalır (A.G. 35). Saltanatı isteyen için heybetli bir cüsse ve ona geçen her zaman için vefa şarttır. Fakrı talep eden içinse fena şarttır. Herkes önüne ne gelse ona rıza göstermelidir (A.G. 62). Cahil, cesareti başkasında görse onu

da kıskanır. Işık, el gözüne girse kendi gözünde eksiklik hisseder. Kendi gözünü ve elin gözünü sitem kılıcıyla değiş tokuş eder (A.G. 93). Âşık, yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan olmak ister. Avamın içinde olmaktan hoşlanmaz (A.G. 127). Âşık, gülü gül bahçesinden koparma arzusunda değildir. Zira bunu yaparsa gülün öleceğini bilir. Her şey tabiatında yaşamalıdır (A.G. 16). Herkes kendi memleketinde mutlu olur. Gurbette şatafat içerisinde yaşamaktansa bir insan için kendi memleketinde vasat bir hayat sürmek yeğdir (A.G. 55). Cihanda hoşluk gören yoktur. Bir hoşluk bulan karşılığında yüz nahoşluk bulur (A.G. 75). Zira âlem merhametsiz, felek zalim, yıldızlar uğursuz ve devran korkusuzdur. Servi hiçbir zaman çimen üstünde hareket etmez ve çöp her daim yere dökülür (A.G. 78).

(B)

İki divanda da zâhidlerden ayrılmanın; meyhaneyi tercih etmenin; avamdan ayrılarak havaslardan olmanın gerektiği nasihat olarak sunulur.

(F)

Farsça Divan'da: Allah'a olan inanç; âşığa dair hasletler; isteme adabı; rindlik, küstahlık etmeme; akıl ve cehalet; iyi huylu olma; mala tamah etmeme; boş sözleri duymama ve boş söz etmeme; dervişlerle feyze ulaşma; meyhanede sultan olmak için meyhanecinin himmetine muhtaç olma ve kavuşma cennetine erişme gibi hususlarda nasihatler vardır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âlemdeki matem; melamet; gerçek âşığın hasletleri; insanın dünyadaki meşgaleleri; takva; Allah'a kavuşma; sevgiliden dert isteyip ayrılık ya da kavuşma istememe; sevgilinin mahremine erişme; doğru yola sülûk etme; gerçekten isteyenin arzusuna erişmesi; zamane ehlinden ayrılmak; hükümdarın vasıfları; istenen şeyler sahip olunan vasıflar; her şeyin tabiatına uygun yapılması; gurbetin zorluğu; cihanın nahoşluğu; âlemin merhametsizliği ve feleğin zalimliği üzerine nasihatler vardır.

113. Nergis

Farsça Divan'da: Bahar mevsiminde çiçekleri gonca gibi kapalı olan nergis açılır. Âşığın gözü de onun tozundan iltihaplanır (A.F. 23).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Nergisin yahut başka bir çiçeğin hevesiyle şarap içmek olmaz (A.G. 88).

(B)

Nergis, iki divanda da baharın bir habercisi olarak kullanılmıştır.

(F)

Nergis, Farsça Divan'da âşığın gözünü iltihaplandırması hasebiyle ele alınmışken; Garâ'ibü's-Sıgar'da çiçeğin hayali olarak kullanılmıştır.

114. Nûr (Pertev, Ziyâ)

Nur, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gök fanusunun saçtığı nurlar şaha ihtiramda bulunur (A.G. 4). Nur el gözünü kamaştırsa cahil onu kıskanır (A.G. 93). Meyhanede hilal kadehin pertevini dileyip de seccadeyi rehin bırakana şaşırmamak gerekir (A.G. 106).

115. Ok (Tîr, Hadeng, Peykân, Nâvek)

Farsça Divan'da: Sevgilinin kirpikleri âşığı katletmek için saf saf dizilmiş oklara teşbih edilir (A.F. 42).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin yüzündeki benler tıpkı üzerlik tohumunun ateşin üzerine atıldığında yaptığı gibi sevgilinin yanaklarından ok misali fırlar (A.G.28). Ayrılık hançeri âşığın hayatını sona erdirmişken o gam ve dert oklarına hedef olmak ister (A.G. 21). Ayrılık da âşığa bela ve dert okunu atar (A.G. 71). Sevgili gittiğinden beri ah oklarından dolayı âşığın nefesinin derdi artar (A.G. 116).

(B)

Ok, iki divanda da âşığın canını alan bir meta olarak kullanılmıştır. Farklı kalıplar ve benzetmeler içerisinde kullanılmış olsa da âşığa ıstırap veren bir unsurdur.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgilinin kirpikleri oka benzetilmiştir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin yüzündeki benler, ateşin üzerindeki üzerlik tohumlarının ok gibi fırlamasına benzetilmiştir. Ayrıca gam, dert ve ah okları da divanda konuyla alakalı olarak kullanılan diğer tamlamalardır.

116. Padişâh (Şâh, Hakan, Hüsrev, Key, Sultân, Hükümdâr)

Farsça Divan'da: Kölenin sultanın huzurunda küstahlık etmemesi gerekir (A.F. 19). Cem ve Key gibi sultan olmak isteyen sâlik, meyhanecinin himmetine ve iznine tabidir (A.F. 53).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Şah, aya ve güneşe benzetilir (A.G. 92). Kim saltanat isterse ona heybetli bir cüsse; geçen her zaman için de vefa şarttır (A.G. 62). Şah bazen kölesine yeterli ilgi ve sevgiyi göstermez (A.G. 74). O, dağ içinde meftun tavırlı bir şahtır. O pınarın berrak suyunu kim bulursa başının üstünde saltanat çadırı ve yeni gümüş tepsiler olur. Şahın şerefine eski bir çömlekten mamul ziyafet kadehinden mey içilmelidir (A.G. 89). Âşık, gönlündeki kişinin sultan olması hâlinde onun her devirde sultan ve her âlemde han olmasını ister (A.G.90). Bir bakışıyla memleketlerden vergi alan o yeşil yorganın şahı âşığın da gönlünü alır (A.G. 23). Şah göğe yükseldiği zaman, gök fanusunun saçtığı nur ona ihtiram eder. Feleklerin şahı ona tabi ve süvari olur (A.G. 4). Âşığın ayrılık çölünü seyre dalmış olması şahının atıyla yüz merhale kat edip geliyor olmasına delalet eder (A.G. 36). Bir dağ içinde kendi özüne dönen insan için âlem diyarının sultanlığından ancak utanç vardır (A.G. 42).

(F)

Padişah, divanlarda farklı şekilde ele alınmıştır. Aralarında benzerlik bulunmamaktadır.

117. Peygamberler

Farsça Divan'da: Beytü'l-ahzân ifadesiyle Hz. Yusuf kıssasına telmih yapılmıştır (A.F. 13).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Miraç hadisesinden telmihle Hz. Muhammed'e methiye yapılmıştır (A.G. 4).

118. Rind

Farsça Divan'da: Rindin yanında aşk konusunda küstahlık etmemek gerekir. Zira rind aşk konusunun sultandır (A.F. 19).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Rind; nasihat eden dili zehirli dikene benzeyen zâhidin sözleri ruhunu yaralasa da ona itimat etmez ve yaşamına kaldığı yerden devam eder. Bunu yaparken de zâhidin kendisine saldırdığı yer olan meyi kullanır. Rind, zâhidin ruhunda

açtığı yaraları şarap tortusundan mamul merhemiyle tedavi eder (A.G. 26). Zâhidi, kendini cehennemle korkutmaması için uyarır. Zira rind için Allah'ı andığı her yer cennettir –hatta cehennem bile. Buna mukabil zâhidle cennet de rinde cehennem gibi gelecektir (A.G. 27). Rind, zâhidin aksine hurinin değil; sevgilinin peşindedir. O cenneti zâhide bırakıp meyhaneyi tercih eder. Meyhanenin içinde saki ve kadeh olmalıdır. Peymane ne kadar dolsa yine azdır (A.G. 79). O, mescide riya ehli gibi gitmek istemez. Bunun yerine rind gibi meyhaneye gitmekte sebat eder. Maksadına ulaşması hâlinde her şey güzel olacaktır. Ancak maksadına ulaşamamaktan da çekinmektedir. Böyle menfi bir durumda başını alıp nereye/hangisine gideceğini bilemez (A.G. 97). Rind, zâhidin ikiyüzlülüğüne açıkça saldırır. Onun kibrini ve sahte itaatkârlığını dile getirir. Oysa kendini emir altındaki bir köpeğe ve dolayısıyla sadakatini de o köpeğin sadakatine benzetir (A.G. 105).

(F)

Rind, iki divanda farklı biçimlerde ele alınmıştır. Garâ'ibü's-Sıgar'da rind-zâhid çatışması üzerinde durulurken; Farsça Divan'da bu hususa değinilmemiştir.

119. Sabır

Farsça Divan'da: Âşığın aşk yolunda çektiği çilelere karşı çaresi sabırdır. Ancak sabretmeye gücü yoktur (A.F. 51).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık ayrılık deminde sabrından en ufak bir taviz vermemiştir. Ancak bu onu takatsiz bırakmıştır. Artık onda sabır kalmamıştır (A.G. 76).

(B)

Âşık, iki divanda da sabır hususunda kararlı olsa da artık bu durumdan yorulmuştur ve sabrı bırakmayı istemektedir.

(F)

Sabır, Farsça Divan'da aşk yolunda âşığa gerekirken; Garâ'ibü's-Sıgar'da ise ayrılıkta gerektir.

120. Saç (Zülf, Mûy-Mû, Kâkül, Gîsû)

Farsça Divan'da: Sevgilinin saçı karmakarışıktır (A.F. 14), Hintli gibi siyahtır (A.F. 16, 32) ve ayaklarına kadar düşer (A.F. 12). Onun zülfü âşığın gönlünü perişan eder (A.F. 59).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin saçı çengel gibidir ve sevgili onu âşığa bir kement gibi atar (A.G. 30). Onun zülfünün düğümleri âşığın ayaklarına dolanır (A.G. 99). Âşık, o zülfün her kıvrımına bağlanır (A.G. 120). Âşık, sakinin küfrüyle din servetini karartır ki burada geçen küfr ve sevda ifadeleri saçla ilişkilidir (A.G. 91).

(B)

İki divanda da sevgilinin saçı siyahtır.

(F)

Farsça Divan'da: Saç; uzunluğu, kokusu ve âşığı perişan etmesi yönleriyle kullanılmıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Saç; Çengel yahut kement gibi olması; düğümlerinin âşığın ayaklarına dolanması; âşığı zülfünün kıvrımlarına bağlaması ve rengiyle âşığın din servetine zeval vermesi yönleriyle ele alınmıştır.

Saç, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha âşığın üzerindeki tesirine dair işlenmiştir.

121. Sadef

Farsça Divan'da: Gökyüzü girdap içine düşmüş bir sadef gibidir. Âşığın gözleri de aynı şekilde sadefe benzer (A.F. 9).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Gözyaşları inciye ve onları saklayan göz kapakları da sadefe teşbit edilmiştir (A.G. 56). Sevgilinin her sözü murat incisine sadef olur (A.G. 69).

(B)

İki divanda da göz ve sadef arasında benzetim yapılmıştır.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da, sevgilinin sözleri murat incisinin sadefi olarak hayal edilmiştir. Ayrıca gökyüzü de sadefe benzetilmiştir.

122. Sâkî (Muğbeçe)

Farsça Divan'da: Sakinin saf yanağının aksi şaraba yansır ve âşık neşeli şarabı sakiden ister (A.F. 26). Onlar da meyhanede, âşığa sarhoş edici şarap verir (A.F. 46).

Âşık, sakiden, harareti olan acı suyu yani ateş renkli şarabı, en ağır kadehle kendisine sunmasını ister (A.F. 18, 25, 47). Ayrıca gökyüzü kadehine de testiden o şarabın dökülmesini ister (A.F. 26). Saki tövbe bile etmiş olsa âşığa göre mazur sayılacaktır (A.F. 25). Âşık, sakiden, gam zehrine karşı panzehir olarak şarap getirmesini ve gönül tövbesini bozup günahkâr olduğu için de o günahı şarapla yıkamasını ister (A.F. 52). Bir kişi, meyhanede sakilerle çeng, def ve ney nağmeleriyle mey içme hevesindedir (A.F. 53). Saki bazen âşık için dert ortağı olur. Âşık, bir şuha gizlice bakarken şarapla mest olmak ister. Bunun için de sakiye kadehini doldurmasını söyler (A.F. 54). Sakinin içtiği şaraptan kendisine de sunmasını ister (A.F. 55).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Saki, meyhanenin olmazsa olmazlarındandır (A.G. 79). Âşığın şaraba ulaşmak için sakiye ihtiyacı vardır. Bu sebeple âşık, sakiden uzak kalmak istemez (A.G. 70). Meygedelerin ortak kullandığı kadehler ne vakit boşalsa onları doldurur (A.G. 10). Sakinin sunacağı bir yudum şarap; âşıkların gönlüne zevk ve canlarına coşku verir (A.G. 58). Feleğin kendisi kadeh olsa sakiden onu da meyle doldurması beklenir (A.G. 10). Bazen de âşık meyden sonra çektiği baş ağrısı hasebiyle takatsiz kalır; bu baş ağrısı gönlünü kadeh gibi kanla doldurur ve her uzvuna yüz ıstırap verir, canına kast eder. Gönlünde de yine ondan gelen bir ıstırap vardır. Bu sebeplerden ötürü âşık, sakiden, ziyadesiyle harap olan kendisine kadehle saf şarap sunmasını ve vakit kaybetmeden kadehle birlikte kendini de getirmesini ister (A.G. 34, 117, 121). Saki bazen âşık olunan olur. O, şarkı söyleyerek âşıklara kadeh tutar (A.G. 66). Sakiye kavuşmak bazen âşığın hasta canına çoktur (A.G. 53). Bazen de âşık sakinin önünde secde eder (A.G. 106). O, sakiye mey içebilmek için canını hatta iki cihanını bedel olarak vermeye razıdır (A.G. 61). Âşık, meyhanede o sakinin güzelliğini izleyerek din servetini karartır (A.G. 91). Ondan beklenen âşığı yürek sıkıntısından kurtarmaktır. Gül yüzünü açarak âşığı baharın verdiği sıkıntılı ruh hâlinden kurtarır. Bazen mey vererek âşığı bekleyişten; bazen de onu öldürüp baş ağrısından kurtarır (A.G. 60). Saki gül endamlıdır (A.G. 64). Âşık bazen ona hitap eder. Ondan kendisine saf şarap sunmasını ister. O, şarabın verdiği mestlikle çekeceği azabı bile anlamamayı arzular (A.G. 118). Saki, âşığa mey verip onu her zaman mest etse âşık başka bir şey istemez (A.G. 112).

(B)

Saki, iki divanda da âşığın meye kavuşması için en mühim aracıdır. Sakinin yüzü şarap yahut güle teşbih edilir ve böylece onun yüzünün allığına vurgu yapılır. Âşık, sakiye bir şeyler anlatır ve onunla söyleşir.

(F)

Farsça Divan'da: Şaraba rengini sakinin yanağı verir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Saki, meyhanenin olmazsa olmazıdır. O, gül yüzlü ve gül endamlıdır. Onun verdiği şarap neşeye sebeptir. Kadehle birlikte sakinin de gelmesi beklenir. Saki bazen âşık olunandır. O, şarkı söyleyerek meyharlara kadeh tutar. Âşık, sakiye kavuşmak ister. Sakinin güzelliğini seyretmekse onun din servetini yok eder. Saki, âşığı, sıkıntıdan, bekleyişten ve humardan kurtarır.

Saki, Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha canlı bir atmosfer içerisinde anlatılmıştır.

123. Servi

Farsça Divan'da: Sevgili servi boyludur ve onun boyunun uzunluğu karşısında âşıklar alçaktadır (A.F. 3). Âşık, sevgiliye duyduğu özlemle bahçeye girince karşısına serkeşliğiyle servi çıkar (A.F. 56).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin boyu serviye benzetilir ve âşık o boyunun hayaliyle gözyaşı döker (A.G. 29, 98, 113). Servi çimen üzerinde hiç hareket göstermemiştir (A.G. 78). Âşık, *bâd-ı sabâ*dan; eğer sevgilinin mahallesine eserse; servin önünde yeri öpüp dua etmesini ister (A.G. 102).

(B)

İki divanda da servi, uzun boyla bağlantılı olarak kullanılmıştır. Ayrıca tazim gösterilen bir ögedir.

(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da, servinin çimen üzerindeki hareketsizliği karamsarlığı anlatmak için kullanılmıştır. *Bâd-ı sabâ*dan da onun önünde dua etmesi istenir.

124. Sevgili (Cânân-Cânâne)

Farsça Divan'da: Güneş onu görmüyorsa kör olduğundandır –bu da sevgilinin yanağının parlaklığının yanında güneşin ehemmiyetsiz kalması anlamına gelmektedir. Sevgilinin iki kaşı bir pusula gibi âşığa kıbleyi göstermektedir (A.F. 2). Sevgilinin dudakları âşıklarını sarhoş eden bir şaraptır. Onun servi boyunun yanında âşıklar alçaktadır (A.F. 3). Gül kokusu sevgilinin kokusunu andırır. Bu yüzden âşıkları yanıltır. Zira onlar, sevgilinin mizacını gülde bulamazlar (A.F. 4). Sevgilinin dudakları cana can katar; kokusu ıtır gibidir ve işvelidir (A.F. 6). Onun yüzü ay gibidir (A.F. 7, 12). Saçları karmakarışık (A.F. 14) ve Hintli gibi siyahtır (A.F. 16). Beli saç teli gibi ince; boyu servi misali uzun ve güzel; dudakları lâl gibi kırmızıdır (A.F. 16, 38). Şuhtur (A.F. 54). Yüzündeki ayva tüyleri güneşin üstüne çöken karanlık; aynayı kaplayan pastır (A.F. 37). Peri gibi güzel bir puttur (A.F. 29). Âşığın gönlü ve canı ona aittir (A.F. 14). O aşk hükümdarıdır ve âşığın gönül diyarında gizlice bir devlet kurmuş ve onun tacını eline geçirmiştir (A.F. 45). Sevgili âşığa karşı umursamazdır. Aslında, âşığı iyi edecek bir hekim bulup getirebilir. Ancak bunu yapmak yerine onlara kefen arayacak kadar zalimdir (A.F. 11). Kirpikleri katildir (A.F. 42). Yine de bazen hasta olan âşığa vefalı davranıp mektup gönderir (A.F. 22). Bazen de siyah zülfünü açıp âşığa gösterir (A.F. 32). Gözlerindeki efsun âleme sihir öğretir. Öyle ki gözleri, sihir ve büyüyle nam salmış Babil ve Keşmir gibi yerlerden haraç kesecek kadar kuvvetlidir. Sahip olduğu efsunla, başlardan taç çalar gibi tenlerden baş çalar (A.F. 17). Güzelliğin zirvesidir ve güzelliği ay ya da güneşle kıyaslanamaz (A.F. 32). O serviye ve güle benzer (A.F. 56) ve güzeller Çin oyunu gibi olur (A.F. 57). Güneş sevgiliden utandığı için ortaya çıkmaz. Ancak sevgili yokken gökte belirir. Âşık, sevgili geç gelip erken gittiği için kanlı gözyaşı döker (A.F. 21). Âşık, sevgilinin gamıyla harap olur (A.F. 27). Âlemde insaflı bir yâr yoktur (A.F.43).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin cemali ve kokusu güle benzer (A.G. 33). O, güzel yüzlü bir şahtır (A.G. 36). Onun gözü, kaşı, göz kapakları, yüzü, sözü, dudağı, çenesi, beni; kısacası baştan ayağa her yeri güzeldir (A.G. 126). Sevgili gençtir ve doğal bir güzelliğe sahiptir. Bu sebeple ne yüzüne yaşlılıktan dolayı allık sürer, ne lüzumsuz yere gözüne sürme çeker ne de kaşına yapmacık rastık çeker. Bu yüz, göz ve kaşa iman etmek âşıklara huzur verir (A.G. 109). Sevgilinin gözleri bulanıklığı hasebiyle âşığa hareket eder gibi görünmektedir (A.G.37). Eğer sevgili, melek veya huri tabiatlı değilse halkın gözü kör, dili lâl olur. Bu durumda halk sevgilinin güzelliğine laf etmez (A.G.

84). Sevgilinin gözleri âşığın kanından şarap içer; her daim baygındır ve sarhoşluğu hasebiyle baygınlaşan bakışlar âşığın yüreğine dağ koyar (A.G. 49). Onun gözleri karadır (A.G. 52). Endamı güzeldir (A.G. 68). Dudakları lâldir; yüzü ay misali parlar ve servi boyludur (A.G. 98). Âşık, onun söz söyleyen dudaklarını öpmek ister (A.G. 119). Onun servi boyu için âşık kendi eğik boynunu feda etmeye hazırdır (A.G. 113). Sevgili, âşığı zülfünün her kıvrımına bağlar. Sevgilinin gözlerine heves eden âşık hastalanır. Kaşlarının arzusuna düşer durur (A.G. 120). Sevgilinin bir bakışıyla âşıkların muradı gerçekleşmiş olur. Eğer sevgili âşığın bakışlarına karşılık vermezse; âşığın onun gözlerine bakması haram olur (A.G. 96). Gök koşup dolaşarak sevgiliyi takip eder (A.G. 2). O dostun gönlüne varıp da dönen olmaz (A.G. 115). Âşık için sevgili, huriye tercih edilen bir varlıktır (A.G. 79). Sevgili, âşığa karşı kayıtsızdır. Onun çektiği ıstırabı görmezden gelir. Âşık, ruhunu besleyen ve ona ıstırap veren şeyleri sevgiliye sorduğu zaman; o, yalnızca "ben ne bileyim ne" der (A.G. 125). Sevgilinin azarı âşığı öldürür (A.G. 129). Sevgili çoğu vakit âşık için erişilmez olur (A.G. 33). Sevgilinin ayrılığının ordusu âşığı altüst eder. Can alıcı sevgilinin aşığa vadettiğiyle yaptığı şey farklıdır (A.G. 130). Âşığı, gamıyla mahzun eder (A.G. 39). Gün onun aşkı yüzünden hastalanarak sararır. Ay dağlanıp ona kulluğunu gösterir. Gecenin yıldızları peşin peşin sevgiliye müşteri olur (A.G. 2). Sevgilinin yazdığı mektup âşığın gönlüne şeref verir. Her sözü murat incisine sadeftir. Her satırı da çirki def etmek için ortaya çıkıp ikbâl veren bir ordunun safıdır (A.G. 69). Onun mektubu, âşığın gönlüne ruhtan bir nişan olur; onun canının güvenliğini ortadan kaldırır. Yazdığı her harf âşığın tenine can ve her sözü de *âb-ı hayat* olur (A.G. 110). Ayrıca bu mektup âşığa can müjdesi verir. Zira o ayrılık gamını bitiren bir işarettir (A.G. 131). Sevgili güldür (A.G. 16). Sevdayı bile kendisine meftun kılmıştır (A.G. 39). Cefakârdır (A.G. 107). Âşığın göğsünü cefa kılıcıyla yaralar (A.G. 83). Âşığın ölümüne sebep olur (A.G. 22). Aslında âşığın canı kendi imkânıyla hayatta kalamaz; ona hayat veren sevgilidir (A.G. 76). Sevgilinin zülfünün düğümleri âşığın ayaklarına dolanır; dudaklarının meyi âşığı şaraba müptela eder ve nihayetinde bu mey sebebiyle âşık sarhoş olur (A.G. 99). Sevgiliye itimat etmek gerekir ve ondan murat istenmez. Onun gözünün karası mürekkep yapılmaz; yapılsa dahi o mürekkeple mektup yazılmaz (A.G. 52). Saçlarının uçları çengele benzer ve onları âşığa kement misali atar ve âşığı kaçan bir av gibi yakalar (A.G. 30). Sevgili bazen Hıristiyan bir güzeldir ve âşık, onunla yakınlık kurabilmek için şaraba ve kiliseye meyleder (A.G. 22). Memleketlerden bir bakışıyla vergi alan o yeşil yorganın sahibi âşığın gönlünü alır. Onun başının üstündeki taç bir memleketin haracı ve tacın üstündeki mücevherler de birçok memleketlerin

haracıdır (A.G. 23). Onun nükte yapan dudakları açılırsa aşk ehlinin ömrü yaralanır; sevgili gözüne başka sürme çekerse halkın kanına kara çalınır (A.G. 48). Gözünün ucu kıpırdasa âşığı kendisine bağlar (A.G. 37). Sevgili âşığa şarap sunarsa âşık, haram olmasına rağmen o şarabı içer (A.G. 25). Sevgilinin yüzü ve yüzündeki benler âşık için musibet gidericidir (A.G. 28). Sevgilinin dudağının şerbeti âşık için en leziz şeydir ve o şerbet âşığın *âb-ı hayat*ıdır (A.G. 31, 50). Sevgilinin sevdası âşığı Allah'a ulaştıracak bir aracıdır; sevgilinin gönlüne erişenin kazancı iyiliktir ve onun semtine giden orada, ganimet kazanma arzusuna ulaşır (A.G. 32). Gizin kâşifi olan âşık sevgilinin mahremine erişmeyi kendisine yol edinmelidir. Sevgilinin ayakkabıları meleklere dahi namaz mihrabı olmalıdır (A.G. 44). Sevgili bazen ağyarla birliktedir (A.G. 38).

(B)

İki divanda da sevgili güzeldir. Onun güzelliği her şeyden fazladır. Kokusu yahut genel olarak kendisi güle benzese de o, gülden daha güzeldir. Dudakları mey; boyu servidir. Dudakları lâl misali kırmızıdır. Boyu servi gibi uzundur. Âşıklara karşı kayıtsızdır. Onun tabiatında âşıklara acı çektirmek vardır. Gözleri, baygın bakması hasebiyle âşığa olumsuz tesir eder. Onu hasta eder yahut dağlar. Gök cisimlerinin hareket sebebi bir biçimde sevgiliye bağlanır. O, âşığa hem can verici hem de âşığın canını alıcı bir unsurdur. Âşıklara karşı genellikle umursamazdır. Nadir de olsa âşığa bir karşılık verir. Yine de o ziyadesiyle acımasızdır.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgili, güzelliğin zirvesidir. Şuhtur. İşvelidir. Nazlıdır. Peri gibi bir puttur. O gelmeyince güneş, gökte görünür. Sevgili geç gelip erken gidince âşık kanlı gözyaşı döker. Aşk hükümdarıdır. Âşığın gönlünde devlet kurmuştur ve onun canının sahibidir. Güneş, onu görmüyorsa kördür. Sevgilinin beli saç teli gibi ince; saçı karmaşık ve Hintli gibi siyah; kokusu gülden güzel ve ıtır gibi; gözleri efsunlu; kaşı *kıble-nümâ* gibi; kirpileri katildir. Yüzündeki ayva tüyleri güneşi örten karanlık gibidir. İnsafsız ve zalimdir. Hasta olan âşığın başına tabip getirebilecekken onun için kefen arar. Onun servi boyunun yanında âşıklar toprak seviyesindedir. Dudakları can vericidir. Bazen âşığa zülfünü gösterir. Karşısında gülün rengi bozulur.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgili, güzel yüzlü bir şahtır. Huriden güzeldir. Erişilmezdir. Kara gözlüdür. Endamı güzeldir. Genç ve doğaldır. Allık, sürme yahut rastığa ihtiyaç duymaz. Gözleri baygın, bulanık ve hareketlidir; âşığın yüreğini dağlar. Melek ya

da huri tabiatlı değilse dedikodusu yapılmaz. Âşığı, azarıyla öldürür. Nükte yapan dudakları âşığın ömrünü yaralar. Benleri musibet gidericidir. Dudaklarının şerbeti en leziz şeydir ve *âb-ı hayat*tır. Vadettiklerini yerine getirmez. Cefakârdır. Cefa kılıcıyla âşığı yaralar. Bazen ağyarladır. Âşığı öldürür. Ama ona hayat da verir. Bazen Hıristiyan bir güzeldir. Zülfü, âşığı, ayağından yakalar. Saçlarının ucu çengeldir ve âşığı avlar. Memleketlerden bir bakışıyla vergi alır. Tacı ve tacının üstündeki taşlar, hâkim olduğu memleketleri simgeler. Sevgilinin her yeri güzeldir. Mektubu gönle şereftir. Sözleri, murat incisine sadeftir; çirki def eden ikbâl ordusudur; harfleri *âb-ı hayat*tır. Mektubu âşığa can müjdesidir; gamı bitiren bir emannamedir. Gözleri âşığın kanını içer. Onun gözlerine heves eden hastalanır. Sevda ona meftundur. Sevgilinin ayakları meleklere namaz mihrabı olabilir. Sevgiliye itimat edilir. Ondan murat istenmez. Ona iman eden âşıklar huzur bulur. Onun gönlüne varan geri dönemez. Gözünün karasından mürekkep yapılmaz ve yapılsa da o mürekkeple yazı yazılmaz. Âşık, onun dudaklarını öpmek ister; kaşlarını arzular. Onun uzun boyu için kendi eğik boyunu feda eder. Âşığın muradı, sevgilinin bir bakışıdır. Eğer sevgili bakmazsa gözleri, âşıklar için haram olur. Gök, sevgiliyi takip etmek için hareket eder. Gün, onun aşkından sararır. Ay, onun yüzünden dağlanır ve ona kulluğunu gösterir. Yıldızlar onun müşterisi olur. Sevgilinin ayrılık ordusu âşığı altüst eder. O, âşığı, gamla mahzun eder. Âşığın meye müptela olmasının sebebi sevgilinin dudaklarıdır. Onun gözünün ucu kıpırdasa âşık meftun olur. Sevgilinin sunduğu şarap–haram da olsa-içilir. Sevgilinin aşkı, âşığı Allah'a ulaştırır. Sevgiliye erişen iyiliğe erişir ve onun semtinde ganimete ulaşır. Âşık, sevgilinin mahremine erişmeye çalışmalıdır.

İki divanda, sevgilinin güzellik unsurları ve âşıkla münasebeti açısından ortaklıklar olmakla birlikte ifade biçimleri açısından farklar vardır. Güzellik unsurları açısından Farsça Divan'da bel, ayva tüyleri, saçının siyah olması gibi unsurlar yer alırken; Garâ'ibü's-Sıgar'da bunlardan farklı olarak ben, çene, gözünün kara olması gibi farklı unsurlar yer almaktadır. Bunların haricinde kalan kısımlarda da sevgiliye ait hemen her şey divanlarda farklı şekilde incelenmiştir.

125. Sihr (Büyü, Füsûn)

Farsça Divan'da: Sevgilinin gözleri âleme sihri öğretecek ve sihirle nam salan Babil ve Keşmir gibi şehirlerden haraç kesecek kadar güçlüdür; sahip olduğu bu güçle başlardan taç çalar gibi tenlerden baş çalar (A.F. 17).

Sihr, Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunmamaktadır.

126. Sîne (Göğüs, Bağır)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliyi uzlet hanesine çekebilirse onu göğsünün yarığından viran olmuş gönlüne alacaktır (A.F. 13). Sevgilinin elini bir an olsun göğsünden çekmesini istemez (A.F. 24).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın göğsü, sevgilinin cefa kılıcıyla yaralanmıştır (A.G. 83). Âşık, gülün gamıyla bağrına dağ koymasına; onun kokusunu duyacağı ümidiyle katlanmayı göze alır (A.G. 67). Âşığın göğsündeki elif biçimindeki yarık sevgilinin servi boyu içindir (A.G. 98).

(B)

İki divanda da âşığın sinesi yarıktır. Onun sinesindeki bu yara sevgiliden kaynaklıdır.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliyi göğsünün yarığına çekmek ister. Sevgilinin elini de göğsünde ister.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, kokusunu alacağı umuduyla göğsünün dağlanmasına katlanır. Onun göğsündeki yarık, sevgili içindir.

127. Sohbet

Sohbet mefhumu, Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, sohbet esnasında gözlerini sevgilinin yüzünden ayırmak istemez (A.G. 9). Mecliste, sohbet, güneşin batışıyla doğuşu arasındaki süre boyunca devam eder (A.G. 65). Dost sohbeti deyip geçmemek lazımdır. Zira asıl can odur (A.G. 57).

128. Söz (Güftâr), Makâl, Lâf, Lafz

Farsça Divan'da: Melekût âleminin sözü Allah'ın ilmiyledir (A.F. 1). Sevgilinin söz söyleyen dudakları âşığın canına sebep olur (A.F. 16). Âşık, sevgilinin ağzından çıkan sözlerin kulağından eksik olmasını istemez (A.F. 24). İnsan duymaya değer olma-

yan sözlere kulağını tıkamalıdır (A.F. 34). Âşık, gönülden, ettiği nasihatları dinlenmesini ister (A.F. 49). Âşık, şarap içenlere züht ve tövbeden söz edince meyden muaf tutulur (A.F. 43).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın yaşama ümidi, içinde hoşuna gidecek sözlerin olduğu bir mektubun sevgiliden gelmesidir (A.G. 11). Onun mektubundaki sözler murat incisine sadef olur (A.G. 69). Oradaki her söz *âb-ı hayat*tır (A.G. 110). Âşık, sevgiliden söz söylemesini ister (A.G. 98). Âşık, sevgilinin söz söyleyen dudaklarını öpmek ister (A.G. 119). Sevgilinin sözü güzeldir (A.G. 126). Sevgili, melek yahut huri tabiatlı olmazsa halk lafını etmez (A.G. 84). Sözler habibin yanında çöp kadar değersizdir (A.G. 17). Şeyh sözü dinlmek rinde keyif vermez (A.G. 58). Âşık, can ve gönülden, içinde bulunduğu durumdan sevgiliye bahsetmesini ister (A.G. 80). Dil, söz ile ortalığı karıştırır (A.G. 132).

(B)

İki divanda da âşık için en kıymetli söz sevgiliye ait olandır. Ayrıca söz, âşıkla sevgilinin arasındaki en mühim diyalog aracıdır. Toplum içerisinde ise söz, bir dedikodu aracıdır.

(F)

Farsça Divan'da: Söz, Melekût âleminde ilahî kaynaklıdır. Değersiz sözler dinlenmemelidir. Gönül söz dinlemelidir. Meyharlar, şarap içerken züht ve tövbeden dem vurulmasından hoşlanmaz.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin sözleri *âb-ı hayat*tır. Sevgilinin vasıfları iyi değilse onun hakkında laf edilmez. Sevgilinin yanında söz ehemmiyetsizdir. Söz ortalığı karıştırır.

129. Sürme (Kuhl, Tûtiyâ)

Sürme, Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, gözüne fazladan sürme çekerse halkın kanına kara çalınır (A.G. 48).

130. Süvârî, Ordu, Leşker, Asker, Sipeh

Süvari, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Feleklerin şahı sevgiliye süvari olur (A.G. 4). Sevgiliden gelen mektuptaki her satır ikbâl veren bir ordunun safıdır (A.G. 69). Âşık, sarhoş olana değin gam ordusuyla savaşmak ister (A.G. 70). Ayrılık ordusu onu mahveder (A.G. 130).

131. Şahıs İsimleri

Farsça Divan'da şahıs adı geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Nevâyî, muamma yöntemini kullanarak bir dönem hocalığını yapmış olan Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî'yi metheder (A.G. 5).

132. Şarâb (Mey)

Farsça Divan'da: Sevgilinin dudağı âşıkları sarhoş eden şaraba teşbih edilmiştir (A.F. 3). Âşık, sakiden kendisine şarap sunmasını (A.F. 18) ve gırtlağından dökmesini ister. Burada şarabı acı su olarak ve uğursuz olarak tanımlar (A.F. 25). Başka bir vakitte âşık, sakiden, kadehine şarap dökmesini ister. Burada şarabı neşeli olarak vasıflandırır. O, ateş renklidir. Öyle ki onun ateşi taşa damlasa onu bile eritir. Âşığın gönül gamının ağırlığı ancak onun verdiği sahte mutlulukla hafifleyecektir (A.F. 47). Âşık, gökyüzü kadehine de testiden gulgule sesi çıkartarak şarap dökülmesini ister (A.F. 26). Meyhanedeki sakiler, âşığı şarapla sarhoş eder. Ne var ki mahmurluk âşığı helak toprağına atınca bir yırtık hırkayı bir meye saymazlar (A.F. 46). Âşık, meyharlar baharda şarap içerken onlara züht ve tövbeden bahsederse dışlanır. O, şaraptan uzak kalmak istemez (A.F. 43). Âşığın gam zehrinin panzeri şaraptır. O, bozduğu tövbesini temizlemek için de şarapla yıkanmak ister (A.F. 52). Âşık zâhidler güruhuyla bir olanlara, o saftan ayrılıp çalgı ve şaraptan gayrısını aramamalarını tavsiye eder (A.F. 49). Şarapla öyle hemhal olmuştur ki artık meyden yapılma bir adam olup olmadığına karar veremeyecek hâldedir (A.F. 50). Bir kişi, meyhanede sakilere ve çalgı nağmeleriyle mey içme hevesinde olsa da meyhanecinin himmeti ve izni olmadan Cem yahut Key olamayacağını bilir (A.F. 53). Âşık, ağır kadehin ağırlığını isterken şarabı kasteder ve onun hafifliğini ister (A.F. 18, 54). Ayrıca, sakiye, içtiği şaraptan kendine de vermesini söyler (A.F. 55).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık şaraba; sevgilinin dudaklarının meyinden müptela olmuştur ve o meyi içip sevgilinin yoluna serilmiştir (A.G. 99). Şarap; gündüz mahzun hissedilen bir vakitte; güneş parlak ve ahenkli olduğunda, bazen de güneş batıp sema kızardığı vakitte içilmelidir (A.G. 24). Felek, kadeh yapılarak içilmelidir (A.G. 24). Bazen de bir hilal kadehin parıltısı dilenip, seccade meyhaneye rehin bırakılır. Çünkü âşık,

sakinin önünde secde eder. Bu sebeple onun, namazgâhınını mey almak için rehin vermesi ayıp karşılanmaz (A.G. 106). Gurub vaktinde onun-sultanın/sevgilinin-meclisine şafak rengi mey ile letafet gelir (A.G. 73). Âşığın gönlüne zevk ve canına coşku veren şey şeyhin sözlerinden ziyade sakinin sunduğu şaraptan bir yudum içmektir (A.G. 58). Şarap âşığın ruhuna her an gönül ferahlığı verir. Zâhidin onu tenkit eden sözleri bir diken gibi gönlünü yaralar. O da şarap tortusunu sabah akşam kendisine merhem kılar. Böylelikle ruhu hep taze olur (A.G. 26). Kavuşma şarabı *âb-ı hayat*tır (A.G. 57). Mey içmenin belli vakitlerde yapılması uygundur; sabah horozu uyanıp öttükten yarasalar uçana kadar şaraba heves etmemek gerekir. Daha sonrasında da bekçinin davulunun sesi duyulana kadar şarap içilebilir (A.G. 54). Güneş doğduğu zaman kadeh güneşi peyda olur. Ardından yeniden güneş kadehi zuhur edene kadar da işret ve sohbet devam eder (A.G. 65). Şarap, baharın verdiği ağırlıktan ve baş ağrısından kurtulmak için beklenen bir şeydir (A.G. 60). Meyhar, şarap için canını ve iki cihanını sakiye bedel olarak vermeye razıdır; meyi içerken bir damlası ziyan olsa onun yerine kanını bedel olarak vermeye hazırdır (A.G. 61). Bazen âşık gam kılıcıyla yaralanır ve kanının hepsi akar. Bunun bedeli olarak da saf şarap içmek ister. Böylece sarhoş olana dek gam ordusuyla cenk edebilecektir (A.G. 70). Bazen de meyden sonra gelen baş ağrısı canına yeter. Yine de sakiden saf şarap sunmasını ister (A.G. 117, 121). Laleler döküldüğü zaman lale renkli şarap; gül faslı tükendiği zaman gül renkli şarap; güneş ikizler burcunda durduğu zaman ve çok zaruret olunmadıkça da akşam şarap içilmez (A.G. 111). Âşık, ölümden sonra çekebileceği ıstırabı düşünerek; bu acıları hissetmemek için saf şarap içmek ister (A.G. 118). Meyhaneci bazen âşığa kınanma kadehini tutar (A.G. 68).

(B)

İki divanda da şarap ile sevgilinin dudağı arasında ilişki kurulur. Şarap neşe verir. Gökyüzü, felek yahut hilal gibi cisimlere-biçimleri dolayısıyla kadehe benzedikleri için şarap döküldüğü tasavvur edilir. Ayrıca şarap alabilmek için rehine verme âdeti iki divanda da kullanılmıştır. Rinde karşı şaraptan yana tavır alınır.

(F)

Farsça Divan'da: Şarap, sakiden istenir. Acı ve uğursuzdur. Ateş renklidir. Gönlü hafifletir. Âşık, şarabın günahı pak edeceğine inanır. O, şaraptan yapılma bir

adam olduğunu düşünür. Meyhanede mey içme hevesinde olan biri, meyhanecinin himmetine mecburdur. Şarap kadehinin kendisi ağır olsa da ruhu hafifletir. Meyharlar, şarap içerlerken züht ve tövbeden bahsedilmesini sevmezler.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Şarap, esasen güneş battıktan sonra tekrar doğana değin içilmelidir. Ancak, âşık, onu her zaman içmek ister. Ayrıca bahar bitiminde de şarap içmek bırakılmalıdır. O, gül renklidir. Zahidin rindde açtığı yaralara merhemdir. Baharın verdiği ağırlığa ve humara karşı içilir. Âşığa humar çektirir. Ölüm sonrası ıstırabı hissettirmemesi umulur. Âşık, akan kanının yerine şarap içer. Kavuşma kadehi *âb-ı hayat*tır. Kınanma şarabıysa keramet işidir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da mey içme âdetlerine dair daha fazla malumat vardır.

133. Tabîb (Hekîm)

Farsça Divan'da: Sevgili, hasta olan âşığın başına tabip getirebilecekken; onun için kefen arar (A.F. 11).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşığın karşısında çare bulan bir tabip yoktur (A.G. 74).

(B)

İki divanda da tabip, çare olmasına karşın ya yoktur ya da âşıklara karşı kayıtsızdır.

(F)

Farsça Divan'da tabip, açık bir ifadeyle sevgilidir. Ancak Garâ'ibü's-Sıgar'da tabibin sevgili olduğu açıkça ifade edilmemiştir.

134. Tasavvuf

Farsça Divan'da: Âşık varlığını sorgular. Kim olduğunu, nereden, ne sebeple geldiğini bilmemektedir. Bir insan olsa da şaraptan mı yoksa topraktan mı yapıldığına karar verememektedir (A.F. 50). Varlığından ötürü perişandır (A.F. 30). İnsanların ilmi kendilerine mahsus değil, Allah'ın varlığındandır. Yokluk âlemi hakkındaki ilim Allah'tan gelir (A.F. 1). Kişi kötü huyunun görülmesini istemiyorsa halkın gittiği yönün tersine gitmeli; iki dünya ehliyle gönüldaş olmalı ve başkalarıyla değil yalnızca Hak'la olmalıdır (A.F. 33). Havas olmak isteyen bir kişi de kendini avamdan ayırmalıdır (A.F. 35). Âşıkların aşkı *bezm-i elest*e kadar uzanır. Onların varlıkları Allah'ın varlığından

vuku bulur. Dolayısıyla varlıklarını, Allah'ın varlığı karşısında, yokluktan da aşağı görürler (A.F. 3). Veda günü âşığa yokluğu gösterir (A.F. 39). Âşığın canı ve bedeni aşk ateşinde yıllarca kendi gayretiyle kemale erer. Âşık, o cehenneme keyifle düşer. Zira kavuşma cennetine ayrılık cehenneminden geçileceğini bilir (A.F. 48). Âşık, zâhidlerin safından ayrılmalı ve yokluk meyhanesini hedef bellemelidir (A.F. 49). Bazen evinde uzakta yollara düşmüş kanaatkâr bir Kalender derviş görülür. Nereye gittiği sorulduğunda "hırkamın içine gidiyorum" diyerek iç âlemine yaptığı yolculuktan bahseder (A.F. 31). Dervişlerden feyz almak isteyen kişi onlara da kendi feyzini ulaştırmalıdır. Bu şekilde feyze en önde ulaşan olabilecektir (A.F. 36). Bir kişi, meyhande meşk etmeye heves ediyorsa, meyhanecinin himmeti olmadan ne Cem olabilecektir ne de Key (A.F. 53).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Boşluğu Allah'tan gayrısı dolduramaz (A.G. 1). Âşık, Allah'tan kifayet mağarasını yurt edinmeyi; yoklukta kendisine hidayet vermesini ve Allah'ın kendisine inayet incisini saçmasını diler (A.G. 3). Âşık, Allah'ın vaslına erişmeyi ve onu görmeyi ister (A.G. 15). O, sevgilinin Allah'ına kavuşmak ister ve arzusuna ulaşmak için de sevgilinin semtine gider (A.G. 32). Bir insanın sözü sevgilinin yanında çöp kadar değersizse; o Nevâyî'nin girdiği gibi bir seyr-i sülûk yoluna baş koymalı; ömrünü dostların her birine hizmet edip, dua ederek geçirmelidir (A.G. 17). Rindin evde barkta gözü yoktur onun beklentisi hakiki varlık ve mekândır. Dünyadan ve dünyalıktan; can ve cihandan beklentisi yoktur. Ancak, onun sevgiliden beklentisi olmadığı söylenemez (A.G. 46). Yokluk ülkesinin tarafından aşk; âşığı çağırır (A.G. 45). Bazen rind, şeyh sözü tutmanın ona ne kattığını sorgular. Yıllarca şeyh sözü tutmuş olmasına karşın ne gönlünün zevk bulduğunu ne de canının coşkunluğa erdiğini söyler (A.G. 58). Meyhanecinin sunduğu bir güzel endamlı, âşığın eline kınanma şarabını vermiş olsa da bunda bir keramet vardır ve âşık bu kerameti gösteren meyhaneciye dua eter (A.G. 68). Herkes önüne ne gelirse ona rıza göstermelidir (A.G. 62). Zamane ehlinden ayrılıp aşk ehlinin yolunu belleyen kişi övülür. O da aşk ehlini, tavırlarıyla güzelleştirir. Bundan dolayı ona rahmet dilenir; hakkında hoşluk ve güzellik temennileri edilir (A.G. 82). Âşık, meyhanede rahat bir oda bulmak; bir sığınakta meyhanenin piri gibi irfana ermek ister. Sakinin verdiği meyle muttasıl mest olmaktan gayrı bir şey dilerse kâfir olmaya razıdır (A.G. 112). Melamet halk nazarında ayıplansa da fakr ehli için üzülecek bir şey değildir; fakr ehli salih amelleriyle arzularına erişecektir (A.G. 13). O, yokluk mecli-

sinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan olmak ve avamın eziyetinden kurtullmak ister (A.G. 127). Yokluk sahrası korkulu bir çöldür. O öyle bir yerdir ki o çöle girende bela yarası olmaz. Kimse oradan dönüp gelmediği için hiç kimse oraya dair bir nişan göremez (A.G. 124). Âlem bir mâtem yeridir ve insanlar da bu âlemde mâtem içerisinde olmalıdır (A.G. 8). Kendi iç âlemine giden biri için dünya sultanlığı utanç verici bir şeydir (A.G. 42). Gizin kâşifi olan her cömert yüzlü, sevgilinin mahremine erişme arzusuna doğru yol alır (A.G. 44). Zâhidin derdi huri iken; âşığın arzusu sevgiliye ulaşmaktır. Bu sebeple o, cennetten geçerek meyhaneyi yani hakikati arzular (A.G. 79).

(B)

İki divanda da âşık, avamdan ayrılmak ve havasa dâhil olmak ister; yokluğu arzular. Allah, âlemdeki boşluğu kaplar ve ilmin gerçek sahibidir. İç âleme dönmek önemli bir mefhumdur.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, varlığını sorgular. Kim olduğunu ve neden burada olduğunu bilemez. İnsan mı yoksa şaraptan yapılma bir adam mı olduğuna karar veremez. Varlığından pişmandır. İlim Allah'tandır. Yokluk âleminin ilmi Allah'tan gelir. İyi ve havas olmak isteyen bir kişi avamdan ayrılıp Hak'la olmalıdır. Ayrıca iki dünya ehliyle gönüldaşlık kurmalıdır. Âşık, varlığına fenayla yani sevgilinin dudaklarıyla son verir. O, aşk ateşiyle yıllar içinde kendi gayretiyle kemale erer. Kavuşma cennetine, ayrılık cehennemiyle ulaşılacağını bildiği için o cehenneme keyifle düşer. Veda günü, yokluğu gösterir. Zâhidlerin güruhundan ayrılıp yokluk meyhanesini hedef bellemek gerekir. Kalender dervişi, kendi hırkasının içerisinde, iç âlemine doğru yolculuğa çıkar. Dervişlerden feyz isteyen kişi, onlarla olmalıdır ve kendi feyzinden de onlara vermelidir. Böylece feyze ilk ulaşan olabilir. Meyhanede meşk için ve oranın sultanı olabilmek için meyhanecinin himmeti gerekir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, kifayet mağarasını; yoklukta hidayete ermeyi ve inayet incilerine ulaşmayı diler. Allah'ın vaslına erişmeyi ve onu görmeyi umar. Sevgilinin Allah'ına ulaşmak için onun semtine gidilmelidir. Sözü sevgilinin yanında değersiz olan kişi, doğru yola girmeli; dostlara hizmet ile dua etmelidir. Rindin, sevgiliden başka dünyalıkla işi yoktur. O, şeyh sözünden memnun değildir. Aşk, âşığı, yokluk ülkesinden

çağırır. Meyhanecinin sunduğu güzel, âşığın eline kınanma şarabını verdiyse de aslında bu keramet dolu bir iştir. Bunun için meyhaneciye dua edilir. Herkes elindekine rıza göstermelidir. Zamane ehlinden ayrılıp aşk ehline dâhil olmak övülür. Bu kişiye, tavırlarıyla aşk ehlini de güzelleşitirdiği için rahmet dilenir. Âşık, bir sığınakta irfana ermek ister. Bunu, meyhanede rahat bir odada yapabilecektir. O, yokluk meclisinde has ve fakr ehlinden olmayı arzular. Avamın eziyetinden memnun değildir. Melamet, fakr ehli için utanılacak bir şey olarak görülmez. Yokluk sahrası korkutucudur. Oraya gidende bela yarası bulunmaz. Oraya ait bir bilgi de yoktur. Âlem, matem yeridir. İç âlemine giden biri için dünya saltanatı utanç vericidir. Gizin kâşifi olmak isteyen, sevgilinin mahremine girmeye çalışır. Zâhid, huriyi; rind hakikati ister. Bu sebeple rind, meyhaneyi tercih eder.

Tasavvufla ilişkili meseleler iki divanda da farklı biçimlerde ele alınmıştır. Konular iyi insan olmak, kemale ermek, varlık-yokluk, Allah'ın ilmi ve meyhane üzerinde toplansa da her konu divanlarda farklı noktalarıyla ele alınmıştır. Misalen Farsça Divan'da şair, varlığını sorgularken; Garâ'ibü's-Sıgar'da ise âlemin bir matem yeri olduğu ve âlemde insanların bu matem içerisinde gamlı olması gerektiğinden bahseder.

135. Ten (Vücûd, Beden, Cism)

Farsça Divan'da: Âşık, sevgiliden cismini ruhundan ve bedenini aklından ayırmamasını ister (A.F. 24). Ayrılıktan dolayı bedeni perişan olmuştur (A.F. 8). Sevgilinin aşkının ateşiyle âşığın teni kebap gibi yanmıştır (A.F. 27). Ancak candan ayrılan teni sevgilinin ayaklarının toprağına fedadır (A.F. 6). Âşığın bedeni aylarca ve yıllarca aşk ateşinde yanarak kemale erer (A.F. 48). Sevgilinin gözlerinin sihri kuvvetiyle tenlerden baş çalabilir (A.F. 17).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, bedeninin sevgilinin semtini görmesini ister (A.G. 41). Ayrılık, âşığın vücudunu yokluk ateşiyle yakar. Aslında onun bedenini çoktan yakıp göğe savurmuştur (A.G. 71). Âşık, inleyen zayıf bedeninin sevgilinin semtine gömülmesini ister (A.G. 81). Onun güçsüz bedeni sevgilinin canına fedadır (A.G. 113). Sevgilinin mektubunda yazan her bir harf âşığın teninde can olur (A.G. 110).

(B)

İki divanda da ayrılık, âşığın bedenine zarar veren bir unsurdur. Ayrıca âşığın teni sevgiliye bir biçimde feda edilmeye hazırdır.

(F)

Farsça Divan'da: Âşık, cisminin ruhundan ayrılmamasını ister. Aşk, âşığın tenini kebap gibi yakar. Aşk ateşi, âşığın kemale ermesini sağlar. Sevgili tenlerden baş çalar.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, bedeninin sevgilinin semtine gitmesini ister. Yokluk ateşiyle yanan bedenini göğe savurur. Bedeninin sevgilinin semtine gömülmesini ister. Sevgilini sözleri âşığın tenine can olur.

136. Tersâ (Hıristiyan Güzel)

Tersa, Farsça Divan'da geçmemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Bir Hıristiyan güzelin aşkı-Şeyh Sanân kıssasına atıf yapılarak-âşığın şaraba, haça ve kiliseye meyletmesine ve en nihayetinde de âşığın ölmesine sebep olur (A.G. 22).

137. Tövbe

Farsça Divan'da; Saki, şaraba tövbe ettiyse bile onu âşığa sunduğu zaman mazur görülecektir (A.F. 25). Âşık, tövbesini bozan gönlünün günahının ancak şarapla yıkanarak çıkacağını düşünür (A.F. 52). Meyharlar, şarap içerken tövbeden bahsedilmesinden hoşlanmazlar (A.F.43).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, çehresinin isyan dumanıyla kaplandığını söyler ve bundan dolayı sevgilinin yüzü suyu hürmetine affını isteyerek tövbe eder (A.G. 104). Eğer bir insan bir günah işleyip tövbe ettiyse ve o günaha tövbe edip bir af istediyse; bunca günah işleyip tövbe etmektense; bu günahlar yerine, tövbe etmekten tövbe etmesi daha iyidir (A.G. 108).

(F)

Farsça Divan'da tövbe; daha ziyade şarapla ilişkili bir şekilde kullanılmışken; Garâ'ibü's-Sıgar'da isyan ve mütemadiyen günah işleyip tövbe etmek kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır.

138. Üzerlik Otu (Sipend)

Üzelik otu Farsça Divan'da kullanılmamıştır.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin yüzündeki benler, ateşe atılınca çıtırtı yapan ve nazarı savuşturduğuna inanılan üzerlik tohumuna benzetilir (A.G. 28).

139. Vuslat (Kavuşma)

Farsça Divan'da; Kavuşma cennetine ayrılık cehennemiyle ulaşılır (A.F. 48). Küstah olan bir insan dosta kavuşamaz (A.F. 19).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşıkların arzusu sevgiliye kavuşmaktır (A.G. 16). Aslında gerçek âşık vuslata heves etmez (A.G. 51). Âşığın dileği sevgilinin Allah'ına kavuşmaktır (A.G. 32). Âşığın hasta canı için sakiye kavuşmak bile fazladır (A.G. 53). Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa da gam ve kederinden kurtulabilen pek az kişi vardır (A.G. 103).

(F)

Farsça Divan'da: Kavuşma bir cennettir. Âşıklar sevgilinin ancak hayaline kavuşur. Küstah kişi dosta kavuşamaz.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgiliye kavuşmak âşğın arzusudur. Hakiki âşık vuslatı istemez. Asıl kavuşma arzusu Allah'adır. Âşığa, sakiye kavuşmak yeter. Kavuşma ümidiyle şad olan insan sayısı gam ve kederden kurtulan kişiden azdır.

140. Yara (Dâg, Zahm, Rîş, Çâk)

Farsça Divan'da: Âşığın gönlü, sevgilinin yokluğunda yaralıdır (A.F. 28). Âşık, sevgilinin sevdasının ateşinden defalarca dağlanmıştır. Ayrıca gam gecesinde gökyüzünden de fazla dağlanmıştır. Bu dağlar âşığın dışından içine işlemiştir ve sevgilinin âşıkta dağlayacağı bir yer kalmamıştır (A.F. 41). Bir insan gönlü yaralılara feyzinden verebilirse; belki de feyze en önde ulaşan olacaktır (A.F. 36).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Sevgilinin gözleri sarhoş olduğu için âşığın yüreğine taze bir dağ koyar (A.G. 49). Âşığın bağrı bazen gülün gamıyla dağlanır (A.G. 67). Ayrılık yüzünden bilincini kaybeden âşığın gönlü yüz tırnak yarasıyla göz göz olmuştur (A.G. 88).

(B)

İki divanda da âşığın yaralanmasının aslî sebebi ayrılıktır.

(F)

Âşık, Farsça Divan’da sevda ateşiyle dağlanır; gönlü yaralılara feyzini ulaştırırsa feyze en önde ulaşan olabilir; Garâ’ibü’s-Sıgar’da ise sevgilinin mest gözleri âşığın gönlünü dağlar.

141. Yarasa (Huffâş)

Yarasa, Farsça Divan’da geçmemektedir.

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Yarasalar uçana kadar meyharlar şaraba heves etmemelidir (A.G. 54).

142. Yıldızlar

Farsça Divan’da: Âşığın gözyaşı denizindeki kabarcıklar, yıldızlardır ve gökyüzünün tatlı suyunda da binlerce yıldız vardır (A.F. 9).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Yıldızlar uğursuzdur (A.G. 78). Âşığın yüzündeki parlak yıldızlar; sevgilinin parlak aya benzeyen yüzü için ortaya çıkar (A.G. 98).

(F)

Farsça Divan’da âşığın gözyaşlarındaki kabarcıklar yıldızlara benzetilirken; Garâ’ibü’s-Sıgar’da yıldızların uğursuzluğundan ve onların sevgili için zuhur ediyor olmasından bahsedilir.

143. Yüz ve Yanak (Rûy-Rû, Likâ, Ruh, Ruhsâr, Ârız, Hadd)

Farsça Divan’da: Âşıklar gülü gördüklerinde sevgilinin yüzünün şekli gözlerinde belirir yani sevgilinin yüzü güle benzer (A.F. 4). Âşık, sevgilinin yüzüne heves edince bahçeye girer. Orada gül-sevgilinin yüzü gibi-tüm hoşluğuyla âşığın karşısına çıkar (A.F. 56). Onun yüzü bazen de aya benzer (A.F. 7, 12). Âşık, onun yüzünden ayrı kalınca bela çeker (A.F. 59).

Garâ’ibü’s-Sıgar’da: Sevgilinin yüzü güzeldir (A.G. 126). Âşık, sevgilinin yanaklarından gözünü ayırmak istemez ve onun yanaklarından yayılan parlak ışıktan istifade etmek ister (A.G. 9). Sevgili peçesini kaldırdığında âşığın, yüzüne ne denli teşne olduğunu görür ve yanaklarındaki benler tıpkı ateşin üzerine atılmış üzerlik tohumları gibi âşığın üzerindeki nazarı ve musibeti defeder (A.G. 28). Saki, gül yüzlüdür (A.G. 60). Âşığın yüzündeki yıldızlar sevgilinin parlak aya benzeyen yüzü içindir (A.G. 98).

İsyan dumanı âşığın çehresine aman vermez (A.G. 104). Sevgili gençtir ve yüzüne allık sürmeye gereksinim duymaz (A.G. 109).

(B)

İki divanda da sevgilinin yüzü aya benzer. Onun yüzü çok güzeldir. Âşık o yüze karşı büyük bir arzu içerisindedir.

(F)

Farsça Divan'da: Sevgilinin yüzü güle benzese de onun yüzü daha güzeldir. Âşık o yüze heves eder. O yüzden ayrı kalınca bela çeker.

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Âşık, sevgilinin yüzüne bakmak ister. Sevgilinin yüzü, içinde üzerlik otlarının patladığı bir ateş gibidir. Yıldızlar o yüz için ortaya çıkar. Onun yüzü gençtir ve boya sürmeye ihtiyacı yoktur. İsyan, âşığın çehresine aman vermez. Saki gül yüzlüdür.

144. Zâhid (Sûfî, Sofu, Vâ'iz)

Farsça Divan'da: Kişi zâhidler güruhunun safından ayrılmalı ve yokluk meyhanesini hedef bellemelidir (A.F. 49).

Garâ'ibü's-Sıgar'da: Zâhid, nasihat veren dili zehirli bir dikendir (A.G. 26). Riya ehlidir (A.G. 97). Kuru zâhid, rindi cehennemle korkutsa da rind ona karşı durur (A.G. 27). Rahiplerin uzlet hücreleri, yalancı şeyhe çoktur. Ayrıca şeyhin yüzünü görmek, aklı başında olan zâhide çoktur (A.G. 53). Zâhid, huri peşindedir. O, cenneti ister (A.G. 79). Onun–hamisine olan-bağlığı içinde isyan vardır ve her an bağlı olduğu kişiye isyan edebilir. Zâhid, itaat ederken ikiyüzlü ve kibirlidir (A.G. 105).

(B)

İki divanda da zâhide karşı menfi bir tavır vardır. Onun yolundan ayrılıp meyhane tercih edilir.

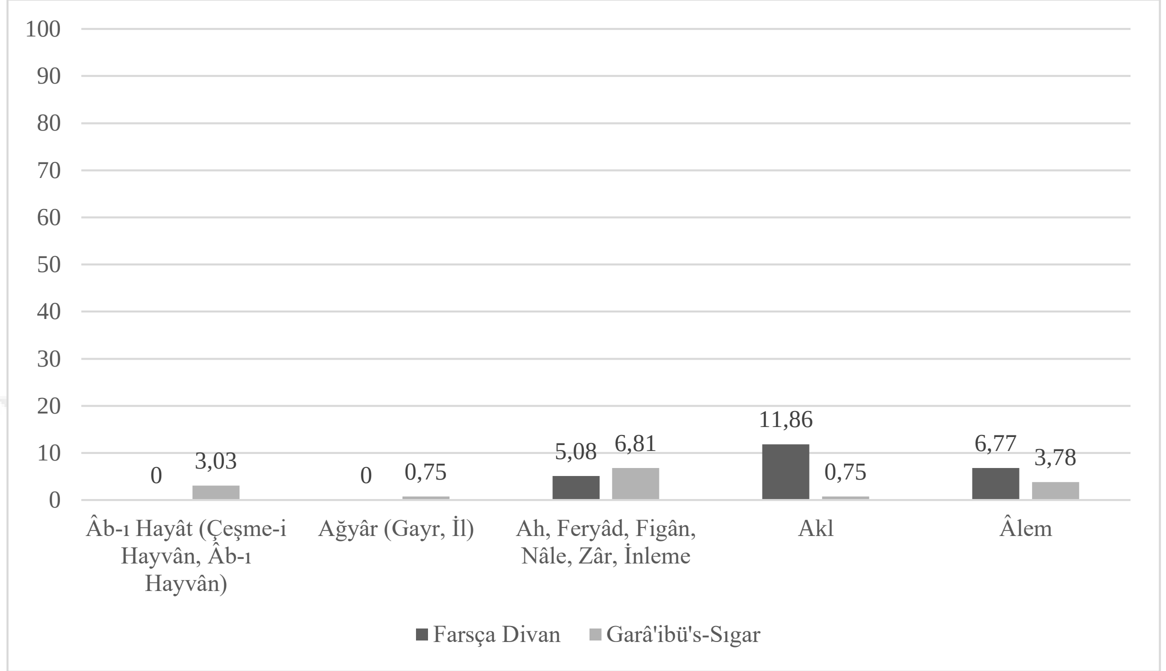
(F)

Garâ'ibü's-Sıgar'da zâhid daha kapsamlı ve canlı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Farsça Divan'a göre daha ağır bir biçimde tenkit edilmiştir.

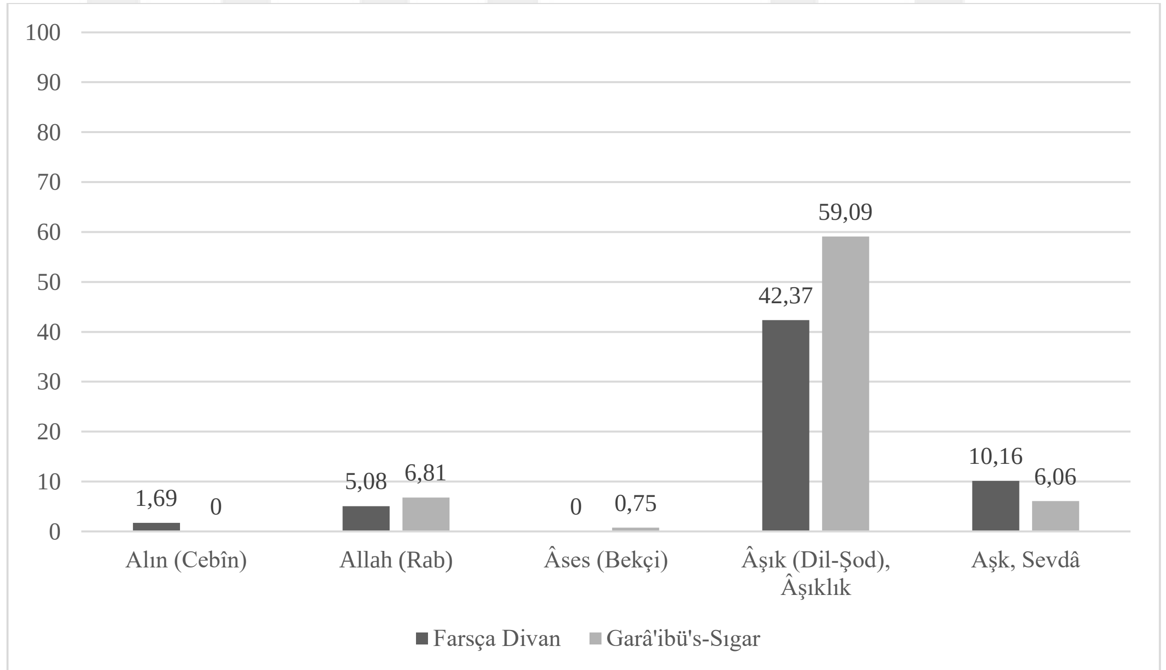
İKİNCİ BÖLÜM

TABLOLAR

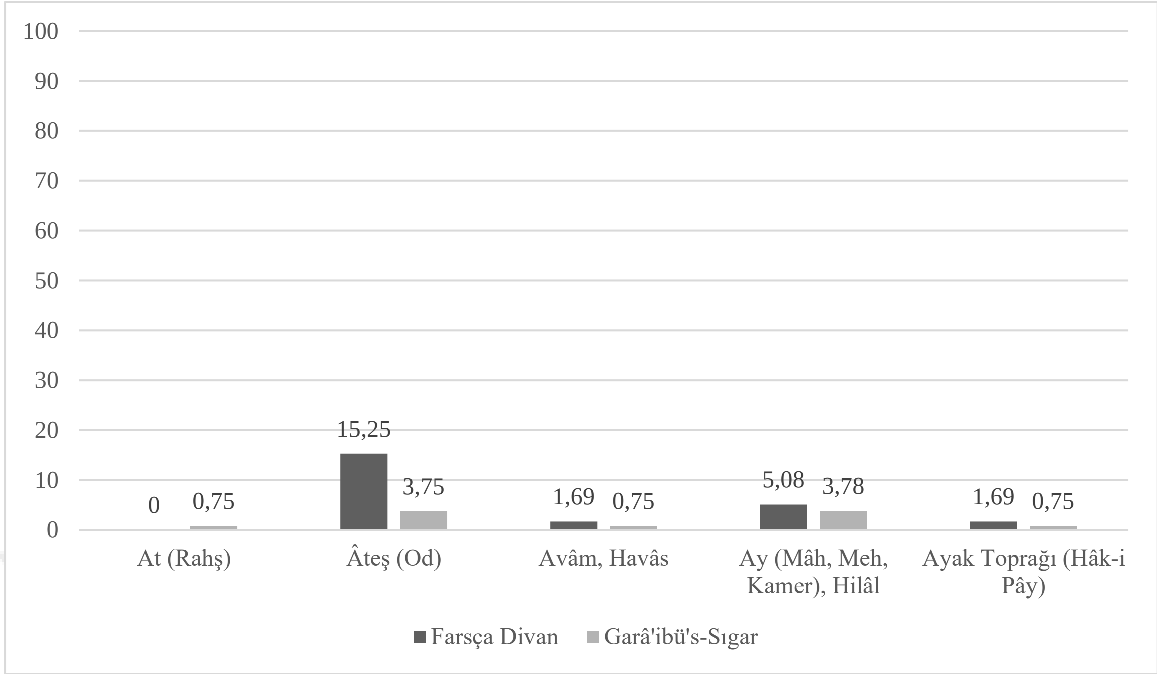
Tablo 1:

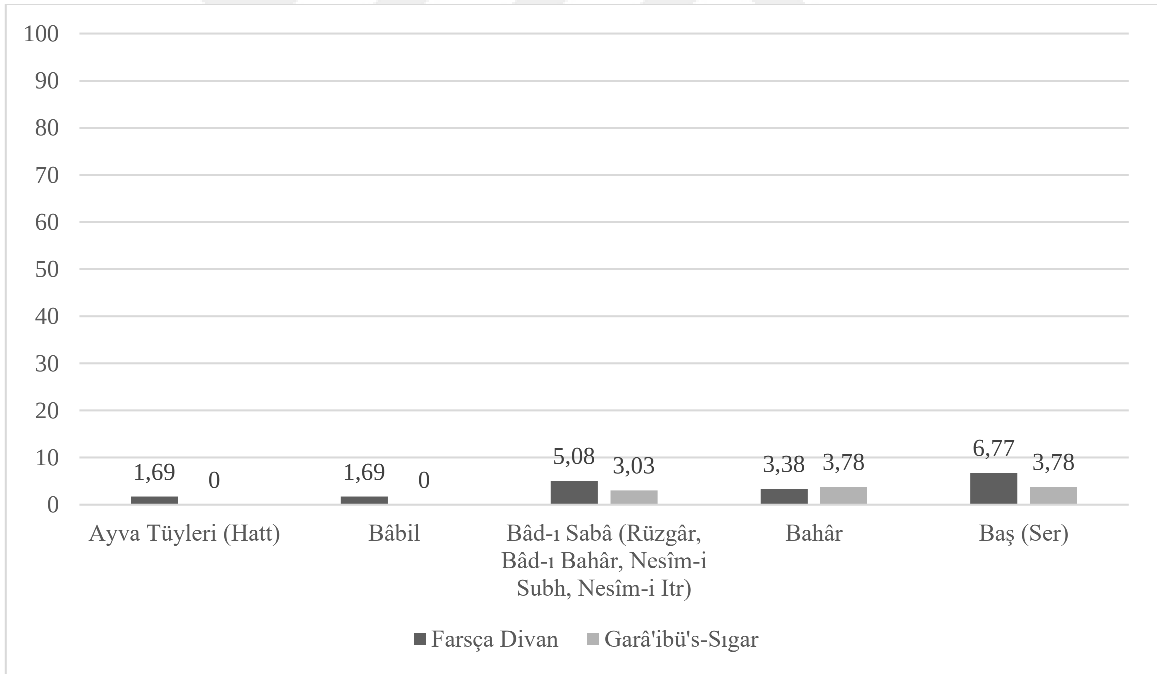
Tablo 2:

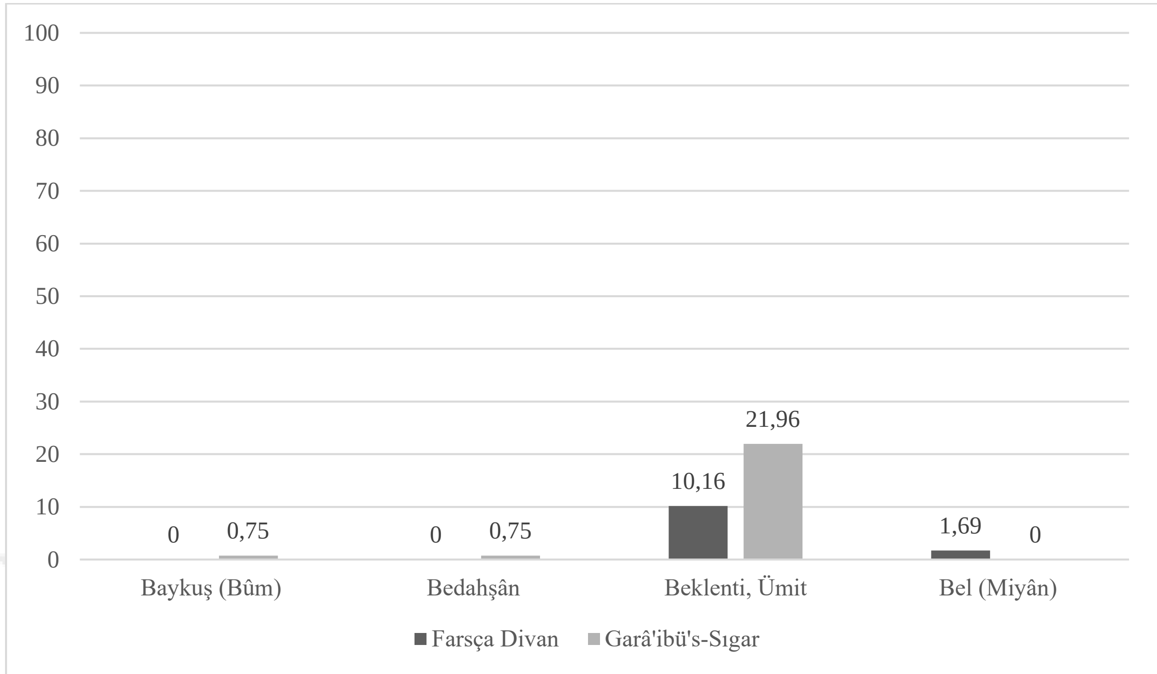
Tablo 3:

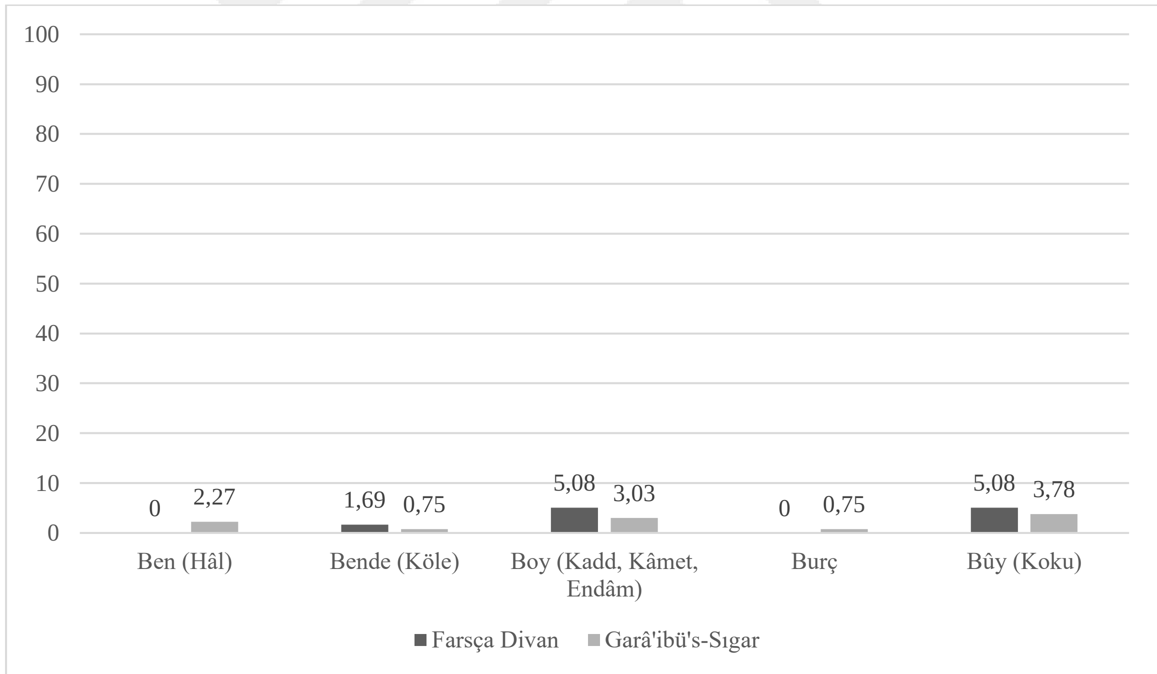
Tablo 4:

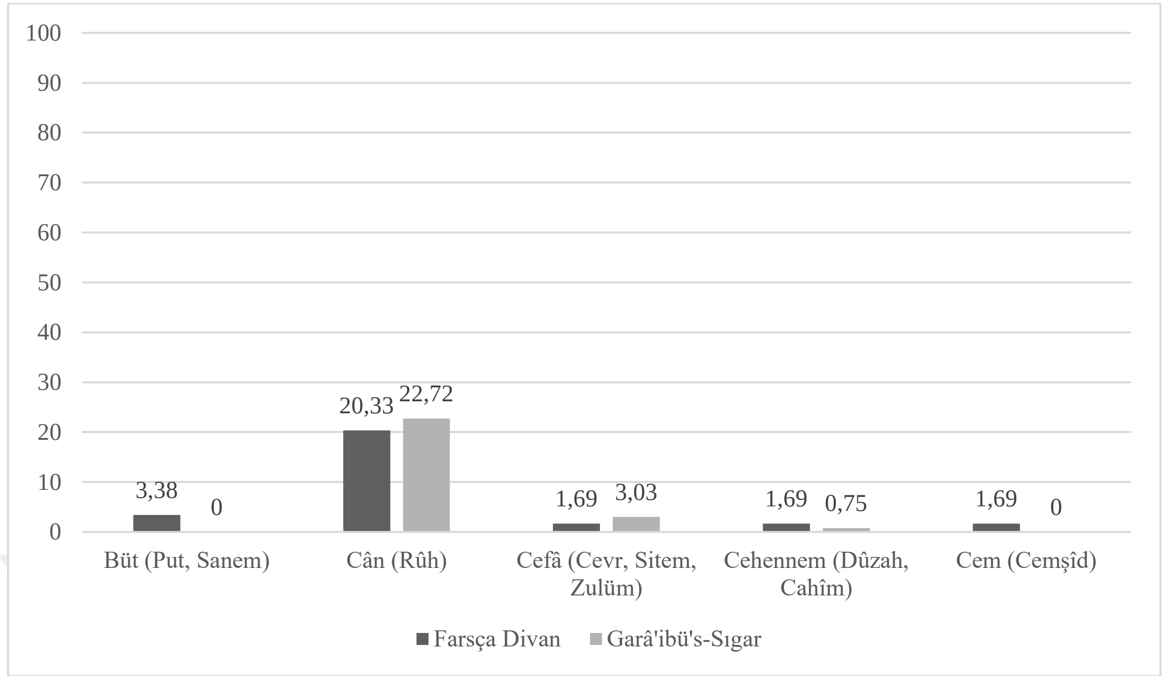
Tablo 5:

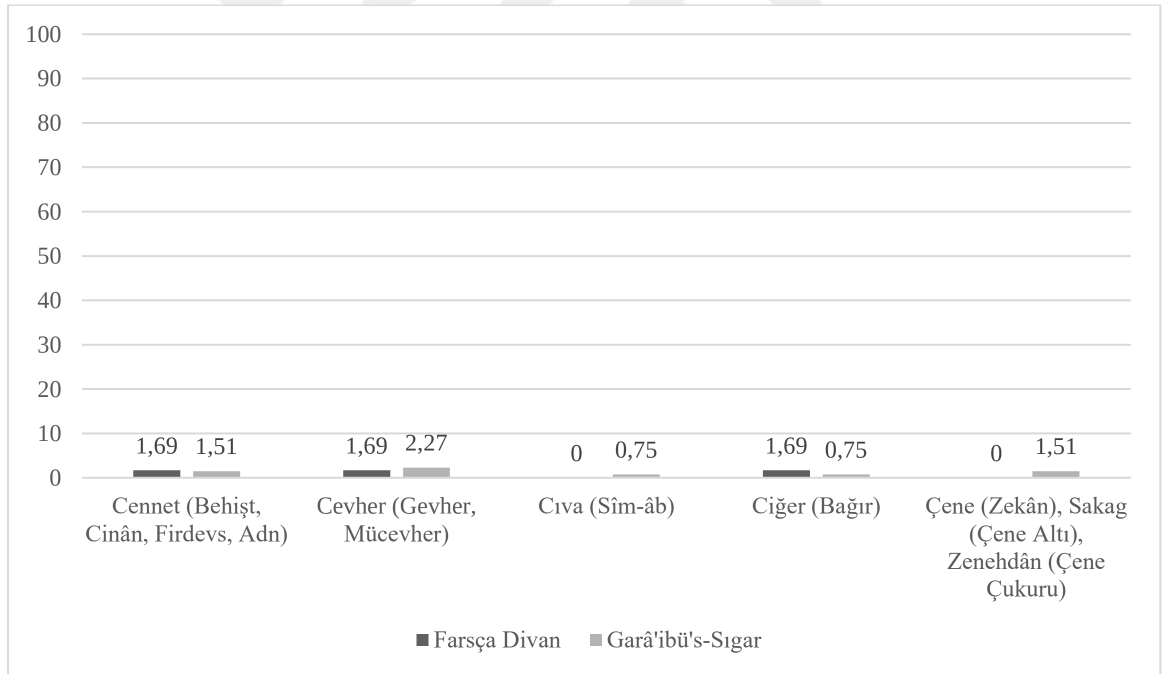
Tablo 6:

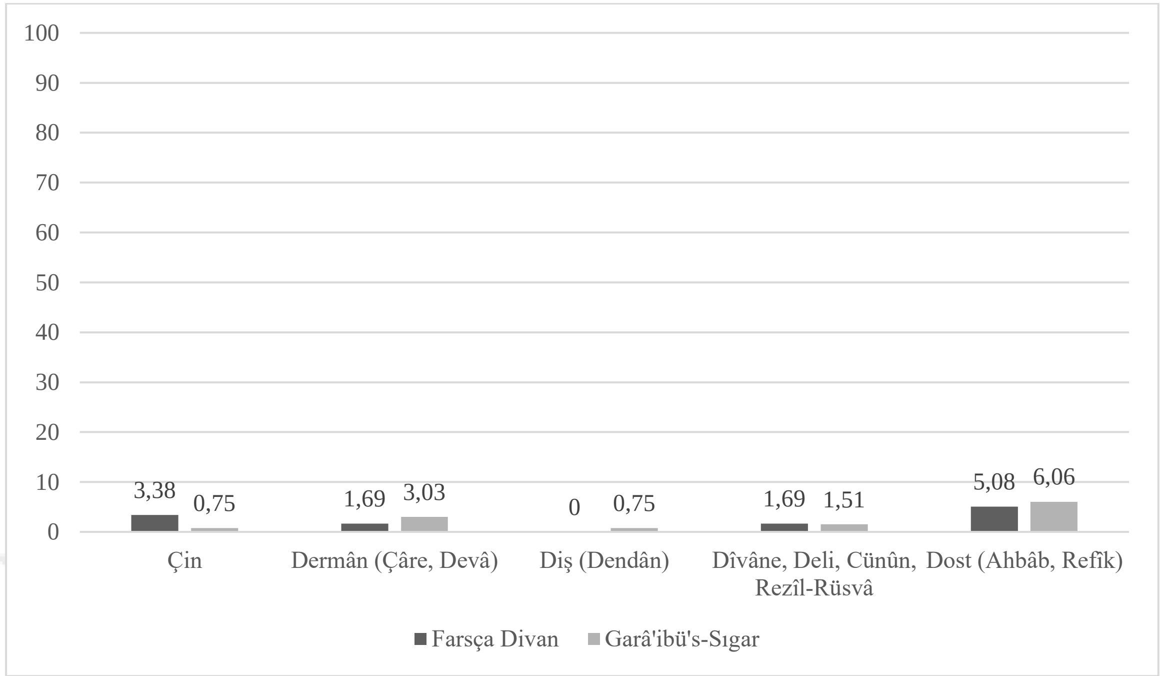
Tablo 7:

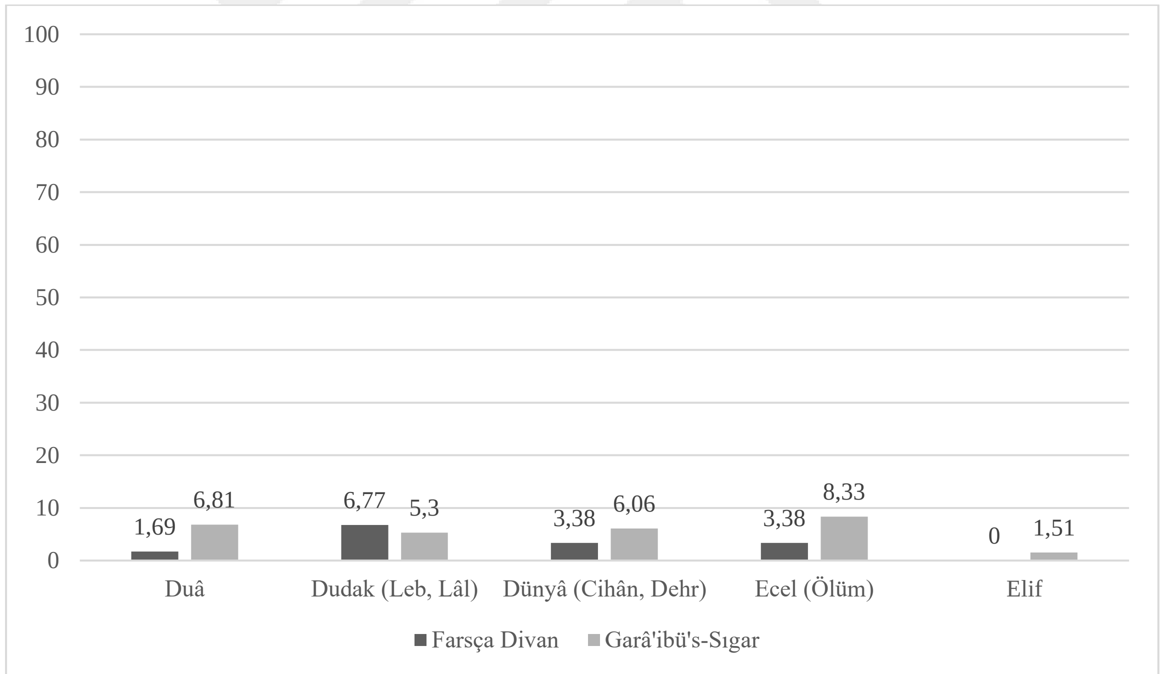
Tablo 8:

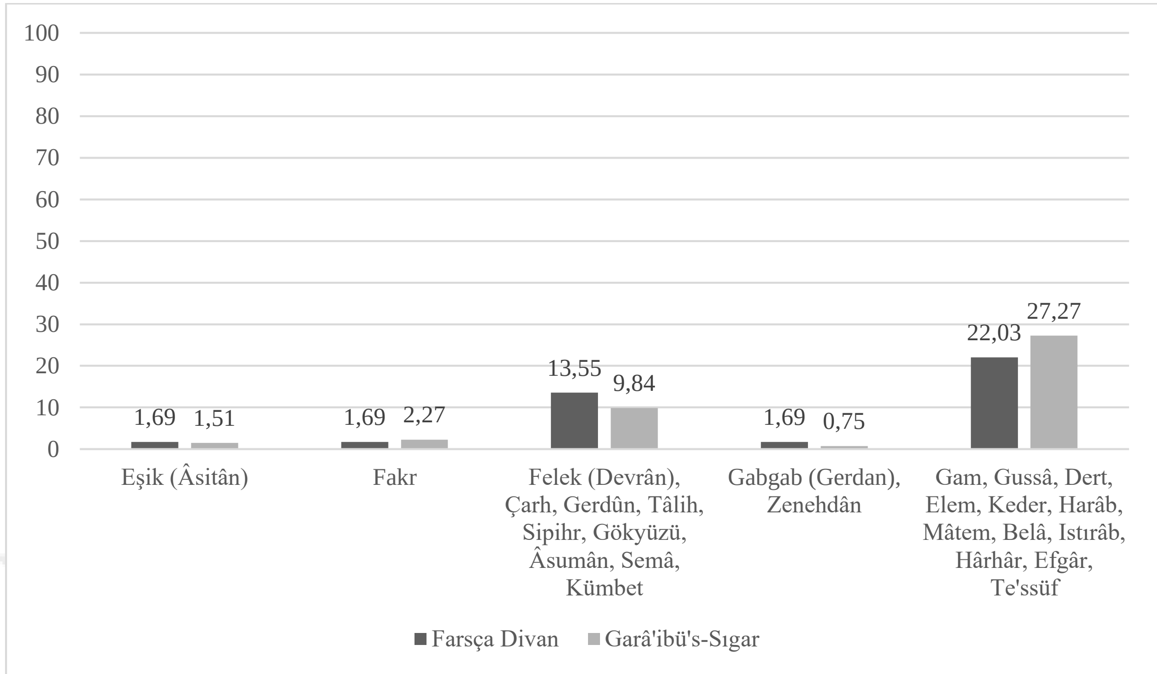
Tablo 9:

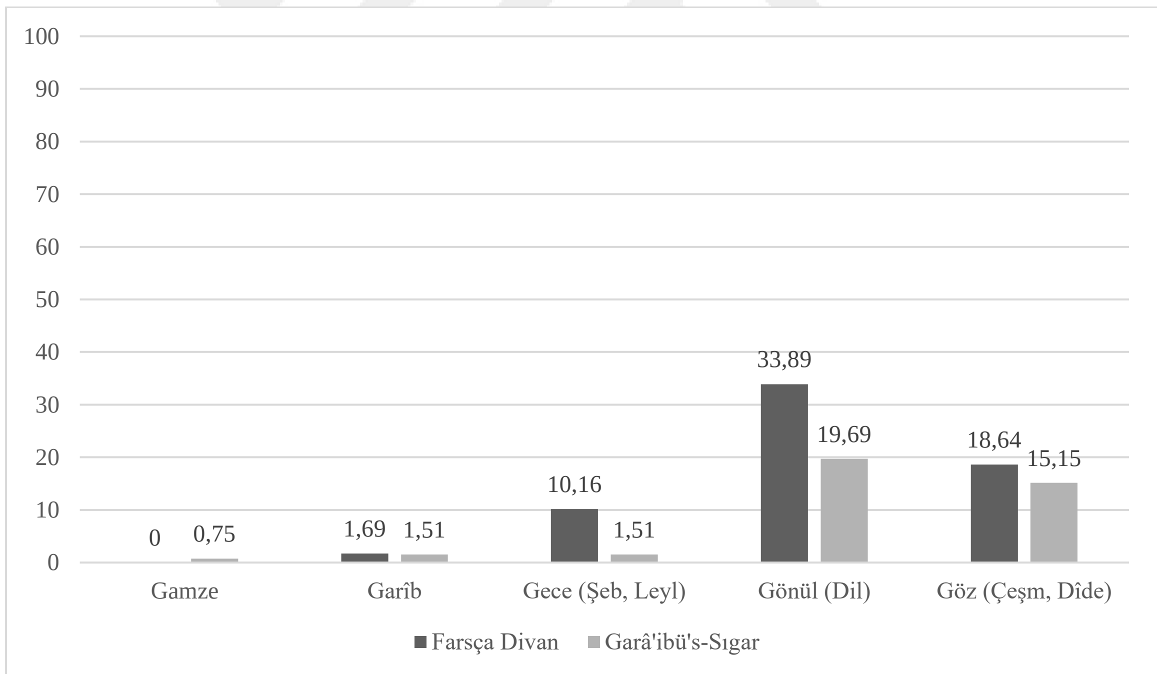
Tablo 10:

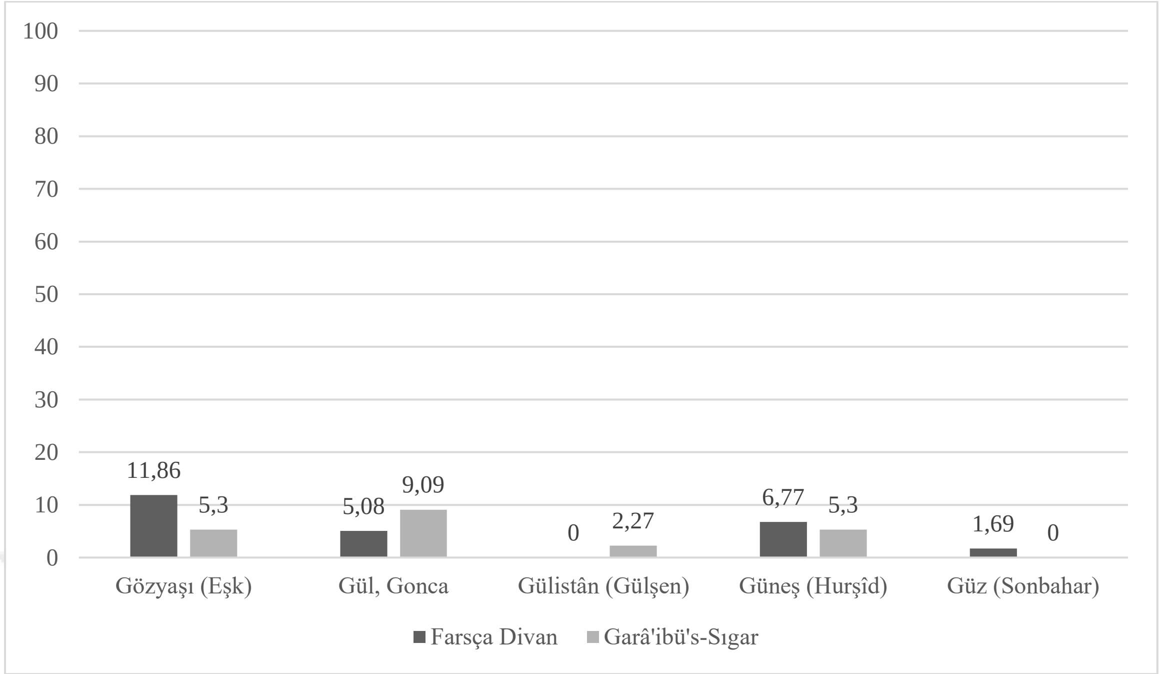
Tablo 11:

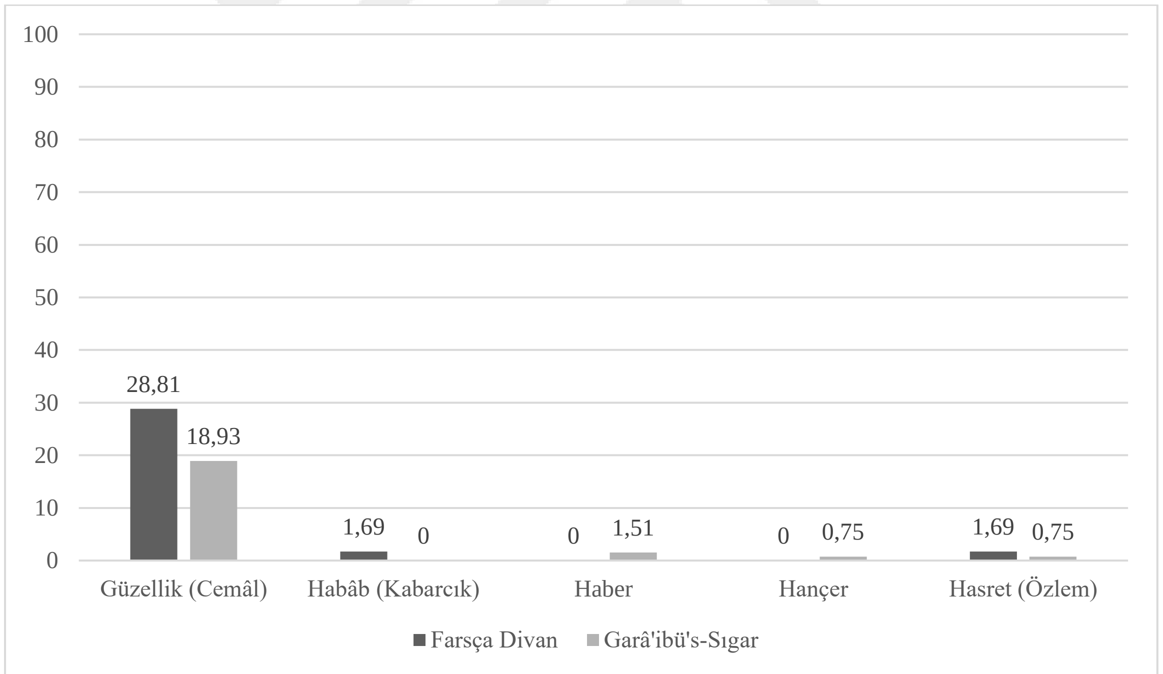
Tablo 12:

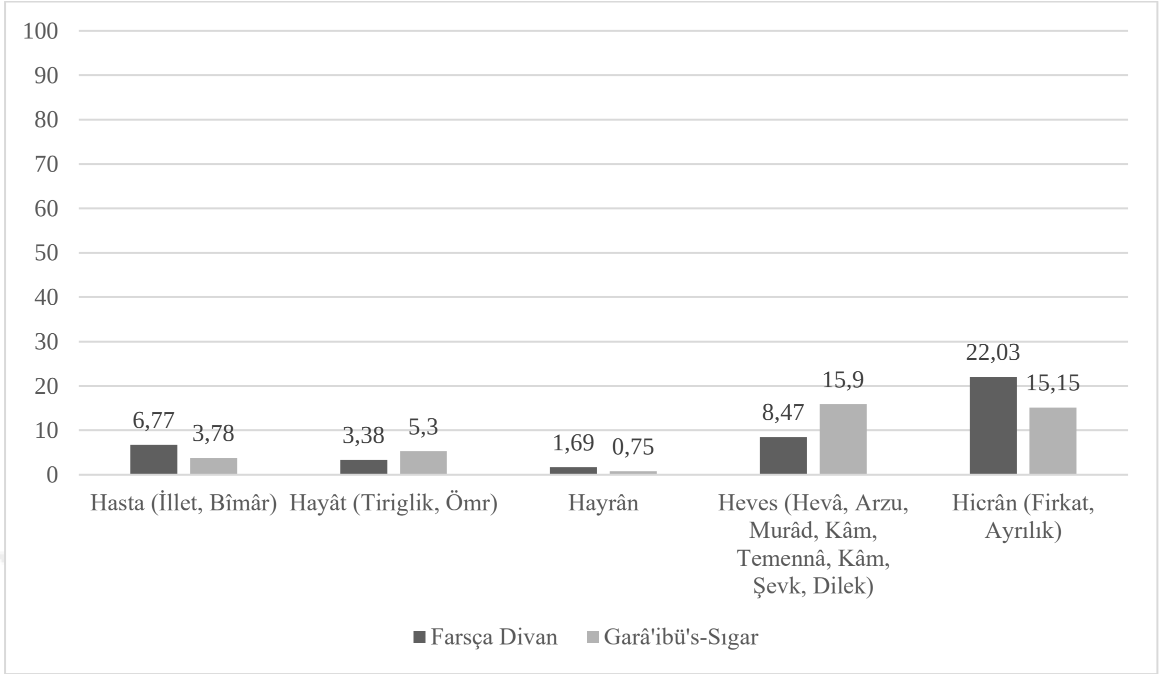
Tablo 13:

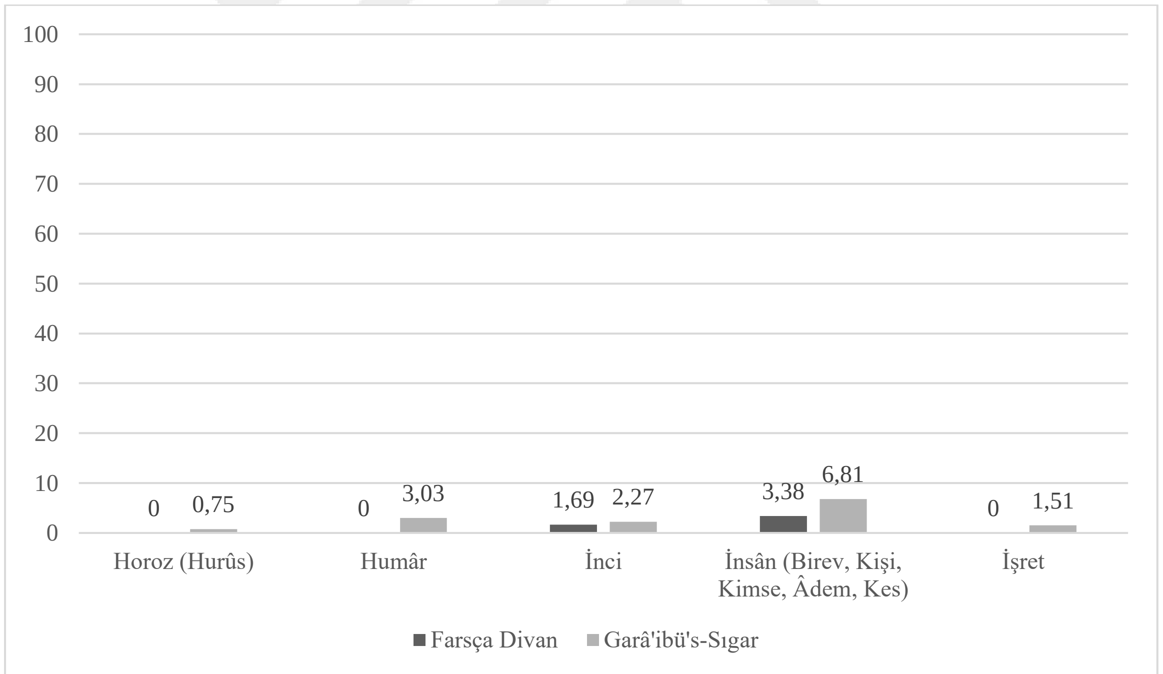
Tablo 14:

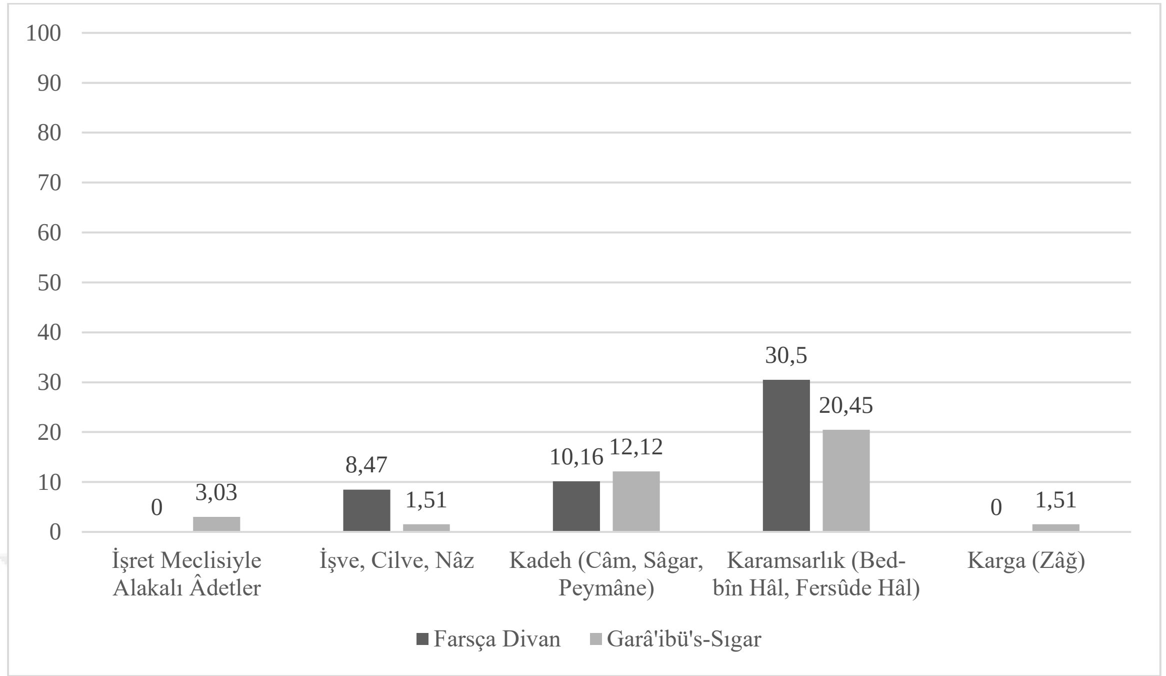
Tablo 15:

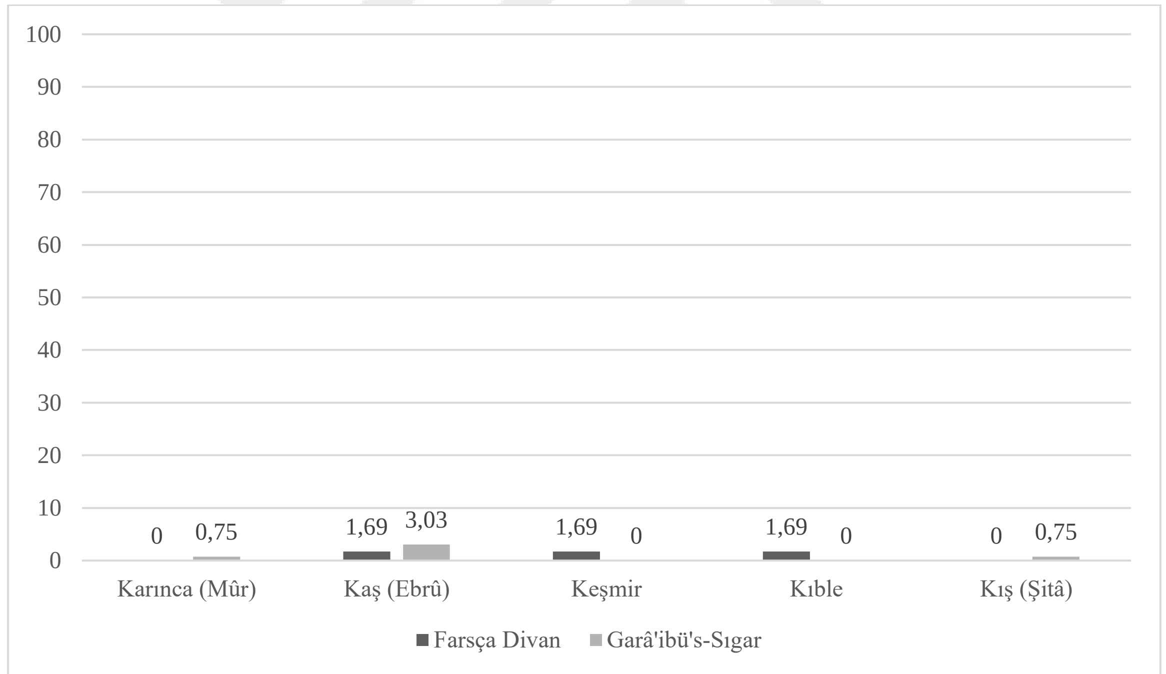
Tablo 16:

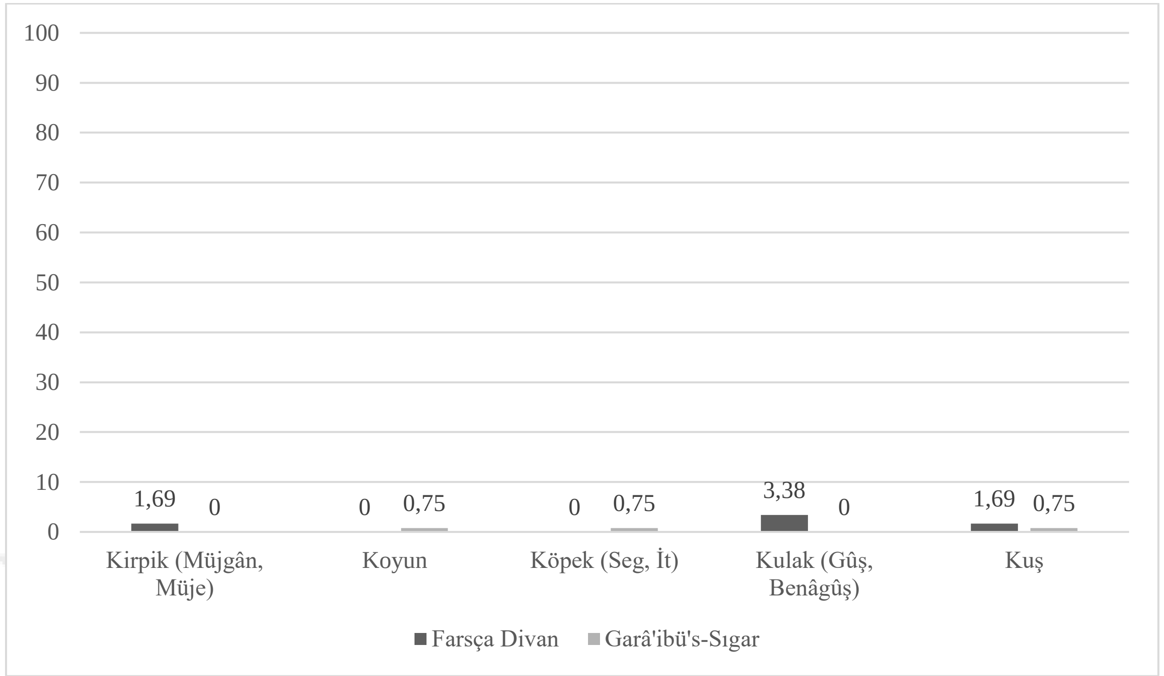
Tablo 17:

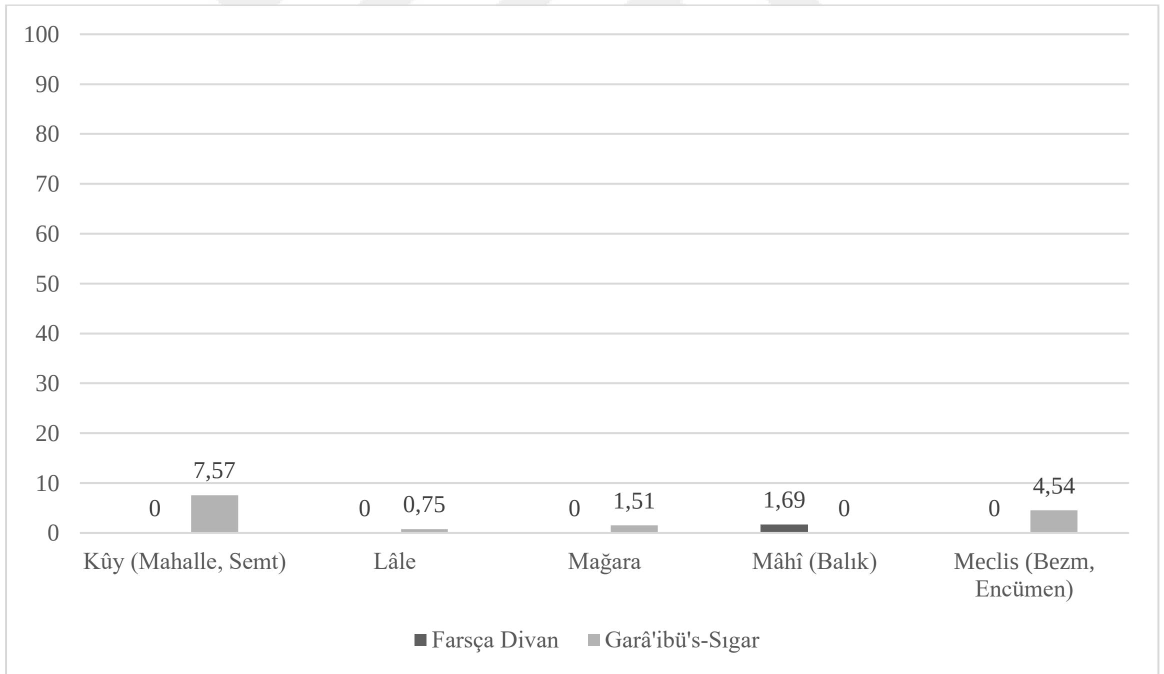
Tablo 18:

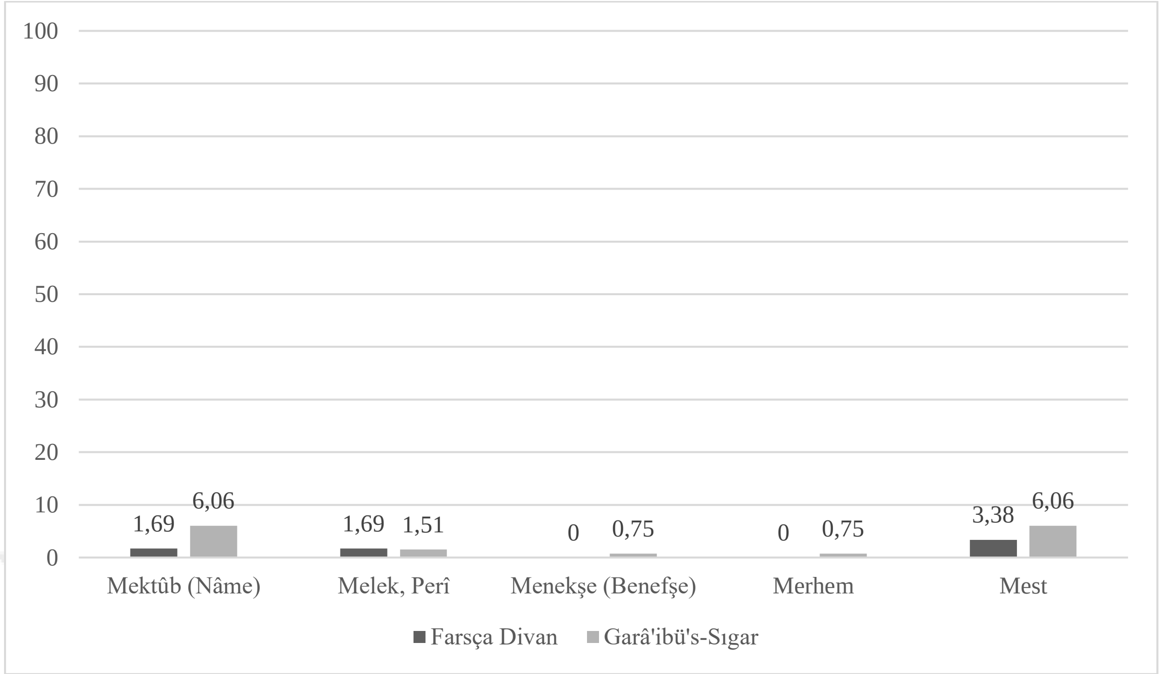
Tablo 19:

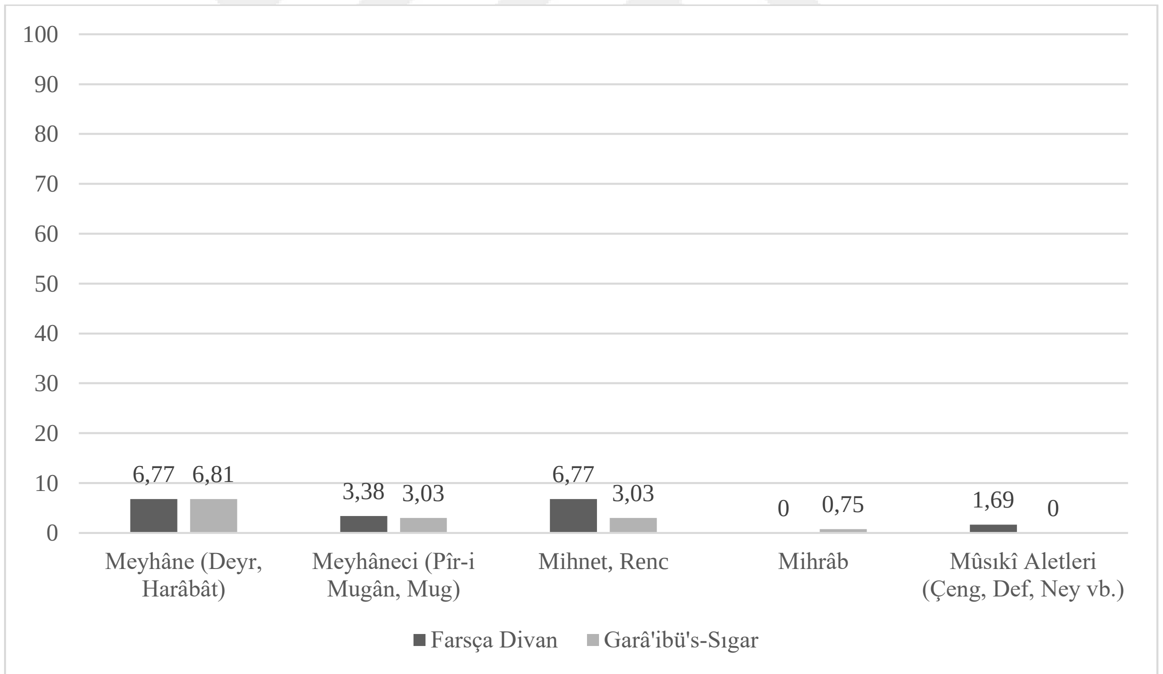
Tablo 20:

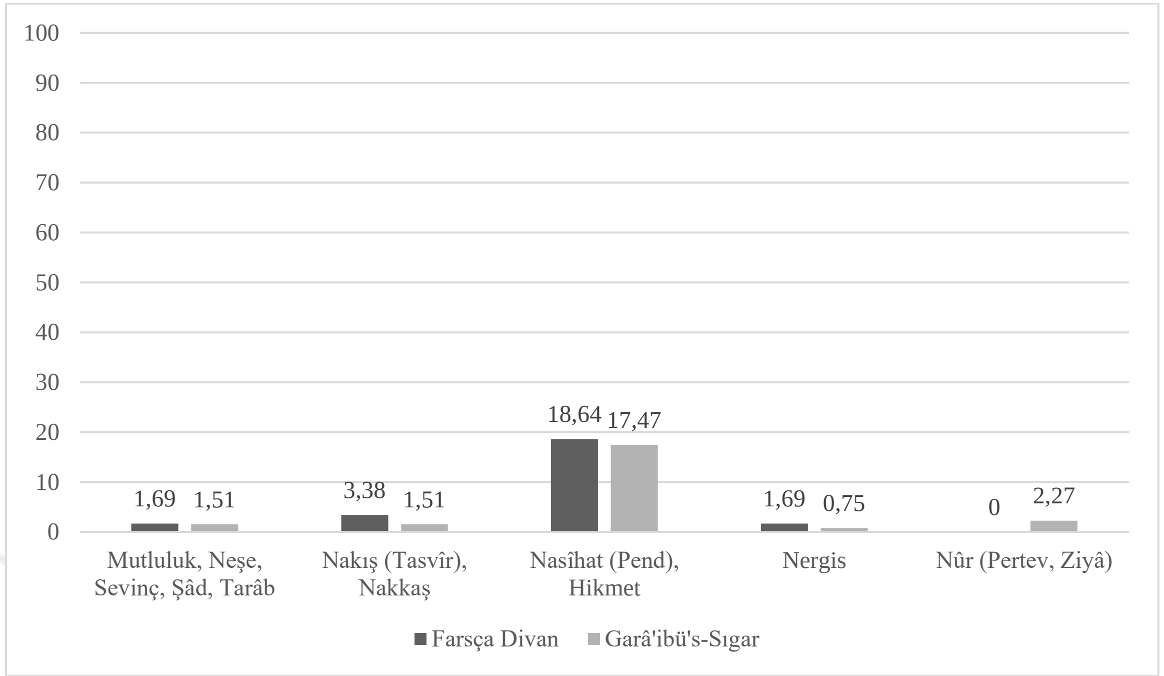
Tablo 21:

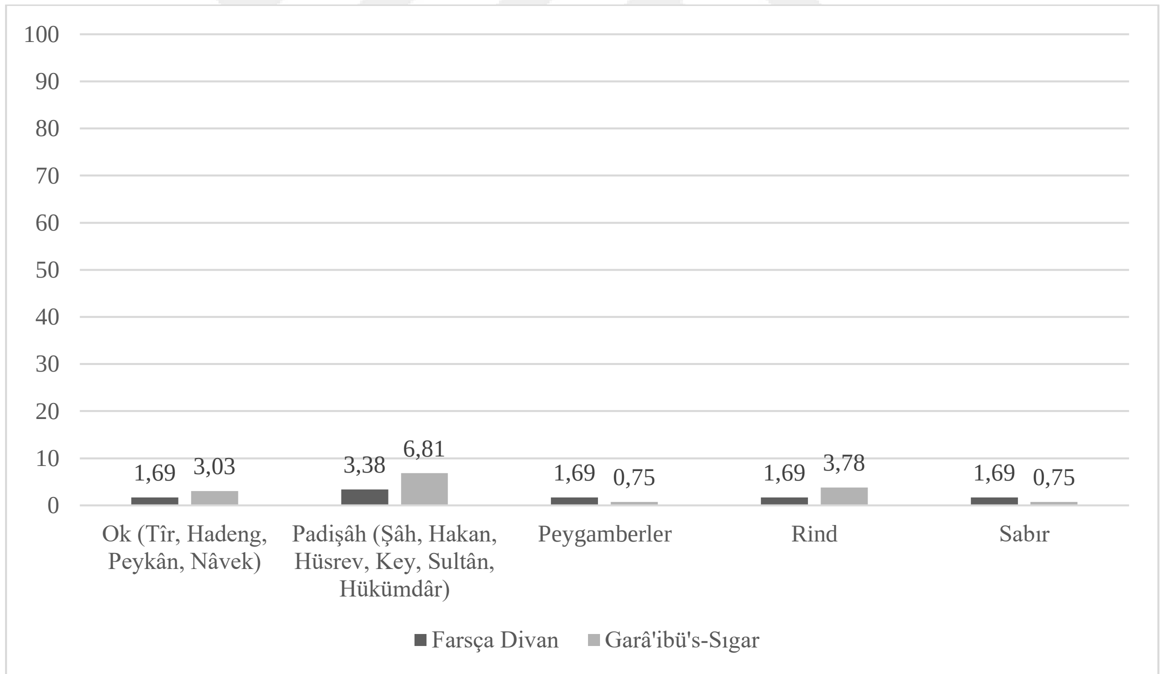
Tablo 22:

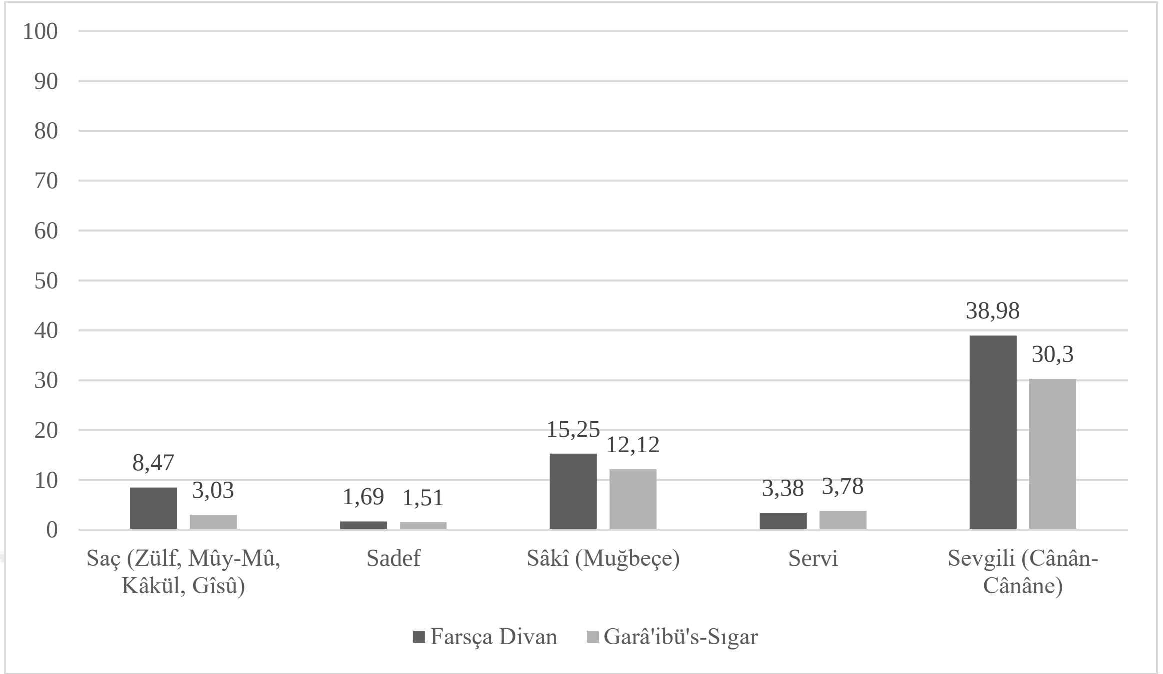
Tablo 23:

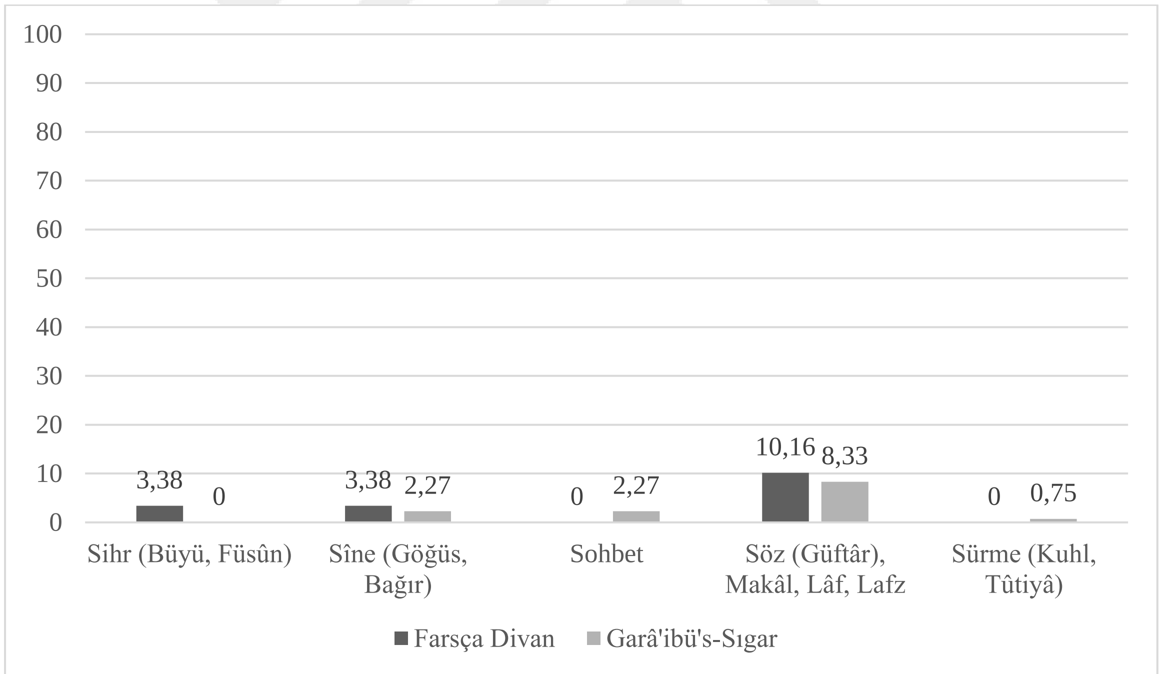
Tablo 24:

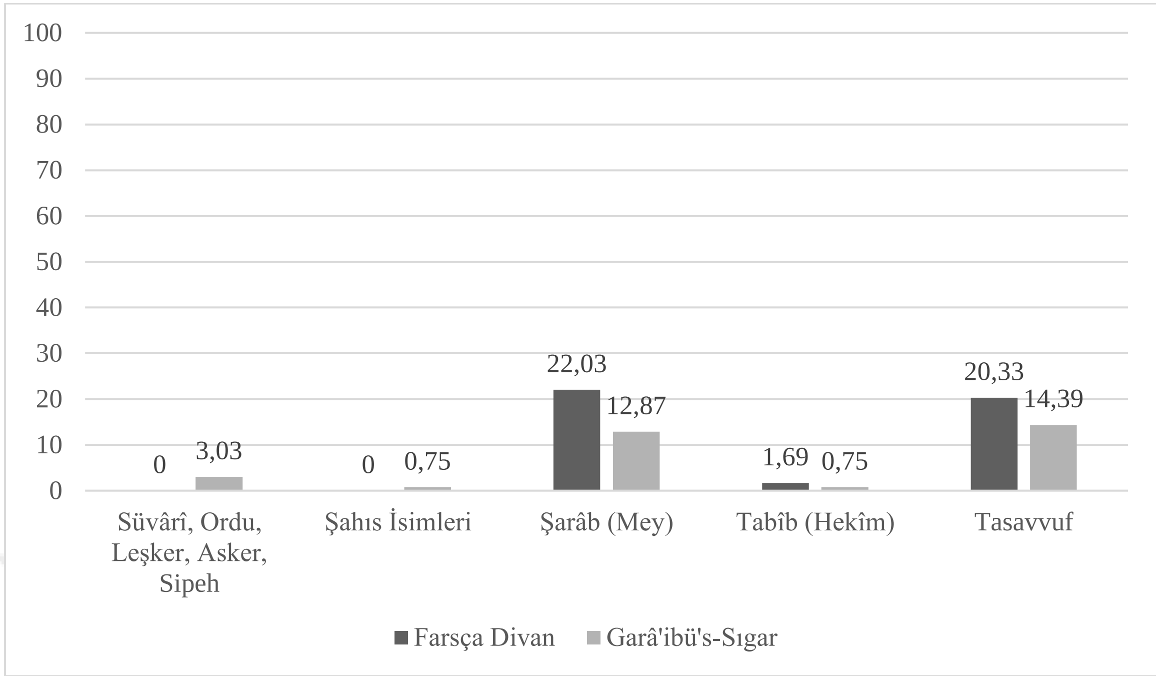
Tablo 25:

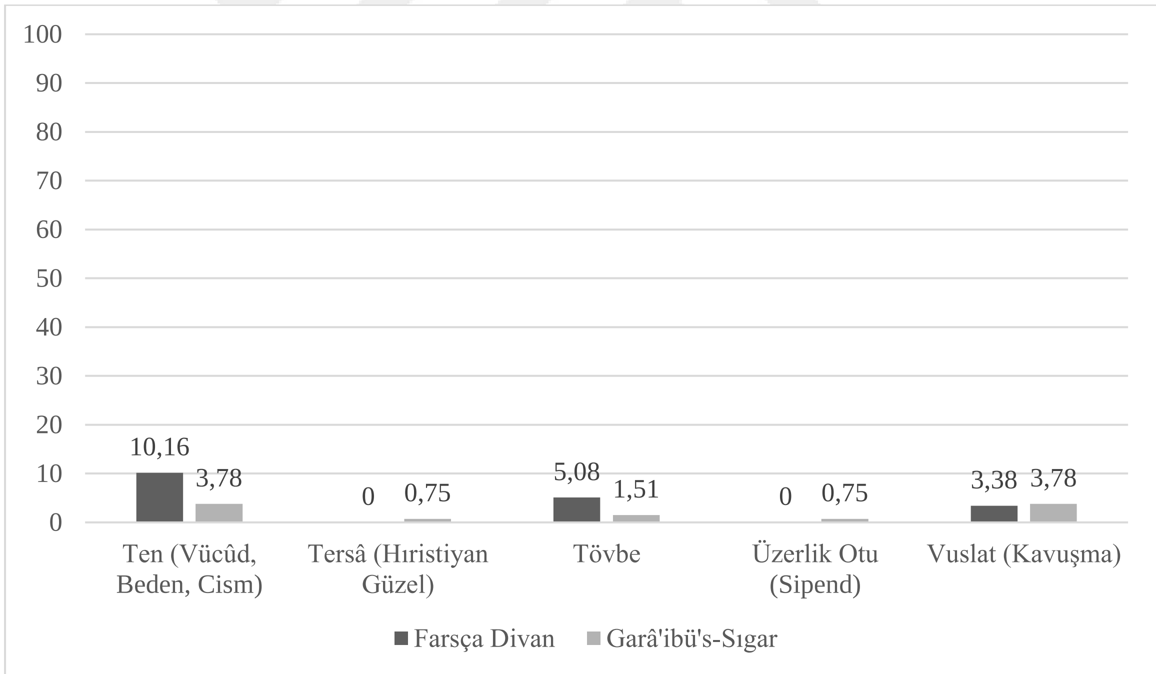
Tablo 26:

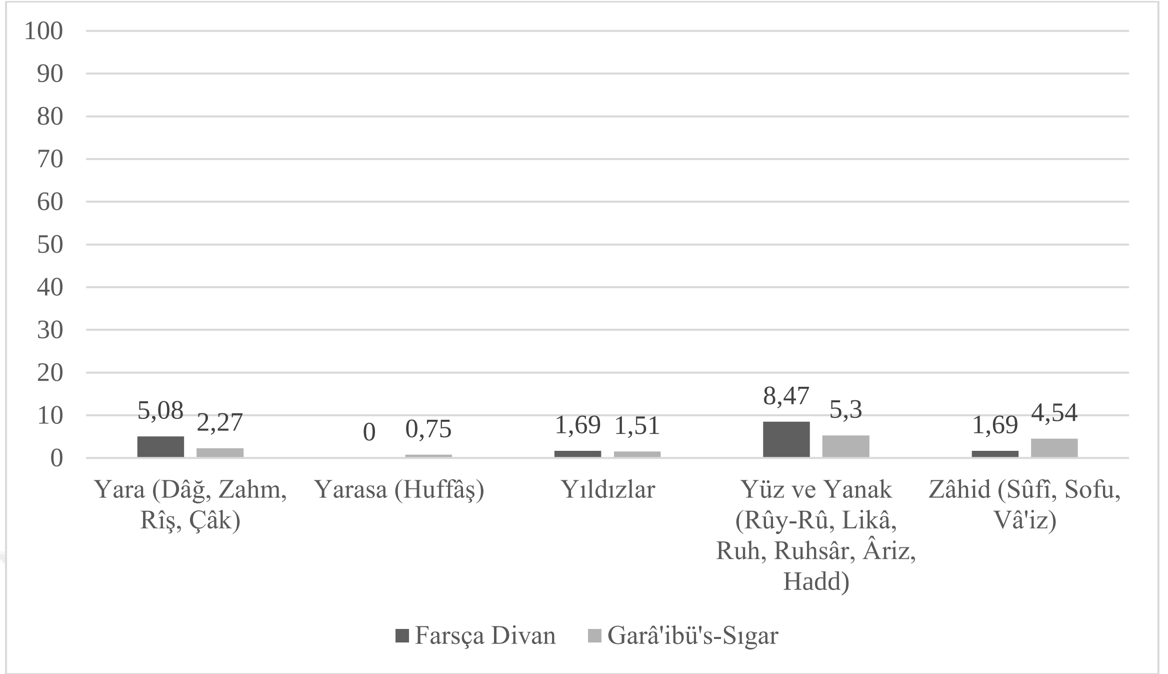
Tablo 27:

Tablo 28:

Tablo 29:

100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
5,08
2,27
0
0,75
1,69
1,51
8,47
5,3
1,69
4,54
Yara (Dâğ, Zahm, Rîş, Çâk)
Yarasa (Huffâş)
Yıldızlar
Yüz ve Yanak (Rûy-Rû, Likâ, Ruh, Ruhsâr, Âriz, Hadd)
Zâhid (Sûfî, Sofu, Vâ'iz)
Farsça Divan
Garâ'ibü's-Sıgar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

1. Farsça Divan'ın Rubâîyyâtında Bulunan Rubâîler

1

Ey bī-ḥad ü ʿad her nefeset ḥamd ü s̱enā
Ve'z-ṣad çendīn ḥamd ü s̱enāt istiġnā
Ẕikr-i melekūt enderīn deyr-i fenā
Bā-ʿilm-i tū sübḥāneke lā-ʿilme lenā

Ey her nefeste sonsuz hamd ü senalara muhatap olan. Bunca hamd ü senaya sen müstagnisin (muhtaç değilsin). Yokluk âlemi hakkında melekût âleminin sözü senin ilminle(dir). İlmimiz bize mahsus değil, senin varlığındandır.

"Âlem-i melekût, sûfîlerce dörde ayrılan varlık mertebelerinin üçüncü kademesini nitelendirir. Bu âlemde Allah'ın sıfatları izhar olur" (Pala, 17: 2015). *"Bu ifâde terim anlamının yanı sıra "gayb" karşılığı olarak da kullanılmıştır"* (Azamat, 47: 2004). Rubâîde de bu manasıyla kullanılmıştır. İnsanlar *gayb âlemi*ni kendi zihinsel kapasitesiyle bilemez. İnsanoğlunun *gayb âlemi*ne dair bildikleri ancak Allah'ın ilmiyle mümkündür.

2

Ez-gūşe-i bām ʿārıżet māh-ı semā
Ḫūrşīd geret ne-dīd bāşed zi-ʿamā
Şod ʿaks-i dü-ebrût be-çeşmem ṣanemā
Ān nevʿ ki der-şīşe buved ḳıble-nümā

Damın bir köşesinden senin yanağın belirdi. Her taraf kıble oldu. Güneş seni görmüyorsa kördür. Ey put gibi güzel, gözümde iki kaşının aksi (gözüme düşen iki kaşının aksi), şişe/cam içindeki kıble-nümâ/pusula gibi oldu.

Damda tertip edilen bir meclise sevgilinin (sultanın) gelmesiyle kaşları kıble-nümâ/pusula gibi olur.

3

Ey ez-mey-i la῾ let heme ser-mestī-i mā

Ez-serv-i bülendet be-zemīn pestī-i mā

K’ez-pey be-ḫayāl-i tū-st hem-destī-i mā

Vā-pes bāşed zi-nistī hestī-i mā

Bunca sarhoşluğumuz, lâl renkli şarabından senin. Uzun servinden, yerle yeksan alçaklığımız bizim. Hemhâliz, koldaşız ya hayâlinle daha başından senin. Yokluktan bile alçaklarda durur varlığımız bizim.

Sevgilinin yok denecek kadar küçük olan dudakları kırmızılığıyla âdeta *şarâb-ı Kevser* gibidir ve âşıkları sarhoş eder. Burada âşıkları sarhoş eden, o dudağın şarabından içmek de değildir. Zira âşıklar sevgilinin dudağına kavuşamaz. Onları âşık eden, o dudakların yalnızca hayalidir. Buna uygun bir şekilde, âşıkların elinden tutan da sevgilinin hayali olacaktır. Zaten asıl kavuşma yokluktadır. Mutasavvıf *fenâ-fi’llâh*ı arzular. Sevgilinin dudağı da fenâ âlemine açılan bir kapıdır. Sevgilinin dudaklarına gerçek manada kavuşmak da aslında yok olmaya/fenâya ulaşmaktır. Âşık da bunu talep etmektedir. Yokluktan aşağıda olmanın bir sebebi sevgilinin dudaklarıysa diğeri de hayalidir. *Daha başından beri, hayalinle hemhâliz* ifadesi de *bezm-i elest*e bir göndermedir. Ayrıca *varlığın, yokluktan bile aşağıda bulunması* tasavvufi anlayışa göre, varlığı Allah’ın yaratmasıyla alakalıdır. Önce Allah vardır. Sonra o, varlığı yaratır.

4

Āmed zi-nesīm-i ṣubh būy-ı to me-rā

Der-ravza numūd cilve kūy-ı to me-rā

Gül dīdem ü şod nişān-ı rūy-ı to me-rā

Ma῾ lūm ne-şod velīk hūy-ı to me-rā

Bana sabah rüzgârında senin kokun geldi. Senin bahçede dolaştığını gördük. Gülü gördüğümde senin yüzünün şekli gözümün önünde belirdi. Ancak, senin mizacını gülde bulamadım.

Sabah rüzgârının getirdiği koku gülün kokusudur. Âşıklar bundan mülhem bahçede sevgilinin bahçede dolaştığını sansa da yanılır. Kaldı ki sevgilinin kokusu gülden daha güzeldir.

5

Şeb tā-be-seḥer hemī konem zārīhā

Der-şiddet-i tenhāyī vü bīmārīhā

Ez-hicr fikendīm be-düşvārīhā

Ey yār kocā şod ān heme yārīhā

Yalnızlık ve hastalığın şiddetiyle, tüm gece sabaha kadar inlerim. Ayrılık yüzünden zorluklara düştüm. Ey sevgili! O dostluklar nerede?

Âşık, yalnızlık duygusunun verdiği iç sıkıntısıyla sabaha kadar acı çekmektedir. Zira etrafında ne sevgilisi vardır ne de bir dostu. Kendi zamanında önemini yitirdiğini düşünerek eski dostluklara ve insan ilişkilerine dâir özlem duyar.

6

Cānem be-dü laʿl-i cān-fezā-yı to fedā

Rūhem be-nesīm-i ʿıṭr-sāy-ı to fedā

Āşufte dilem be-ʿişvehā-yı to fedā

Fersūde tenem be-hāk-i pāy-i to fedā

Canım senin cana can katan iki dudağına feda olsun. Ruhum senin ıtır gibi güzel kokan esintine feda olsun. Aşktan perişan olan gönlüm senin işvelerine feda olsun. (Candan) ayrılmış tenim senin ayaklarının toprağına feda olsun.

Âşık, sevgilinin dudaklarına canını feda ederek fenâyı arzulamaktadır. Bu uğurda ruhunu ve perişan gönlünü de ortaya koyar. Ölü bedeninin toprağının bile sevgilinin ayakları altına serilmesini ister.

7

Tā şod be-hevā-yı ʿaşḳ-ı ān māh-liḳā

Eşkem deryā ez-ciger-i ḫūn-pālā

Gīryend be-ḥāl-i men der-īn renc ü ʻenā

Murġān-ı hevā vü māhiyān-ı deryā

O ay yüzlü güzelin aşk hevesine düştüğümden beri, gözyaşım kanlı ciğerimden süzülen bir deniz (oldu). Benim hâlime havadaki kuşlar ve denizdeki balıklar bile ağladı.

Aşk hevesiyle; havada uçan kuşlar ve kanlı ciğerden süzülen gözyaşının oluşturduğu denizle; denizdeki balıklar arasında tenasüp vardır. Böylelikle âşığın çektiği dert dünyayı kapsayan bir hadiseye dönüşmüştür. İlk mısradaki mah ve son mısradaki mahiya kelimeleri cinaslı kullanılmıştır.

8

Ez-hicr-i tū kārem ıżṭırāb-est im-şeb

Cān ez-pey-i reften be-şitāb-est im-şeb

Ten-rā zi-firāḳ pī̇ç ü tāb-est im-şeb

Der yāb ki kār-ı dil ḫarāb-est im-şeb

Senden ayrı kaldığım bu gecede benim işim ıstırap çekmektir. Bu gece can(ım), peşinden gitmek için koşmaktadır. Bu gece ayrılıktan dolayı bedenim perişan oldu. (Kısacası) gönlün işi bu gece harap olmaktır.

9

Der-baḥr-ı sirişkem ki nücūm-est ḥabāb

Nī̇ nī̇ ki der-o-st āferī̇niş pāyāb

Gerdūn be-hezār kevkeb der-ḫūşāb

Üftāde be-sān-i ṣadefī̇ der-girdāb

Gözyaşı denizimde yıldızlar su kabarcıklarıdır. Hayır hayır, gözyaşı denizimde bu derinliği/sonsuzluğu yaratan odur. Gökyüzü, girdap içine düşmüş bir sadef gibi binlerce yıldızıyla beraber ışıltılar içindedir.

Âşık, ağlarken gözbebeklerinin önü gözyaşlarının sıvısıyla kaplanır. Buna benzer bir durum Fuzûlî’nin Su Kasîdesi’nde de;

Âb-gûndur gümbed-i devvâr rengi bilmezem
Yâ muhît olmuş gözümden gümbed-i devvâra su

beyitiyle ifâde edilmiştir.

Denizin üstünde oluşan yakamozlar gibi gözyaşları da yıldızlara teşbih edilmiştir. Âşığın gözyaşları inci gibidir. Gözü sadef gibidir. İncinin sadeften saçılması gibi gözden inci misali yaşlar saçar. Sedef (göz) ve girdap arasında yuvarlak şekiller olmaları yönünden tenasüp kurulmuştur.

10

Āyī̄n-i ṭaleb zi-hōd-pesendān me-ṭaleb

V'ī̄n şī̄ve coz ez-niyāzmendān me-taleb

Bī̄-naḳş zi-ehl-i zühd çendān me-taleb

V'ī̄n naḳş zi-ġayr-ı naḳş-bendān me-taleb

İsteme âdâbını, kendini beğenenlerden bekleme. Bu davranışı (istemeyi), muhtaç olmayanlardan bekleme. Sofulardan durduk yere çok fazla şey talep etme. Ve bu resmi ressamların haricinde kimseden bekleme.

Kendini beğenen kişiler, isteme âdâbına uygun hareket etmez. Ayrıca bir insan muhtaç olduğu için bir şeyler ister. Sofular ise, bir şey isteyene ancak nasihat vereceklerdir. Dördüncü mısrada resim; şiir ve ressam da şair olarak düşünülebilir.

11

Der-ġurbetem üftāde zi-hicrān-ı ḥabī̄b

Ez-şiddet-i żaʿ f geşte bā-merg ḳarī̄b

Yārī̄ ki ne-āred be-ser-i ḫaste ṭabī̄b

Zārī̄ ne ki cūyed kefen ez-behr-i ġarī̄b

Ben sevgilinin hicranından gurbete düştüm. Zayıflığın şiddetinden neredeyse öleceğim. Hastasının başına tabip getirmeyen (sevgili), ağlamak şöyle dursun her bir garibine (âşığa) kefen arıyor.

Âşık, sevgilinin mahallesinin uzağındayken gurbettedir. Bu gurbetlik, âşığı zayıf düşürür ve hasta eder. Sevgili, bir hekim getirse âşık iyileşecektir. Ancak o, bunu yapacağına hasta için kefen arar. Sevgili, aşkından yatağa düşen nice âşığına karşı duyarsızlık içerisindedir.

Klâsik şiirin mitolojik kökenlerine inildiğinde, sevgili tipinin bu umursamaz ve hatta zalim tutumu hakkında bir fikir elde etmek mümkün olacaktır. Çeşitli mitolojilerde farklı isimlendirilişlerle ortaya çıkan acımasız sevgili figürünün, ortak bir mizaca sahip olduğu gürülmektedir. *"Onun bu vasfı çok eski olup Gılgamış efsanesinde de bulunur. Gılgamış, tanrıça İştar'ın sevgisini reddederken onun âşıklarına nasıl ıstırap çektirdiğini, onları nasıl mahvettiğini anlatır. Bu da gösteriyor ki İştar'ın (Asterte, Afrodit, Venüs) sevgisi tehlikeli bir sevgidir. Hatta Salamis'teki Afrodit aşkı yüzünden*

ölen bir gencin cesedi penceresinin önünden geçirildiğinde pişmanlık duymak şöyle dursun zaferiyle öğünen zalim bir sevgilidir" (Tekin, 2009: 186).

12

Her laḥẓa ger ez-çarḫ cefāyî resedet

Ve'z-ḥādiṡe-i zemān belāyî resedet

Ġam nīst ger ez-mehī cefāyî resedet

Ser çün ser-i zülf-i o be-pāyî resedet

Eğer senin payına talihten her an cefa (düşüyorsa) ve zamanın hadiseleri yüzünden bela çekiyorsan; bu cefalar bir ay yüzlüden geliyorsa; senin başın onun saçının ucu gibi onun ayağına düşüyorsa gam değil.

Hâdise-i zemân ifâdesi devrin içerisinde gerçekleşen her türden (savaş, barış, göç, kargaşa, hıyanet vs.) olayı kapsar. Âşık birçok cefayla sınanır. Ancak cefanın kaynağı burada belirleyici olandır. Onun, içinde yaşadığı zamanın sıkıntıları ve talihsizliği karşısında tutunması gereken dal, tüm bu sıkıntıların o ay yüzlü sevgiliden geldiğini bilmesidir. Burada teslimiyet ön plana çıkar. Allah, kullarını, onların önüne çıkardığı acılar ve zorluklarla sınar. Şair, tüm bunların ondan geldiğini bilen kul, sınandığını bilir ve bundan dolayı gam çekmez diyor. Sevgilinin topuklarına kadar uzayan saçları gibi, onun ayakları altına baş koymak da âşıklığın önemli bir nişanıdır.

13

Tā key sitem ü miḥnet-i hicrān keşemet

Bāşed ki şebī be-Beytü'l-aḥzān keşemet

Ez-çāk-ı derūn der-dil-i vīrān keşemet

V'ān-gāh zi-dil be-ḫalvet-i cān keşemet

Ne zamana kadar ayrılık acını çekeceğim? Olaki bir gece seni Beytü'l-ahzâna (hüzün evine) çekersem; göğsümün yarığından viran olmuş gönlüme çekip alacağım ve o zaman seni kendi can halvetime çekip ağırlayacağım.

Rubâîde *Beytü'l-ahzân* ifâdesiyle Hz. Yusuf kıssasına telmih yapılmıştır. *"Yakub peygamber, oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra yıllarca ağlamış ve ıstırap çekmiştir. İşte Hz. Yakub'un hüzün ve ıstırap içinde yaşadığı bu evine Beytü'l-*

hazen/Beytü'l-ahzân denilmiştir" (Pala, 2015: 70). Âşık, hâlini, Hz. Yusuf'u kaybeden Hz. Yakub ile özdeş kılmaktadır.

14

Dil nīst ki der-zülf-i perīşān-ı to nīst

Cān nīst ki ser-geşte-i hicrān-ı to nīst

Gūyī ki dilet zi-ān-i men-est ān-i to nīst

Cān ān-ı men-est gūyiyā cān-ı to nīst

Senin perişan saçlarında olmayan gönül yoktur. Senin ayrılığınla şaşkın olmayan can yoktur. O yüzden "gönül senin değil, benim" diyorsun. Sanki "senin canın yok; o, bana ait" diyorsun.

Birinci ve ikinci mısrada şair, kendi fikrini; üçüncü ve dördüncü mısarada da sevgilinin fikrini söylemektedir. Nihayetinde ikisinin fikri âşığın gönlünün ve canının sevgiliye ait olduğu noktasında birleşmektedir.

15

Der-cām-ı bilūrīn mey-i hemçün yāḳūt

Ger yābem sāzem şeb ü rūz ān-rā ḳūt

Tā der-felek-i pīr ü sipihr-i fertūt

Çün her dü şeved ḥavāss ü ʿaḳlem mebhūt

Elime geçerse, kristal kadehte yakut renkli şarabı gece gündüz içerim; ihtiyar felek ve bunak gökyüzü gibi, benim de duyularım ve aklım şaşırsın diye.

Şarap ve felek baş döndüren iki kavram olarak kullanılmıştır.

16

Żaʿfem-rā ān miyān-i çūn mū bāʿiṡ

Ḳatlem-rā ān ṭurre-i Hindū bāʿiṡ

ʿÖmrem-rā ān ḳāmet-i dil-cū bāʿiṡ

Cānem-rā ān laʿl-i süḫen-gū bāʿiṡ

Güçsüzlüğüme, o saç teli gibi ince beli sebep oldu. Katlime, o Hintli (gibi siyah) saç lüleleri sebep oldu. Ömrüme, gönlün arzuladığı o uzun boy sebep oldu. Canıma, o söz söyleyen kırmızı dudaklar sebep oldu.

17

Çeşmet ki ṭarīḳ-i sihr ez-o yāft revāc

Ez-Bābil ü Keşmīr hemī gīred bāc

ʻAyyār-ṣıfet rübūde gāh-i tārāc

Ez-tenhā ser çonāneki ez-serhā tāc

Senin gözlerin âleme sihir öğretti. (Gözlerin), hem Babil'den hem de Keşmir'den haraç keser. Öyle ki harami gibi, yağma zamanı, başlardan taç çalar gibi bedenlerden baş çalar.

Babil özellikle Keldânîler ve Ahamenîler döneminde büyücülüğün merkezi hâline geldiği bilinmektedir. Kur'an'da bahsi geçen âyette, kötüye kullanmamaları şartıyla halka büyü öğreten Hârût'la Mârut'tan bahsetmek suretiyle Babil'deki büyücülük faaliyetlerini zımnen dile getirmiştir (Erdem, 1991: 394). Keşmir de sihir hususunda nâm salmış bir şehirdir.

18

Sāḳī be-men-i ġam-zede pīş ār ḳadeḥ

Her çend buved büzürg ber-dār ḳadeḥ

Ger z'ān ki buved sipihr-i devvār ḳadeḥ

Der-yek dü keşiş konem nigūnsār ḳadeḥ

Ey saki! Hüzünlü olan bana bir kadeh sun. Ne kadar büyük olursa olsun kaldır kadehi. Dönen gökyüzü kadar büyük de olsa bir iki içişte (içer ve onu) baş aşağı çeviririm.

19

Der-ʻaşḳ me-bāş pīş-i rindān güstāẖ

Çūn bende buved be-nezd-i sultān güstāẖ

Ez-dost çü vaṣl yāft ne'tvān güstāẖ

ʻĀḳil b'edeb bāşed ü nā-dān güstaẖ

Sultanın huzurunda küstahlık eden bir köle gibi, (sen de) rindin yanında aşk konusunda küstah olma. Küstah (olan) dosta kavuşamaz. Akıllı olan edepli olur ve cahil de küstah.

Rind, aşk konusunda sultandır. Aşka ondan daha hâkim olan yoktur. Dolayısıyla onun yanında aşk hususunda küstahlık etmek, bir sultanın huzurunda küstahlık etmeye benzer. Oysa sevgiliye/dosta kavuşmak isteyen küstahlık etmez. Aklı başında olan biri ağır başlı olur ve usturubunu bozmaz. Ancak cahil bir kişi sultanın huzurunda küstahlık edebilir.

20

Der-ʻāşıḳī ān-kes ki mücerred bāşed
Bih z'ān ki be-ʻaḳl u huş muḳayyed bāşed
Ān k'ū zi-ḳabūl dem zened red bāşed
Ve'r daʻvī-i nīgūyī koned bed bāşed

Âşıklık içinde mücerred olan kişi, akla mukayyed olmuş, bağlanmış kişiden daha iyidir. Kabulden dem vuran (ben gerçek âşığım diyen) kişi, reddolur. İyi olduğu konusunda iddialaşsa kişi kötüdür.

21

Tū n'āmedī vü mihr-i felek cilve nümūd
Tū reftī vü mihr būd ber-çarḫ-ı kebūd
Āyed be-ruḫem ḫūn-ı dil ez-dīde fürūd
Ez-āmeden-i dīr-i to vü reften zūd

Sen gelmeyince güneş, gökte kendini gösterdi. Sen gidersin ve mavi felek üzerinde güneş belirir. Senin bu geç gelip erken gitmelerin yüzünden gönlümün kanı gözlerimden yanağıma doğru akar.

Güneşin sevgili gelmediğinde veya gittiğinde ortaya çıkması sevgiliden utanmasıyla izah ediliyor. Güneşin utanmasının sebebi ise sevgilinin daha parlak bir yüze sahip olması.

22

Āmed be-men-i ḫaste zi-dil-ber kāġeẕ
Ez-mes'ele-i vefā-ı muḥarrir kāġeẕ
Giryān māndem çü dīde-rā ber-kāġeẕ
Çün eşk-i revān fürūşdem der-kāġeẕ

Sevgiliden, hasta (olan) bana mektup geldi. (Bu) yazanın vefasıyla (alakalı bir mektuptu). (Onun) gözleri (bakışı) kağıd(ın) üzerinde (olduğu) için gözyaşlarımı kağıda döktüm.

Âşık hastadır. Sevgili âşığa–vefalı olduğunu gösteren-bir mektup göndermiştir. Sevgili mektubu yazarken, bakışları o mektubun sayfalarına dokunmuştur. Gözlerinin izi mektup sayfasında kalmıştır. Âşık, kendinin döşekte olduğunu yok sayarak sevgilinin gözlerinin yorgunluğu karşısında müteessir olmuş ve ağlamaya başlamıştır.

23

Āmed be-çemen ḳāfile-i bād-ı bahār
Ez-sünbül-i ter nāfe-i Çīn beste be-tār
Ez-ġonçe ki kerde beyża nergis iẓhār
Gūyā ki be-çeşmeş ez-remed hest ġubār

Bahar rüzgârının kâfilesi, taze sümbülden iple Çin miskini bağlayıp yüklenerek bahçeye geldi. (Çiçekleri) gonca (gibi) kapalı (olan) nergis açıldı. Sanki gözüm (onun) tozlarından iltihaplandı.

Bahar rüzgarının kâfilesi kapalı istiare yoluyla kervan yahut erkana benzetilmiştir. Nergisin, çanak yaprakları kapalıykenki hâli de gonca olarak ifade edilmiştir. Baharın gelişiyle birlikte çanak yapraklar açılmış ve nergis çiçeği ortaya çıkmıştır. Gözde oluşan iltihabın sebebi nergisin açmasıdır.

24

Cānā destet yek-demem ez-dūş me-ber
V’ez-nükte-i dehān ḫodem ez-gūş me-ber
Ruḫ ez-ruḫ ü gerdenem āġūş me-ber
Ez-cismem rūḥ ü ez-tenem hūş me-ber

Ey sevgili! Bir an elini omzumdan çekme ve ağzından çıkan sözleri kulağımdan eksik etme. Yanağını yanağımdan ve gerdanını kucağımdan ayırma. Cismimden ruhumu ve bedenimden aklımı götürme.

25

Sāḳī̄ nih z’āb-ı telḫ ki ez-āteş-i tī̄z

Yek-rıtl-ı girān sūy-ı men āver ber-ḫī̄z

Ger z’ān ki zi-tövbeet-i şevem ‘özr engī̄z

Endāz be-āsitān ü der-ḥalḳem rī̄z

Ey saki! Şiddetli (hararetli) olan o acı sudan koy. Bana doğru o ağır kedehi getir, sun. Eğer sen, o uğursuz şeyden tövbe ettinse, mazur sayılırsın. (Şarabı/meyi) eşiğime bırak (günahını bana at) ve (onu) gırtlağımdan dök.

26

Sāḳī̄ be-ḳadeḥ mey-i ṭarab-nāk endāz

‘Aks-i rūḫ-ı pāk der-mey-i pāk endāz

Pes şūr u şeġeb der-men-i bī̄-bāk endāz

Z’ān ġulġule der-günbed-i eflāk endāz

Ey saki! neşeli şarabı kadehe dök. Saf yanağının aksini (de) saf şaraba bırak/yansıt. Istırap ve fesada karşı bana korkusuzluk ver. Gökyüzünün kümbetine (gökyüzü kadehine) ondan (testiden dökülürken gulgule sesi çıkaran şaraptan) dök de, korkusuz olan beni kargaşalara sal.

Gökyüzü, kadehe teşbih edilmiştir. Gökyüzü, kadeh, şarap ifadeleri baş döndürücü, mest edici ve bunların neticesinde korkusuzuk verici olması yönünden tenasüp oluşturacak şekilde kullanılmışlardır.

27

Reftī̄ vü be-çeşmem ez-tū tā best henūz

Çeşmem zi-ḫayāl-i to pür āb-est henūz

Ten z’āteş-i ‘aşḳ-ı to kebāb-est henūz

Bāz ā ki dil ez-ġamet ḫarāb-est henūz

Sen gittin ve senden sonra gözümü kapattım. Gözüm senin hayalinle hemen yaşla doldu. Senin aşkının ateşiyle tenim kebap (gibi) yandı. Gönül senin gamınla hâlâ haraptır, geri dön.

“Harab” ve kebap” ifadeleri bir meyhane atmosferi meydana getirmektedir. Böylelikle aşığın teni kebap ve gönlü de meyhanedir.

28

Reftī vü dil ez-ġamet figār-est henūz

Ve’z-şevḳ-i to çeşmem eşk-bār-est henūz

Vā gerd ki cān zi-hicr zār-est henūz

Bāz ā ki dil der-intiẓār-est henūz

Gittin ve gönül, gamından hâlâ yaralıdır. Ve senin arzundan gözüm hâlâ yaşlıdır. Canım senin ayrılığından hâlâ inliyor geri dön; gönül beklemektedir hâlâ, geri dön.

29

Yārem ne-şod ān büt-i perī-veş hergiz

Zū şād ne-geşt īn dil-i ġam-keş hergiz

Bī-o zi-demem kem āmed āteş hergiz

Ya‘nī ne-zedem be-o dem-i ḫūş hergiz

O peri gibi güzel put, sevgilim olmadı asla. O yüzden gam çeken gönül mutlu mesut gezmez asla.. Onun yokluğunda nefesimdeki ateşim asla azalmaz. Yani ona güzel günlerden asla dem vurmam.

30

Dārem zi-vücūd-ı ḫod perīşānī vü bes

V’ez-cümle-i kerdehā peşīmānī vü bes

Ez-‘aḳl naṣībem şode nā-dānī vü bes

Ber nā-dānī-i ḫīş ḥayrānī vü bes

Kendi varlığımdan sadece perişan oldum! Amellerimin cümlesinden sadece pişman oldum! Akıldan nasibim sadece cahillik oldu! Kendi cahiliğime sadece hayran kaldım; yeter!

Âşık, aklı bir kenara koyarak sevgiliye vecd ile bağlanır. *“Akıldan nasibim çokça cahillik oldu”* ifadesi de bunu desteklemektedir. Yunus Emre’nin:

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendin bilmezsin
Ya nice okumaktır

dörtlüğünde de benzeri bir söyleyiş vardır. Hayran ifadesi *“şaşmış, şaşırmış mânâlarına geliyorsa da edebiyatta âşık için aşırı tutkun olma hâlini belirtir”* (Pala, 2015: 199). Rubâîde de kelimenin bu iki mânâsı tevriyeli kullanımıştır. Şair hem akıldan kopmadan yaşamaya tutkuyla bağlı olduğunu hem de bu yanlış tutumu karşısında şaşkın olduğunu ifade etmektedir.

31

Dīdend yekī Ḳalender-i faḳr-endīş
Ez-menzil ü ḫānmāneş dūrī şode kīş
Güftend ki peyveste kocāyī dervīş
Güftā ki derūn-ı ḥırḳa-i köhne ḫīş

Evinden barkından uzaklaşıp yollara düşmüş kanaatkâr bir Kalender dervişi gördüler. “Ey derviş nereye gidiyorsun?” diye sordular. “Eskimiş hırkamın içine (iç âlemime) gidiyorum” dedi.

Kalenderî dervişler, bir lokma bir bir hırka mantığını kendilerine şiar edinmişlerdir. Zaten Kalenderlik doktrininde fakr ve tecerrüd en önemli kâidelerdendir. Ayrıca Kalenderî erkânında riyazet ve seyahat çok önemli iki unsurdur. Dervişler bir yerde sabit kalmak yerine devamlı seyahat etmişlerdir.

Rubâîdeki *“hırkamın içine gidiyorum”* ifadesiyle Bâyezid-i Bistâmî’nin bir şathiyesinde geçen *“Cübbemin içindeki Allah’tan başkası değildir”* (Uludağ, 1992: 240). ifadesine telmih yapılmıştır.

32

Ān-rūy ki evc-i ḥüsn şod cilve-geheş
Neẓẓāre nümūdeem zi-zülf-i siyeheş
Nisbet ne-tevān kerd be-ḫurşīd ü meheş
Z’ān-rū ki naẓar fikendeem teh-be-teh’eş

Onun gezindiği yer güzelliğin burcudur/zirvesidir. Siyah zülfünü (açıp) bana gösterdi. (Sevgilinin) yüzünü iyice süzdüğümden (ayrıntılı olarak baktığımdan) söylüyorum; onun güzeliği ne güneşle ne de ayla kıyaslanamaz.

33

Hahī ki bedet rū ne-dihed ḫūşḫū bāş
Bā-ehl-i dü kevn yek-dil ü yek-rū bāş
Her sū ki reved ḫalḳ to diger sū baş
Ya‘nī ki me-baş ba-kesī ba-o bāş

Kötü huyunun açığa çıkmasını istemiyorsan; iyi huylu ol. İki dünya ehliyle gönüldaş ol. Halkın gittiği yönün aksine git. Birileriyle olma; (yalnızca) Hak'la ol.

34

Her çīz resed zi-ehl-i devrān me-ḫurūş
V'ez-kısm-ı ezel ziyāde-rā bīş me-kūş
Ber bend zi-nā-şenīdenī perde gūş
V'ez-her çe ne-güftenī zebān dār ḫamūş

Devran ehlinden her ne gelirse sana, bunun için inleyip feryat etme ve ezeldeki payından fazlası için çabalama. Duymaya değer olmayan sözlere kulağını tıka ve her seylemeye değmeyecek sözden dilini tut, sus.

35

Ḫa^v^hī ki be-ḫāṣṣegān-ı Ḥaḳ gerdī ḫāṣ
Evvel zi-‘avām ḫīş-ra sāz ḫalāṣ
V'an-gāh der ā be-rāh-ı ṣıdḳ ü iḫlāṣ
Tā ḫāṣ konendet ü pezīrend ḫavāṣ

Allah'ın seçkin kulları arasına dâhil olmak istersen; önce kendini avamdan ayır. Salih ve temiz bir yola çıkarsan; havaslar seni has olarak kabul ederler.

Avam, *"amelî ve nazarî bakımdan şeriatın zâhirine, ibadetlerin şeklî erkân ve merasimlerine önem verir"* (Uludağ, 1991: 105-106).

Havas ise, *"herkeste bulunmayan birtakım bilgilere ve hâllere, yetenek ve ruh temizliğine sahip velileri ifade eder"* (Uludağ, 1997: 517).

Avam-havas sınıflandırması, mutasavvıflarca çokça tartışılagelen bir konu olmuştur. Bu mukayesede, havas daha yüksek bir mertebeyi teşkil eder. Rubâîde de, "*eğer havasa meylin varsa o hâlde avamın düşünce yapısından uzaklaşman ve yalnızca temiz bir inançla Allah yoluna girmen gerekir"* nasihatı vardır.

36

Ḫāᵛhī ki to-rā resed zi-dervīşān feyż

To nīz resān zi-ḫod bā-işān feyż

Īn-gūne geret resed be-dil-rīşān feyż

Şāyed ki to-rā der-resed ez-pīşān feyż

Dervişlerden sana feyz ulaşsın istersen; sen de onlara kendi feyzini ulaştır. Gönlü yaralılara senin feyzin böylece ulaşırsa; belki de feyze en önde ulaşan sen olursun.

Tasavvufi yolda sâlikin geçmesi gereken bazı mertebeler vardır. Cüneyd-i Bağdâdî gibi mutasavvıflar bu yolları tasnif etmiştir. Sâlikin ilk mertebesi de *itikat*tır. *"Bu, müridin kalbini tamamen şeyhine bağlaması ve Allah tarafından bana ne feyz olursa, onun tarafından olur, gayriden hiçbir fayda yoktur şeklinde bir düşünceye sahip olması anlamına gelmektedir"* (Gökbulut, 2012: 210). Daha sonra gelen *terk-i itiraz* da *"şeyhe karşı gelmeyi ve itirazı terktir"* (Gökbulut, 2012: 211).

37

Ey dil to me-gū ki müşk nā-best ān ḫaṭ

Z'ān-rū ki zi-zeng der-ḥicāb-est ān ḫaṭ

K'ez-şām raḳam ber-āfitāb-est ān ḫaṭ

Nī nī ġalaṭem naḳş ber-āb-est ān ḫaṭ

Ey gönül! (Sevgilinin) ayva tüylerinin mis kokulu olduğunu söyleme. Çünkü o hat, pastan bir örtüdür. O hat, güneşin üstündeki akşamın yazısıdır. Hayır hayır, yanlışım var. O ayva tüyleri, suyun üstündeki bir resimdir.

38

Ey ez-to derūn-ı nā-tevānem-rā ḥaẓ

V'ez-ḥüsn-i to çeşm-i ḫūn feşānem-rā ḥaẓ

Ez-ḳadd-i ḫoşet rūḥ-ı revānem-rā ḥaẓ

V'ez-la'l-i revān-baḫş-i to cānem-rā ḥaẓ

Ey sayesinde güçsüz gönlümün haz bulduğu! Ey güzelliğinden, kan saçan gözlerimin haz bulduğu! Ey güzel boyundan, rûh-ı revânımın haz bulduğu! Ey can bağışlayan lâl dudağından haz bulduğum!

39

Der-rūz-ı cüdāyī ġam-ı dil-sūz-ı vedā'

V'ān āteş-i hicr-i şu'le-efrūz-ı vedā'

Ṣad ġussa-ı mühlik-i ġam-endūz-ı vedā'

Nā-būd nümūdend me-rā rūz-ı vedā'

Ayrılık gününde vedanın gönül yakan gamı ve (o) vedanın ayrılık ateşini yakması; yüz(lerce) helak edici dert verir. Veda günü bana yokluğu gösterir.

40

Tā şod be-derūn āteş-i hicrān vāḳı'

V'ān-geh zi-birūnem eşk-i ġalṭān vāḳı'

Şod sa'y be-dān çe būd imkān vāḳı'

Ān şu'le be-āb küşt ne-tevān vāḳı'

Ayrılık ateşinin içinde yer etmesinden beri, dışımda gözyaşları yuvarlanır gider. Mümkün olduğu kadar sarfedildi. Ancak o ateşi gözyaşıyla söndürmek imkânsız.

Rubâîde ateş ve su tezadı vardır. *"Yapabilirsen o ateşi gözyaşının suyuyla söndür"* ifadesi, ayrılık ateşinin mahiyetini gösterirken bir taraftan da hakiki bir gerçeğe işaret eder. Zira ayrılık ateşi mecazi bir ateştir ve su onu söndüremez. Benzeri bir ifade Su Kasidesi'ndeki:

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su

matla beyitinde de vardır.

41

Ey zi-āteş-i sevdā-yı to dāġem ber-dāġ

Der-şām-ı ġam ez-sipihr efzūn-ter dāġ

Bü'gẕeşte derūn hem ez-birūnem her dāġ

Āyā be-kücā nihī künūn dīger dāġ

Ey (sevgili)! Senin sevdanın ateşinden dağ üstüne dağlandım (yaralandım). Gam gecesinde gökyüzünden daha fazla dağım var. Bu dağlar, dışımdan içime işledi. Acaba sen diğer dağları daha nereye koyacaksın?

Gökyüzünün dağı/yarası yıldızlardır.

42

Ey ḳatl-i me-rā keşīde müjgānet ṣaf

Her tīrī ez-ān cān-ı me-rā kerde hedef

Coz ān ki der-ān varṭa şeved 'ömr telef

Z'ān ṣaf ne-tevān reft birūn hīç ṭaraf

Ey kirpikleri katlim için karşıma dizilmiş olan (sevgili)! (Kirpiklerden) gelen her bir ok canımı hedef bellemiş. Heder olmuş ömrümün tehlikeye düşmesi ondandır. O yüzden (kirpiklerin meydana getirdiği) saf hiçbir tarafa dağılmaz.

Sevgilinin kirpikleri âşığın canını hedef bellemiş katiller ve âşığın canı da onların eline düşmüş olan maktûldür.

43

Yārā çü keşend der-behārān mey-i ṣāf

Men gerçi zi-zühd ü tövbe pīş ārem lāf

Dārendem eger zi-mey bedān herze mu'af

Der-'ālem yārī ne-buved ez-inṣāf

Ey sevgili! (Onlar) baharda saf şarap içerken ben züht ve tövbeden bahsederim. Bu saçmalamalarımdan dolayı beni şaraptan muaf tutarlarsa (ne yapayım)? Âlemde insaflı bir yâr yok.

44

Muhlik buved ey refīḳ eyyām-ı firāḳ

Nāmem me-ber er diger berem nām-ı firāḳ

Ger ṣubḥ-ı viṣālem demed ez-şām-ı firāḳ

Āmīḫte zehr-i hicr der-cām-ı firāḳ

Ey dost! Ayrılık günleri öldürücü olur. Ayrılığın adını bir daha anarsan benim adımı anma. Kavuşma sabahım ayrılık gecesinden doğarsa; hicran zehrini, ayrılık kadehine karıştır.

45

Tā māned ḳażā ber-ser-i men efser-i ‘aşḳ

Der-dehr-i dilem sāḫt-ı nihān kişver-i ‘aşḳ

Z’ān efserem üftād be-keff-i kişver-i ‘aşḳ

Z’īn gevherem efrūḫt be-dil aḫger-i ‘aşḳ

Ölene kadar aşk tacı başımın üstünde (kalacak). Aşk hükümdarı gönlümün dünyasında gizlice bir devlet kurmuş. O yüzden tacım, aşk hükümdarının eline düşümüş. Aşkın koru gönlümü yaktığı için cevherimi parlatmış.

46

Der-deyr-i muġān muġbeçegān-ı çālāk

Kerdend me-rā be-bāde mest ü bī-bāk

Maḫmūriyem efkend çü ber-ḫāk-i helāk

V’ān-geh ne-giriftend be-mey ḫırḳa-i çāk

Meyhanecinin meyhanesinde, ayağı hızlı sakiler, beni şarapla sarhoş ve korkusuz ettiler. Mahmurluk beni helak toprağına atınca, bir yırtık hırkayı bir meye saymazlar.

Rubâîde, şarap için meyhaneciye hırkayı rehin bırakma âdetine atıf vardır.

47

Ey sāḳī-i şeng dih mey-i āteş-reng
K'o āb koned eger çikāniyeş be-seng
Üftāde ger ān seng-i ġamem der-dil-i teng
Şāyed sebükeş konem be-dīn ḥīle ü reng

Ey şen saki! (Bana) taşa damlatsan eritecek o ateş renkli şarabı ver. Eğer daralmış gönlüme gam taşı düştüyse; bu hileyle gönlümdeki yükü hafifleteyim.

48

Der-āteş-i 'aşḳ cism ü cānem meh ü sāl
Ān nev' resānd verziş-i ḫod be-kemāl
K'ender-dūzaḫ eger üftem bāşed ḥāl
K'ez-dūzaḫ-ı hicr sūy-ı firdevs viṣāl

Canım ve bedenim aşk ateşinde ay(larca) ve yıllar(ca) kendi gayretiyle kemale erer. Zaten ben o cehenneme keyifle düşmüşüm. Çünkü kavuşma cennetine ayrılık cehennemiyle ulaşılır.

49

Ser-rişte-i ehl-i zühd bü'gsil ey dil
Der-deyr-i fenā be-sāz menzil ey dil
Coz muṭrib ü mey mecūy ḥāṣıl ey dil
Yek yek güftem gūş kon ey dil ey dil

Ey gönül! Zâhidler gürûhunun safından ayrıl. Yokluk meyhanesini hedef belle. Çalgı ve şaraptan başka bir şey arama. (Sana) teker teker anlattım; laf dinle ey gönül!

Rubâî, meyhane metaforu üzerine kurulmuştur. Zâhidlerin tuttuğu akıl yolunun bırakılması ve cezbe ile aşka râm olunması tavsiye edilmektedir.

50

Āgāh ne-geştem ki der-ī̄n deyr kiyem
Yā ẖod çiyem ü ez-çiyem ü behr-i çiyem
Maʿlūmem nī̄ ki Ādemī̄ yā zi-meyem
Yā ẖāk-i zemī̄n zemen çisān Ādemī̄yem

Ben bu meyhanede neyim, kimim? Nereden geldim, ne sebeple geldim bilmiyorum. İnsanım ama şaraptan yapılma bir adam mıyım; topraktan mı yapıldım bilmiyorum.

Âşık, şarap küpüne döndüm derken, aynı zamanda Hz. Âdem'in topraktan yaratılmış olmasına da telmih yapmaktadır. Ayrıca varoluşsal bir hâletiruhiye içerisinde benliğini sorgulamaktadır.

51

Ez-miẖnet-i ʿāşıḳī̄ be-cānem çe konem
Dī̄vāne vü rüsvā-yı cihānem çe konem
Ṣabr-est merā çāre vü cānem çe konem
Dānem çe konem çün ne-tevānem çe konem

Âşıklık derdi canıma yetti. Cihanın rüsvâsı ve divânesi oldum. Canım, benim çarem sabırdır. Bilirim ne olduğunu (ama) ne yapayım (sabra) gücüm yetmez.

52

Ger zehr-i ġamem koned helāk ey sāḳī̄
Tiryāk-ı meyem dihī̄ çe bāk ey sāḳī̄
Dil şod çü zi-tövbe cürm-nāk ey sāḳī̄
Ān cürm be-bāde şūy pāk ey sāḳī̄

Ey saki! Gamın zehri beni helak etse, niçin korkayım? Zira bana şarap panzehrini verirsin. Ey saki! Gönül madem tövbesini bozup günahkâr oldu; bu günahı şarapla yıka, temizle.

53

Der-deyr geret hevā-st nūşīden-i mey
Bā-muġbeçegān be-laḥn-i çeng ü def ü ney
Mümkin ne-buved eger çe bāşem Cem ü Key
Bī-himmet-i pīr-i deyr ü bī-ruẖsat-ı vey

Eğer meyhanede sakilerle çeng, def ve ney nağmeleriyle mey içme hevesindeysen de meyhanecinin himmeti ve izni olmadan Cem yahut Key olmam mümkün değil?

Rubâî, tesavvufi imgelerle bezenmiş. Âşık, mürşidinin (meyhanecinin) izni olmadan yani onun yolundan gitmeden tasavvuf yolunda bir sultana dönüşemeyecektir.

54

Ber-şūẖī ez-īn ʻişve-gerān ey sāḳī
Pinhānī hestem nigerān ey sāḳī
Pür sāz sebük-i rıṭl-ı girān ey sāḳī
Bī-hūşem kon çün digerān ey sāḳī

Ey saki! İşveli güzeller içinden bir şuha gizli gizli bakıyorum. Doldur boşalan ağır kadehimi. Benim de başkaları gibi aklımı başımdan al.

55

Der-faṣl-ı ẖazān berg-i rezān ey sāḳī
Şod kār-geh-i reng-rezān ey sāḳī
Z'ān mey ki ẖorī dehem ez-ān ey sāḳī
Tā nūşem ez-ān mizān mizān ey sāḳī

Ey saki! Asma yaprağı, sonbahar vakti, güz atölyesinde işlendi. Senin içitiğin şaraptan bana da ver, ölçek ölçek içeyim, ey saki!

Cümle:

Der-cenkī ki tārīẖ-i taḥrīr-i ān 968 mī-bāşed çend rubāīʻ be-nām-ı emīr ʻAlī Şīr s̱ebt būd ki der-īn-cā yād āverde mī-şeved.

Bu rubâîler, 968 senesinde yapılmış olan savaşta, emir nâmına Ali Şîr tarafından; hatırda kalması için kaydedilmiştir.

56

Der-dil çü hevā-yı ḳad ü rūyet efzūd
Der-costen ān rāh-ı çemen-ra peymūd
Evvel servī be-ser-keşī āmed pīş
V'ān-gāh gülī be-şekl-i ra'nā be-nümūd

Gönülde senin yüzünün ve boyunu görme hevesi artınca; (gönül onu) aramak için bahçeye giden yolu aştı. Önce o, serkeşliğiyle servi çıktı önüne; sonra gül göründü en hoş hâlinde.

57

Ḫūbān būdend pīş-i ān lu'bet Çīn
Āhī nā-geh keşīdem ez-cān-ı ḥazīn
Z'ān cümle mehem geşt diger gūn u be-reft
Ber-reh rīzān ḳaṭre-i ḫūy-ı rāz-ı cebīn

Onun önünde güzeller Çin oyunu gibi olur. Hazin canımdan ansızın bir ah çekerim. Bunlardan başka mahım başka renge dönüşür. Alında saklı terin katreleri dökülür.

Sevgilinin önünde güzeller gerçekliklerini yitirirler. Âşık, sevgiliyi kıskanır. Onun yüzünün başkalarına dönmesi, başkalarıyla ilgilenmesi âşığın canını sıkar. Âşık, bu durum karşısında renk değiştirir ve ter döker.

58

Pīş-i to eger 'ayān şeved miḥnet-i mā
Bā-āb-ı dü çeşmem āteş-i firḳat tā
Şekk nīst ki der-dilet eṣer ḫahed kerd
Dūd-ı dil ü derd ü āh-ı bī-ġāyet-i mā

Şayet mihnetimiz senin yanında âşikar oluyorsa; gözlerimin yaşından tut da ayrılık ateşine kadar… Gönlümüzdeki ateşin dumanı ve sonsuz ahlarımız, dertlerimiz şüphesiz gönlüne tesir edecek.

59

Ez-hicr-i ruḫet dil-i belā-keş dārem
V’ez-zülf-i to ḫāṭır-ı müşevveş dārem
Der-āh-ı dilem demī niger k’ender dil
Bīnī ki çe şu‘lehā-yı āteş dārem

Yüzünden ayrı düşünce bela çeken (bir) gönüle sahibim ve senin zülfünden perişan (karışık) gönüllü oldum. Gönlümün içindeki ahıma bir defa bak. Ateşin ne denli şulelendiğini göreceksin.

2. Garâ’ibü’s-Sıgar’ın Rubâîyyâtında Bulunan Rubâîler

1

Subhānallāh ḫāliḳu ẕü’l-mecd ü ‘alā
Kimdir andın irür tola ḫalā birle melā
Ger mihr anıng miṡli digeyler ‘aḳlā
Mihr allıda ẕerre yanglıġ olġay miṡlā

Ululuk sahibi Allah’ın her türlü kusur ve noksandan uzak olduğunu tasdik ederim ve ondan üstün olan kimse (yoktur). Boşluğu (evreni) ondan başka kim doldurabilir? Eğer akıl sahipleri, “güneş onun dengidir” diyeceklerse; güneş onun önünde zerre gibi kalır.

2

Kök pūye vü seyr ile ṭaleb-kār sanga
Kün sarġarıban ‘ışḳda bīmār sanga
Ay dāġ ile ḳulluḳ eylep iẓhār sanga
Tün encümi naḳdıdın ḫarīdār sanga

Gök koşar ve dolaşarak seni talep eder. Gün aşkın yüzünden hasta olduğu için sararır. Ay dağlanıp sana kulluğunu gösterir. Gecenin yıldızları peşin peşin sana müşteri (olur).

Gökyüzünün dönmesi âşığın sevgiliye kavuşmak istemesine; günün sararması, âşığın sevgilinin aşkıyla hasta olup sararmasına; ayın üstündeki siyah noktalar âşığın bedenindeki yaralara ve yıldızların geceleri gökyüzüne dizilmesi de sevgiliyi arzulamalarına bağlanarak hüsn-i talil yapılmıştır.

3

Yā Rab ki ʿināyetingni yār eyle manga
Yoḳluḳḳa hidāyetingni bar eyle manga
Hem kehf-i kifāyetingni dār eyle manga
Hem dürr-i ʿināyetngni niṡār eyle manga

İnayetini yâr eyle bana ya Rab! Yoklukta hidayetini bana var eyle. Bana hem kifayet mağarasını yurt eyle; hem de inayetinin incisini saç.

Burada mağara mazmununun kullanılmış olması *Ashâb-ı Kehf* ile ilişkilendirilebilir. Zira Nevâyî, kifayet mağarasını yurt edinmek için dua ederken bunun yanı sıra inayet incisinin de kendisine nasip olmasını diler. *Kehf Suresi*'nde de geçen bu kıssada *Ashâb-ı Kehf* yaşadıkları bölgenin valisi ve efradı tarafından zulme uğrayınca Neclüs dağında bir mağaraya saklanırlar. Rivayete göre burada 309 sene uyurlar. Daha sonra Allah tarafından oraya Hz. İsa'ya inanan bir yöneticiyi gönderilir ve *Ashâb-ı Kehf* uyanır. Rubâîde geçen inayet incisi Allah'ın bu ihsanıyla bağdaştırılabilir. *"Bu hadiseden maksat Allah'ın kıyamet gününe kâdir olduğunun ispatıdır"* (Pala, 2015, 35).

4

Şāhī ki felek sarı çü meyl oldı anga
Kök ẓarfı saçarġa nūr keyl oldı anga
Eflāk şehi tābiʿ vü ḫayl oldı anga
Bel kim yir ü kök ḫayli ṭufeyl oldı anga

O şah, feleğe yükseldiği zaman, gök fanusunun saçtığı nur ona ihtiram etti. Feleklerin şahı ona tabi ve süvari oldu. Hatta yer ve gök bile onun yanında değersiz kaldı.

Burada bahsedilen göğe yükselme ifadesi *Miraç* hadisesiyle ilişkilendirilebilir. Zira Hz. Muhammed, *Miraç* gecesinde göğe çıkmıştır.

Gök fanusunun saçtığı nur ifadesi de *Nur Suresi* 35. ayet ile benzerlik ihtiva etmektedir. Mezkûr ayet: *"Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. (Müminlerin kalbinde) O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir fener gibidir. O ışık, billur bir cam içindedir. Bu kandil sanki parıl parıl parıldayan bir yıldızdır…"* şeklindedir.

5

Cānımdağı cīm ikki dalıngġa fidā

Andın song elif tāze nihālingġa fidā

Nūnı dağı ʿanberīn hilālingġa fidā

Ḳalġan iki noḳṭa ikki ḫalingġa fidā

Canımdaki cim (harfi) (senin) iki dalına feda (olsun). Ondan sonra (gelen) elif (senin) taze fidan (gibi boyuna) feda (olsun). Nunu (ve) dağı (noktası) (senin) anber kokulu hilaline feda (olsun). Kalan iki nokta (ye harfinin noktaları) (senin) iki benine feda (olsun).

Rubâî bir muamma şeklinde yazılmıştır. Nevâyî, "1464'te Meşhed'den Herat'a gelir, burada Ebû Said Mirza'nın hizmetine girdiyse de ondan ilgi göremeyince Semerkant'a gitti ve Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî'nin medresesinde devam etti (Kut, 1989, 449). Rubâîde zikredilen "ج" (cim), iki "ن" (dal), "ا" (elif), "ن" (nun) ve "ی" (ye) harfleri bir arada düşünülürse ortaya Nevâyî'nin hocası Celâleddin Fazlullah'ın adı çıkar.

6

Bu ḳāṣıd işim āh u fiğān eyledi lā

Bu ruḳʿa tenimni nā-tuvān eyledi lā

Bu ṣaʿb ḫaber içimni ḳan eyledi lā

Bu ḳanlıġ içim helāk-i cān eyledi lā

Bu arzu, işimi ah u figan eyledi; yok. Bu kısa mektup, tenimi takatsiz kıldı; yok. Bu zorlu haber, içimi kan eyledi; yok. Bu kanlı içim, canımın helâkına sebep oldu; yok.

Nevâyî'nin bir dönem Hüseyin Baykara ile arası açılmıştır. Rubâî, bu veya buna benzer bir hadisenin üzerine yazılmış olabilir.

7

Oylansa birev, ṭārī olup nikbet anga

Mekkāre ki ḳaltaban sürer şehvet anga

Zişt irse ger ildin yaşarur raḥmet anga

Ḫūb irse ger ilge körgüzür laʿnet anga

Bir kişinin fikirleri aniden tersine dönmüşse; deyyus, düzenbazca fitne vermiştir. Eğer toplumun içinden bir çirkinlik çıksa; (düzenbaz) ona rahmet yağmış gibi gösterir. Eğer güzel bir şey olsa onu (da) lanet bir işmiş gibi gösterir.

Toplum içerisinde fitne çıkaran insanlar vardır. Özellikle de ikbâlin mevzubahis olduğu mecralarda böyle insanlar daha sık görülür. Bunlar, bir kişinin, erkle arasındaki ilişkiyi bozabilmek gayesiyle erke, gerçekleşen iyi şeyleri kötü göstermeye çalışır. Aynı şekilde meydana gelen kötü şeyleri de iyi göstermeye çalışır–kaldı ki bu kötü gelişmelerin müsebbibi de genellikle kendisi olur. Böylelikle erk ve ona yakın olan kişinin ilişkisi aniden değişme gösterir. Aralarına soğukluk girer. Nevâyî'nin hayatında da bunun pek çok örneği vardır. Mecdettin'in onunla girmiş olduğu mücadele de böyle bir meseledir[18].

8

Kim bolsa bu mātem-kede dik ʿālem ara

Seyr eylese ġam-siriştlik ādem ara

Ger ādem irür bolsa kirek tur ġam ara

ʿĀlemde ise bolsa kirek mātem ara

Kim olsa bu matem yeri gibi olan âlemde; seyretse gamla yoğrulmuş insanları; eğer insansa gama düşmelidir. (İnsan) âlemde yaşıyorsa matem içinde olmalı(dır).

Âlemde matemden ve gamdan kaçış yoktur. Âlemin gamını uzaktan seyreden bile o gamın içine düşer ve matem tutar.

[18] bk. s.16

9

ʿIşḳıngıda niçe zār bolay fürḳat ara

Yitsem ẖoş irür bezminge bir ʿişret ara

Köz ikki yüzüngdin almasam ṣoḥbet ara

İkki tābānıngdın eyle kim ẖalvet ara

Daha ne kadar ayrılık acısı çekeceğim? Meclisine vardığımda bir işretin içinde (olmak) hoşuma gider. Sohbet arasında (herkesin içinde) iki yüzünden gözümü alamasam (ve) yalnızken iki yanağının ışığından istifade etsem…

Şairler için haminin meclisinde bulunmak büyük bir lütuftur. Nevâyî de bu manada ön plana çıkan bir şahsiyettir. Rubâîde de bu arzusunu dile getirmektedir. *Daha ne kadar ayrılık acısı çekeceğim* ifadesinden de hamisiyle uzun zaman görüşememiş olduğu sonucu çıkarılabilir.

10

Nūş eyler imiş ḳadehni cānāne tola

Sāḳī manga tut cām-ı ḥarīfāne tola

Ḳoy ger ẖod irür sipihr peymāne tola

Her niçe ki ẖālī itsem it yana tola

Sevgili kadehini içivermiş, doldur. Saki! O ortak içilen kadehi bana (da) tut; doldur. Feleğin kendisi kadeh olsa o kadehi (de) doldur. Her ne kadar (ben o kadehi) boşaltsam (da sen) yine doldur.

Feleğin kadehleri (yedi kat felek) döner; kadeh döner. Felek ve kadeh dönmeleri yönüyle birbirlerine teşbih edilmişlerdir. *Ortak içilen kadeh* ifadesi eski işret meclislerinde görülen bir âdeti hatırlatır. Buna göre herkes meyi, bir kadehten içer.

11

Nāmeng ki tirigligimdin oldur maṭlūb

Açıp oḳuġaç bir niçe lafẓ-ı merġūb

Köp tolġanıp eşk içre özümdin bardım

Ol nevʿ ki su içige tüşkey mektūb

Benim yaşamama sebep olan şey, açıp okuduğumda hoşuma gidecek birçok söz bulacağım mektubunun bana gelmesi ümididir. (Bu ümitle), o mektup suya düşmüş de onu almak için gözyaşı seline atlamışım ve orada boğulmuşum gibi kendimden geçtim.

12

Nāmeng ki irür bāʿiṡ-i iḳbāl ü ṭarab
Yitkürse ṭarab mini ḥazīnġa ni ʿaceb
Yalġuz mindin kitermedi renc ü taʿab
Kim boldı besī ḫalḳ ḥayātıġa sebeb

Mektubun, mutluluk ve ikbâl sebebi olur. Neşe, beni hüzne götürse garip midir? Bu mektup sadece benden gamı kederi götürmekle kalmadı. Bütün insanların sevinmesi için bir neden oldu.

Nevâyî, hamisinden gelen bir mektup karşısında duyduğu sevinçten bahsetmektedir. *Neşenin hüzne götürmesi*, sevinç gözyaşları dökmek deyimiyle aynı manayı barındırmaktadır. İnsan çok sevindiği bir hadise karşısında da hüzünlenebilir.

13

Bir ʿaybġa gerçi ḫalḳ ḳılġay mensūb
Faḳr ehlidin ıżṭırāb imes tur maḥsūb
Ṣıdḳ irse ḫod itmek kirek öz fiʿlini ḫūb
Kiẕb irse melāmet dağı bar dur maṭlūb

Halk, melameti ayıp olarak görse bile, fakr ehli için melamet üzülecek bir şey değildir. (Fakr) kendi işini doğru bir şekilde yaptıktan sonra yalan söyleyip kınansa dahi arzularına (erişecektir).

Melamîler gösterişten uzak bir inanç biçimine sahiptir. Onlar daha ziyade içkin bir vecd hâlinin peşindedirler ki bu, genel hatlarıyla, divan şiirindeki rind tipine tekabül eder. Melamîlikte, *“dervişin kendisini halkın gözünde kötü tanıtması, herkesin beğenme ve saygısı yerine hor görmesini isteyişi, gerçeğe ulaşmak için en etkili yollardan biri olmuştur”* (Pala, 2015: 302). Bu rubâîde, *ehl-i fakr*a kendi amelini doğru düzgün yapması; sonrasında halk nazarında kınansa da bunu umursamaması tavsiye edilmektedir.

14

Su közgüsini bāġ ara eylerde şitāb

Sīm-āb ḳılıp irdi taḥarrük bile tāb

Dey ḳıldı bu sīm-ābnı andaḳ közgü

Kim közgü anıng ḳaşıda bolġay sīm-āb

Su, aynasını bahçede koşturdu. Sıcaklık ise onu ısıtarak cıva hâline soktu. Kış bu cıvayı öyle bir ayna yaptı ki (su cıva gibi parça parçaydı; kış onu toplayıp tek parça hâline getirdi). Bu buzların yanında diğer aynalar cıva gibi mattır.

Rubâîde mevsim geçişleri ve suyun bu mevsim geçişlerindeki fiziksel değişiminin serüveni görülmektedir. Bu yapılırken suyun yansıtma özelliğinden faydalanılmıştır.

15

Vaṣlıng boluban cānġa müyesser yā Rab

Çihreng ḳılıban közni münevver yā Rab

Nutḳung açıban bezmde gevher yā Rab

Yā Rab ki icābet eylegil her yā Rab

Ya Rab! Vaslını cana kolay kıl. Ya Rab! Yüzünü gösterip gözü aydınlat. Ya Rab! Mecliste senin bahsin açıldığında konuşan dil, cevherler döker. Ya Rab! Sana olan dualarımıza karşılık ver.

Üçüncü mısrada *cevher* ile kastedilen dişlerdir. Konuşurken açığa çıkan dişler değerli taşlara teşbih olunmuştur.

16

Maḥbūb durur gül ü viṣāli maṭlūb

Körmek anı gül-bün üzre bilgil maḥsūb

Bezm içre üzüp kitürgen irmes merġūb

Ol nevᶜ ki meclis içre ölgen maḥbūb

Bizim sevgilimiz güldür ve arzumuz ona kavuşmaktır. Bizim amacımızın onu gül bahçesi üzerinde görmek olduğunu bil. Arzumuz onu dalından koparıp da meclise getirmek değil. Eğer bunu yaparsak gül ölür.

17

Ay ol ki sözüng tüşti ḥabī̇b allında çöp

Mindin yolġa başıng ḳoyup tofraġın öp

Aḥbābġa hem birin birin ḫıdmet itip

ʿArż eyle niyāz eyle duʿā köptin köp

Eğer senin sözlerin habib yanında çöp kadar değersizse; benim (sülûk ettiğim) yola başını koyup toprağını öp. Sevgilinin dostlarının her birine hizmet et. Çokça yalvar ve dua et.

Burada, tasavvuf ehlinin takip etmesi gereken bir yoldan bahsedilmektedir. Nitekim *sâlik* tasavvuf yoluna girdiğinde mensubu bulunduğu tarikat içerisinde bazı vazifeleri üstlenir. Yunus Emre'nin kırk sene odun taşıması da bunun en bilindik örneklerinden biridir.

18

Gerdūn üze bezm üçün maḳām eyledi tut

Ol bezmde ḫurşī̇dni cām eyledi tut

Ol cām ile ʿişretni müdām eyledi tut

Aḥır demi yir ḳuyı ḫırām eyledi tut

Sen (kendini), felek üstünde bir meclis makamındaymışsın farz et. O mecliste güneşi kadeh yaptığını farz et. O kadeh ile işreti devam ettirdiğini farz et. Sonunda yeryüzüne doğru salındığını farz et.

Rubâî, hayaller ve akabinde dönülen gerçeklerden bahsetmektedir. Nitekim içkinin verdiği sarhoşlukla insanlar kendini olmadık makamlarda zannedebilir. Bu öyle bir kendinden geçme hâlidir ki mest, güneşi bile kadehi olarak tasavvur edebilir. Lakin sarhoşluğun tesiri geçip de *yeryüzüne doğru salınınca* gerçek hayata ve onun mihnetlerine geri dönecektir.

19

Ger ʿ āşıḳ iseng zī̄b ü tekellüfni unut

Yaḫşı vü yaman işte taḫallüfni unut

Ötken ger irür yaman teʿ essüfni unut

Kilgen ger irür yaḫşı taṣarrufnı unut

Eğer âşık isen süs ve gösterişi unut. İyi ve kötü (yaptığın) işte kendinle çekişmeyi (kötü yaptığın şeyler için bahaneler üretmeyi) unut. Geçmişte yaptığın hatalar için üzülmeyi unut. Geleceğin iyi olacağına dair ümitlerini unut.

Rubâîde âna odaklanma çağrısı vardır. Birey özeleştiri mekanizmasına sahip olmalıdır. Bahaneler üretmekten vazgeçmelidir.

20

Ay ʿ ışḳ anıng kūyide ṭavf-ı ḥarem it

Bizni daġı ol ṭavfḳa başla kerem it

Bir dāyire kūyi tigreside raḳam it

Ger çıḳsa ayaġım raḳamıngdın ḳalem it

Ey aşk! Onun semtinde evini tavaf et. Bizi de o tavafa ihsanınla dâhil et. O semtinin etrafında daire çiz. Eğer ayağım o dairenin dışına çıkarsa onu kes.

Âşıklar, sevgilin semtinde bulunmaya ve orada dolaşmaya meyyaldir. Şair de aşkla birlikte sevgilinin semtinin etrafında dolaşmak istemektedir. Burada *biz dili* kullanılmış olsa da *ayağım dışarı çıkarsa onu kes* derken âşık, yalnızca kendinden bahseder. Zira sevgilin pek çok âşığı vardır. Ancak onun en büyük âşığı da şairin kendisidir. *Kalem itmek* deyimi de zayıflatmak/güçsüz düşürmek, kurutmak manasında kullanılmaktadır. Deyimin bu manası Fuzûlî’nin:

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler

beytinde de görülmektedir. Ayrıca âşıklar için sevgilinin semti etrafında dönmek bir tavaf ritüeli gibidir.

21

Çün ḫançer-i hecring manga ḳaṭʿ itti ḥayāt

Bārī ġam u derding oḳını tınmayın at

Kim ançа ḳavursun per olup bütse ḳanat

Ṭāyir boluban yitke min āḫır sanga bat

Ayrılık hançeri hayatımı sona erdirmişken; hiç olmazsa gam ve derdinin okunu durmadan at. Aynı kuşların yeni çıkan (diken benzeri) tüylerinin kanat hâline gelmesi (ve) kuşların o kanatlarla uçması gibi derhal sana ulaşırım.

Sevgilinin âşığa atacağı gam ve dert okları yumurtadan yeni çıkan bir kuşun yeni çıkmış dikensi tüylerine benzetilmiştir. O dikenler nihayetinde kanada dönüşecek ve kuşun uçmasını sağlayacaktır.

22

Boldı mining ölmekimge sevdā bāʿiṡ

Sevdāġa hevā-yı cām-ı ṣahbā bāʿiṡ

Ṣahbāġa dağı deyr ü çelipā bāʿiṡ

Bu barçaġa ol dilber-i tersā bāʿiṡ

Benim ölümüme sevda sebep oldu. Şarap kadehinin havası sevdaya; haç ve kilise şaraba; bütün bunların hepsine de o Hıristiyan güzelin (aşkı) sebep oldu.

Rubâî, Şeyh Sanân kıssasına atıfta bulunmaktadır. Rivayete göre bir pir olan Şeyh de zamanında bir kâfir kıza âşık olmak suretiyle dinen hatalı görünecek pek çok şeyi yapmıştır. Burada da şair, sevdalandığı Hıristiyan güzel yüzünden aynı Şeyh Sanân gibi pek çok dinen sakıncalı ameli işlediğinden dem vurmaktadır.

23

Könglümni alıp tur ol şeh-i sebz-devāc

Kim ġamze bile alur memālikdin bāc

Başı üze memleket ḫarācı bir tāc

Tācı üze gevheri memālikke ḫarāc

Memleketlerden bir bakışıyla vergi alan o yeşil yorganın şahı gönlümü alır. Başı üstündeki taç (bir) memleketin haracı; tacın üstündeki mücevherler (de birçok) memleketlerin haracıdır.

Sevgilinin güzelliği bütün memleketleri fethetmiştir. Başındaki taç da güzellik tacıdır. Ayrıca sevgili, sultandır ve onun tacının üzerindeki cevherler de âşıklardır. O hem memleketlere hem de âşıkların sevdasına sahiptir.

24

Kündüz körseng özüngni maḥzūn ḳadeḥ iç
Andaḳ ki ḳuyaş rūşen u mevzūn ḳadeḥ iç
Ol dem ki ḳuyaş battı şafaḳ-gūn ḳadeḥ iç
Cāmıngnı ḳılıp niçük ki gerdūn ḳadeḥ iç

Gündüz kendini mahzun görürsen şarap iç. Güneş parlak ve ahenkli olduğunda da şarap iç. Güneş batıp sema kızardığı vakitte de şarap iç. Feleği kadehin yapıp öyle şarap iç.

25

Gül vaḳti müyesser olsa gül-fām ḳadeḥ
Andın song tutsa bir gül-endām ḳadeḥ
Menᶜ eylese barça ehl-i İslām ḳadeḥ
Kāfir min eger ḳılmasam āşām ḳadeḥ

Baharda gül renkli kadeh nasip olsa; ondan sonra bir güzel kadehi tutsa; bütün İslam ehli şarabı men etse; eğer ben şarap içmezsem kâfir olayım.

26

Rūḥumġa ki meydin irdi her laḥẓa fütūḥ
Nāṣiḥ tili nīşi ḳıldı anı mecrūḥ
Mey lāyını merhem ḳılayın şām u ṣabūḥ
Ol vaḳt ḳaçan ki tāze bolġay mınga rūḥ

Gönül ferahlığı ruhuma her an meyden geldi. Nasihat verenin dili, zehirli diken (gibi) onu yaraladı. Şarap tortusunu (o yaraya) akşam ve sabah merhem yapayım. O zaman ruhum hep taze olur.

Şarap İslam dinince günah olarak görülür. Zâhid (nâsih) ise onun günah olduğunu rinde hatırlatır. Bu hâl, şarabın tortusunu dahi yarasına merhem olarak süren rind nazarında hoş karşılanmaz.

27

Ḳorḳutma mini tamuġdın ay zāhid-i yaẖ
Cennet manga bolġusı diben urma zenaẖ
Kim dūzaẖ anıng yādı bilen cennet irür
Cennet bārı sining bile dur dūzaẖ

Ey kuru zâhid! Beni cehennemle korkutma. "Cennete gideceğim" diye çukur açma. Çünkü cehennem onun (Allah'ın) hatırasıyla/zikriyle cennet olur. Seninle cennet cehennem gibi sıkıntılıdır.

Zâhid-i yah ifadesi *zâhid-i bârid* olarak da kullanılır. *"Bu tabir, dini azimetle, katı bir sertlikle yaşayan kişiler hakkında kullanılır"* (Cebecioğlu, 2005: 373).

28

Ruẖsārı üze ẖāllerin ol dil-bend
Açtı çü mini kördi besī ḥācet-mend
ʿAyşımġa yaman köz itmegey imdi gezend
Ḫāṣṣa ki ol oḳ bolup tur ot üzre sipend

Yanaklarının üstündeki o gönül bağlayan benlerini açınca (yüzündeki peçeyi kaldırıp ortaya çıkarınca); ne kadar arzulu (muhtaç) olduğumu gördü. Musibet şimdi yiyip içmeme kötü gözle bakmayacak. Onun benlerinin özelliği; ateş üstündeki üzerlik(lerin) ok (gibi) fırlamasına (benzemesidir).

Üzerlik tohumu (sipend) ateşe atılınca çıtırtı yapar. Nazar değmesi istenmeyen veya nazar değdiği sanılan bir çocuğun veya bir kimsenin üstünde–içinde ateş bulunan- bir kap gezdirerek üzerlik yakarlar (Onay, 1992: 374). Rubâîde, sevgilinin yanakları ateşe ve benleri de ateşin üstüne atılan üzerlik tohumlarına teşbih edilmiştir. Ayrıca

üzerlik tohumlarının ateş üzerindeki patlamaları da oka benzetilmiştir. Üzerliğin bene ve yüzün ateşe benzetilmesini Hâfız-ı Şirâzî'nin şu beytinde de görüyoruz:

Cân-ı uşşâk sipend-i ruh-ı hod mî-dânist
V'âteş-i çihre be-dîn kâr ber-efrûhte bûd[19]

Üçüncü mısradaki musibetin âşığa uğramayacak olması, üzerlik tohumunun yukarıda belirtilen nazar önleyici özelliği sebebiyledir.

29

Yaşımġa bağır ḳanı çü irdi mānend

Köz asradı yaş dik bolup andın ḫursend

Turmadı közümge yitkeç ol serv-i bülend

Bolmas kişi ferzendi kişige ferzend

Gözyaşım ciğer kanı gibi aktı. Göz kanaatkâr (biri) gibi o yaş(lar)ı sakladı. O uzun boylu (sevgilinin hayali) gözümün önüne gelince; (yaş) gözümde durmadı. İnsanoğlu insana evlat olmaz (insandan insana fayda gelmez).

Âşık, kanlı yaş gelince gözünü kapar. Göz kişileştirilerek tutumlu bir insana ve gözün kapanması da o tutumlu insanın gözyaşlarını israf etmemek için sarf ettiği çabaya benzetilir. Bu kez de sevgilinin hayali, âşığın göz kapaklarında belirir ve âşığın yaşları tüm çabasına rağmen akar.

30

Könglüm ṣıdı üzüp ulustın peyvend

Ser-geşte ṣıfatlıḳ bile irdi ḫursend

Ḳullab-ı muḥabbeting yana saldı kemend

Ṣaydī ki üzüp idi resen eyledi bend

Gönlüm kırıldı halktan ayrılınca. Başıboşlukla kaldı. Sevgili, çengel (gibi zülfünü) yine kement (gibi) attı. (Beni) kaçan bir avı yakaladı.

[19] Âşıkların canını, yüzündeki üzerlik benzeri benler gibi biliyordu ve yüzündeki ateşi bu yüzden yakmıştı.

31

Ay şerbet-i laʿling Āb-ı ḥayvāndın eleẕẕ
Ḥayvān suyını ḳoy ki çüçük cāndın eleẕẕ
Ni cāndın eleẕẕ ni Āb-ı ḥayvāndın eleẕẕ
Kim her ni ki yoḳ andın eleẕẕ andın eleẕẕ

Ey dudağının şerbeti âb-ı hayattan leziz (olan sevgili)! Tatlı candan leziz olan canlılık suyunu (dudağının şerbetini) koy. Ondan leziz hiçbir şey yok; ne can ne de âb-ı hayat ondan leziz.

32

Bu dur tilekim ki ol ki maʿbūdung irür
Tutḳay sini ol yan ki sining sūdung irür
Könglünge yitürgey olça bih-būdung irür
İlgingge kitürgey olça maḳṣūdung irür

Dileğim senin Allah'ına kavuşmaktır. Sevdana erişen orada seni bulacak. Senin gönlüne erişecek olanın kazancı iyiliktir. Senin semtine giden ganimet kazanma arzusuna ulaşır.

33

Gül ẕiḳrin işütür min ü yoḳ güldin es̱er,
Bu bāġ işikidin isterem ançа güẕer
Kim tapmasa gül cemālidin behre naẓar
Bārī isidin yitse dimāġımġa ḫaber

Gülün adını işitirim (ama) gülden eser yok. Gül cemalinden bir pay bakış bulmasam; bu bağın eşiğinden öyle(ce) geçip gitmek isterim. Bari (gülün) kokusundan zihnime haber gelse.

34

Sāḳī bedenimni nā-tuvān itti ḫumār

Könglümni ḳadeḥ dik tola ḳan itti ḫumār

Her ʿużvuma yüz renc ʿayān itti ḫumār

Tutḳıl ḳadeḥī ki ḳaṣd-ı cān itti ḫumār

Ey saki! İçkiden sonra gelen baş ağrısı yüzünden bedenim takatsiz kaldı. Bu baş ağrısı gönlümü, kadeh gibi kanla doldurdu. Her uzvuma yüz ıstırap verdi. Canıma kast etti. Kadehi bana verme.

Nevâyî bu rubâîde gerçekçi bir yaklaşımla içkiden sonra gelen menfi hususiyetlerden bahsetmiştir.

35

Mülk açḳalı her ḫıred-i ʿālī-miḳdār

İnṣāf u ʿadālet ü ṣalaḥ itse şiʿār

Fetḥ olġay anıng nihāyeti āḫır-ı kār

El-minnetü liʿllāh ki sanga barçası bār

Mülk kuracak olan her yüksek zekâ sahibi; insaf, adalet ve iyiliği şiar edinse, işin sonunda onun niyeti galip gelir. Minnet yalnızca Allah'a olduğu için; sana (mülk sahibine) hepsinin eziyeti kalır.

Şair, hükümdardan insaf, adalet ve iyilik gibi hasletler beklese de onun yapacakları karşısında minnet beklememesi gerektiğini; zira minnetin ancak Allah'a duyulabileceğini ifade ediyor.

36

Köz her dem uçar meger ki yārim kile dur

İs her dem azar meger nigārım kile dur

Yā bādiye-i firāḳ seyride ḳılıp

Yüz merḥale ḳaṭʿ şeh-süvārım kile dur

Göz, her (ne) zaman seğirir(se); herhalde yârim geldiğindendir. Koku her (ne) vakit çoğalır(sa); herhalde güzel yüzlüm geldiğindendir. Ayrılık çölünü seyre dalmış olmam; şahımın atıyla yüz merhale kat edip geliyor olmasındandır.

Göz seğirmesi eski kültürden bugüne kadar haberci bir işaret olarak yorumlanmıştır. *"Mevki ve zamanına göre hayır ve şerre delâlet eder"* (Onay, 1992: 177). Göz seğirmesinin birinin geldiğine delâlet etmesine dair Mevlânâ'nın şu beyti de örnek olarak gösterilebilir:

Çeşmem hemî pered meger an yâr mî-resed
Dil hem cihed nişâne ki dildâr mî-resed[20]

Kokunun rubâîdeki işlevi "burnunda tütme" deyimiyle ve âşığın çölleri gözlemesi de "gözü yollarda kalmak" deyimiyle açıklanabilir.

37

Āşūb ki ol köz ṭarfī aylana dur
Baġlap sin ü cān bu derddin örtene dur
Yā ġāyet ösrüklükidin bulġana dur
Ol mest kibi ki bulġanur tolġana dur

O sevgilinin gözünün ucu kıpırdayarak seni (kendisine) bağlar ve can bu dertten yanıp yakılır. Ya çokça sarhoşluktan bulanık görünmektedir (gözleri bu bulanıklık sebebiyle âşığa oynar gibi görünmektedir) ya da o, (aklı) karışan (bir) mest gibi gezer dolaşır.

Âşık sevgilinin, gözlerini kendisi için kırptığını düşünse de bu sarhoşluğundan kaynaklanan bir yanılsamadır ya da sevgilinin gözleri, bir mest gibi hareket ediyordur.

38

Aġyār ile cüft bir meh-i ferdim bar
Kim fürḳati żaʿfıda ruḫ-ı zerdim bar
Ger derdidin āh-ı ġuṣṣa-perverdim bar
Menʿ eyleme ay refīḳ kim derdim bar

[20] Gözüm seğiriyor herhalde sevgili geliyor. Gönlümün çarpması sevgilimin geleceğine işarettir.

Ağyar ile birlikte olan bir güzele (âşığım). (Onun) ayrılığı benzimi sarartır (beni) hasta eder. Eğer onun derdinden gamı körükleyen bir ahım varsa; ey dost, bu dertten (ötürü) beni kovma.

Âşık, bazen sevgiliye yakın olabilmek adına, ona zaten yakın olan ağyarla dost olur. Gelibolulu Mustafa Âli'nin şu beytinde de benzeri bir yaklaşım söz konusudur:

Kılmazuz 'ayn-ı 'adâvetle nazar ağyâra
Severüz düşmenümüz ehl-i mudârayuz biz

39

Her laḥẓa köngül ġamınġda maḥzūn bola dur
Maḥzūnluġı laḥẓa efzūn bola dur
Sevdā anga yüz ança ki mecnūn bola dur
Yüz munça disem hem ni ʿaceb çün bola dur

Gönül, her an senin gamınla mahzundur. (Gönlün) mahzunluğu, âna fazla gelir. Sevda, ona yüz defa mecnun olur. Yüzlerce desem de garip olmaz.

40

Ay bād-ı ṣabā eylesen ol sarı güẕār
Cān birle köngülni tapşuray ılġaç bār
Könglümni itige ṭuʿme ḳılġıl zinhār
Cānımnı daġı ayaġıġa eyle nis̱ār

Ey bâd-ı sabâ! O tarafa (sevgilinin semtine) gidersen; canımı ve gönlümü (koşarak, hızlıca ona) teslim et. Gönlüme çabucak lezzet ver; canımı da ayaklarının altına ser.

41

Ay cism anıng kūyini peydā ḳıla gör
Ay köngül uşol kūyini meʿvā ḳıla gör
Ay köz sin anıng yüzin temāşa ḳıla gör
Ay eşk anıng kūyi sarı aḳıla gör

Ey vücut! Onun semtini gör. Ey gönül! Onun semtini mesken edin. Ey göz! Onun yüzünü temaşa et. Ey gözyaşı! Onun semtine doğru ak.

42

İldin ḳaçıp ol ki tutsa taġ içre ḳarār

Savuġda yiri bu taġnıng cevfide ġār

Isıġda mekānı anda kim yatmış ḳar

ʿĀlem ilining şehlıġıdın bar angaʿār

O, diyarından kaçıp dağ içinde (yaşamaya) karar verse; bu dağın mağarasındaki boşlukta, yer soğuk (olur). Kar serilmiş o yerde, (mağaraya kaçanın) yeri sıcak olur. Ona âlem diyarının sultanlığından utanç var(dır).

Rubâîde mağara metaforu üzerinden insanın kendi iç âlemine dönmesi gerektiği ifade edilmektedir. İslami kültür dairesi içinde mağaranın önemli bir yeri vardır. Zira Hz. Muhammed de tefekkür için Hira Dağı'ndaki mağaraya çekilmiştir. Nitekim Cebrail ona peygamberlik tebliğini yine bu mağarada iletmiştir. Böyle bir içe dönüş neticesinde insan artık dünyada sultan olmayı önemsemeyecek, bilakis böyle bir sultanlıktan hicap duyacaktır.

43

Andın biri kim ḳaşımda yārım yoḳ tur

Hicrānıda cüz nāleî zārım yoḳ tur

Deşt üzre ḳoyun kibi ḳarārım yoḳ tur

Ser-geştelikimde iḫtiyārım yoḳ tur

Karşımda sevgilim olmadığından beri, feryattan başka inleyişim yoktur. Meradaki bir koyun gibi yerimde duramam. Başı dönmüşlükten başka elimden gelen bir şey yoktur.

Âşık, ruh hâlini meradaki çobansız kalmış bir koyunun meradaki vaziyetine benzetmiştir. Çoban yani sevgili olmayınca da âşık, meradaki bir koyun gibi ne yapacağını bilmez bir hâlde dolaşır.

44

Her kerem-rūy ki bolġay ol kāşif-i rāz

Maḳṣūd-ı ḥarīmi sarı ḳılġaç pervāz

Tang yoḳ felek üzre eyleben cilve-i nāz

Naʿleyni meleke bolsa miḥrāb-ı namāz

O gizin kâşifi olan her cömert yüzlü, (sevgilinin) mahremine erişme arzusuna doğru yol alır. Gökyüzünde nazlanan (hareket eden) tan yok. Onun ayakkabıları melek(ler)e namaz mihrabı olsa.

Tan vakti sabahın ilk ışıklarının göründüğü ancak güneşin henüz doğmadığı bir vakti kapsar ki bu da sabah namazının kılınması gereken vakit dilimidir. Rubâîde henüz tan yeri ağarmamış ve sabah namazının vakti gelmemiş. Meleklerse vakitlere tabi olmaksızın gece gündüz ibadet edip mütemadiyen tespih ve zikir içerisindedirler.

45

ʿĀlem bar imiş Nevāyīʿ yā şūr-engiz

ʿĀlem dağı il baştın ayaḳ reng-āmiz

ʿIşḳ ister imiş sini ʿadem mıṣrı sarı

Barġıl ki irür yir tilegen yirde ʿazīz

Ey şamatacı! Âlem(de) ahenk varmış. Âlem(de) insanlar bile baştan ayağa çeşit çeşitmiş. Yokluk ülkesinin tarafından seni aşk istermiş. Dileyen, aziz yerde (dilediğine) ulaşır.

İlk mısra, sihr-i helâl sanatıyla *"Ey şamatacı Nevâyî, âlem var imiş"* şeklinde ve uyarıcı bir mahiyette de düşünülebilir. *"Tasavvufa göre âlem, Allah tarafından yaratılmış her şeydir"* (Pala, 2015: 16). Mısra, bu manasıyla düşünüldüğünde şair kendi nefsine; her şeyin mutlak sahibinin ve hâkiminin Allah olduğunu telkin etmektedir.

46

Aḥbāb dingiz ki ḫānumāndın ṭamaʿüz

Ni ḫān u ni mān kevn ü mekāndın ṭamaʿüz

Ni kevn ü mekān cān ü cihāndın ṭamaʿüz

Līkin dimengiz munı ki andın tamaʿüz

Ey dost! Bizim, evde barkta (malda mülkte) gözümüzün olmadığını; ne ev ne barktan (beklentimiz olmadığını); (bizim) beklentimizin (hakiki) varlık ve mekândan (olduğunu) söyleyiniz. Dünyadan ve dünyalıktan, can ve cihandan beklentimiz yoktur. Ama ondan (sevgiliden) beklentimiz olmadığını söylemeyiniz.

Kevn *"bir şeyin varlığı veya mevcudatın tümü demektir. Hakikat ehline göre, Hak olmak bakımından değil de, âlem olmak bakımından ele alınırsa, âlemin vücuduna kevn denir"* (Cebecioğlu, 2005: 202).

Mekân *"Allah'ın, halk ile birleşmekten münezzeh olan zâtının çevrelenmesi, yani gerçek âlemin, mekânsızlık âleminden ortaya çıkışı demektir. Hafnî, mekâna farklı bir anlam yükler ve şöyle der: "Mekân, olgunlukta sona ulaşmış, temkin sahibi, kâmil kimseler içindir. Kul, mânâ âleminde kemâle erince, artık kendisine bir mekân oluşur. Çünkü o, makamları, hâlleri geçmiş ve artık bir mekân sahibi olmuştur"* (Cebecioğlu, 2005: 228).

47

Cāndın sini köp siver min ay ʿömr-i ʿazīz

Sindin sini köp siver min ay ʿömr-i ʿazīz

Her nini ki sivmek andın artuḳ irmes

Andın sini köp siver min ay ʿömr-i azīz

Ey aziz sevgilim! Seni candan çok severim. Seni senden çok severim. Artık ondan başka bir şeyi sevmek mümkün değil. Ondan, seni çok severim ey ömür.

48

Laʿlingni ḳılıp nükte-serā ay ḳara köz

ʿIşḳ ehli ḥayātıġa yara ay ḳara köz

Çikme yana sürme köz ara ay ḳara köz

İl ḳanıġa ḳılma köz ḳara ay ḳara köz

Ey kara göz! Nükte yapan dudaklarını açıp, aşk ehlinin ömrünü yaralarsın. Çekme başka sürme gözünün arasına, halkın kanına kara çalarsın.

Sevgili, âşıklara karşı müstehzi bir tavır içindedir. Onlarla oynar. Onun bu tavırları âşıklarda *cevr ü cefa* olarak zuhur eder.

49

Ol köz ki demī bolmadı saġ ay ḳara köz

Ḳanımdın içer müdām ayaġ ay ḳara köz

Bilmen ki irür anga ḳaraġ ay ḳara köz

Yā mest idi ḳoydı tāze daġ ay ḳara köz

Ey kara gözlü! O göz bir an sağ kalmadı (hep baygındı). O göz, kanımdan daima şarap içer. Bilmem benim bir bakışım o göze isabet eder mi? Belki de sarhoş (olduğu için) (yüreğime) taze dağ koydu.

Sevgilinin gözü her zaman sarhoştur. *O göz*, bütün mısralarda özne teşkil ettiği için rubâîde sihr-i helâl sanatı vardır. *Müdâm* kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. İki şekilde de sevgilinin gözü sarhoştur. Kara göz de ayrıca teşbih yoluyla dağa (yaraya) benzetilmiştir.

50

Cān-baḫş lebing Çeşme-i ḥayvān mu imes

Hecridin anıng içim tola ḳan mu imes

Her ḳaṭre-i kan laʿl-i Bedeḫşān mu imes

Her pāre-i laʿl cevher-i cān mu imes

Can bağışlayan dudağın, âb-ı hayat mı değil? Onun ayrılığından içime dolan, kan mı değil? Her kan damlası, Bedahşân lâli mi değil? Her lâl parçası, can cevheri mi değil?

Sevgilinin dudakları âb-ı hayattır. Şair tecâül-i ârif ile bunun altı çizilir. Bedahşân, lâli ile ünlü bir memlekettir. Murâdî'nin şu beytinde de benzeri bir söyleyiş hâkimdir:

Sormak ayb olmasın ey dilber-i şîrîn-harekât
Leblerin la'l-i Bedahşân mı yâ âb-ı hayât

51

Ger ʿāşıḳ iseng mihr ü vefā ḳılma heves
Derd iste vü defʿ iġa devā ḳılma heves
Hicrān u viṣāl muṭlaḳā ḳılma heves
Dil-dārıngıdın ġayri rıżā ḳılma heves

Eğer âşıksan, sevgi ve vefaya heves etme. Dert iste ve onu def edecek devaya heves etme. Ayrılık ve kavuşmaya asla heves etme. Sevgiliden başka rızaya heves etme.

52

Maḥbūbḳa iʿtimād ḳılmaḳ bolmas
Andın ṭaleb-i murād ḳılmak bolmas
Közning ḳarasın midād kılmak bolmas
Ger bolsa bitik sevād ḳılmak bolmas

Sevgiliye itimat etmek olmaz. Ondan murat istemek olmaz. Gözünün karasını mürekkep kılmak olmaz. Olsa bile (o mürekkeple) mektup yazmak olmaz.

53

Hem ṣavmaʿa şeyḫ-i ṭarrārġa bes
Hem şeyḫ yüzi zāhid-i hūş-yarġa bes
Hem deyrde mestlıġ min-i zārġa bes
Hem muġ-beçe vaṣlı cān-ı bīmārġa bes

Hem rahiplerin uzlet hücreleri; yalancı şeyhe çok (bile). Hem şeyh(in) yüzü(nü görmek); aklı başında olan zâhide çok (bile). Meyhanede sarhoşluk; feryadıma çok (bile). Hem de sakiye kavuşmak; hasta canıma çok (bile).

Savma'a, *"Hıristiyan rahiplerin uzleti için yapılmış hücre veya ibadethanedir"* (Pala, 2015: 392).

54

Tā ṣubḥ ḫurūsı uyġanıp urdı nefes
Ḫuffāş ḳanat açḳuça mey ḳılma heves
Çün velvele çikti kūy ara ṭabl-ı ʿases
Mey iç anga tigrü kim tınar ṣavt-ı ceres

Sabah horozu uyanıp öttükten sonra yarasalar uçana kadar şaraba heves etme. Bekçinin davulunun sesi mahallenin ortasında gümbürdeyinceye değin mey iç.

Ases, gece bekçisidir. Bazen geceleri meyhaneleri basıp teftiş eder; mey içenlere ceza verir. Bundan dolayı da *meyhar*lar tarafından sevilmezler.

55

Ġurbetde ġarīb şādmān bolmas imiş
İl anga şefīḳ ü mihr-bān bolmas imiş
Altun ḳafes içre ger ḳızıl gül bütse
Bülbülġa tiken dik āşyān bolmas imiş

Garip, gurbette mutlu olmazmış. Halk ona merhametle ve muhabbetle yaklaşmazmış. Altın kafes içinde kızıl gül bitse; bülbüle diken gibi aşiyan (kuş yuvası) olmazmış.

Burada bir veciz *"bülbülü altın kafese koymuşlar yine de vatanım demiş"* sözünün akla gelmesinin yanı sıra, rubâîde, zenginlik içindeki âşığın asıl yurdunun sevgilinin *cevr ü cefâ*sı olduğu söylenmektedir.

56

Ol dürr-i s̱emīn ki bar idi közüme yaş

Eylerde ecel anga cefā resmini fāş

Ġam tırnaġıdın ḳılıp ḳaraġımnı ḫırāş

Yaşurġay idim anı közüm öyide kāş

Gözümdeki yaş, o kıymetli inciydi. Ecel, ona cefa âdetini gösterir de gam tırnağıyla cesaretimi kırar. Keşke onu gözümün evinde saklasaydım.

Âşığın gözü sadeftir. Göyaşları da sadefin içindeki incidir. İncinin oluşumu klâsik şiir geleneğine göre Nisan yağmurunun sadefin içine düşmesiyle başlar. Yağmur damlası sadefe ıstırap verir. Bu acıdan kurtulmak için sadef inciyi meydana getirecek olan sıvıyı salgılar. Rubâîdeki *ecel ona cefa âdetini gösterir de gam tırnağıyla cesarimi kırar* ifadesi bu ıstırap sürecinden bahsetmektedir.

57

Yoḳ bāde-i vaṣl āb-ı ḥayvan ol imiş

Aḥbāb mülāḳātı dime cān ol imiş

Gerdūn ġam u renc ṣuretin naḳş itse

Cān çihresi eṭrāfıda hicrān ol imiş

Kavuşma şarabı yok (oysa) âb-ı hayat o imiş. Dost sohbeti de(yip de geçme; çünkü) can (aslında) o imiş. Felek, can çehresinin etrafına gam ve ıstırap suretini nakşetse; ayrılık o imiş.

58

Yıllar tutuban şeyḫ maḳālātıġa gūş

Ni könglüme ẕevḳ yitti ni cānıma cūş

Cānımġa nevā saldı vü könglümge ḫurūş

Bir cürʿa bile muġ-beçe-i bāde-fürūş

Yıllar(ca) şeyh sözü tutarken ne gönlüm zevk buldu ne (de) canım coşkunluğa erdi. Şarap dağıtan sakinin veridiği bir yudum (ise) canıma hoşluk ve gönlüme coşku verdi.

59

Şerbet manga ẖūn-āb u ġıẕā ġam bolmış

Bister tofraġ u āh hem-dem bolmış

Ḥālimġa ẖalāyıḳişi mātem bolmış

Sinsiz ölerim ṣaʿb idi ol hem bolmış

Bana kanlı gözyaşı şerbet ve gam (da) gıda olmuş. Toprak döşek ve ah (da) dost olmuş. (Sevgilinin) ihtişamı hâlime matem olmuş. Sensiz ölürüm, (sensizlik) müşküldü (ama başıma geldi).

60

Sāḳī̄ mini ẖārẖārdın eyle ẖalāṣ

Gel gül yüzüng aç bahārdın eyle ẖalāṣ

Yā mey bir ü intiẓār eyle ẖalāṣ

Yā öltürüben ẖumārdın eyle ẖalāṣ

Saki! Beni yürek sıkıntısından kurtar. Gel, gül yüzünü aç, (beni) bahardan kurtar. Ya mey ver ve (beni) bekleyişten kurtar ya (da) (beni) öldürüp baş ağrısından kurtar.

Bahar da şarap da baş ağrısına sebep olur. Âşığın, baş ağrısından kurtulmak için ya mey içmesi yahut da ölmesi lazımdır.

61

Bir cām u al ey muġ-beçe cānımnı ʿıvaż

Ḳoş tutḳıl u al iki cihānımnı ʿıvaż

Anı sömürürde ḳaṭreī̄ tamsa eger

Sin hem tök anıng ornıda ḳanımnı ʿıvaż

Ey saki! Canımı bedel olarak al ve bana şarap ver. Acele et; (bana) iki dolu kadeh ver de (istersen) iki cihanımı bedel olarak al. Onu içerken (bir damlası ziyan olsa), onun yerine kanımı bedel olarak dök.

Rubâîde mey alabilmek için meyhaneciye bir eşyayı rehin olarak verme geleneğinden bahsedilmiştir. Şair, burada daha ileri giderek; mey için canını ve kanını ortaya koymuştur.

62

Kim istese salṭanat seẖā dur anga şarṭ
Her vaʿde ki eylese vefā dur anga şarṭ
Kim faḳr ṭaleb ḳılsa fenā dur anga şarṭ
Allıġa ni kim kilse rıżā dur anga şarṭ

Kim saltanat isterse; ona heybetli bir cüsse şarttır. Geçen her zaman (için); ona vefa şarttır. Kim fakrı talep ederse; fena ona şarttır. Herkes önüne ne gelse; ona rıza göstermelidir.

Her makamın belli şartları vardır. O şartları karşılayamayan insanlar o makamlara gelemezler.

Fakr, *"varlıktan kurtulup, Allah'da fani olmaktır. Fakr, şerefli bir makamdır. Mutasavvıflara, fukara adı verilir"* (Cebecioğlu, 2005: 105).

63

Bu devrde yoḳ sin kibi hoş-ẖān ḥāfıẓ
Ḫuffāẓ ara ser-ḥalḳa-i devrān ḥāfıẓ
Ḳurʿānġa sin olġan kibi yeksān ḥāfıẓ
Bolsun sanga barça işde Ḳurʿān ḥāfıẓ

Bu devirde (Kuran'ı) senin gibi hoş okuyan hafiz yok. Hafızlar içinde devran halkasının başısın. Kuran'ı anlamada senin kadar vakıf olan (yok). Kuran, seni her işte muhafaza etsin.

64

Kim eylese sāḳī-i gül-endām ṭamaʿ
İlgidin anıng sāġar-ı gül-fām ṭamaʿ
Andın song eger taḳvā vü İslām ṭamaʿ
Eyler ise ol merdek irür ẖām ṭamaʿ

Gül endamlı sakiye kim tamah etse; o (kimsenin) elinden gül renkli kadeh bekle. Ondan sonra eğer takva ve İslam'a erişmeyi beklerse; o adam nafile bir beklenti içerisine düşmüştür.

Bir insan neyin peşinde koşuyorsa neticesinde ona kavuşur. Sakiyi isteyen; gül renkli şaraba kavuşur. Ama kişi bunu yaparken aynı zamanda takvaya da erişmek isterse eli boş kalır.

Hâfız'ın da *hâm tama'* yahut *tama'-ı hâm* kavramını kullandığı şöyle bir beyti vardır:

Aks-i rûy-i to çü der-âyine-i câm üftâd
Ârif ez-hande-i mey der-tama'-i hâm üftâd[21]

65

Ol dem ki ḳuyaş eyledi maġribḳa rucūʿ
Ger ṣoḥbet uşol ḳuyaş bile tapsa vuḳuʿ
Ḫoş tur ḳılmaḳ cām ḳuyaşıġa şurūʿ
Ol demġaça kim ḳılur ḳuyaş cāmı tulūʿ

Güneşin batıya döndüğü o vakitte (güneşin batmaya yüz tuttuğu vakitte) kadeh güneşine başlamak ve güneş kadehi doğana kadar kadeh güneşiyle sohbete devam etmek hoştur.

İşret için gece vakti daha münasiptir. Felek üstündeki güneş batarken işret meclisinde kadeh güneşi doğar.

Yuvarlak olması hasebiyle güneş ve kadeh arasında benzetme kurulmuştur.

66

Muġ deyride dest birse laḥẓa ferāġ
Kim muġ-beçe ʿışḳıdın ḳızıḳ bolsa dimāġ
Ol tutsa muġāna laḥn ile her dem ayaġ
Baş alsam ayaġıdın kirek başıma daġ

[21] Senin yüzünün aksi kadehin camına düşmüş (kadehten yansımış), arif, meyin gülüşünden onun ham tamaha (açgözlülüğe) düştüğünü anlar.

Meyhanecinin meyhanesinde bir an rahat bulsam da o çırağın aşkından dimağım hararetlense; o çırak bana her an şarkı söyleyerek kadeh tutsa; (onun) sunduğu kadehin ayağından başımı kaldırırsam başıma dert alayım.

67

Bir gül ġamıdın ḳoyay didim baġrıma daġ

Birgey mü diben ʿıṭrı dimaġımġa ferāġ

Bergin çü mülevves̱ eyledi būm ile zāġ

İmdi anı islemekke yüz ḥayf-ı dimāġ

Bir gül, gamıyla bağrıma dağ koyar dedim; kokusu dimağıma ferah verir diye *umarak (bunu göze aldım). Baykuş ve karga (o gülün) yaprağını pisletince, şimdi bunu dinlediğim için yüzlerce eyvah ediyorum.*

Klâsik gelenekte baykuş ve kargaya karşı menfi bir anlam yüklenir ki bu günümüzde de farklı değildir. Bununla alakalı olarak Gelibolulu Mustafa Âlî'nin de şöyle bir beyti vardır:

Bağda bülbüli yirine öter zağ ile bûm
Gülşeninde gül-i ter yirine biter has u hâr

68

Birding manga deyr ara ḳāmet ay muġ

Tuttung ḳadeḥ-i mey-i melāmet ay muġ

Bu işni ḫod eyleding kerāmet ay muġ

Yā Rab ki hemīşe bol selāmet ay muġ

Meyhaneci! Bana meyhanede (bir güzel) endamlı/boylu verdin. Kınanma şarabının kadehini tuttun. Bu keramet işini kendin eyledin. Allah sana her zaman selamet versin.

69

Nāmeng yitiben taptı köngül ʿizz ü şeref

Her lafẓı bolup murād dürriġa ṣadef

Her saṭrı elem çirikining defʿi üçün

İḳbāl sipāhıdın çikiben bir ṣāf

Mektubun gelince gönül şeref buldu. Her sözü murat incisine sadef oldu. Her satırı, çirki def etmek için (ortaya çıkıp) ikbâl (veren) bir ordunun safı oldu.

Mektubu gönderenin sözleri, murat incisiyle dolu sadefe ve mektubun satırları da mızrak tutan askerlere benzetilmiştir.

70

Sāḳī̄ bedenimni ḳıldı ġam tī̄ġı şikāf

Ḳanım barı aḳtı tutma özüngni muʿaf

Tutḳıl bedel mā-yeteḥallel mey-i ṣāf

Tā mest ḳılay ġam çiriki birle muṣāf

Saki! Gam kılıcı bedenimi parçaladı. Kanımın hepsi aktı; kendini benden muaf tutma. (Bunu) çözmenin bedeli saf şaraptır. (Bırak beni) sarhoş olana kadar gam ordusuyla cenk edeyim.

Bedel mâ-yetehallel ifadesi Bâkî’nin şu beytinde de *bedel-i mâ-yetehallel* şeklinde kullanılmıştır:

Bâkiyâ hûn-ı dili dîde düketdi gördüm
Mey-i nâbı bedel-i mâ-yetehallel çekdüm

İki örnekte de akan kanı yerine koymanın çözümü *mey-i sâf/nâb* olarak gösterilmiştir.

71

Yüz miḥnet ü ġam könglüme yitkürdi firāḳ

Cānımġa belā vü derd oḳın urdı firāḳ

Cismimni fenā otıġa köydürdi firāḳ

Çün köydi külini kökke savurdu firāḳ

Ayrılık, gönlüme yüz mihnet ve gam getirdi. Canıma bela ve dert okunu attı. Vücudumu yokluk ateşiyle yaktı. Nitekim (bedenimi) yakıp göğe savurdu.

72

Könglümni ġam u derd ile ḳan eyledi ʿışḳ
Köz yolıdın ol ḳanġa revān eyledi ʿışḳ
Her ḳaṭreni bilmedim ḳayan eyledi ʿışḳ
Bī-dil ikenim beyle ʿāyān eyledi ʿışḳ

Aşk, gönlüme gam ve dert ile kan doldurdu; göz(ümden akan kanla birleşip) aktı; her bir (yaş) damlasını sele dönüştü; gönlümü yitirmişken böylece ortaya çıktı.

73

Ol dem ki ḳuyaş battı vü sarġardı şafaḳ
Bezmingġa şafaḳ-gūn mey ile bir revnaḳ
Ni Ḥaḳnı unut ni meyni ḳoyġıl muṭlaḳ
Kim tangla irür Tingri kerīm ü ber-ḥaḳ

O vakitte güneş battı ve şafakarardı. (Sultanın/sevgilinin) meclisine şafak rengi mey ile bir letafet (geldi). Ne Hakk'ı unut ne meyi bırak. Çünkü tanla birlikte Tanrı'nın cömertliği de erişir.

74

Allımda ṭabīb-i çāre-sāzım hem yoḳ
Yanımda refīk-i dil-nüvāzım hem yoḳ
Tigremde enīs-i ġam-güdāzım hem yoḳ
Başımda şeh-i bende-nüvāzım hem yoḳ

Karşımda çare bulan tabip yok. Yanımda gönül okşayan dostum yok. Etrafımda gamı eriten dostum yok. Başımda kölesini seven şahım yok.

Rubâînin son mısrasında himaye arayışı vardır.

75

Kim kördi ikin cihānda āyā ẖoşluḳ

Tā bir kişi eylegey temennā ẖoşluḳ

Yüz yılda eger eylese peydā ẖoşluḳ

Āmāde durur yanıda yüz nā-ẖoşluḳ

Kim gördü acaba cihanda hoşluk. Bir insan yüz yılda bir hoşluk temennasında bulunacak olsa; (o hoşluğun yanında) yüz nahoşluk hazır olur.

76

Hecringde mining ṣabrıma cüzʿ noḳṣān yoḳ

Könglüm ara ġayr-ı nāle vü efġān yoḳ

Cānımġa ḥayāt ümīdi ẖod imkān yoḳ

Yoḳ yoḳ yoḳ ṣabr yoḳ köngül yoḳ cān yoḳ

Ayrılığında sabrımda en ufak bir noksan yok. Gönlümün ortasında feryattan başka bir şey yok. Canıma kendi imkânıyla hayat ümidi yok. Yok, yok, yok. Sabır yok. Gönül yok. Can yok.

77

Yoḳ derde dehrde bir bī-ser ü sāmān min dik

Öz ḥāliġa ser-geşte vü ḥayrān min dik

Ġam kūyide ẖānumānı vīrān min dik

Yā nī ki alaẖan u alaman min dik

Dünyada benim gibi bir başsız ve derde varını yoğunu veren yok. Ben gibi kendi hâline sersem ve hayran olan yok. Gam semtinde benim gibi viran olmuş mal mülk yok. Bunlar da ne ki, (dünyada) benim gibi yersiz yurtsuz yok.

78

Bī-raḥm durur ʿālem ü ẓālim eflāk

Bī-mihr durur encüm ü devrān bī-bāk

Ḳay serv çemende cilve ḳıldı çālāk

Kim yirge tökülmedi niçük kim ẖāşāk

Âlem merhametsizdir ve felek zalim. Sevgisizdir yıldızlar ve devran korkusuz. Ne zaman servi çimen üstünde hareket etti ve ne zaman yere dökülmedi çöp?

Servinin yürümeyişi ve çöpün yere dökülmesi tabi bir durumdur. Nevâyî ise bu iki durumu feleğin merhametsizliğiyle ilişkilendirmiştir. Çöpten kasıt da yine hami ilişkisi dairesinde düşünülebilir. Zira çöpün yere dökülmemesi için talihin ona gülmesi gerekir. Yani bir haminin de şairin elinden tutması gerekmektedir.

79

Zāhid sin ü ḥūr, manga cānāne kirek
Cennet sanga bolsun manga mey-ḫāne kirek
Mey-ḫāne ara sāḳī̄ vü peymāne kirek
Peymāne niçe bolsa tola ya ne kirek

Zâhid, sen huri peşindesin bense sevgilinin peşindeyim. Cennet senin olsun ben meyhaneyi isterim. Meyhanenin içinde saki ve kadeh olmalıdır. Peymane ne kadar dolsa azdır.

80

Ay cān ü köngül birbiringizge ḳarışıng
Ol kūy sarı raḫş-ı temennā yarışıng
Ḥāl üstide irkenim sözin ötkerişing
Ḥālimni sorarġa kilmese yalbarışıng

Ey can ve gönül, birbirinize karışın. O semt yerinde murat atlarını yarıştırın. (İçinde bulunduğum) vaziyet üzerine (sevgiliyle) birlikte söyleşin. Hâlimi sormaya gelmezse yalvarın.

81

Ölsem yasamang munda mezārımnı mining
Yüklep ilting bu cism-i zārımnı mining
Ötrü çıḳarıp ehl-i diyārımnı mining
Kūyide ḳoyung ten-i nizārımnı mining

Ölsem mezarımı burada yapmayın. Yükleyip inleyen bedenimi halk(ın arasından); memleketimin ehliyle beraber çıkarıp (cesedimi); zayıf bedenimi onun semtine gömün.

82

Ay ol ki zamāne ehlidin ayrıldıng
ʿIşḳ ehli ṭarīḳi ḫūb ikenni bilding
Ḫoş ḳıldıng alar ṭavrını vü ḳatıldıng
Raḥmet sanga yaḫşı eyleding ḫoş ḳıldıng

Ey! Zamane ehlinden ayrıldın. Aşk ehlinin yolunu güzel belledin. Onlara katıldın ve onların tavırlarını güzelleştirdin. Rahmet (olsun) sana, güzel eyledin, hoş eyledin.

Zamane ehli havastır. Şeyh Galib'in:

Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır

derken kullandığı *halk-ı cihân* ifadesi de benzeri bir manadadır.

83

Köksümni cefā tīġı bile yāre ḳılıng
Könglümni çıḳarıng dağı yüz pāre ḳılıng
Her pāresini bir sarı āvāre ḳılıng
ʿIşḳım otıġa bu nevʿ ile çāre ḳılıng

Göğsümü cefa kılıcıyla yaraladın. Gönlümü çıkarın (üstünde) yüz dağ açın. Her parçasını bir yere dağıtın. Aşkımın ateşine böylece çare bulun.

84

Ger dil-ber imes melek-veş ü ḥūr-ḫıṣāl
Andın song ulusnıng közi kör ü tili lāl
Ni ḥüsniġa rūʿyet ü ni ʿışḳımġa maḳāl
Billah min ü ʿāşıḳlıḳ irür emr-i muḥāl

Eğer sevgili, melek gibi yahut huri tabiatlı değilse halkın gözü kör dili lâl olur. Ne (sevgilimin) güzelliğine ne de aşkıma laf ederler. Vallahi ben ve sevdam imkânsız görülen şeylere erişiriz.

Halk, eğer âşığın sevgilisi güzel değilse dedikodu üretmez. Ne zaman ki sevgilinin kendisi ve huyu güzel olur, o zaman halk dedikoduya başlar. Söylenmek istenen; güzel olanın yahut ön planda olanın kalabalıklar nazarında söz konusu edilmesi kaçınılmazdır.

85

Bir sarı Sarıḳ pūlād min tutsaḳ yol

Ni taġ u ni tüs disek ni ābād u ni çöl

Yırtuḳ kepenekdin çıḳarıp yalang ḳol

Ol ḳaçsa vü min ḳavsam u min ḳaçsam u ol

Bir Sarık Polat'ıma doğru yol tutsak. Onunla ne dağ ve ne toz toprak demeden, ne mamur ne çöl (demeden gitsek). Yırtık kepenekten (çoban paltosundan) çıkarıp çıplak kolu, o kaçsa ben kovalasam ve ben kaçsam o beni kovalasa.

Sarık, *"bir Türkmen boyunun adıdır. Bu boy, Şehnâme'de de adı geçen Şehd ırmağının kıyısında yaşamaktadır"* (Kaçar, 2016: 1474). Rubâîde de muhtemelen o bölgeye gitmekten söz edilmektedir. Şiir pastoral bir yapıda inşa edilmiştir.

86

Turmay min-i zār-ı nā-tuvān birle köngül

Ülfet tutmış ol āstān birle köngül

Yārī ki manga cān idi hem ʿazm itti

Min munda vü ḫıdmetingde cān birle köngül

Güçsüz inleyişimle gönül durmuyor. Gönül (sevgilinin) eşiğiyle ünsiyet kurmuş. (O), bana can olan bir yar idi. Ben orada (eşiğinde olmaya karar verdim) ve can ile gönül de onun hizmetinde (olmaya) karar kıldı.

87

Ay cān-ı habīb ü köngli aḥbābḳa lāl

Min hem ḳıldım cān u köngülni irsāl

Könglümge bir aḥbāb bile cām-ı viṣāl

Cānımnı ḥabīb ayağı tofraġıġa sal

Ey sevgilinin dosta susamış canı ve gönlü! Ben hem canı hem de gönlü ona havale ettim. Gönlüme bir dost ile kavuşma kadehini (gönder). Canımı (da) sevgilinin ayağının toprağına bırak.

88

Ṣad-berg benefşe yoḳsa nergis ya gül

İçmek bolmas bular hevāsı bile mül

Tā hecr yilidin oldı āşufte dimāġ

Yüz nāḫuna köz içre vü yüz pāre köngül

Yüz yapraklı menekşe, nergis ya da gül yoksa; bunların hevesiyle (bunlar sanki gerçekten varmış gibi) şarap içmek olmaz. Ayrılık yelinden bilinç darmadağın olduğu için yüz tırnak yarasıyla göz göz olmuş, yüz parçaya bölünen gönül.

Çiçek bahçesinin hayaliyle çiçek içmek olmaz. O çiçek bahçesinde yüz yapraklı menekşeler, nergisler ve güller vardır. Ancak âşığın bilinci de ayrılık yeliyle kaybolmuştur ve yüz tırnak yarasıyla göz göz olan gönlündeki yüz tırnak yarası ve o, çiçek bahçesine dönüşmüştür.

89

Taġ içre ʿaceb şāh dur ol şīfte-ḥāl

Kim tapsa bulağı suyı andaḳ ki zülāl

Başı üze çetr-i salṭanat her yengi tal

Su içkeli cām-ı ʿıyşı bir iski sifāl

O, dağ içinde meftun tavırlı acayip bir şahtır. O pınarın berrak suyunu kim bulsa başı üstünde saltanat çadırı (ve) yeni gümüş tepsi(ler olur). (Onun) şerefine (mey), eski bir çömlekten (mamul) ziyafet kadehinden içmeli.

Rubâîde, işret meclisi tasvir edilmektedir. Buradan hususiyetle açık alanda düzenlenen işret meclislerinin âdetlerine dair çıkarım yapmak mümkündür. Bir pınarın yanında kurulan saltanat çadırında gerçekleştirilen mecliste, sultanın çadırında tepsiler yeniyken çömlekler eskidir.

90

Tā dehr durur deyr üze sulṭān bolġıl
Tā ʿālem irür ʿālem üze ḫān bolġıl
Devrān ilining cismide hem cān bolġıl
Hem cānlarıġa māye-i dermān bolġıl

(Sen) her devirde sultan olasın. Âlem diğer âleme erdiğinde de han olasın (iki âlemin de hanı olasın). Devran ülkesinde insanlara can ve hem de canlarına derman sermayesi olasın.

91

Muġ deyri sarı bu kün temennā ḳıldım
Ol muġ-beçe ḥüsniġa temāşā ḳıldım
Dīn naḳdını küfri birle sevdā ḳıldım
Kim ḳıldı bu iş kim, min-i rüsvā ḳıldım

Meyhanecinin meyhanesinde, (meyhaneye dair bir) hayal kurdum: O sakinin güzelliğini izledim. Din servetini küfrüyle kararttım (yok ettim). Kim yaptı bu işi kim? Rüsva olan ben yaptım.

Üçüncü mısradaki *küfr* ve *sevda* kelimelerinin ikisi de kara manasındadır. Küfr hem dinen işlenen bir cürümdür hem de saç manasına gelir; tevriyeli kullanılmıştır.

92

Yaşunġan imiş ḳara bulutḳa māhım
Gerdūnnı savurmaġlıġ irür dil-ḫʿāhım
Kirmiş ḳara tofraḳḳa ḳuyaş dik şāhım
Nivçün ḳara ḳılmasun ḳuyaşnı āhım

Kara buluta gizlenmiş ayım. Gönlüm feleği savurmak ister. Girmiş kara toprağa güneş gibi şahım. Niçin ahım karaya çevirmesin güneşi.

Nevâyî bu rubâîyi hamisinin yahut dostlarından birinin ölümü üstüne yazmış olmalı.

93

Cāhil ki ḥaset bolġay anıng cehliġa żam
Nūr il közidin anglasa öz közide kem
Közlerni alışmaḳḳa çikip tīġ-i sitem
İl közini hem oyġay u öz közini hem

Cahil, başkasının cehaletini daha çok kıskanır (Cahil cehaleti başkasında görse onu da kıskanır). Işık, el gözüne girse kendi gözünde eksiklik hisseder. Kendi gözünü ve elin gözünü sitem kılıcıyla çıkarıp değiş tokuş eder.

Cahil, başkasını kıskandığı için gerekirse kendine bile zarar verebilir. Bu noktada Ebû Cehil'e telmih yapıldığı da düşünülebilir. Zira "Velîd b. Mugîre ile Ebû Cehil, kendi kabilelerine mensup olmayan birinin peygamberliğini hazmedemedikleri için Hz. Muhammed'e inanmayacaklarını açıkça söylemişlerdir" (Kapar, 1994: 117).

Cahil başkasının gözünü alan bir ışığı dahi kıskanır. Kaldı ki bu ışık rahatsız edici bir şeydir. Cahil buna rağmen kıskanmaktan geri durmaz.

94

Baḥr ü kimedin köngülde köp tur demim
Kim sigrimeyin ḳadem yügürmey ḳalemim
Maḳṣūddın ança saldı bir demde yıraḳ
Kim yüz yıl anı ṭayy kıla almas ḳademim

Gönlümdeki rüzgâr deniz ve gemidekinden çoktur. Koşmayan ayaklarım, yürümeyen kalemim hızlı değil. (Gönlümdeki rüzgâr beni) arzu ettiklerimden bir vakit uzağa düşürdü. Öyle ki ayaklarım yüz yıl adım atamaz.

95

Ġurbetḳa tüşüp żāʿīf u bīmār oldum

Derd ü ġam u miḥnet ilgide zār oldum

Ser-tā-ser ecel taşıdın efgār oldum

Sinsiz ni belālarġa giriftār oldum

Gurbete düşüp zayıf ve hasta oldum. Dert, gam ve eziyet memleketinde inler oldum. Baştan başa ecel taşından yaralandım. Sensiz ne belalara tutuldum.

96

ʿIşḳ ehli ki manẓūrıdın isterler kām

Ol kām kirek ki bir naẓar bolsa tamām

Ger bolsa neẓāreside endīşe-i ḫām

Közlerge naẓar dağı ḥarām oldı ḥarām

Aşk ehli sevgiliden murat ister. O murat, (sevgilinin) bir bakışıyla gerçekleşmiş olur. Eğer aşk ehli, onun bakışında karşılık bulamazsa, gözlerine bakmak bile haram olur.

97

Mescidḳa niçe ehl-i riyā dik yiteyin

Yā rind kibi ʿazīmet-i deyr iteyin

Maḳṣūd tapılsa yaḫşı yoḳsa niteyin

Başımnı alıp ḳaysarı imdi kiteyin

Mescide nasıl riya ehli gibi gideyim? (En iyisi ben) rind gibi meyhaneye gitmekte sebat edeyim. Maksadıma ulaşırsam güzel, (ama ulaşamazsam) ne yapayım? Başımı alıp şimdi nereye/hangisine gideyim?

*Ehl-i riyâ*dan kasıt zâhidlerdir. Zâhid, ibadetlerini göstermelik yapar. Ham sofudur. Aşk ehline göre bu, riyadır. Aslolan, rind gibi aşk ile Allah yoluna girmektir. Onlarca makbul olan budur.

98

Cānım ara ot lāʿl-i suẖan-dānıng üçün

Yüzüm üze kevkeb meh-i tābānıng üçün

Köksümde elif serv-i ẖırāmānıng üçün

Sözlep yüz açıp kil bu ṭaraf cānıng üçün

Canımın içindeki ateş; dudaklarının lâli için. Yüzümdeki yıldızlar; parlak ayın(ın güzelliği) için. Göğsümdeki elif; salınan servi boyun için. Söyle, yüzünü aç ve gel bu tarafa canın için.

Son mısradaki ifadeler, sırayla ilk üç mısradaki benzetmelerle ilintili olarak kullanılmıştır: *lâl-i suhan-dân/sözlep, meh-i tâbân/yüz açıp, serv-i hırâman/gel.*

99

Zülfüng girihiġa pāy-best olmış min

Laʿling meyidin bāde-perest olmış min

Ol meyni içip yolungda pest olmış min

Hey hey ni didim meger ki mest olmış min

Zülfünün düğümleri ayağıma dolanmış ben… Dudaklarının meyinden şaraba müptela olmuş ben… O meyi içip (de) yoluna serilmiş ben… Hey hey ne dediğimi (bilmiyorum) zira ben sarhoş olmuşum.

100

Zāġī ki çoḳup aḳızdı ḳan könglümdin

Tırnaġ ile üzdi nā-tuvān könglümdin

Āʿżasıda kör es̱er demim dūdıdın

Minḳār ile çengide nişān könglümdin

Bir karga, (gagasıyla oyup) kan akıttı gönlümden. Pençesiyle yüzüp gönlümü beni güçsüz düşürdü. Uzuvlarında gör kanımın akışının izini. Gagası ve pençesinde gönlümün izi var.

101

Ḥoş tur bolsaḳ ikevle hem-dem sin ü min

Birbirge disek yitişse her ġam sin ü min

Bolsaḳ bar isek ḥarāmġa maḥrem sin ü min

Muġ deyri ara bolsa vaṭan sin ü min

Seninle ben ikimiz olsak hoş olur. Sen ve ben birbirimize çektiğimiz acıları anlatsak, konuşsak; her gam sen ve benden uzak dursa; ikimiz birbirimize mahrem olsak. Meyhane bize vatan olsa.

Mahrem kelimesi, teşmil ile bir insanın sırlarını bilecek kadar yakın olmak manasında kullanılmıştır.

102

Ay bād-ı ṣabā eger havā eylege sin

Gül-şenġa yiterni müddeʿā eylege sin

Serv allıda yir öpüp duʿā eylege sin

Gül ḳaşıġa ḳulluġum edā eylege sin

Ey bâd-ı sabâ, eğer (sevgilinin mahallesine) esersen; gülşeni yeterince gör; servin önünde yeri öpüp dua et (ve sevgilinin) gülü karşısında kulluğumu göster.

Şairler bazen sevgilinin boyunu ve kaşını mihraba yahut kıblegâha teşbih ederler. Buna benzer bir ifadeye Mihrî Hatun'un şu beytinde de rastlarız:

Tâk-ı ebrûnsuz sücûd itmez bilürsin ehl-i 'aşk
Ehl-i İslâm'a yazukkdur kıble-gâhum gitme gel

Diğer taraftan gül de vahdeti sembolize eder. Gülün karşısında kulluk göstermek vahdete yani Allah'a karşı kulluğu göstermektir.

103

Min min mü viṣāl ümmīdidin şād olġan

Bir bir ġam u endūhdın āzād olġan

Az azġına birgen sayı gül ʿıtrı nesīm

Bülbül dik işim nāle vü feryād olġan

Kavuşma ümidiyle şad olan binlerce kişi varsa gam ve kederinden kurtulabilen pek az kişi var. Gülün kokusunu azıcık veren bir esintinin (içinde kalan bir) bülbül gibi, işim, feryat ve figan etmektir.

104

ʿIsyān tütüni birmeyü çihremge amān
Ol nevʿ ḳara ḳıldı ki mūrıda samān
Aḳ eylemekini min siyeh-rūz-ı yaman
Eyley alman ʿafv suyı birle gümān

İsyan dumanı çehreme aman vermiyor; (tıpkı) karıncaların samanlığı kaplayıp karartması gibi. Günü çok kötü kararmış beni onun (sevgilinin) yüzü suyu hürmetine kurtarıp (günümü) aydınlatamaz mı?

105

ʿİsyān ara ḳalġan ibtilānı mu diyin
Meʿmūr itken nefs-i veġānı mu diyin
Yoḳ ṭāʿat ile kibr ü riyānı mu diyin
Yaḫşı dimek özni bu belānı mu diyin

İsyan içinde kalan bağlılığını mi diyeyim? Emir altındaki bir köpekken isyan mı edeyim? (Yoksa senin) itaat (ederkenki) kibrini ve iki yüzlülüğünü mü diyeyim? Kendini beğenmenin belasını mı diyeyim?

Rubâî, zâhidlik ile rindlik arasındaki münasebet üzerine kurulmuştur. Nevâyî, kendi yanlışlarını muhasebe ederken diğer taraftan da zâhidin riyasına dikkat çekmektedir.

106

Deyr içre tilep cām-ı hilālī pertev
Seccāde-girev bolsa ni tang ay reh-rev
Çün muġ-beçe allıda ḳılur secde birev
Yoḳ ʿayb muṣallāsı anıng meyġa girev

Meyhanede bir hilal kadehin parıltısını dileyip, seccadeyi rehin bırakan (birine) şaşırma ey yolcu. Çünkü (o), saki önünde secde eder. Onun namazgahını mey (almak için) rehin vermesi ayıp değildir.

Eskiden meyharlar mey için paraları olmadığında bazı eşyalarını rehin olarak meyhaneciye verirlermiş. Nevâyî farklı şiirlerinde bu âdete vurgu yapmaktadır. Ayrıca işret meclisinin gece vakti tertip edilmesi daha uygundur. Bu sebeple şair hilalin görünmesini beklemektedir.

107

Cānımġa ḳılur cevr ü cefā yār asru

Kim yār içide cevr ü cefā bār asru

Boldum çikiben cevr ü cefā zār asru

Min cevr-keş ü yār cefā-kār asru

Canıma çok cefa çektirir sevgili. Zaten sevgilinin içinde çok cefa vardır. Çok cefa feryadı çeker oldum. Ben çok cefa çekenim ve sevgili çok cefakâr.

108

Ger ḳılsa kişi ḳılıp günāhī tevbe

Ol cürmġa bolsa ʿöẕr-ḫˇāhī tevbe

Ḳılmaḳ niçe gāh cürm ü gāhī tevbe

Bu cürm ile tevbedin İlāhī tevbe

Eğer bir insan bir günah işleyip sonra tövbe ettiyse; o günaha tövbeyle bir af istediyse; (bunca) günah işleyip tövbe etmek(tense); Allah'ım bunca günah ile tövbeden tövbe ederim.

109

Ni yüzüni ġāze eylemiş fersūde

Ni közige sürme tartmış bīhūde

Ni ḳaşını vesme eylemiş lūde

Bu yüz ü köz ü ḳaştın īmān āsūde

Ne yaşlılıktan yüzüne allık sürmüş. Ne lüzumsuz yere gözüne sürme çekmiş. Ne kaşına yapmacık rastık çekmiş. Bu yüz, bu göz ve bu kaşa iman etmek huzur verir.

Bu rubâîde, devrin güzellik anlayışını görmek mümkündür. Sevgili gençtir ve onun hiçbir güzellik mamulüne ihtiyacı yoktur. Onu güzel yapan yüzüne, gözüne sürdükleri değil doğal hâlindeki güzelliktir.

110

Nāmeng manga ruḥdın nişān boldı yana

Āsāyiş-i cān-ı nā-tuvān boldı yana

Her ḥarfi anıng tenimde cān boldı yana

Her lafẓı hayāt-ı cāvidān boldı yana

Mektubun bana ruhtan bir nişan oldu yine. Güçsüz can(ımın) güvenliği kalmadı yine. Onun her harfi tenimde can oldu yine. Her sözü (ise) âb-ı hayât oldu yine.

111

Çün lāle töküldi lāle-gūn-cām içme

Gül faṣlı tükendi mey-i gül-fām içme

Cevzāda çü tuttı Mihr ārām içme

Köp bolsa żarūret olmayın şām içme

Lale(ler) döküldüğü için lale renkli şarap içme. Gül faslı tükendi; gül renkli şarabı içme. Güneş, ikizler burcunda durduğu için içme. Çok zaruret olmadıkça akşam içme.

Nevâyî, baharın bitmesiyle beraber mey içmeye son verilmesi gerektiğini söyler. Bunu ifade ederken ikizler burcundan da yararlanır. Zira ikizler burcu bahar mevsiminin son burcudur. *"İkizlerde zaman, ilkbahardayken yaza dönüp yazla karışır"* (Ezurumlu İbrahim Hakkı, 2018: 76).

112

Muġ deyride bolsa manga bir kāşāne

Melceī dağı pīr-i deyr dik ferzāne

Mey muġ-beçe tutsa her zamān mestāne

Kāfir bolayın bolsa murādım ya ne

Meyhanecinin meyhanesinde bana rahat bir oda olsa; bir sığınakta meyhanenin piri gibi irfana (ersem); saki mey verip her zaman (beni) mest etse; (başka bir) arzum olursa kâfir olayım.

113

Hem cisminge żaʿf bolsa cānım ṣudḳa

Hem cānınga cism-i nā-tuvānım ṣudḳa

Servüngġ şikest olsa revānım ṣudḳa

Yoḳ yoḳ ki sanga cān ü cihānım ṣudḳa

Senin varlığına canım, zayıf olsa da feda olsun. Senin canına da güçsüz bedenim feda olsun. Senin servi boyuna benim eğilmiş olan boyum feda olsun. Yok, yok. Sana canım da dünyam da feda olsun.

114

Yā kāşif-i esrār-ı nihān bolsa kişi

Ḥallāl-i rümūz-ı āsmān bolsa kişi

Yā ʿāşıḳ-ı zār-ı nā-tuvān bolsa kişi

Dīvāne vü rüsvā-yı cihān bolsa kişi

(Bir) kimse ya gizli bir esrarın kâşifi olsa yahut gökyüzünün gizemini çözse; ya zayıf inleyişlerin (sahibi bir) âşık olsa yahut cihanın rezili ve divanesi olsa.

115

Ay kim bara sin köngülni ḳaytarġıl aḫı

Bī-dillıḳ otıdın mini ḳutḳarġıl aḫı

Yā tīġ çikip tüştüşidin yarġıl aḫı

Bir pāresini bizge birip barġıl aḫı

Ey dost! Senin gönlüne varıp da geri dönen olur mu? Gönülsüzlük ateşinden beni kurtar yahut kılıcını çekip döşümü parçala. Bir parçasını da bize vermeye gel.

116

Sin barġalı arıtmış köngül zārlıġı

Āh oḳlarıdın her nefes efgārlıġı

Bilmen unutulġan mu iken dur anga hecr

Yā köprek irür bu ḳatla düşvārlıġı

Sen gittiğinden beri gönlün inleyişi ve ah oklarından dolayı her nefesin derdi arttı. Bilmem unutulur mu onun ayrılığı yahut daha ne kadar sürer bu (ayrılığın) zorluğu?

117

Cānımġa yitip turur ḫūmār ay sāḳī
Mey tutḳıl u birme intiẓār ay sāḳī
Evvel özin eyle iḫtiyār ay sāḳī
Tutḳıl manga songra zīnhār ay sāḳī

Ey saki! Meyden sonra başıma gelen ağrı canıma yetti. Mey sun ve (beni) bekletme. Önce kendini getir. Sonra da aman bana (meyi) sun.

"Akşamdan içilen içkinin ertesi güne kalan sabah mahmurluğu bir kadeh şarap içmekle giderilir. Buna mey-i sabuh denir" (İpekten, 2007: 68). Nevâyî, rubâîde bu âdeti kullanmıştır. Meyin verdiği başağrısını gidermek için yine mey içmekle alakalı bir ifadeyi Gelibolulu Mustafa Âli'nin şu beytinde de biraz farklı bir yaklaşımla görmek mümkündür:

Toldurup kanumla sâgar gibi her bir dâgumı
Ser-te-ser nûş eylesem def-i humâr itsem dirin

118

Āḫır demī ʿömr itse şitāb ay sāḳī
Tutḳıl manga ança mey-i nāb ay sāḳī
Kim ḥaşrde mest olay ḫarāb ay sāḳī
Tā anglamay itseler ʿaẕāb ay sāḳī

Ey saki! (Ya) ömür vaktin sonunu hızla getirirse. Bana saf şarabı öyle sun ki mest olsun harap (olan). Öyle ki (çekeceği) azabı bile anlamasın.

Rubâîde ölüm korkusu vardır. Buna ek olarak, şair, kendi günahlarından dolayı çekeceğini düşündüğü azaba karşı da korku duymaktadır.

119

Didim ẕeḳanıng tutup saḳāġıngnı öpey

Köz ḳaşınga sürtüben ḳabaġıngnı öpey

Gül dik yüzüng isleben dudaġıngnı öpey

Yoḳ yoḳ yoḳ eger diseng ayaġıngnı öpey

Dedim, "çenesinden tutup gıdığını öpeyim; gözünden kaşına değen göz kapaklarını öpeyim; gül misali yüzünde söz söyleyen dudağını öpeyim; yok olmaz dersen ayağını öpeyim".

120

Her zülf ẖamıġa ḳılma vābeste mini

Her köz hevesidin itmegil ẖaste mini

Her ḳaş ṭamaʿ ıġa salma peyveste mini

Yā Rab barısıdın eyle vāreste mini

Zülfünün her kıvrımına bağlama beni. Gözüne ne zaman heves etsem hasta etme beni. Kaşının arzusuna düşürüp durma beni. Ya Rab! Tüm bunlardan kurtar beni.

121

Cānımda ẖumārdın ʿaẕāb ay sāḳī

Könglümde hem andın ıżṭırāb ay sāḳī

Yitkür manga cām-ı mey-i nāb ay sāḳī

Kim ḥālim irür asru ẖarāb ay sāḳī

Ey saki! Canımda şaraptan sonra gelen baş ağrısının azabı (var). Gönlümde (de yine) ondan (gelen bir) ıstırap (var). Ziyadesiyle harap olduğum için bana saf şarabın kadehini getir.

122

Fürḳat hecri ġamġa yaluḳturdı mini

Hicrān küni yüz belāġa tapşurdı mini

Ġam şāmı ölüm ḥāliġa yitkürdi mini

Tang atḳuça uyḳusuzlıġ öltürdi mini

Ayrılık, beni gama düşürdü. Ayrılık günü, beni yüz belaya saldı. Gam gecesi, beni ölüm hâline soktu. Gün ağarıncaya dek uykusuzluk beni öldürdü.

123

Mungluġ başım astıdağı taşımnı mu diy
Ölmekdin ṣaʿabraḳ maʿāşımnı mu diy
Ḥasret suyıdın közümde yaşmnı mu diy
Taş üstideki ġarīb başımnı mu diy

Sıkıntı, başımın altındaki taşım mı dersin? Yaşamak, ölmekten zor mu dersin? Hasret yüzünden, gözümden akan yaş mı dersin? (Musalla) taşının üstündeki garip, başım mı dersin?

Âşık, çektiği yokluktan bahsederken aynı zamanda yaşamı ve ölüm de sorgular.

124

Ni deşt-i maḫūf imiş fenā ṣaḥrāsı
Kim anda kirerge yoḳ belā yarası
Hergiz çü yanıp kilmedi nā-peydāsı
Kimdin kişi eylegey nişān ilḳāsı

Yokluk sahrası, korkulu bir çölmüş. O ne biçim bir yermiş de o (çöle) giren (kişide) bela yarası olmazmış. Kimse oradan dönüp gelmediği için insan kimden (oraya dair) bir nişan görecek?

125

Evvel manga vaṣl-ı rūḥ-perver ni idi
Songra ḳılmak hecr ile mużṭarib ni idi
Disem bular ay şūḫ-ı sitem-ger ni idi
Dir kim sanga ni min bileyin her ni idi

İlkin benim ruhumu besleyen neydi? Sonra ayrılıkla ona ıstırap veren neydi? Ey sitem çektiren güzel! Bunlar neydi desem sana; "ben ne bileyim neydi?" der(sin).

126

Köz birle ḳaşıng yaḫşı ḳabaġıng yaḫşı

Yüz birle sözüng yaḫşı dudaġıng yaḫşı

İng birle minging yaḫşı saḳaġıng yaḫşı

Bir bir ni diyin baştın ayaġıng yaḫşı

Gözün ile kaşın güzel, göz kapakların güzel. Yüz ile sözün güzel, dudağın güzel. Çenen ile benin güzel, boynun güzel. Tek tek nasıl sayayım, baştan ayağa (her yerin) güzel.

127

Yā Rab ki fenā bezmide ḫās eyle mini

Faḳr ehliġa ṣāḥib-iḫtiṣāṣ eyle mini

Yā dāḫil-i zümre-i ḫʿāṣ eyle mini

Yā renc-i ʿavāmdın ḫalāṣ eyle mini

Ya Rab! Beni, yokluk meclisinde has ve fakr ehline ihtisas sahibi olanlardan eyle. Beni ya seçkinlerin içine koy ya da avamın eziyetinden kurtar.

Rubâî, has-havas-avam meselesi üzerine kurulmuştur. Hakiki âşık için en büyük mihnetlerden biri avama dâhil olmaktır. Burada avam kavramı takva ile ilintilidir. Zira avam, rindin davranışlarına tahammül göstermez. Bu, onu anlayamayışından kaynaklıdır.

128

Tā deşt bahār birle rengīn bolġay

Gülzār-ı nigār-ḫāne-i Çīn bolġay

Deşt üzre sanga salṭanat-āyīn bolġay

Gülzār ara taḫt üstide teskīn bolġay

Tabiat, bahar ile rengârenk oluncaya kadar, Çin nakkaşhanesindeki gül bahçesi (tasvirleri ile yetin). Tabiat üstünde saltanat merasimi olsun. Gül bahçesinin ortasında (sen) tahtın üstüne yerleş.

Mani adındaki meşhur Çinli nakkaşın, Nigâristan adını verdiği bir resim mecmuası vardır. Bu manasıyla Çin ve nigar kelimeleri sıklıkla tenasüplü olarak kullanılır. Kâtibzâde Sâkıb'ın şu beytinde de benzeri bir mazmun kullanılmıştır:

Tâk-ı pür-nakşı ol kadar rengîn
K'oldı reşk-i nigâr-hâne-i Çîn

129

Yār itkeni tāʿnelik öltürdi mini
Ger hecr ölüm ḥāliġa yitkürdi mini
Ḳatl eylegeli hecrġa tapşurdı mini
Tā çarḫ viṣāl-i kūyidin sürdi mini

Sevgilinin azarı beni öldürdü. Eğer ayrılık beni ölecek vaziyete getirdiyse; talih, senin mahallenden sürerek, beni kateledecek olan ayrılığa terk etti.

130

Hecring sipehi zīr ü zeber ḳıldı mini
Ġam kişveri içre der-be-der ḳıldı mini
Andın ki beter imes beter ḳıldı mini
Cān alġuça ni diy ki neler ḳıldı mini

Ayrılığının ordusu beni altüst etti. Gam memleketinde derbeder oldum. Beterden de beter oldum. Can alıcı (sevgili) bana neler vadetti ve neler yaptı!

131

Nāmeng ki manga müjde-i cānī irdi
Hicrān ġamıdın ḫaṭ-ı emānī irdi
Ẓulmetḳa sevādı ger nişānī irdi
Mażmūn anga Āb-ı zindegānī irdi

Mektubun bana bir can müjdesi verdi. (Senden) ayrılık gamı(nı bitiren bir) emanname geldi. Siyah yazıların içinde aslında bir işaret vardı. O işaret âb-ı hayattı.

Nevâyî, mektubun üzerindeki siyah yazıları âb-ı hayat mazmunundaki *zulemat ülkesi* ile ilişkilendirmiştir. Sevgiliden gelen bu işaret onun için sonsuzluk suyuna ulaşmak gibidir.

132

Til söz bile tā ḳızıttı hengāmemni
Bir hem yite almadım bu ḫod-kāmemni
Her niçe itikrek eyledim ḫāmemni
Ol ḫāme ḳararaḳ eyledi nāmemni

Dil, söz ile ortalığı karıştırınca kendi gayeme erişemedim. Her ne kadar daha keskinleştirsem de kalemimin ucunu, o kalem, mektubumu daha da kararttı.

Nevâyî, sözleri bir türlü yazıya dökememekten bahsediyor. Bunu yapamadıkça da yazdıkları sayfayı karalamaktan ibaret kalıyor.

SONUÇ

İncelenmiş olan 144 mazmundan 41'i Farsça Divan'da; 16'sı Garâ'ibü's-Sıgar'da hiç işlenmemiştir. Bu 57 mazmun çıkarıldığında geri kalan 87 mazmundan 4'ü Farsça Divan'da; 45'i Garâ'ibü's-Sıgar'da daha ayrıntılı biçimde yer alırken; 38 mazmun iki divanda da benzeri kapsamda işlenmiştir.

Mazmunların ne kadar kapsamlı ele alındığının haricinde bu mazmunların divanların rubâîyyat bölümlerindeki oransal durumları da şöyledir[22]:

Farsça Divan'da 45, Garâ'ibü's-Sıgar'da 31 mazmun diğer divana göre daha yüksek oranla kullanılmıştır[23].

Divanlarda en büyük oranla kullanılan 10 mazmun şunlardır:

	Farsça Divan	**Garâ'ibü's-Sıgar**
1	Âşık (42,37)	Âşık (59,09)
2	Sevgili (38,98)	Sevgili (30,3)
3	Gönül (33,89)	Gam (27,27)
4	Karamsarlık (30,5)	Cân (22,72)
5	Güzellik (28,81)	Beklenti (21,96)
6	Gam (22,03)	Karamsarlık (20,45)
7	Hicrân (22,03)	Gönül (19,69)
8	Şarâb (22,03)	Güzellik (18,93)
9	Cân (20,33)	Nasihat (17,47)
10	Tasavvuf (20,33)	Heves (15,9)

Divanlarda en fazla yer ayrılan ilk 10 mazmundan 7'si ortaktır.

İki divanda da ele alınan 87 mazmundan 26'sı (%29,88'i) işleniş biçimleri açısından benzerliğe sahip değildir. Bu 26 mazmun, divanlarda farklı yönlerden ele alınmıştır. 61 (%70,11) mazmunda ise farklı yorumlamaların yanında benzerlikler de tespit edilmiştir.

[22] Oranlamalar, mazmunların; Farsça Divan'da toplam 59 ve Garâ'ibü's-Sıgar'da toplam 132 rubâînin yüzde kaçında kullanıldığı esasına dayanarak yapılmıştır.

[23] İki divanda da yalnızca birer rubâîde bulunan 13 mazmun ile divanların yalnızca birinde bulunan 57 mazmun bu oranlamanın dışında tutulmuştur.

Rubâîlere; aşk, tabiat, sosyal hayat/realite, din-tasavvuf, olumlu-olumsuz bakış gibi ana başlıklar altında bakıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Aşk, her iki divanda da yakın bir oranda işlenmiştir. Âşık, her iki divanda da en fazla işlenen mazmun konumunda bulunmaktadır[24]. Âşığın peşi sıra en fazla kullanılan mazmun da sevgilidir[25].

Aşk kavramının Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha canlı ve ayrıntılı bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Sevgili, iki divanda da genellikle erişilmez bir noktada olsa da yer yer âşığa cevap verdiği görülür. Farsça Divan'da sevgili, âşığa zülfünü gösterir. Garâ'ibü's-Sıgar'da ise peçesini açıp yüzünü gösterir. Bu da Nevâyî'nin, şiirindeki aşk mefhumunu her zaman soyut bir şekilde işlemediği manasına gelir. Aşk, iki divanda da genel itibarıyla klâsik kalıplar içerisinde işlendiyse de şiirlerde gerçekçi ve cismani ögeleri görmek de mümkündür. Garâ'ibü's-Sıgar'da âşık, sevgilinin dudaklarını, gıdığını ve ayaklarını öpmekten bahseder. Onunla yalnız kalmayı ve onun mahremine girmeyi ister. Sevgilinin işretinde bulunmak âşığın önemli bir arzusudur.

Tabiat; bitkiler, hayvanlar, mevsimler, yıldızlar, güneş, ay, felek, burçlar, âlem, gece ve çiçek bahçeleri başlıkları altında incelendiğinde Farsça Divan'da oransal olarak daha yüksek bir kullanıma erişmişse de Garâ'ibü's-Sıgar'da özellikle de hayvanlar ve bitkiler açısından kullanım çeşitliliği daha fazladır. Farsça Divan'da; balık ve kuş gibi genel hayvan türlerinin yanı sıra özel bir kuş türü olarak doğanın adı geçmekteyken; Garâ'ibü's-Sıgar'da; tür olarak memelilerden koyun, köpek, at ve yarasa; böceklerden karınca; tür olarak kuşun haricinde kuş türlerinden; karga, baykuş ve horoz adları geçmektedir. Bitkilere bakıldığında gül, nergis ve servi iki divanda da geçmektedir. Garâ'ibü's-Sıgar'da farklı olarak menekşe de kullanışmıştır. Mevsimlerden bahar iki divanda da kullanılmışken yaz iki divanda da yer almamıştır. Buna mukabil Farsça Divan'da güz ve Garâ'ibü's-Sıgar'da kış kullanılmıştır. Yıldız, felek, ay ve güneş divanlarda–Farsça Divan'da oransal olarak biraz daha fazla olmasına karşın-Garâ'ibü's-Sıgar'da daha kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. Gülistan ve burç mazmunları da yalnızca Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunmaktadır. Âlem, oransal olarak Farsça Divan'da daha fazla yer kaplasa da kapsamlılık açısından Garâ'ibü's-Sıgar ile yakın bir seviyededir.

[24] bk. Tablo 2
[25] bk. Tablo 25

Garâ'ibü's-Sıgar'da üç yerde gerçek kişilere işaret edilir. Nevâyî, muamma yöntemiyle Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî'yi meth eder[26]. Dönemindeki bir zatı da, ismini anmadan, Kur'an'ı güzel okumasından dolayı över[27]. Bir rubâîyi de sevdiği ve kıymet verdiği birinin ölümü üzerine kaleme almış olmalıdır[28]. Ayrıca bu divanda Sarık Polat diye bir yerden bahseder ki burası klâsik mazmunlar içerisinde yer almayan bir mekân olarak kullanılmıştır[29]. Farsça Divan'daki rubâîlerde bunlara benzer bir örnek yoktur.

Dinî-tasavvufi mazmunlara bakıldığında metinler arasında bir denge söz konusudur. Mazmunlar tek tek incelendiğinde oransal açıdan küçük farklar olsa da; geneline bakıldığında divanlar arasında eşit bir kullanım ortaya çıkıyor. Mesela Allah mazmunu; Farsça Divan'ın %5,08'inde görülürken Garâ'ibü's-Sıgar'da bu oran %6,81[30]. Aradaki fark büyük olmadığı gibi Garâ'ibü's-Sıgar'da, mazmunun işlenişi daha çeştilidir. Tasavvuf mazmununa bakıldığında; Farsça Divan'ın %20,33 ve Garâ'ibü's-Sıgar'ın %14,39'unda görülürüken Garâ'ibü's-Sıgar'da bu mefhumun biraz daha çeşitli bir şekilde incelendiği görülmektedir[31]. Dua, Farsça Divan'da yalnızca giriş bölümünde; Allah'a *hamd ü sena* etmek için edilirken; Garâ'ibü's-Sıgar'da bu manada kullanılmasının yanı sıra sevgili, hami, seyr-i sülûk, âşıklar ve meyhaneciyle alakalı çok çeşit neviden dua edilir. Peygamber isimleri, iki divanda da doğrudan verilmemekle birlikte telmih yoluyla anılırlar.

Rind-zâhid çatışması üzerinde Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha fazla durulmuş. Özellikle zâhid hususuna Garâ'ibü's-Sıgar'da daha fazla yer ayrılmış ve daha farklı yönlerden incelenmiş.

Kişinin iç dünyasına dönmesi; orada kendini bulması ve tefekkür etmesi iki divanda müşterektir. Bu noktada iç âleme dönüş için Farsça Divan'da; hırkanın içi[32] ve Garâ'ibü's-Sıgar'da; mağaranın içi[33] metafor olarak kullanılmıştır.

Rubâîlere, pozitif ve negatif hasletlerin kullanımı açısından bakıldığında pozitif mefhumlar olarak; bahâr, cennet, dermân, fakr, mutluluk, rind ve vuslat mazmunlarını;

[26] bk. (A.G. 5)
[27] bk. (A.G. 63)
[28] bk. (A.G. 92)
[29] bk. (A.G. 85)
[30] bk. Tablo 2
[31] bk. Tablo 27
[32] bk. (A.F. 31)
[33] bk. (A.F. 3, 42)

negatif mefhumlar olarak ise; âh, cehennem, divâne, ecel, gam, garîb, gece, gözyaşı, hançer, hasta, hicrân, humâr, karamsarlık, mihnet, sihr, yara ve zâhid mazmunlarını görmek mümkündür. Bunların haricinde mektûb bazen pozitif bazense negatif bir mefhum olarak kullanılmıştır. Pozitif ifadeler Farsça Divan'ın %2,17'sinde ve Garâ'ibü's-Sıgar'ın 2,80'inde görülürken; negatif ifadeler Farsça Divan'ın %7,87'sinde ve Garâ'ibü's-Sıgar'ın 6,23'ünde görülmektedir. Rubâîlerin hepsine bakıldığında da pozitif ifadelerin %2,48 ve negatif ifadelerin 7,05 oranında olduğu görümektedir. Burada divanlar arasındaki pozitif ve negatif ifadelerin kullanımında büyük bir farkın olmadığı açıkça görülmektedir. Her iki divanda da negatif ifadeler pozitif ifadelerden daha fazla kullanılmıştır.

Beklenti ve ümit meselesi de Nevâyî'nin rubâîlerde en fazla işlenen konulardan biridir. Farsça Divan'da beklenti ve ümitle alakalı kavramlar rubâîyyatın %10,16'sını işgal etse de bu konuyla alakalı asıl ağırlık %21,96 ile Garâ'ibü's-Sıgar'dadır. Zaten beklenti, Garâ'ibü's-Sıgar'da en fazla işlenen 5. mefhumken Farsça Divan'da epey gerilerdedir. Beklenti ve ümit, kavramsal olarak da Garâ'ibü's-Sıgar'da daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Nasihat de rubâîlerde genişçe işlenen bir diğer önemli mefhumdur. İki divanda da yoğun bir şekilde yer alır. Genellikle dinî, tasavvufi konular üzerinden, âşığa nasihatler verilir. Rindlerin yolundan gidip zâhidlerden ayrı durmak gerektiğinin üzerinde durulur. Garâ'ibü's-Sıgar'da farklı olarak, toplumsal ve yöneticilere yönelik bazı nasihatler bulunmaktadır.

İşret meclisleri ve işretle alakalı âdetlerle ilgili Garâ'ibü's-Sıgar'da pek çok bilgi ve ayrıntı varken Farsça Divan'da bu hususta bir malumat yoktur. Buna mukabil, Farsça Divan'da mey, meyhane, meyhaneci ve kadeh gibi kavramlara yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Hatta şarap, kullanım oranı olarak bakıldığında Farsça Divan'da biraz daha fazladır. Burada, klâsik bir mazmun olarak mey ve meyle alaklı unsurların iki divanda da dengeli bir biçimde kullanıldığı görülürken; Garâ'ibü's-Sıgar'da sosyal hayatın içindeki kullanımlarına dair anlatılarında daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Yine mey alabilmek için rehin bırakma âdetine iki divanda da rastlanmaktadır[34].

[34] bk. (A.F. 46), (A.G. 61, 106)

Birçok mazmun Garâ'ibü's-Sıgar'da daha çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Oran olarak Farsça Divan'da daha fazla yer kaplayan mazmunların genelinde de bu durum söz konudur.

Farsça Divan'daki rubâîlerde daha klâsik bir tavır varken; Garâ'ibü's-Sıgar'da biraz daha canlı ve gerçekçi bir anlatım dikkat çekmektedir. Bu noktada Garâ'ibü's-Sıgar'da sosyal hayata, hakiki kişilere ve bazen de doğrudan hamiye hitap edilmiş olmasının etkisi olmalıdır. Nevâyî'nin, bu rubâîlerinde hayatından izler bulmak mümkündür. Haris ve cahil insanlardan dem vurur. Halkın şayialarına dair sebeplerden bahseder. İşret meclislerinin adabına; ne vakitlerde ve nasıl ortamlarda yapılması gerektiğine dair tafsilatlı bilgi verir. Mektuptan bahsettiği rubâîler; Baykara'dan yanıt beklediği zamanları çağrıştırır. Gelmesini beklediği bir mektubun ondaki tesirlerini ayrıntılı biçimde anlatır. Bir rubâîde Sarık Polat adlı bir yerden ve oraya gitme isteğinden bahseder[35]. Farsça şiirlerinde; bu dildeki meziyetini göstermek istemiş olması muhtemeldir. Kaldı ki Farsça rubâîleri oldukça olgun ve güzeldir. Bu rubâîlerde Nevâyî'nin ustalığını görmek mümkündür. "Giriş" bölümünde Nevâyî'nin hayatı ve sanatı bahsinde geçen, onun Türkçe şiirlerinde, yerli unsurları bilinçli bir şekilde kullanma arzusu da bu bakımdan önemlidir.

[35] bk. (A.G. 85)

KAYNAKÇA

Aka, İsmail, Timurlular, Türkler, c.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

Aksoyak, İ. Hakkı, Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı, Ankara, 2018

Algar, Hamid, Hüseyin Baykara, İslam Ansiklopedisi, c.18 s.530-532, İstanbul,1998

Alpargu, Mehmet, Türkistan Hanlıkları, Türkler, c.8 s.557-605, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

Acar, Esma, Ali Şîr Nevayî'nin Garâ'ibüs's-Sıgar'ında İnsan, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2013

Alpay Tekin, Gönül, Divan Edebiyatındaki Bazı Motiflerin Mitolojik Kökenleri, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Published at the Department of Near Estern Languages and Civilizations Harvard University, Volume 33/II, 2009

Argunşah, Mustafa, Çağatay Türkçesi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015

Azamat, Nihat, Melekût, İslam Ansiklopedisi, c.29 s.47-48, İstanbul, 2004

Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyâtı Târihi I, M.E.B., İstanbul, 1983

Barthold, W., İslam Medeniyeti Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984

Büyük Larousse, C.22, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1986

Canpolat, Mustafa, Çağatay Dili ve Edebiyatı, Türkler, c.8 s.769-776, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005

Çetindağ, Yusuf, Ali Şîr Nevâî'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar, Doktora Tezi, Ankara, 2002

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001

Dilçin, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016

Dilçin, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009

Doğan, Muhammet Nur, Fuzulî, Leylâ ve Mecnun, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

Doğan, Muhammet Nur, *Şeyh Gâlib*, Hüsn ü Aşk, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul

Eckmann, János, Çağatayca El Kitabı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988

Eraslan, Kemal, Çağatay Şiiri, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II *"Divan Şiiri"*, Tıpkıbasım, s.564-718, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017

Ercilasun, Ahmet Bican, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009

Erdem, Sargon, Bâbil, İslam Ansiklopedisi, C.4 s.392-395, İstanbul, 1991

Erişen Yazıcı, Gülgün, Edirneli Kâmî ve Dîvânı, Ankara, 1998

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, İpek Yayınları, İstanbul, 2018

Gölpınarlı, Abdülbakî, Melâmîlik ve Melâmîler, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931

Güzel, Abdurrahman, Türkçeye Hizmet Eden Devlet Adamları ve Mutasavvıf Şairlerden Birkaç Örnek, Türkler, C.5 s.1576-1611, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

Holbrook, Victoria R., Aşkın Okunmaz Kıyıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008

İnalcık, Halil, Has-bağçede 'Ayş u Tarab, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

İnalcık, Halil, Şair ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015

İpekten, Halûk, Bâki, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007

İpekten, Haluk, Eski Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008

İpekten, Haluk, Nâ'ilî-i Kadîm, Dîvân, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019, Ankara
İpekten, Halûk, (Kut, Günay; İsen, Mustafa; Ayan, Hüseyin; Karabey, Turgut), *Sehî Beg*, Heşt Bihişt, Turgut Karabey, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017
İsen, Mustafa, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012
İsen, Mustafa, Gelibolulu Mustafa Âlî, Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017
Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı, C.1-2, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966
Kanar, Mehmet, Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yayınları, İstanbul, 2015
Kapar, Mehmet Ali, Ebû Cehil, İslam Ansiklopedisi, C.10 s.117, İstanbul, 1994
Kartal, Ahmet, Alî Şîr Nevâî'nin Farsça Şiirleri, Bilig/Yaz, Sayı 26 s.147-180, 2003
Kartal, Ahmet, Baykara Meclisinden Yansımalar: Edebî Meclisler 1, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 21, 541-562, İstanbul, 2018
Kartal, Ahmet, Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı İle Fars Edebiyatının Münasebetleri), Doktora Tezi, Ankara, 1999
Kazan Nas, Şevkiye, Celilî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2018
Koca, Ferhat, Has, İslam Ansiklopedisi, C.16 s.264-267, İstanbul, 1997
Kocatürk, Vasfi Mahir, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964
Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976
Köprülü, M. Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980
Kut, Günay, *Ali Şîr Nevâyî*, Garâ'ibü's-Sıgar, TDK, Ankara, 2003
Kut, Günay, Ali Şîr Nevâî, İslam Ansiklopedisi, C.2 s.449-453, İstanbul, 1989
Levend, Agâh Sırrı, Ali Şir Nevaî Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1965
Levend, Agâh Sırrı, Ali Şir Nevaî Divanlar, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966
Macit, Muhsin, Nedîm Divânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012, Ankara
Mengi, Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005
Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler XIV-XVII. Yüzyıllar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016
Onay, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1992
Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015
Parlatır, İsmail, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınları, Ankara, 2006
Rahimi, Farhad, Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Doktora Tezi, Ankara, 2016
Roux, Jean-Paul, Türklerin Tarihi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007
Rükneddin Hümayûn-ı Ferruh, Dîvan-ı Emîr-i Nizâme'd-dîn Âlî Şîr Nevâyî "Fânî", Tahran, h. 1342
Saraç, Yekta, Eski Türk Edebiyatına Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2011
Sarıkaya, Erdem, Ebubekir Celalî Divanı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008
Solmaz, Süleyman, Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı, Atatürk Kültür Merkez Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005
Sungurhan, Aysun, *Mustafa (Cârullahzâde)*, Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-şu'arâ), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017
Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2009
Şentürk, Ahmet Atilla, (Ahmet Kartal), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları,

İstanbul, 2017
Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, Lugat-ı Çağatay ü Türkî-i Osmânî, Mihran Matbaası, İstanbul, h. 1298
Tanpınar, Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, *"Giriş"* bölümü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009
Tarlan, Ali Nihat, Ali Şir Nevâî, Türkler, C.8 s.796-803, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
Tarlan, Ali Nihad Tarlan, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1981
Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008
Uludağ, Süleyman, Avam, İslam Ansiklopedisi, C.4 s.105-106, İstanbul, 1991
Uludağ, Süleyman, Bâyezid-i Bistâmî, C.5 s.238-241, İstanbul, 1992
Uludağ, Süleyman, Havas, İslam Ansiklopedisi, C.16 s.517, İstanbul, 1997
Yavuz, Kemal, (Mustafa Canpolat, İsmet Şanlı), XIV.-XV. Yüzyıllar Arası Türk Edebiyatı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013
Yıldırım, Nimet, İran Edebiyatı, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2017
Yıldırım, Nimet, İran Mitolojisi, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2015
Yıldırım, Talip, Yakın Dostu Hüseyin Baykara'nın Eserlerinde Ali Şir Nevai, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.5 Sayı:2 s.105-116, Haziran, 2008
Yücel, Bilâl, Nevâyî-Bâbür Çağının Tarihî ve Edebî Şahsiyetleri, Türkler, C.8 s.804-811, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

DİZİN

A

B

C

Ç

D

E

H

I

İ

Ş

T

